

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI

I IANUARIE 1939

Nr. I

T. ARGHEZI	Versuri	3
E. LOVINESCU	Acord final (II)	9
ION PILLAT	Versuri	38
NICOLAE AL LUPULUI	Hai să scoatem o revistă!	49
EMIL GULIAN	Traduceri din M. Maeterlink, G. Apollinaire, V. Larbaud, G. Duhamel și J. Supervielle	66
NICOLAE PETRESCU	Invățământul în Statele-Unite	73
ȘTEFAN STĂNESCU	Versuri	95
AL. MARCU	Biblioteca din Cesena	100
AL. CLAUDIAN	Indrumarea spre Logică a gândirii grecești	106
VIORICA BOTENI	Regimul juridic al minorităților	117
ION RADU TOMOIAGĂ	Istoria conceptului de geniu	132
VLADIMIR STREINU	Autori monodiști	144
ȘERBAN CIOCULESCU	St. O. Iosif	160

C R O N I C I

NOTĂ DESPRE PIRANDELLO de *Mihail Sebastian* (177); O REABILITARE A POEMULUI IN PROZĂ: GEORG TRAKL de *Mircea Streinul* (181); CRONICA MUZICALĂ de *Virgil Gheorghiu* (187); STRĂINII DESPRE MUZICA NOASTRĂ de *Const. Brădiloiu* (191); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (200); PARFUMURI SINTETICE ȘI ESENȚE NATURALE de *Al. Mironescu* (207); OAMENI ȘI INTÂMPLĂRI: IN ANUL ACESTA S'A RUPT CUMPĂNA FĂNTĂNII de *Al. Barbat* (210).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACoviȚA, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(I.I — I.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, STRADA LIPSCANI, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

ABONAMENTUL ANUAL LEI 360
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.500
EXEMPLARUL 30 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VI, Nr. 1, IANUARIE 1939

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1939

NATURĂ MOARTĂ

Sufrageria nu știu să fi vorbit vre-odată
În stihuri ori în proză — și cred că 'n orice gen
Să le surprindă graiul ar fi rămas mirată
Însăși urechia Domnului Jean De La Fontaine.

Tacâmurilor, linguri, furculițe și cuțițe,
Le-am auzit revolta pe șoptite
În spălătorul din bucătărie.
— Noi nu slujim decât cu farfurie
Și stăm numai atât la masă
Cât se dumică felul de mâncare grasă,
Și repetăm o singură figură,
Din gură 'n blid și dela blid la gură.

În farfuria 'ntinsă ori adâncă
Ajuți boierii timpul cât mănâncă.
Tot rostul nostru e să stăm aproape
De mâna celor ce-au să se îndoape.

Din strălucita mea tovărășie
Trec în lighean, de-a dreptul în leșie.
Icre, stacoji, sos franțuzesc
Tot una mi-s, toate mă murdăresc,
Și tot trecând prin pipăiri și guri
Nu mai cunosc mâncarea de lături.

N'aș vrea să-mi fac păreri, dar când ne-au luat
Spuneau: « Sunt de argint adevărat ».

Dar adevăru-i numai de cutie
Și galantar, unde stă scris: «Argintărie».

Nu te-ai întors în cârpă niciodată,
Să-ți vezi și coada că ți-a fost gravată?

ȘOIM ȘI FATĂ

Vulturul prigonit de vânt
Căta scăpare la pământ
Și fulgerul îl răsturnă 'n fereastră.
Acolo, înșira pe ață-albastră
Mărgele o Domniță, ca 'n povești.
Intră! îi zise. Șoimule, tu ești?
Te-am cunoscut de mult și te aștept,
Dar te loviși de turnul meu în piept.
Nu erai tu, pe sus, peste palate,
Rotindu-te 'n singurătate,
Când te-am chemat din' frumusețile pustii
Și tu te afundai mai tare 'n sihăstrie,
Viteaz în zbor, învierșunat în luptă
Cu negura, neîntreruptă?
Semeț de slavă, slava te'ncovoie.
Ți-a frânt avântul, te-a zvârlit în ploaie.

Binevenit fii, șoimule, în casă.
O să te 'mbrac în zale de mătășă
Și o să-ți pui brățări la ghiare,
Inele cu mărgăritare
Și pene mari de aur între pene.
Să te înalți între stihii viclene,
Să trași din nou hotar punctat cu stele,
Pajura mea, împărăției mele.

Decât să-mi toarcă mâțele 'mprejur
Mi-ar fi plăcut, firește, un vultur.
Ascultă, e mai cald aci ca 'n pisc și ceață.

Vreau să se joace șoimul cu ghemul meu de ață.
 Și-ți voi mai face-un dar domnesc.
 Cu lanț ușure laba-ți împletesc.
 O să te pui pe steaguri, pe bani și pe peceți
 Și ai să 'nveți ce n'ai visat să 'nveți.
 Pe-o parte împăratul, pe cealalta hultanul.
 Al doilea pe țară. Ce vreau, vrea și Sultanul.

Ia vin' să vezi cum se trăiește
 Adevărat și bine pășărește.
 Pietrușii, mierle, grangurii, ciocârlii
 Se simt la larg în colivii.
 În curte fericitele-orătenii
 Le poți vedea, sunt sumedenii.
 Privighetoarea cântă mai frumos,
 Ochii de când c'un vârf de ac i-am scos.
 Nu mai putea
 Cânta aripa de-și vedea.
 Cu ce mă laud însă sunt coconii
 Mei scumpi, cumiști și blânzi, claponii.
 Găină și cocoș, cam pe din două
 Ei sunt aproape 'n stare și să ouă.
 Nu turbură, nu strigă, nu cer nimic. În pace
 Și 'n ascultare, fraged, și sufletul le tace.
 Vultur ursuz, ia pildă si-ți înmoaie
 Pana de fier, ca lâna de agniță și oaie.

Ai dat ceva? Un zbor pierdut agale
 Între țării și stele, în spirale.
 Și ca să te putem avea
 Noi te-am făcut de bronz și tinichea.
 Nu ți-a plăcut nici zahărul, nici cușca
 Și-abia de te-am ajuns cu pușca.
 Nici prea-slăvitul împărat
 Nu te-a putut avea neîmpăiat.
 De-acum al nostru ești de viu.
 Și-o să-ți aleg și-un nume. Nu vrei să-ți zic scatiu?

La pipăitul fetei, între dalii,
Șoimu-și lăsă, deschise evantalii,
Aripele în mânilor gingașe,
Rămas ca un copil într'o cămașe.
Iși desfăcu de voie bună
Ghiara rănită de furtună.
Incovoiața unghie de fiară
I se 'ndulci muiată 'n mir și ceară
Și s'a simțit trecând într'altă fire
Blajină, de tămăduire.

Dar ce văd? zise fata de 'mpărat
Care-l văzuse numai în zbor și legănat.
Stăpân pe vânt și peste vii și morți,
Mă mir de gheba pe care o porți.
Numai în zbor ești învățat
Să nu fii strâmb, fricos și cocoșat?
Cum poți să fii de zbor în stare
Cu câtămai movilă în spinare?
Nu m'așteptam, spun drept, să fii atât
De 'mpiedecat și de urît.
Ți-aș face și-o mărturisire,
Eu te-am văzut mai sprinten, mai subțire,
Și urmărind în slavă drumul tău
Te-aș fi crezut mai falnic, mai flăcău.
Mă uit mai bine. Gândul mi se 'ncurcă.
Erai vultur și ai rămas o curcă.
Te-aș pune 'n curte, dacă nemâncate
Ar mai rămâne curci adevărate.

Dar adormind, Domnița l-a uitat
A doua zi nu l-a mai căutat
Și nici a treia, nici a zecea zi
Gândul Domniței nu se mai trezi.

Vulturul vede vânt și vrând să zboare
Dă de tavan și cade pe covoare.

Cine te-a pus, Domniță, s'o răsfeți,
Să-i dai făgăduința altei vieți
Sălbaticiei și negrei zburătoare,
Dacă o uiți în turn, la închisoare?
Ea nu mai e, Domniță, fie-ți milă,
Nici pasăre de curte, nici acvilă.

T. ARGHEZI

ACORD FINAL

III

Silvia îl aştepta de mult. Plecase înainte de vreme dela Minister, venise grăbit şi, febrilă, se aruncase într'un fotoliu în prada nerăbdării. Când Bizu intră, încercă să pară totuşi nepăsătoare, ca şi cum n'ar crede în gravitatea accidentului.

— Ai văzut ce s'a întâmplat « coanei domnului Ministru »? găsi ea potrivit să spună.

El i se desfăcu brusc din îmbrăţişare şi, cu figura strânsă şi încruntată, îi răspunse tăios :

— Incetează cu vorbele astea stupide, ce ți se par de spirit.

Galbenă, se dădu un pas îndărăt.

— Nu ştiam . . , se încurcă umilă.

— Mă lupt să te dezvăţ de cuvinte şi de atitudini urite. Credeam că măcar în astfel de împrejurări vei înţelege că nu e bine să fii spirituală, când spiritul înseamnă răutate.

Nu fusese niciodată atât de brutal faţă de dânsa ; arunca într'o cifră mare tot ce răbdase până acum, mărâind. Pe fată o podidură lacrimile.

— Iartă-mă ; n'am făcut-o din răutate, ci am voit doar să te descreţesc.

— Ai şi ales bine momentul şi mijloacele !

— Nici nu poţi să-ţi închipui cât m'a zguduit vestea accidentului, căută ea să-i schimbe impresia.

El o privi străin, duşmănos încă.

— La noi la Minister, reluă ea, simţind nevoia să umple tăcerea, s'au răspândit atâtea zvonuri !

El se încruntă din nou :

— Să nu-mi repeți, te rog, zvonurile dela Minister; nu mă interesează. Ministerul e amintirea mea cea mai odioasă; să nu-mi pomenești de el niciodată.

Fata rămase uluită; pornise rău și nu-și mai găsea îndrăzneala, cuvintele atât de spontane altădată.

— Situația este așa, reluă el categoric, cu aerul de a nu mai primi replici și interpretări, zvonuri din ziare sau din birouri. Vin dela Sanatoriu. Accidentul s'a petrecut întocmai cum îl cunoști din ziare.

— E un accident? murmură ea aproape fără glas.

— Dar ce vrei să fie? se răsti el violent, livid de mânie. Răzbufnesc iarăși bârfelile Ministerului; limba domnului Vereș are ce broda pe o întâmplare, care, în imaginația lui, trebuie să fi devenit o sinucidere. Nu de asta e vorba?

Fata tăcu.

— Spunea că s'a sinucis — nu așa?

— Da.

— Și pentru ce, mă rog? o privi drept în ochi.

— Pentrucă zilele astea avea să se pronunțe divorțul.

Respiră ușurat.

— Intocmai ca Roza.

— Care Roza?

— Camerista doamnei Scumpu. E și ea de părerea domnului Vereș; citesc, se vede, romane sentimentale, în care femeile se sinucid din amor; o sinucidere e mai senzațională decât un banal accident. Mă prind că și tu crezi tot așa!

— Eu? se sperie fata.

— Și tu citești romane sentimentale și urmărești filme polițiste. Silvia lăsă capul în jos.

— Ca să închei, îți spuneam că am fost la sanatoriu, unde n'am putut vedea decât pe Lică. Starea doamnei Scumpu nu e gravă, după cum asigură Barnabu; fracturi și contuziuni, cu teama unor complicații interne și mai ales a efectelor unui șoc nervos.

Se primbla agitat prin cameră.

— Și asta e tot.

După câteva clipe de tăcere grea, cu glas profund:

— Accidentul m'a zguduit adânc și în sine, și din pricina celor întâmplare aseară.

— Te înțeleg, scânci fata.

— Am fost brutal. M'a iritat tonul tău nepotrivit cu împrejurările și bârfelile dela Minister, pe care ai crezut că trebuie să le aduci. M'ai făcut să fiu violent și nu doresc să se repete. In afară de asta, am nevoie de reculegere.

— Înțeleg.

— Sunt deprimat, obosit, îmi trebuie liniște, liniște absolută.

— Și eu te turbur?

— Tu și toată lumea. Câteva zile, nu mai mult; o să stau poate acasă. Cad de pe picioare.

Se răzیمă de o masă. Fata se repezi la dânsul.

— Ți-i rău? Ești palid.

— Da.

— Să chem un doctor?

— N'am nevoie de doctor.

Și mângâindu-i o șuviță rebelă de păr:

— Și nici de tine. Indispoziția mea nu cere doctor și nu se vindecă decât cu singurătate; vine din partea sufletului; nici o vorbă, nici o mângâiere. Se resoarbe dela sine. Cum mă voi liniști, te înștiințez.

Fata înțelese că hotărîrea lui era neclintită; i se lăsă la piept, îl sărută și ieși mai mult docilă decât umilă, fără să protesteze printr'un gest. El încuie ușa după dânsa și se prăbuși pe divan. Era, însfârșit, singur,

Rămase, astfel, câteva ceasuri aproape în nesimțire, incapabil de a-și concentra atenția, de a se chibzui cu sine însuși; era și mai singur decât dorea; lunecase într'o beznă profundă, prin care nici nu-și dădea osteneala să bâjbâe; căzuse grămadă la piciorul zidului și nu se putea scula. Înăuntru, în suflet, i se lățișe pretutindeni o rană, care, ca și cum ar fi avut o consistență materială, îl durea la cea mai mică mișcare. Când se putu desprinde din această suferință generalizată, fără obiect, o limită într'un dezgust de sine, de valoarea lui morală. Renunțase bucuros la tot ce se poate dobândi prin voință, adică aproape la toate bunurile vieții sociale; pentru a-și câștiga totuși un echilibru sufletesc și o liniștire a conștiinței, își găsisse alte compensații în domeniul spiritualului. Credea în perspicacitatea lui psihologică și într'o

superioritate morală făcută din dezinteresare, din nepăsare, din lipsă de ambiție; contemplativitatea îi dădea puțința de a diseca cu limpezime acțiunile omenești și de a le izola egoismul, vanitatea și interesul dela fund. Suferise acum o înfrângere, cea mai mare: nu se mai încredea în sine; pierduse ultimul refugiu al sentimentului personalității. Că fusese victima Rosinei și a Dianei, înțelegea și admitea: intrase în luptă inegală cu două mari forțe de intrigă feminină. Alta era situația acum; cu Mili nu fusese victima unei intrigi, a unei înscenări. O femeie simplă, dreaptă, un caracter leal, fără complicații, incapabilă să-și ascundă jocul, să se prefacă. Nu bănuise totuși ce i se petrecea în suflet: fusese de o lipsă de perspicacitate, de o opacitate, care-l dezgusta de sine. Ii trebuise actul de desperare al unei încercări de sinucidere, cu toate insinuările ziarelor, flecăreala Rozei, destăinuirile lui Ciurecu, pentru a înțelege, în sfârșit, ceea ce simțise din instinct Silvia dela prima lor întâlnire la hotelul Europa și i-o spusese de atâtea ori, aseară chiar. El o crezuse împinsă de gelozie sau numai de cochetărie; insistența ei îl iritase ca o necuviință. Situația fusese totuși limpede. Din vagi motive, Mili îl vizitase la hotel, îl rugase să nu plece în străinătate și făcuse în taină demersuri pe lângă Corbescu, îi găsise un post la Oficiu, îi luase un apartament, fusese chiar la Rosina, fără teama de a se compromite. După ce răbdase cincisprezece ani toate aventurile sentimentale ale lui Lică, cu o nepăsare pe care nimic n'o mai putea clinti, găsise cu cale să pornească divorțul, la o vârstă când nimeni nu mai divorțează. Diana îi servise doar ca pretext. Cum nu pricepuse că ea îl iubea și se pregătea pentru o viață nouă? Primise și demersul la Corbescu, de pe urma căruia trăsesse foloase, și divorțul de Lică, de pe urma căruia avea să tragă altele. Nu se întrebuse ce era îndărătul acestor gesturi. Luându-se după aparență, Raicu îl crezuse un profitor prefăcut, pe când el era un om incapabil de discernământ de îndată ce se amesteca în jocul sufletesc interesul sau pasiunea. Il așteptase la Balomirești; fusese la Gheuculeasa și avuse grijă chiar și de copiii Voichiței; îi vorbise de intenția de a restaura casa părintească, de a se ocupa singură de exploatarea Rădeanei și a Uideștilor, de ridicarea materială a țărănimii de pe moșii — și lui nu-i trecuse prin minte că el era pricina acestor schimbări neașteptate. După ce se întorsese dela Balomirești, îl vizitase de

mai multe ori; îl silise să o însoțească prin Cișmigiu și se mâhnise când îi spusese că nu va veni de Paști la Rădeana. Totul i se păruse firesc. Silvia îl răscolise atât de puternic, încât îi întunecase simțul realității. În șuvoiul ei de lumină, nici nu mai băgase de seamă prezența discretă a celeilalte, tenacitatea cu care se apropiase de dânsul și se identificase cu interesele. După cum Silvia îl absorbise și îl schimbase, la fel avusese, probabil, și el aceeași influență asupra lui Mili: o împinsese la gestul hotărîtor al divorțului și-i deschisese perspectivele unei vieți noi. Ii nimicise astfel speranțele înainte de a-și fi dat seama că i le trezise; dragostea e exclusivă și egoistă.

Se ferise de toate propunerile și avânturile ei din sentimentul de conservare a propriei lui libertăți; cu o seară înainte, o smulsese din ispitele ambianței; presimțise deci instinctiv primejdia, dar mintea îi rămăsese încă opacă și oarbă. Nu văzuse pentrucă nu-i convenise să vadă; și la dânsul totul se altoia pe egoismul esențial omului; interesul îi întunecase luciditatea. O lăsase să apuce pe un drum fără ieșire; o încurajase chiar prin mici atenții, în care ea văzuse probabil semne definitive. Că nu rostise nici un cuvânt hotărîtor, era tot o ipocrizie; întreținuse atmosfera complicității fără să-și ia răspunderea ei; îi plăcuse să se mențină în penumbra situațiilor ne-ămurite, pe care le interpretase apoi în sensul intereselor proprii. Pe când el trăsesse indiscutabile foloase materiale, ea își sdrobise căminul și lunecase la un act de desperare.

Pe Lică îl crezuse interesat, josnic; îl disprețuia și iată că se arătase înțeleghător, delicat, generos; uitase trecutul și sărise în ajutorul suferinții, pe când el rămăsese și după «accident» șovăitor, târzielnic și, în fond, nepăsător.

Se svârcoli, astfel, pe divan toată după așiază și noaptea, în scurte ațipiri străbătute de visuri ciudate. Lică sdrobea un șarpe cu sabia sfântului Gheorghe, tramvaele se ciocneau și se înălțau în munți de fierărie stricată, tragice femei despletite se aruncau dinaintea unui balaur cu ochii de foc și, cu o senzație mai precisă, un fier înroșit îi scurma coșul pieptului din spate, în dreapta. Sărea îmbrobonat de sudoare rece și viziunile se mistuiau în întunericul odăei, balauri, tramvae și femei despletite, numai durerea surdă din dreapta stăruia. Nu-i dădea,

t rește, nici o atenție și se scufunda iarăși în nedumeririle lui morale; reconstitua din nou trecutul, sub forma unui film, cu puncte luminoase, peste care, până acum, egoist și interesat, închisese ochii.

Evidența îl pălmuia. Cum putuse fi atât de orb? se întreba el pentru a mia oară, înțepat de acele invizibile ale conștiinții. Când, sleit de sbucium, ațipea, visurile îi proiectau și mai departe nelișițiile în regiunile incontrolabile ale fanteziei și ale unor combinații monstruoase dar simbolice de spânzurători, de măceluri, de dihanii apocaliptice, de cadavre aruncate pe câmpie, în timp ce Lică îi zâmbea, pretutindeni, protector. Dimineața când deschise ochii, din toate viziunile risipite, simți doar ghiara ce-l scurmasse în dreapta, pe care și-o închipuise făcând parte din același sistem de tortură trupească și morală. Era tot acolo și-l legase bine de divan. Făcu sforțări și izbuti, în sfârșit, să se smulgă; o tusă îi sgudui coșul pieptului și un nod i se puse în gât, gata să-l înnăbușe; cu amândouă palmele la gură, trecu în bae, unde într'o expectorație închegată găsi câteva filamente de sânge. Tusa nu dură mult; spălă liniștit ligheanul, dezinfectă locul și se privi în oglindă: își apăru palid, neras, cu chipul tras. Se îmbracă liniștit, ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic; nu văzuse totuși sânge de aproape zece ani și nici nu crezuse că avea să-l mai vadă; își închipuise că sobolul din coșul pieptului dispăruse de mult, definitiv. Ațipise numai, și iată că se ivise cu o ghiară mai ascuțită; nu umbla ca o cârtiță oarbă în căutarea unei ieșiri, ci își împlântase cangea adânc, deschizând izvoarele vieții, eleștaele sângelui. Iși ținu totuși firea; se turbură atât încât grija fizică trecu în umbră, în planul, în care de altfel stătuse totdeauna, și acum zece ani la München, când se izbise de realitatea morții. Retrăi o clipă scena din cabinetul profesorului Kuno Fischer, înalt, voinic, roșcovan, cu fruntea ieșită ca un balcon la stradă, cu o bărbie caprină. Mâna lui păroasă îl trăsese spre dânsul brusc, pentru a-l lovi începând dela umărul drept cu degetul mijlociu transformat în ciocănel, scoborîndu-se apoi pe omoplat și pe coaste în jos; aplecată cu atenție pe stetoscop, urechea doctorului părusse a-i culege sgomotele interioare ale trupului. «Boala nu e gravă, îi spusese, dar există și încă de mult». Dela ignoranța totală, trecuse brusc la acceptarea definitivă, întocmai ca ieri, când,

după ce negase accidentul, sărise la convingerea că era mortal. « S'a sfârșit și iată tot » își încheiase el atunci socotelile cu viața, cu gestul secatorului într'un ram uscat. Se vedea și acum pe Neuhäuserstrasse, la ora de seară, când ulițele forfotesc de lumea ieșită din prăvălii, cum mergea de grav; la un colț îl întâmpinase cu propunerea unei excursii la Chiemsee o fetișcană din magazinul unui optician; el trecuse însă pe lângă dânsa important, solemn, ca și cum ar fi avut în mâni un vas de porțelan prețios, cu grija de a nu-l scăpa: în vârful lobului drept auzea țcănitul perforatorului ce-i viza biletul pentru o călătorie mai însemnată. Ce să mai caute la Chiemsee?

Cu liniștea cu care primise sentința profesorului Kuno Fischer, atunci când nimic nu-l făcea să-și presimtă dușmanul din piept, cu aceeași liniște, sporită încă, ascultă clopoțelul de alarmă al filamentelor de sânge din sputa lui neagră și cleioasă. Se scufundă în fotoliu și se adânci în gânduri calme, câștigate din experiență, și fără spaimă; pe când suferința trupului trece în rândul fatalităților materiei, numai conștiința doare cu adevărat din pricina răspunderii pe care și-o simte. Ce-i rămânea de făcut? După ce cumpăni în balanțe invizibile toate elementele situației, se sculă hotărât. Se rase, privindu-și atent chipul prelung, tras de nesomn, și se îmbracă fără grabă.

Liliacul de prin curți vestea primăvara; vitraliile capelei episcopale irizau pulbere solară; vrăbiile săreau sglobii pe ramurile golăse încă. Străbătu din nou Cișmigiul prin locurile obișnuite, absent totuși; nimic din drama de alaltăieri nu mai trezea un răsunet într'însul. Slujbaș grăbit să ajungă la timp la birou, o luă pe bulevard spre Oficiu și intră în cabinetul lui Corbescu.

— N'am putut veni eri la laborator, începu el de-a-dreptul.

— Se înțelege dela sine, îl întâmpină profesorul, strângându-i mâna. Accidentul doamnei Scumpu m'a impresionat și pe mine peste măsură.

I se păru că subliniase cuvântul « accident » cu o intonație anumită. Iși aduse aminte de demersul lui Mili pe lângă dânsul. Situația îl stânjenea. Roși.

— Nu e nimic grav; o fractură și mai multe contuziuni, chestie de câteva săptămâni, repetă el cu grabă o lecție învățată pe de rost.

— Atunci mă bucur.

— Mulțumesc, zise el, fără să știe de ce-i mulțumea.

Tuși puțin și i se păru că profesorul zâmbise; se hotărî să vorbească. Din pudoare ar fi dorit să nu dea motive; împrejurarea cerea însă sinceritatea absolută.

— Domnule Profesor, își luă inima în dinți, vreau să vă mulțumesc pentru bunăvoința și încrederea ce mi-ați arătat de când am venit la Oficiu.

— Dumneata, domnule Klentze, ești, cum văd, un specialist al mulțumirilor, îl întrerupse cordial Corbescu cu gândul la celălalt demers, făcut nu mult după ce-l numise.

— E pentru cea din urmă oară.

— Cum așa?

— Am venit să-mi iau rămas bun.

— Dorești un concediu? E foarte natural.

Cuvântul îl străpunse ca un pumnal. « Știe, își spuse. Cum ar găsi altfel natural să-mi iau concediu pentru accidentul doamnei Scumpu? »

— Nu e vorba de concediu; sunt silit să-mi părăsesc postul, pe care mi l-ați încredințat cu atâta bunăvoință.

— Cum așa, domnule Klentze? îl măsură el cu neîncredere. Și după o clipă:

— Pari, în adevăr, schimbat. Te simți rău?

— Sunt bolnav.

— Ia-ți atunci un concediu mai lung.

— Nu ajunge. Sunt mai rău decât vă închipuiți. Trebuie să vă spun totul. În tinerețe, pe când studiam în străinătate, am fost atins de o afecție pulmonară, ce a schimbat direcția întregii mele vieți. Mă credeam de mult vindecat, când semne sigure m'au adus la realitate; s'a deschis, probabil, focarul din dreapta. Iată adevărul în toată brutalitatea lui; nu puteam să vi-l ascund, pentru a nu vă lăsa o impresie de lipsă de seriozitate.

— Sunt mâhnit de ceea ce-mi spui, îi strânse mâna Corbescu. Lucrurile se pot pune la loc, așa cum s'au mai pus, cu pază și îngrijire. Ai văzut vre-un specialist?

— Nu încă; cunosc însă semnele din experiența câștigată din întâia fază a boalei.

— Nu înseamnă însă că trebuie să pleci definitiv; locul rămâne liber atât cât va fi nevoie.

— M'ar durea să știu că alții îl așteaptă și se enervează; nu-miți mai bine pe altcineva, pe Raicu, de pildă, se riscă el.

Corbescu nu-i răspunse. Se încruntă.

— Vei fi binevenit în orice zi te vei prezenta la Oficiu. Îți fac toate urările de însănătoșire și-ți doresc mai ales să-ți ridici moralul. Pari foarte abătut și cred că ai luat o hotărîre pripită. Mai vorbim altă dată.

Treci acum pe la laborator și dă toate instrucțiunile lui Crișan, care îți va ținea locul până la toamnă. Pleci din Capitală?

— Poate chiar azi.

— Faci foarte bine; să nu te prindă pe aici căldurile și praful.

Mai zăbovi apoi vre-o două ceasuri cu « nenea Tudorică », cum îi spuneau toți chimistului Crișan, ardelean metodic, dar plin de voioșie, chefliu, mare consumator de chrenvurști, de gulaș și de papricaș, cu « Stammtischul » lui inamovibil și cu « massul » de faianță înflorată albastru atârnat la un loc de onoare la Carul cu bere, om frust, cu o cordialitate ce se exprima sumar, prin « fire-ai al ciorilor, măi frate-miu ».

— Și zici că pleci, mă Clenciule, îl luase el familiar ca totdeauna; te plimbi prin străinătate și ne lași pe noi să ne coacem aici pe călduri, fire-ați ai ciorilor, voi aștia cu parale.

Se plîngea totdeauna de sărăcie; încolo, om de ispravă, harnic, care nu cunoștea decât laboratorul, « Carul cu bere », și câteva bodegi ca popasuri suplimentare. Luă bucuros asupra lui sarcina și-l rugă să nu-l uite cu vre-o ilustrată dela München; să întrebe și de una Mitzi dela Augustinerbräu și să-i transmită salutări din partea lui.

Bizu trimise dela laborator un bilet, prin care o rugă pe Silvia să treacă pe la dânsul. Ar fi voit să plece fără să o anunțe, dar procedeul nu-i plăcu.

Când văzu dezordinea pregătirilor, fata îngălbeni; el o luă de amîndouă mâinile calm, hotărît; o sărută pe frunte, pe obraz și se feri de buzele ce i se ofereau.

— Îți mărturisesc, că m'a frământat gândul de a pleca fără să-mi iau rămas bun. Asta ți-arată cât mi-e de grea despărțirea.

— Nu cred că ai fi putut pleca așa, gemu ea.

— N'aș fi putut; dar de plecat, tot trebuie să plec. Deși n'ai să mă crezi, am să-ți explic totuși de ce trebuie. Nu-i din cauza

celor întâmplate eri. Când ne-am cunoscut la patinajul din Cișmigiu, intenția mea era să plec chiar a doua zi, și am rămas totuși, poate și din pricina ta, șase luni. Am rămas puțin, prea puțin pentru tot ce mi-ai dat, dar ceva mai mult decât ți-o spuseseam la început. Acum însă trebuie să plec și chiar astăseară.

Fata își lăsă moale capul pe umărul lui: el o mângie, îi frecă tâmplele cu apă de colonie și o întinse pe divan.

— Plecarea nu e, după cum ți-am spus, în nici o legătură cu întâmplarea de ieri, așa cum ți-ai putea închipui; e la mijloc numai o coincidență. După ce te-ai dus, am fost victima unui accident mai grav decât cel de tramvai; mi s'a deschis o boală, de care mă credeam vindecat încă de acum zece ani.

— Ești bolnav? sări ea de pe divan.

— Da.

— Te voi îngriji.

— E de prisos. Boala mea cere liniște, singurătate și mai ales îmi impune obligația de a n'o împărți cu nimeni. E un bun numai al meu, glumi palid.

Ea îl privi fără să înțeleagă. Ce-i impunea astfel de obligații? Eri era sănătos și acum deodată se vedea silit să plece. Unde? De ce? Avea nevoie de îngrijire. De ce fugea de dansa?... Imaginea celeilalte îi trecu prin gând. Ce-i putea lega? Privi din nou la chipul lui palid, tras. Părea, în adevăr, bolnav.

— Dacă n'ai priceput încă, o să pricepi pe urmă. Datoria mea e să fiu singur și, oricât m'ar durea, mi-o voi împlini. Prin urmare plec; plec irevocabil.

Din vorbele lui ea nu înțelese decât tonul hotărît, implacabil, ca vocea destinului, groasă, lugubră, proiectată de un difuzor răgușit; de ce pleacă, unde și cât avea să stea? Nu știa nimic și nici nu se mai simțea în stare să-l întrebe; era de prisos; se lăsă luată de apă și se puse să plângă molcom.

— Iți înțeleg plânsul și, dacă aș mai fi în stare de lacrimi, aș plînge și eu, încercă el să o mângâie, trecându-i mâna pe păr, pe obrazul răcorit.

— Nu ți-am făcut nici o declarație până acum, dar să știi că prin tine am cunoscut o viață, pe care n'am cunoscut-o înainte. N'am s'o uit niciodată.

Revelația corpului tânăr, când i se dase atât de spontan și o

găsise atât de curată, senzația de răcoare și de căldură, plăcerea împrăștiată într'o voluptate totală, ce le învăluia trupul și spiritul în aceeași cămașă fermecată, și prelungită peste moment și peste conștiință, toate popasurile unei inițieri fără vehementă dar și fără saț — îi trecură prin minte într'o desfășurare de imagini. Se uită cu milă și cu recunoștință la mica ființă întinsă pe divan, strânsă ca un vierme de mătase în gogoasă, cu chipul ei grațios și totdeauna glumeț, boțit și urfîtit acum de o contracție nervoasă. Ii șterse lacrimile.

— Nu-ți mai spun nimic, căci nu s'ar mai isprăvi; să știi însă că n'am să te uit, adaoșe cu solemnitate în glas.

Ea se strânsă din nou ghem în fundul divanului, sguduită convulsiv de lacrimi.

— Și unde pleci? putu îngăima când se mai potoli.

— Deocamdată la Balomirești și apoi undeva în străinătate, în vre-un sanatoiu.

— Pe cât timp?

— Nu știi; pe o lună sau pe mai mult. Boala e o călătorie lungă cu fel de fel de popasuri neprevăzute, din care nu știi când și dacă te mai întorci. Știi doar că pleci.

— Imi scrii, când ajungi?

— Nu, răspunse el răspicat, categoric, ca omul ce-și fixase dinainte punctele esențiale ale programului său pentru a nu se lăsa în voia slăbiciunii și a improvizăției sentimentale. Știa că avea să urce un calvar dureros, fatal, de unde nu se trimit vești celor rămași în urmă, în lumea lor de nepăsare, căci pe fundul oricărei pasiuni se află tot drojdia ei.

— Plec fără urmă; nu voi înștiința pe nimeni unde sunt; nu voi avea nici o corespondență absolut cu nimeni, cât timp voi crede că e necesar. Voi vedea apoi.

După o tăcere, ce i se păru Silviei tot atât de implacabilă ca și vocea răgușită a destinului:

— Iată pentru ce trebuie să ne despărțim chiar acum.

— Te conduc la gară, încercă ea să-l înduplece.

— E de prisos să ne înduioșăm în ultimele momente, în public; ne despărțim aici, ca să nu sfârșim cu lacrimi și sfâșieri.

Ii luă obrajii între palme, o plecă pe piept, o sărută apoi pe păr, pe frunte, pe sân, pe mâini.

— Atât ?

— Atât.

Ea își înghiți nodul ce i se ridicase în gâtleej, îi sărută mâna și, fără o vorbă, ieși.

IV

« Accidentul » fusese tot accident. Sinuciderea presupune o hotărâre, un act de voință. Mili nu se gândise înainte. La apariția perechei la capătul lacului dinspre Ministerul de Lucrări Publice sguduirea fusese atât de puternică și de neprevăzută, încât toată viața ei interioară se dislocase; paralizată în orice reacțiune conștientă, avusese mișcările unui automat fără direcție precisă; mersese unde o duseseră ochii și pasul fără destinație și fără să-și dea seama. Se distrămasă cu senzația unei totale disponibilități, a unei ieșiri din formele vieții organizate; n'o aștepta nimeni și nu-și avea locul nicăeri. Simțea vag că ar trebui să meargă acasă, dar nu știa pentruce anume; ar fi putut tot atât de bine rămâne în Cișmigiu pe o bancă, de n'ar fi alungat-o din spate imaginea grupului de pe trunchiul din boschetul privighetorilor, sau hoinări în neștire pe bulevard spre Cotroceni. Dacă s'ar fi întâlnit cu un cunoscut și ar fi stat puțin de vorbă i-ar fi abătut gândurile poate în altă parte; ar fi revenit la realitate și la viață, așa cum era și cum nimic n'avea să o schimbe. Din nefericire nu se întâlnește cu nimeni; și-a urmat deci drumul, fără scop, goală de orice intenție, de orice viață interioară. Nu suferea, pentrucă arcurile simțirii se rupseseră într'însa; dacă s'ar fi revoltat, ar fi reacționat; ea nu se mai gândise însă nici la dânsul, nici la fata aceea, nici la planurile ce-și făcuse și se năruiseră dintr'odată, cum nu se mai gândea nici acum, când toate îi erau indiferente și i se păreau că n'au existat. Umblase năucă, fără scop, cu singura conștiință că o urmărea un trecător.

« Am succese » își zisese, pentrucă o privea așa de iscoditor ?

Ieșise în bulevard fiindcă se izbise de gardul Cișmigiului și nu voia să se mai întoarcă; dacă grădina ar fi luat-o rasna spre Dâmbovița, ea s'ar fi dus într'acolo; îi era indiferent. Nici pe bulevard n'avea ce face; scăpase de întuneric și dăduse de lumină și circulație. Voise să-l traverseze ca să privească la cireșele

unei vitrine, ori se gândise să se urce în vagon? — n'o. interesa; la fel s'ar fi cățarat pe un stâlp de telegraf ori s'ar fi urcat pe aco-perișul liceului; mergea automat și se izbea ca o jucărie mecanică de orice îi ieșea în cale. Nu-i venise în minte să se sinucidă, pen-trucă nici n'avusese senzația vieții și cu atât mai puțin a suferinții. O prinsese tramvaiul sub roți, cum ar fi prins o scândură căzută dintr'o căruță. Nu-l văzuse venind, nu-i auzise uruitul și nici când « trecuse peste dânsa » nu simțise nimic.

Când își deschisese ochii câteva zile după aceea la sanatoriu nu-și dăduse seama unde se afla; i se vorbise de un accident, dar nu-și adusese aminte de împrejurările, în care se petrecuse și nici nu avusese curiozitatea să întrebe.

Curiozitatea i se topise în apele suferinței trupești; o dureau brațele, șoldul, pieptul; carnea îi fusese măcinată în fibre du-reroase; la un picior îi atârna greu o carapace de plumb.

— Doamnă, — îi spusese un om fâlcos, arătos, în halat alb, profesorul Barnabu, despre care îi vorbise cu atâta însuflețire Țuțu Boian după o operație de apendicită, — am văzut multe minuni în cariera mea de chirurg, dar ca la d-voastră nu. V'a ocolit fierăria tramvaiului, ca un omagiu personal, adaose curte-nitor, împotriva firii lui brutale.

— A tramvaiului? răspunse ea de departe, dintr'o țară fără amintiri și tăcu, inertă, lipsită de interes.

Doctorul nu mai insistă; îi supraveghe pansamentele, ce-i dădeau înfățișarea de hartă lipită în multe părți și trecu mai de-parte.

Tramvaiul? De ce tramvai era vorba? Fusese victima unui accident de tramvai? Nu-și dădu osteneala să cerceteze. Avea griji mai mari; nu se putea mișca fără să sufere în mușchii și nervii răsuciți; vibrația durerii i se împrăstia până în străfundul ființii. N'avea timp să se gândească decât la ocolirea durerii ei; folosea isteții și virtuozității nebănuite pentru a-și muta mâna cu câțiva centimetri, iar când se întorcea de pe o parte pe alta, își încorda forțe ce ar fi răsucit bolta cerului. Nu primea pe ni-meni, decât rareori pe moș Alecu Urdăreanu, ce o privea cu ochi de tată: « minunea » lui scăpase și nu-i venea să creadă. Nu-l lăsa însă să vorbească, ori nu-i răspundea, ci-l privea cu o lumină

absentă, de dincolo, din marea mizerie a trupului. Lică venise și el cu flori, dar și cu discreție; nu mai'era patetic și, ca să n'o irite, n'o întreba mereu «te doare?» ori «unde te doare?». Ii pomenise și de venirea lui Bizu în prima zi. Ea exclamase doar: «Da?» și tăcuse. Nu-l întrebase de ce nu mai venise apoi. Lică o privise atent, dar cum nu descoperise nici un semn de curiozitate, nu-i mai vorbise și nici ea nu-l mai iscodise. Atenția i se îndrepta numai la durerile ce o țineau într'o continuă încordare; nu-și despărțea timpul după mersul minutarelor ceasornicului, ci prin ritmul cronologic al mișcărilor necesare și al pansamentelor, prin vizitele profesorului și ale asistenților, prin masajele, spălăturile, pe care i le făcea Marina; preocupări grave, printre care nu se putea strecura iarba nebunatică a gândului; vagonul îi strivise amintirile cum strivește tăvălucul prundișul. O inciziune în șold îi chinuia mai ales carnea în firul creț al nervului, care, — pilă, foarfece și ciocan, — tăia, scrijelia, bătea în dărăbane, ardea sfărâind, înțepa cu mii de ace înroșite, cosea și descosea neostenit pielea, rodea osul ca un cariu îndărătnic, și, dela locul isbit, dela rană, limba lui de foc se înălța la tâmpla ce zvâcnea și la ceafă, de care atârna deodată greutatea mari de plumb. Stătea ceasuri întregi cu capul scufundat în perini, cu ochii căscați spre tavan, plutind într'un gol, de unde nu prindea nici o amintire, nici o imagine; privea pe un ecran pururi alb, pe care nu se proiecta nimic. Nu-și amintea, nici de Cișmigiu și nici de cele ce se petrecuseră din clipa fatală. Se răsucea din când în când spre ferestrele deschise pline de soarele primăverii; mireasma liliacului o aducea la realitate. Natura începea să se coacă și cu vremea se porni să pătrundă și în ea viața; câteva răni se vindecașeră și durerile de cap ce o înțepaseră cu ace nenumărate dispăreau încetul cu încetul. Putea, dela un timp, întoarce în voe capul spre grădina înflorită; pe bănci, în boschete, convalescenți în halate albe își scuturau sdrențele ultimelor dureri și reveneau la viață, glumeau cu surorile. Cei din jur începură a prinde consistență, realitate; nu-i mai vedea prin geamul aburit al unei lumi sălcii, absurde. Sora Marina era o vlăjgană de fată, cu carne sănătoasă, îndesată, dură, de piatră («apucă să vezi dacă poți», își întindea ea brațul oricui în glumă); cu voie bună în ochi, ca și cum n'ar vedea numai boală și durere; cu o gură mare, spintecată cu barda, sensuală,

cu dinți puternici în gingii roșii, cu unul de aur împlântat drept în mijloc ca un semnal. Gureșă, îi aducea viața de afară; prin povestirile ei cu haz, fruste (Marina era dintr'un sat din Bărăgan) începuse a prinde contur tot ce se petrecea în sanatoriu, în sălile de operație, în saloane, în camere, în coridoare, printre bolnavi, doctori, asistenți, surori. În prima fază a boalei, Mili nu trăise decât prin durerea fizică, micșorată, dar vicleană, acum aici, acum dincolo și mai ales în greutatea de plumb a piciorului zidit în tencuială albă. Șocul fusese atât de puternic încât viața sufletească se rupsese ca un mal, deschizând o prăpastie între trecut și prezent, peste care nu se stabiliseră fire de comunicație. Trecutul, de fapt, nu murise ci i se părea că nu existase niciodată; când suferința porni să dea îndărăt, conștiința vieții tot nu-i veni dinăuntru, ci din afară. Urmărea sborul unei albine furișate pe fereastră cu interes și chiar cu pasiune, ca și cum ar fi descoperit-o acum mai întâi; înregistra zvonurile coridorului; recunoștea pașii și intonațiile; distingea dela celălalt capăt al sălii glasul Marinei și știa cu cine flecărea anume; deși se da în vorbă cu toată lumea, fata avea față de fiecare un ton deosebit, cu nuanțe de dorință și de intimitate. Dintre toți prefera pe Budu; se vedea numai după felul cum se alinta, de cum venea roșie după ce vorbea cu dânsul, sau de cum își ascundea dintele de aur ce o slujea, când îi rostea numele. Nu respingea de altfel pe nimeni. Ea îi proiecta pe dinaintea ochilor filmul vieții sanatoriului; toată lumea iubea; toate femeile, asistente, surori, bolnave, erau îndrăgostite de Barnabu; ursuz, tăcut și chiar brutal, el le impunea tuturor tocmai prin indiferență și prin stăpânire de sine. Unele se operau de apendicită numai ca să fie operate de dânsul. Simulau dureri și se vedea la urmă că nu avuseseră nimic; ar fi rămas apoi săptămâni în sanatoriu, prelungindu-și convalescența, dacă Barnabu nu le-ar fi trimis cât se poate mai repede acasă sub cuvânt că operația cerea mișcare. Bombonica, o femeiușcă cu zulufi, blondă și naivă ca o Julietă, era o clientă veche, fără să fie propriu zis o pacientă; fugea mereu dela bărbat-su și se instala aici în sanatoriu pentru a se căuta de boli închipuite; nu putea trăi fără atmosfera locului, « antiseptică », spunea ea în zâmbetul tuturor. « Antisepsia » ei consta în prezența lui Barnabu. În odaia vecină se afla un tânăr de lume bună, frumos, distins, un brun

cu ochi languroși melancolici; suferea de insuficiență cardiacă și avea mereu crize. Se îndrăgostise de Mătu, — oacheșa aia cu năsucul ridicat și cu două gropițe în obraz, când râde, și totdeauna râde pentrucă o prinde bine, — dădea lămuriri Marina. Nu mai poate după dânsa; pretinde că moare dacă nu-i face ea injecția. Bătrânul, de pe bancă, mărunțelul cu o pijama cu dungi albastre, a căzut de câteva luni la melancolie «dementă», cum spunea domnul profesor; i-a murit din naștere nevasta, ce-l înșela cu oricine; plânge toată ziua cu ochii lipiți pe fotografia ei și nu vrea să mănânce; când i se servește, întoarce capul cu nepăsare și nu se ostenește măcar cu o vorbă. Veronica și-a pus în minte să-l aducă la viață. Veronica? Una voinică, pieptoasă, cu mustăcioară neagră și cu buzele roșii. Iși trece mereu sânii pe la nasul bătrânului și doar sânii are, nu glumă; «Vezuviu», cum le spune domnul doctor Budu. Bătrânul nu vede decât pe răposata din fotografie. Anul trecut, abia operată de o tuberculoză la intestin, o tânără rusoaică Ludmila Kirof s'a aruncat pe fereastra dela patruzeci și cinci, din dragoste pentru un intern; a murit, dar și internul a fost concediat, fără altă vină decât că lăsase să ajungă lucrurile acolo. Domnul profesor, nu admite să se strice reputația sanatoriului, că și începuseră să vuiască ziarele. Nebuna a lăsat o scrisoare prin care arăta pentru cine se sinucisese.

Gura Marinei mergea, mergea... Cancere, tumori, paralizii, nimic nu putea înăbuși glasul trupului, glasul sufletului, care cerea dragoste printre cerșafuri ude. La șaptesprezece, un tânăr cu cauciucul în rinichiul atinș de tuberculoză ca să-i dreneze pu-roii, și-a ieșit din minți pentru Irina — fată nostimă altfel. Au iubit-o mulți; se împrietenise și cu domnul Klentze, pe vremea când venea la sanatoriu la o cucoană bătrână, o rudă, din provincie de undeva. A fost pe aici ca să vă vadă și a vorbit cu domnul Ministru, dar de atunci n'a mai venit. Tânărul acesta nu poate dormi până nu-l sărută Irina și-i făgăduiește că va fi a lui de îndată ce-i va scoate canula.

Pe Mili o obosea nesfârșita vorbărie a fetei; o asculta și n'o asculta; uneori o înțepa totuși cu mii de ace. Auzise de venirea lui Bizu dar nu știuse că mai fusese și înainte pe aici. Bătrâna trebuie să fi fost Gheuculeasa din Balomirești. Ancora aruncată

în trecut nu trezi însă în ea nici o vibrație, nici un răsunet. Irina? Iși aminti de o brunetă « nostimă ». Era prietena lui Bizu? Nu ținea să știe. Inchise ochii și se prefăcu că vrea să doarmă.

— Sunteți obosită, dudue; odihniți-vă. Dacă vine domnul Ministru, ce să-i spun?

— Că-s mai bine, dar că am încă nevoie de liniște.

Ocoala pe cât putea vizitele lui Lică. Marina îi înțelegea « politica » și se mira. « Ce om, domnul Ministru », își spunea ea mereu, cu admirația Rozei. Lică cucerise, de altfel, tot sanatoriul, cu alte metode decât profesorul — dovadă că metodele sunt indifferente și că omul e totul. Nu era ursuz, mândru ori brutal, ci, dimpotrivă, popular, cordial; se împrietenise cu tot personalul feminin; le spunea fetelor pe nume: « Irino », « Marino », « Lilio »; le scosese chiar și porecle: uneia « bocăneț », alteia « corcoduș »; pe Geta o botezase « măi-măi! » pentru că era trufașă la mers; le lua familiar de gușă cu un: « pa, păpușico », și le asculta cu plăcere flecăreală.

— Ce mai face nebuna dela douăzeci și cinci?

— E tot amurezată de domnul profesor; scrie toată ziua scrisori și le trimite prin Irina, care le rupe. Domnul profesor a dat ordin să nu i se aducă scrisori dela bolnave.

Lică strămba din nas; era împotriva acestei metode.

— Unde te duci « măi-măi » așa fudulă? îi aținea calea Getei.

— La niște spălături, la douăzeci, domnule Ministru.

— Pentru atâta lucru nu-i nevoie să fii așa de mândră, glumea.

Iși pierdea astfel aproape zilnic o jumătate de ceas; uneori nici nu mai intra în sanatoriu, ci se oprea în grădinița din față, cu liliac alb, se interesa de sănătatea lui Mili și i se răspundea mereu:

— Doamna merge mai bine, dar are încă nevoie de liniște.

Cunoștea refrenul; îi trimitea flori și nu mai stăruia. Printre perdelele ferestrei, ea îl zărise odată sărutând-o pe Marina în boschetul din față. Fata își ținuse buzele strânse, ca atunci când vorbea cu doctorul Budu, și venise apoi la dansa cu suflet de vinovată și cu fel de fel de drăgălășii și propuneri de servicii. Ea o privi cu dezgust, dar și cu o iritare surdă împotriva primăverii deslănțuite, în cascade de flori și în efluvii de miresme ve-

nite din liliacul grădinii, pe când dânsa se strânsese în sine, ca viermele de mătase în gogoșe. Nu reușise încă să arunce vre-o punte spre trecut; tot nu-și amintea de Bizu, nici de « accident », ca și cum n'ar fi existat. Primăvara exista însă și-i răscolea un suflet, pe care își închipuise că-l pierduse, că fusese strivit sub roțile tramvaiului. Apariția unui nou abces i se păru o ușurare; se simțea mai bine în durerea fizică, decât să privească pe fe-reastră la convalescenții retrași prin boschete, unde se strecura și câte o soră de caritate, vlăjgana de Marina, de pildă, cu șoldurile rotunde, cu picioare monumentale. Mai bine în pat, cu ochii în tavan, fără nici un gând lămurit, ascultând doar zvonurile depărtate ale trupului inert. Prea multă primăvară.

— Trage, te rog, obloanele, îi spunea atunci Marinei, că e prea mult soare.

— E așa de frumos afară, protestă fata. « Tocmai de asta » se gândea ea; dar tăcea. N'ar fi înțeles vlăjgana cu ochii mereu pe geam ca să vadă dacă n'a mai venit cineva pe la Sanatoriu. Cine a fost o dată pe acolo, — bolnav ori pentru vre-un bolnav — spunea ea, se mai întorcea; lega simpatii și prietenii, participa la viața colectivă a casei și se mai interesa de ea. Fata se porni iar să povestească întâmplările cele mai nouă:

— V'aduceți aminte, dudue, de nebuna de Veronica, aia cu mustăcioară neagră, « Vezuviu », cum îi spune domnul doctor Budu (și buzele se strânseseră pe dintele de aur)?

Mili nu-și aduse aminte deodată; gândurile ei erau totdeauna risipite și trebuia să le strângă în cioburi de pe drumuri.

— V'am spus de bătrânul care plânge pe fotografia neveste-sei și nu se alimentează de trei luni decât forțat.

— Mi-aduc aminte.

— Imi pare că reușește. Tot vorbind despre Caliopi, așa o chema, bătrânul i-a povestit cum era, cum se îmbrăca, ce gusturi avea, ce parfum întrebuița, Chypre royal, despre care mereu pomenea umflându-și nările. Se vede că e un maniac... Veronica i-a povestit domnului Ministru ciudățenia și domnul Ministru i-a adus într'o zi un flacon de Chypre royal, fără gând rău. Ce i-a venit în minte nebunei de Veronica? S'a parfumat și a început să se vâre în nasul Grecului, care cum a miroșit-o a și întrebat-o:

— Cum te cheamă, fetiço? parcă atunci ar fi văzut-o întâia oară.

Fata s'a apropiat și mai mult de dânsul.

— Veronica.

— Ce parfum plăcut! i-a răspuns și a luat-o de mână, și de atunci a început să fie altul. Mănâncă, dar numai din mâna ei. Nu mai stă cu ochii în fotografie. Am auzit că-i foarte bogat, încheie ea cu filosofie dar și cu invidie.

De ce n'a dat peste dânsa norocul? Aurica s'a măritat cu Armeanul cu pneumotoraxul pus la sanatoriu. Ea n'avea nici o speranță din partea doctorului Budu. Măine-poimăine se duce să se specializeze la Paris și ea rămâne mofluză. Se mai gândi și la Lică: « Ce bărbat galant! » Ii lăsa gura apă. « Păcat că n'o să mai vină nici el când s'o face bine duduia ».

Mili se făcu bine peste o lună; doctorii o sfătuiau să mai stea în sanatoaiu încă vre-o două săptămâni, dar ea nu mai putea rămâne în casa asta mare, vastă, deslănțuită. Primăvara! De ce nimerise tocmai primăvara când lumea nu se caută de bolile trupului. Altă boală îi ardea sângele. Marina o chinuia cu flecăreala ei mai mult decât toate ghipsurile, termocauterele, masagiile; cu suferința cărnei se deprinsese. Nu-și va face convalescența aici; nu va ieși și ea, ca ceilalți, pe înserate, pe băncile din boschetele de liliac alb, unde-l zărise odată și pe grec, o căzătură de om, strecurându-se la brațul unei femei voinice, pieptoase, cu mustăcioara neagră, o codană de mahala; de cum cotiseră mai spre întuneric o sărutase.

— Să mai crezi în bărbați! făcu pe dezgustata Marina. Să-l fi văzut acum trei luni; voia să moară, iar acum a aruncat fotografia neveste-sei în saltar și n'o vede decât pe Veronica. Pleacă peste câteva zile și o ia și pe dânsa. O să ne viziteze curând și ea cu mașina ca Aurica cu Armeanul ei, care tot n'a murit, daose cu ciudă.

V

Liniștea și-o regăsi în casa din Popa Soare, unde Moș-Alecu n'o turbura decât ca să se bucure de progresele sănătății ei; avea o teorie de circumstanță că bolile primenesc și întăresc organismul;

teoria nu se potrivea cu echimozele și fracturile, dar nu ieșea dintr'însa; găsea că « minunea lui » se făcea tot mai frumoasă și se împlinea la trup. « Trestioara » lui era acum femeie. Și-o explica prin faptul că-l părăsise pe Lică. Nu renunța la vechea lui ură împotriva omului ce-l vârise în pământ pe Grigore.

« Unde-i Grigore, să te vadă înflorită și scăpată de el ? » repeta mereu. Despre accident nu-i pomenea; nu-i ceruse să-i povestească întâmplarea, pe care-o ocoleau amândoi, ca și cum n'ar fi existat; vorbeau de dureri, dar nu și de originea lor. Ea nu se întreba de pricina discreției bătrânului, cum nu se întreba și nici nu-și amintea de nimic. Se lăsa să trăiască, bucuroasă că scăpase de atmosfera turbure a sanatoriului, în care primăvara făcuse prăpăd, de vorbăria Marinei ce-i înțepase pielea ca o bae de acid carbonic. Lenevea pe divan în chimonouri de mătase și, sub cuvânt că nu e încă restabilită, nu primea aproape pe nimeni; numai gândul că ar trebui să stea de vorbă o sburlea; nu voia să vadă chipuri streine, ochi indiscreți; nu se voia iscodită de întrebări subterane și curioase. Locul Marinei i-l luase totuși Roza, vorbăreață și ea; de dansa putea însă scăpa mai lesne.

« Iar a trecut domnul Ministru și v'a lăsat flori » spunea cu gura rotunjită și cu ochi lăncezi. « E și asta înnebunită de Lică la fel cu Marina și cu toate femeile », se gândea zâmbind. « Domnul Ministru e mai îndrăgostit de d-voastră decât când v'a luat », se insinua din nou Roza.

— Pune-le în hall în vasul de Murano, dacă mai e loc, i-o tăia ea; dacă nu, ia-le în camera dumatăle.

Roza dădea din cap cu nedumerire; nu înțelegea cum putea fi așa de rece cu un « bărbat atât de bine ». Convingerile ei asupra « accidentului » se clătinaseră cu totul. Iși închipuise o sinucidere sentimentală și iată că nu părea să fi fost așa; domnul Ministru îi dădea zor cu florile și duduia nici nu se uita la dânsule. Să fie la mijloc tot o ambiție a ei? Nu știa ce să mai creadă... Simțul ei romanțios primise o lovitură, din care nu-și putea strânge nici măcar cioburile... Incercase să aducă vorba, dar « duduia » o repezise chiar dela început. De atunci nu mai îndrăsnea.

Nu uitase, totuși. Amintirea îi revenise încetul cu încetul, și unitatea personalității se cususe cum se coase o rană, peste care pielea se reface curată, proaspătă.

Trecutul trăia, dar îndepărtat, șters, fără răsunet în sensibilitatea ei, indiferent, o întâmplare oarecare, ca atunci când, sărind peste coardă la Rădeana, pe vremea lui miss Stower, călcase pe un cui, sau când îi intrase o aschie sub unghie. Fapte diverse, nu se mai gândea la cele întâmplare. De Bizu aflase că venise la sanatoriu în prima zi și că plecase; nu știa nici de ce venise, nici de ce plecase, nici nu dorea să știe.

Cu Lică vorbise o singură dată dela instalarea ei în Popa Soare. După câteva săptămâni, insistase atât să-l primească din nou încât nu-l putuse refuza.

Intră încărcat cu flori și cu vorbe curtenitoare; și el găsea că boala primenește, curăță sângele; se făcuse frumoasă, se împlinise. Gungurea ca un îndrăgostit plin de atenții și de nădejdi; era optimist ca totdeauna; siguranța i se citea în ochii mici, șireți, sclipitori, numai miere.

Ea îi mulțumi pentru grija ce-i purtase în tot timpul boalei.

— Am atâtea să-mi răscumpăr! tenoriză el cu vibrație în glas.
Am greșit atât!

— Greșelile privesc trecutul și trecutul e un capitol închis.

Siguranța i se aprinse și mai mult în ochii vieleni; își răsuci sfârcul musteților mici cu aerul lui de cuceritor.

— L-ai închis, nu-i așa? L-ai închis, volubiliză din nou. Ai uitat, nu așa?

— Da, se rezervă ea mirată de exuberanța lui.

— Să întoarcem atunci foaia capitolului următor.

— Asta nu se poate, răspunse ea în sfârșit luminată asupra intențiilor lui.

— Cum nu se poate? dădu el un pas îndărăt.

— Capitolul era la sfârșitul cărții; n'a rămas decât scoarța.

— Vorbești în pilde? se răsti atunci, mânios parcă. Cărțile se sfârșesc, dar viața n'are sfârșit decât odată cu moartea, și noi, slava domnului, suntem încă vii și pot zice și tineri.

I se păruse totuși că pornise pe un ton prea ridicat, prea aspru și-l pogorî spre dulcegărie sentimentală și pocăită, cum îi era obiceiul.

— Sunt altul, m'am schimbat; de când te-am pierdut sunt un abstinent.

Ea zâmbi; pe dinaintea ochilor îi trecu imaginea lui sărutând pe Marina în boschetul de liliac, și giugiulind toate femeile dela Sanatoriu. La gândul « abstenenței » lui, zâmbi din nou. În zâmbet el citi o nouă speranță; reluă deci patetic:

— Zilele astea ar urma să se transcrie divorțul și am venit să fac ultimul demers pe lângă tine; nu apelez la niște sentimente, pe care nu le merit încă, ci la rațiune. Prea suntem maturi și prea avem interese comune pentru a ne da în spectacol în public, pentru a ne face rău unul altuia, după cincisprezece ani de căsătorie. E ridicol. O despărțire nu se face decât atunci când ești sigur de o viață nouă; avem noi oare siguranța asta? Putem noi începe o viață nouă? •

O privi drept în ochi ca și cum ar fi voit să o ipnotizeze; întrebarea lui avea și lunecușuri, în care spera că ea se va poticni.

— Nu știu ce înțelegi prin viață nouă; nu știu ce planuri ai în ce te privește; pentru mine însă viața nouă înseamnă liniștea, de care am nevoie pentru nervii mei zdruncinați. Rămân deci la ce am hotărât în deplin acord.

Lică nu-și pierdu însă avântul și speranța de a o convinge înainte de a da marea lovitură, pe care o pregătea totuși prin pași hoțești și mici lupte de posturi de avangardă.

— Chiar ceea ce s'a întâmplat în urmă pare că ar fi un semn dumnezeesc, că s'a sfârșit o eră și începe alta, încercă el să vâre și pe Dumnezeu în socotelile lui.

— Vorbești de accident?

El dădu din umeri, conciliant, îngăduitor.

— Da, de « accident », sublinie totuși cuvântul și-l umplu de curse viclene. Apoi ca și cum și-ar fi amintit deodată.

— Eram să uit. Ți-am dat poșeta găsită de Ciurescu, trecătorul din momentul accidentului?

— Da.

— Nu știu cum s'a rătăcit la mine un obiect din poșetă, reluă cu un ton nepăsător, și țineam să ți-l restitui.

« Numai lui Lică i se rătăcesc prin buzunar obiectele altora », se gândi ea fără curiozitate și fără emoție. El se scotoci peste tot și scoase medalionul de argint cizelat cu fotografia lui Bizu. I-l întinse, cu priviri ce așteptau schimbări, minuni poate. Ea abia se uită la el și-l puse pe o măsură cu indiferență.

— Uitasem de dânsul. E ciudat însă că din poșeta mea a ajuns în buzunarul tău.

Lică se aprinse; jocul micios i se păru nefolositor. Nu mai avea ce cruța. Roș, sângeros chiar, se aruncă înainte cu fruntea, ca și cum ar fi vrut să deschidă o poartă; știa că-i va rezista, dar tot va strica ceva dintr'însa. Răspunse deci trufaș, ca despre o faptă de ispravă:

— A ajuns pentrucă l-am luat eu.

— Nu-ți uiți obiceiurile, deși presupun că nu mai ai nici un drept să scoțezi în lucrurile altora.

— Te înșeli, o înfruntă el. Dreptul îl aveam atunci, îl am și acum, încă. Nimic ireparabil nu e între noi.

Ea dădu din umeri crezând nefolositor să mai insiste pe chestii hotărâte, închise definitiv. Se miră că Lică se mai putea încăpățâna pe cauze pierdute. Calmul ei îl ațâță și mai mult; vedea roșu:

— Și apoi încă ceva: îmi vorbești de viața liniștită, de care ai nevoie; da, ai nevoie; dar nu eu ți-am turburat-o; cu mine, de bine de rău, erai deprinsă; Bizu te-a dus unde ai ajuns. În multe feluri mă pot schimba; nu pot însă consimți să devin nătâng. Să vorbim deschis. Medalionul din poșetă confirmă tot ce ți-am spus; m'ai luat de sus, ai negat, spunându-mi că trivializez orice ating. Iată unde te-a dus: la « accident ».

— Cum la accident?

— Nu-ți închipui doară că și eu sunt ca proștii dela ziare; la un moment dat chiar și ei au început să aibă bănueli; de nu intervineam la timp, ieșeau lucruri frumoase la lumină.

— Indrăznești să insinuezi că n'a fost un accident? Își ieși ea din indiferență.

Firește că îndrăzneța; era în însăși firea lui; la început o stăpânire de sine ce-i dădea puțința să-și desfășure învăluirea și-reată, mieroasă, plină de complimente, de umilință de sine, de optimism pentru viitor, cu « totul s'a schimbat », « să uităm ce a fost »; dacă tactica vorbelor bune nu mergea, trecea la însinuări vagi, jumătate glume, jumătate adevăruri, mici coji de portocală, peste care piciorul să poată luneca și omul să se poată răsturna; dacă nici insinuația nu dădea rezultate, atunci trecea la violență; din suplu și viclean, nu mai ținea seama de nici o prudență, se înroșea brusc, ochii mici se injectau în fundul lor, nu

mai avea control asupra lui însuși, asupra mișcărilor lui; părea în stare de orice, de crimă chiar; formă naturală poate a unei firi violente, în care viclenia și diplomația constituiau numai aparențe ori încă o tactică a stăpânirii de sine, de a se arăta dintr'odată deslănțuit. Când își dădea seama că nu mai e nimic de obținut prin « diplomație », lua calea anormală a unei temerități, ce nu mai cruța nimic. Nemaivănd ce pierde, mai spera încă în intimidare, teroare, panică.

— Iar mă iei de sus! porni năvalnic cu alt ton. Iți închipui că nu mi-am luat toate măsurile și că vorbesc numai din auzite ca tine, de pildă. Medalionul găsit în poșetă ar trebui să te facă să înțelegi că știu tot, că e deci de prisos să iei aere nepăsătoare sau chiar jignite și să mă cruți de a numi lucrurile pe numele lor adevărat. . .

— Ce nume adevărat ?

— Accidentul n'a fost, doamnă, accident ; i s'a spus așa în ziare, pentrucă am voit eu și pentrucă e și în interesul tău și al meu să ocolim o situație ridicolă. Numele lui adevărat este încercare de sinucidere.

— A! țipă ea înăbușit.

— Nu-ți convine; cred și eu că nu-ți convine. Fata lui Grigore Bizu, nevasta unui ministru, femeie de treizeci și șapte de ani, se aruncă sub roțile unui tramvai, din amor, mă rog! uite, așa, din amor! De necrezut, dar totuși e adevărat. Din amor! ca o modistă părăsită de un funcționar comercial. Ce titluri senzaționale pentru ziarele de informație și mai ales pentru cele din opoziție: « Soția unui ministru se aruncă sub roțile unui tramvai din amor! » Auzi dumneata, din « amoriu », pufni încă o dată. Noroc că am intervenit și am abătut toată presa dela adevăr; încercarea de sinucidere a devenit accident; ai scăpat cel puțin de ridicol.

Intonația cuvântului « amoriu » o jignează mai mult decât însuși faptul; calculat sau nu, sarcasmul lui Lică o lovea tocmai în fibra cea mai sensibilă a sufletului nou, refăcut după « accident », în îndoiala ce mijea de pe acum asupra vrăstei și a capacității și legitimității ei de a iubi; instinctiv, nimerise locul rănii viitoare, punctul abia învârtoșat, de unde avea să răsară cancerul întregii ei vieți sufletești. Palidă sub violența loviturii, abia putu rosti:

— Și de unde faci presupunerile astea ?

— Presupuneri! Siguranță, își reluă impetuos atacul. Trecătorul, care a încercat să te oprească dela gestul nenorocit, nu era doar un trecător oarecare, căzut din cer tocmai la momentul oportun. Nu există astfel de emisari ai providenței, ci doar ai «Siguranței». E agentul Ciurescu ce te urmărește de mult.

Și cum ea își puse mâna la gură de spaimă, de scârbă, el se năpusti și mai vijelios:

— Da, da; nu te strâmba de desgust; auzi dumneata, m'am servit de un agent al Siguranței! N'aveam oare dreptul, cât îmi porți încă numele și suntem într'un proces, cu interese de apărare? Nu trebuia oare să-ți deschid ochii asupra «vieții noi», pe care crezi că o poți începe după cincisprezece ani de viață cinstită, dacă nu și «nouă»? Nu mai e vreme să facem pe delicații.

Ea își întorsese în adevăr capul și n'ar mai fi voit să asculte.

— Agentul Ciurescu te-a urmărit din Esculap pas cu pas, prin Cișmigiu, până în Zalomit, unde v'ați despărțit; te-a urmărit pe bulevarde și din nou prin Cișmigiu, unde ai dat peste neisprăvitul ăla cu dactilografa lui, cu care trăește din ziua când v'ați întâlnit la hotel Europa. Te-a văzut desperată și te-a urmărit până la gestul fatal.

Ea își ascunse fața în palme. Drama și-o reconstituise și în timpul convalescenței, dar o văzuse cum ar fi privit dintr'un fotoliu pe ecranul unui cinematograf: o femeie zăpăcită pitindu-se după copaci în urmărirea unei perechi îmbrățișate, ieșirea ei pe bulevarde, un trecător se ține după dânsa, o atragere ipnotică spre roțile vagonului în mers. Momente cinetice cu interes spectacular, cu nici un răsunset în sensibilitatea ei; numai acum, sub acțiunea descrierii lui Lică, își dădu seama că ea era zănateca ce umblase după cei doi, ca o «modistă nebună din amoriu», desperată dar și ridicolă; în tot timpul nebuniei ei un om din spate o urmărise pas cu pas pentru raport; tragicul situației lua un aspect odios; se simți pângărită și umilită în intimitatea sentimentelor, în dezordinea în care se lăsase târîtă; ochii omului din spate erau o conștiință ironică ce o judeca și o înjosea.

— Așa dar, reluă Lică tot vijelios pentru a nu-și pierde pozițiile câștigate, să nu vorbim de accident, ci de încercare de sinucidere. Până aici n'ar fi nimic; dar pentru cine a încercat să se sinucidă, fata lui Grigore Bârzu și fina lui Alecu Urdăreanu,

oameni dintr'o bucată, își îngroșă el glasul, căutând să se solidarizeze cu oamenii ce-l disprețuiau. Dacă ți-aș fi spus eu, nu m'ai fi crezut, dar ai putut-o constata chiar tu: pentru un individ nu numai fără nici o valoare socială, un neisprăvit, ci și lipsit de scrupule.

Ea îl privi indignată.

— Da, da; ăsta e adevărul. Știu că se crede altfel, că ne strivește cu aerele lui de superioritate morală; știu că și tu îl crezi la fel și mărturisesc că și eu l-am crezut odinioară. Mi-am închipuit că are și el măcar atât de partea lui, cinstea. Am adulmecat însă de mult fraudă; când am încercat să-ți deschid ochii, m'am lovit de neîncrederea ta. Acum ai avut dovada... Agentul mi-a adus poșeta, unde ți-am găsit medalionul; i-am dat ordin să stea la Sanatoriu și să-l aștepte și numai când vom fi împreună să mi-o aducă. Deși a aflat desigur din ziare de dramă, el nu s'a grăbit să se emoționeze și să vină să-și vadă victima; a hoinărit toată dimineața, știe el unde. Roza mi-a spus că au stat de vorbă un ceas și n'a sosit la Sanatoriu, decât pe la amiază, unde eu îl așteptam, fierbând. Om simțitor; cât te iubește se vede din graba pusă. Pe când vorbeam cu el afară, agentul mi-a dat poșeta; i-am arătat medalionul; voiam să aflu că știu totul și nu joc rolul de prost; voiam să-l silesc să-și conformeze atitudinea cu împrăjirea, să-l constrâng să-și ia răspunderea. Știam că nu și-o va lua, dar voiam să ți-o dovedesc și ție că e un laș fără sentimentul onoarei, doar îți vei spulbera iluziile în această privință. După ce am plecat, agentul i-a făcut în chip confidențial, «dar să nu aflu și domnul Ministru», descriția celor petrecute în Cișmigiu, pas cu pas. Ar fi pretins altfel că nu știe că ai încercat să te sinucizi pentru dânsul; i-ar fi convenit situația echivocă. Am ținut să-l pun brutal în fața realității și să-și descopere jocul. Ce a urmat ai văzut și tu; dinaintea răspunderii morale a faptei lui a dispărut. Pur și simplu! Mai laș decât aș fi crezut. Te-a lăsat între moarte și viață pe un pat de sanatoriu și s'a dus fără să te vadă măcar. A uitat de ipocrizie; fuga-i rușinoasă, dar sănătoasă. Omul se primblă acum în străinătate, departe de victimă, nu fără a fi făcut un ultim act în linia caracterului lui ipocrit. A primit să-ți fie obligat, ocupând postul dela Oficiu obținut în urma demersului tău; a primit, pentru că se putea încă pune la adăpostul echivo-

cului asupra mobilului lui, ca și cum demersul unei femei poate avea altă origină decât sentimentală, ca să mă exprim cuviincios. Cât timp situația nu era prea explicită, a profitat; acum când s'a izbit de evidență, de medalionul și de sinuciderea cunoscută și de alții, nu-i mai rămânea decât să se arate plin de scrupule morale; s'a dus la Corbescu și a demisionat dela Oficiu. Nu-ți mai datorează nimic! Știu că nu te-a încurajat în pasiunea ta; a acceptat însă situația cât timp a putut profita; când a văzut însă că lucrurile se încurcă și că ești în stare să faci gesturi desperate pentru dânsul, l-a cuprins panica răspunderilor și a cazurilor de conștiință, a dispărut. Iată omul, cu care ai vrut să-ți începi « viața nouă » cum zici; e de prisos să mai insist; faptele îl zugrăvesc.

Și apoi cu ochi plini de licăriri de sânge:

— Recunoști că nu te iubește, că nu te vrea; poți să te arunci înaintea tramvaiului din pricina lui, el tot nu te vrea și o ia la fugă și nu se oprește decât în Elveția... Dragoste cu sila nu se poate; e o lege a naturii. Am voit să-ți arăt însă și valoarea morală a omului, cu scrupule de ocazie și, în fond, trăgând foloase de pe urma femeilor. Sper că te-ai convins; cel puțin n'ai să te plângi că ai pierdut mare lucru; m'ai crezut totdeauna un cinic; nu ies mai mic prin comparație nici sub raportul moral, încheie el, bombându-și pieptul cu sentimentul categoric al superiorității în toate privințele.

Ostenit, se primblă acum dela un capăt la celălalt al camerei, așteptând un răspuns. Se izbise cu capul de un zid, pe care îl sdrobise, așa credea; produsese evidența atât de grea în astfel de lucruri. Iși șterse fruntea îmbrobonată de sudoare; venise timpul ca apele mâniei să se retragă de pe șesurile inundate și, regizor al propriei lui violențe, Lică ținea să ajungă la concluzii, din care se vedea că jocul nu-i fusese inutil dezordonat.

— Dacă e vorba de un capitol ce încheie o carte, capitolul e al lui. Pe mine cel puțin nu m'ai iubit niciodată; nu ți-am produs deziluzii; sunt o greșală de tinerețe și nici aceea a ta, ci a părinților tăi. Ar fi însă ridicol să pornești din propria ta inițiativă și încă la vârsta de treizeci și șapte de ani pe un drum greșit, unde te așteaptă o dezamăgire atât de cumplită. Zic te așteaptă; e un fel de a vorbi; ea a și venit și ai plătit-o scump; cât despre văru-

meu, el a fost de data asta sincer, cinic; a plecat fără adresă și nu ți-a lăsat nici măcar posibilitatea să alergi după dânsul, dacă ți-ar veni și nebunia asta. A pus între voi mii de kilometri. Drumul, pe care ai pornit s'a înfundat; te-ai izbit de trunchiuri de copaci, de măracini, de stânci. Nu poți decât să te întorci îndărăt, la mine; te aștept. Sunt cum știi și îți rezerv și surprize; mi-am dat seama ce-ași pierde cu tine și asta e un început de înțelepciune. Aștept cuvântul tău din urmă.

Lupta era dată; toate munițiile logicei erau folosite. Cu capul între mâini, Mili încetase de mult a-i asculta comentariile, pledoaria. Loviturile lui de berbece, o izbiseră atât de dureros în sentimente, în demnitatea de femeie, în ruinile sufletului ei, încât nu și le mai putea culege de pe drumuri. Când isprăvi, îi fu greu să găsească tonul calm, dar la urmă și-l găsi.

— M'am convins că ești și mai ticălos decât mi-am închipuit-o până acum, roști ea placid.

— Eu? eu? se năpusti din nou Lică, cu ochii ieșiți din orbite, gata să spună orice, să facă orice, o crimă. Eu? asta-i concluzia ce o tragi din fapte?

— Lasă-mă să vorbesc și eu acum, reluă ea stăpânită; felul cum interpretezi cele întâmplare poartă semnul trivialității tale obișnuite. Nu voi căuta să ți-o mai dovedesc. Numai o asigurare îți pot da: viitorul meu rămâne intact și e al meu; el nu depinde de nimeni altul decât de mine; cât despre Bizu, s'a purtat cum a crezut de cuviință; n'am a-l aproba, nici a-l dezaproba; a trebuit să vii tu ca să-mi amintești că există; l-am uitat. Să-mi dai voie să pot trăi și fără tine și fără dânsul, — ci numai cu mine. Totul s'a sfârșit între noi.

La întorsătura asta Lică nu se așteptase. El se luptase cu « celălalt » și își închipuisese că, dacă va isbuti să-l distrugă, va birui. Nu înțelesese că, indiferent de « celălalt », el era scos din luptă pentru totdeauna. Răspunsul simplu al femeii îl uluise, îl nimerise în singurul loc gol al armurii.

În fața situației, pe care n'o înțelegea, fără obiect, violența i se potoli. Nu se putea lupta decât cu un dușman și dușmanul nu exista decât în voința dărză, neclintită a femeii de a se despărți. Situație neașteptată, enormă. Armele lui erau calomnia, detectivii, împrejurările din afară, exploatate într'un anumit sens, prin care

izbutea uneori să producă un fel de evidență din presupuneri interpretate tendențios — dar atât. Cum să se lupte însă cu o femeie care, fără să-i dea vre-o explicație, îi spunea simplu: «vreau să trăesc singură» — mai ales când așa și era. Clătină din cap; «e nebună și nimic alt» își spuse. Lupta era pierdută pentrucă nu te poți lupta cu nebunii, care n'au alt argument decât: «Nu te vreau». N'avea nici un mijloc de convingere.

Dădu din cap, mai mult a milă decât a indignare:

— Bine; nu vei spune însă că nu ți-am deschis ochii.

(Urmează)

E. LOVINESCU

CIMITIR TĂTĂRESC

Printre râpi trandafirii în zori de zi,
De mărgean și de-argint vânăț în apus,
De jar alb la focul zilei, pe deal, sus,
Pietre sure pe mormintele pustii.

Printre ele, cenușii ca iarba rea,
Cu urechile pleoștite: măgăruși.
Peste ele, sinilie, marea ca
O velință cu chenar de pescăruși.

Din colibe de lut ars și dat cu var,
Țigăncușe cu basma și în șalvari
Vișinii, portocalii, de-un roșu mat,
Joacă 'n pântec pe un viers târăgănat.

Și aleargă și se bat pentr'o para.
Trec prin praf în harabale turci bătrâni;
Pe când seara s'a făcut de peruzea
Pentru somnul cimitirului păgân.

Măgăruși și țigăncușe nu mai sunt.
Cortul nopții urcă 'n stepe până 'n cer.
Un mânz negru rătăcește și stingher
Lung nechiază la tătarii din pământ.

ȚĂRM PONTIC

Cu oase uriașe, povârnișuri
Căscate 'n coasta iadului — legendă
De țări petrificate de-un descântec
Necruțător. Râpi albe și surpate
In bolovani; văi strânse 'n văgăună
Scoțându-și la iveală stânca sură
Prin prăvăliri. De altă parte marea
Urcând albastră-neagră cu-o lucire
Pe-alocurea de-argint străvechi, când soare
Pieziș o prinde, străbătea prin norii
Ingrămădiți în chip de munți. Fantastic
Răstălmăcea pe cer ce jos pe țarmuri
A înghețat teluric.

Singuratic

Mergeam, trezind cu pasul numai țipăt
De pescăruși pe valuri, numai zboruri
De vulturi grei păzind bătrâni gorgane
In care dorm, cu cai și arme, regii
Veniți prin stepe din străfundul lumii,
De când? nu știe nimeni. Câteodată
Imi năzărea că văd pe ape pânză
De luntre; câteodată, că prin tufe
De mărăcini zăresc cum se resfiră
O turmă de oi negre sau de capre
Sus cățarate 'n stâncă. Dar pustiul
Fără sfârșit al malului și-al apei
Mă prididea și tânguirea mării
Tomnatice și nesfârșirea stepei

Deasupra, presimțită pe podișul
Golit de rod ce-așteaptă vântul iernii
Cu vuet surd în sufletul Dobrogii...
Umblam pe țarm. Departe, în șir tainic,
Porneau tăcut movile migratoare
In nemișcare stranie către Asia.

P I A T R Ă

Mai albă ca brațul ales,
Brăzdată de-o vână viorie,
Pe plajă în zori am cules
O piatră rotundă și vie.

De unde adusă nu știu
De val, din ce peșteri străine?
De poartă un smalț străveziu
De vis translucid pentru tine.

De unde venită? de simt
In juru-i ostroave cu palme
Și zări cu amurguri de-argint
Pe apele calde și calme.

Din ea voi ciopli idol sfânt,
Zeu tânăr ce crește din mare,
Lovind-o cu daltă de vânt,
Spălând-o cu spume amare.

Privește-mi copilul din flori,
Născut din credință și sânge:
Ard ochii ca marea în zori
Și părul în valuri se frânge.

Ți-l dau — nu te-atinge de el
Cu mână semeață că-ți scapă.
Topit într'o piatră la fel
Cu cele uitate de apă.

P R I N O S

Ți-aduc migdale verzi ca ochii tăi,
Ca inima smochine pârguite
De patimile verii — să le iei
Plocon în palma mânilor lipite.

Ia strugurele galben de gând greu
Din fagurii amurgului de miere
Și rodii sângerând ca dorul meu —
Le soarbe răcoroasa lor durere.

Le bea lumina vie ca un vin,
Le stoarce sucul anilor pe plajă.
Și-au îndulcit amarul lor, deplin
Să guști, involburato, zi de vrajă.

Nu vreau să schimb șoptiri, nici legământ.
Puțină spumă doar să-mi dai simbrie —
Din cer o duse valul pe pământ,
Imi lasă 'n mâni comoara ei pustie.

P E S C Ă R U Ş U L .

Sbucnită spumă de val
Cu pene pâlپاitoare —
Sbor alb pe verde cristal,
Sbor negru în soare.

Pe mări de cazi îndrăzneţ,
Eşti zarul nemărginirii.
In seara curată dai preţ
Şi taină gândirii.

Plăpând ca floarea de prun
Pe zări şi totuşi în stare
Să 'nfrunţi talazul nebun
Cu aripă tare.

Poet al cerului pur,
Lumina ta suie şi sună
Cu ţipăt profetic, prea dur
Ca om să-l mai spună.

Hulubul iubirii nu eşti,
Nici buha înţelepciunii —
Ci solul cumplitelor veşti
Prin ţările spumii.

Cum treci pe furtuni voevod,
Deslegi a destinului carte
Şi sufletul, peste nărod,
Il furi sus în moarte.

HAI SĂ SCOATEM O REVISTĂ

— POVESTIRI DIN ALTE VREMI —

În odaia caldă, prietenii, prelungind masa la câte o cafea cu rom, povesteau pe rând întâmplări din viață, privind parcă gânditori în trecutul îndepărtat prin rotocoalele fumului de țigară. Venise rândul acum celui mai bătrân dintre ei :

— De toate am fost, măi băieți, în viața mea, numai popă nu.

Am avut un prieten, care, povestind din necazurile vieții, încheia la urmă : De toate am fost, până și popă. Faptul era cât nu se poate mai adevărat. Fusese popă într'o comună de sub poala muntelui. Acolo însuflețise enoriașii și înălțase o biserică de toată frumusețea, înființând apoi pentru înălțarea lor economică o cooperativă, care dăinuiește și azi. Întâmplându-se să-i moară preteasa, a cerut voie să se recăsătorească și, Vlădica nerăspunzându-i la cerere, s'a căsătorit după lege, căci cinstit cum era la sufletul lui, a înțeles să nu umble cu șoalda. Pentru aceasta a fost răspopit.

Dar acum să reviu la mine. După cum vă spusei, am fost de toate. De mic, am luat-o cu ciobănia. Am păzit boboci de găscă și de rață. Mai crescând de o șchioapă, am păzit oile și porcii, iar când peste șchioapă am mai crescut de un sfârtar, mi-au dat în pază vacile.

După ce am citit câteva cărți ce au putut să-mi cadă în mână, am devenit haiduc, luptând cu niște închipuite putere de grecotei. Ca Indian, am luptat cu arcul cu niște albi închipuiți, fără să mai pun la socoteală că am fost căpitan de oaste peste niște ostași tot cât mine de mari, pe care mi-i dedea ulița satului, ba am fost chiar Domn Voevod al unei minuscule țări pe care o apăram cu înverșunare de niște dușmani cotropitori.

Devenit mai mare, m'am făcut zugrav de biserici, apoi actor și haimana, colindând țara în lung și în lat. Dar nu știu ce naiba n'am fost! Să vede treaba că popă n'am putut să fiu, pentrucă n'aveam cheresteaua și călcătura a popă.

Intre altele, am fost și dascăl la o școală, adică învățător, și cum de această calitate a mea se leagă unele întâmplări, care-și au tâlcul lor, voi căuta să le povestesc pe șartul lor.

Pe vremea aceea — după ce terminasem gimnaziul — am urmat și o școală unde se învăța desenul industrial, ornamental și pictura, ca să devin un bun înfloritor de oale și urcioare, dar plictisindu-mă modelând huma și boind nesfârșite ornamente, am lăsat-o în plata Domnului.

Cum părinții mă mustrau că unii din colegii mei devenise dascăli pe la școli numai cu câte trei clase gimnaziale, iar eu burduf de carte, am rămas să umblu dănănău, mi-am luat inima în dinți și am trântit o petiție la Revizorat, cerând un post. Cererea s'a prins — vorba rumânului: Dă-mi Doamne ce n'am pierdut, să mă mir ce m'a găsit. Am fost numit la școala din Ogrezanii Gorjului.

Dar mă veți întreba: La Gimnaziu învățați pedagogie? — Habar n'aveam!... Știam doar definiția: Pedagogia este știința de a învăța copiii carte în mod metodic, potrivit cu vârsta și priceperea lor.

Când auzeam pe normaliști discutând de « treptele formale » ori despre metodele lui Disterweg, Pestalozzi, Froebel și alții, rămâneam cu gura căscată și-mi dădeam seama cât sunt de înapoiat în materie.

În satul cu școala, am găsit copii jucându-se prin curte sub privegherea unuia, care n'avea alt nume în sat decât « Moș Gârdașu ». El era vătășelul primăriei și din când în când măturătorul școlii.

Când a aflat că sunt noul dascăl, a lăsat jos nuiua cu care păzise copii să nu se încaere și a plecat în sat după primar. Curând s'a întors cu un rumân spătos și roșcovan la față, căruia-i spunea « Nea-Zamfir ».

— Mă rog, d-ta ești primarul?

— Nu. Eu sunt ajutorul de primar.

— Eu, cu primarul vreau să stau de vorbă.

— Ai vrea, dar dacă nu-i aci, eu îi țin locul.

— Iacă ordinul revizoratului că sunt numit învățător aci. Te rog să iscălești că ai luat cunoștință și să-mi dai tot concursul după tipicul legii.

— Bine, bine, vom mai vorbi noi de tipicul legii, dar acum e vorba să-ți găsești un cârtog de stat — adică o gazdă — că doară la noapte n'ai să măi în drum ca sărarii cu carele.

Omul avea dreptate. Am dat drumul copiilor și am plecat cu el prin sat. Cu dibăcie, a adus vorba că ar fi bine să stau în gazdă la un fecior al lui, care pentru nouă lei pe lună, îmi dădea o odaie de locuit, mâncare așa cum făcea și pentru ei și spălatul rufelor.

Scăpat de grija găzduitului și a mâncării, am început de a doua zi să mă descurc și cu meseria de dascăl. Firește, primul meu gând a fost să citesc manuale de pedagogie. Dar de unde să le iei? Atunci am început să gândesc cam așa: Cum te-a învățat dascălul tău carte, măi băiete? Și îmi răspundeam: — M'a învățat întâi să citesc și să scriu literele și cifrele, apoi după ce am deprins bine scrisul și cititul, m'a învățat ceva gramatică, ceva socoteli și câte ceva despre Istoria Românilor. Foarte bine! Atunci de ce-ți mai bați capul atâta?... Fă ca el.

Mergea treaba și nu prea. Cu loazele cele mici, care venise acum pentru prima dată la școală, mergea foarte greu, așa că n'o puteam urni din loc. Incercasem dacă merge cu linia la palmă. Le luasem și eu — dar mai mult pentru nebunii. Metoda nu-mi plăcea, pentrucă nu puteam suferi să văd înlăcrimați ochișorii limpezi și iscoditori ai loazelor, care râdeau arătându-și știrbiturile dinților, care fuseseră aruncați ciorilor pe praștilele caselor pentru a le da unul de oțel în locul celui de fer, care căzuse.

Intr'o zi însă mi-a venit o idee.

— Măi, care din voi mi-o umple tăblița cu « a » așa cum îl fac eu pe tablă, îi dau drumul să se joace afară.

După câteva minute, unii încep a ridica mâna, semn că au dat gata pe « a ».

— Bun. La joc, băiete!... Bun, bun, bun. Clasa mi se înjumatățise. Am oprit pe cei care încă se căzneau și am lucrat cu celelalte clase.

După vre-o săptămână și cei mai îndărătnici lucrau la fel cu cei mai înaintați, eu neprecupețind mângâierile și vorba bună pentru încurajare.

Pentru citire, am recurs la altă șmecherie. Citeam copiilor câte o poveste ori istorioară frumoasă și promiteam că o dau s'o citească și la ai lui acasă, numai dacă va ști să citească pe cartea lui tot așa de frumos cum citesc eu.

Curând am ajuns să nu mai am cărți de dat ca să fie citite. Cât despre istorie și gramatică le spuneam :

— Cine mi-o ști lecția la istorie și gramatică « ca pe apă », merge cu mine în excursie, iar cine nu, rămâne să stea la școală sub paza lui « Moș Gârdașu » până la oră.

Copiii s'au pus pe muncă de carte, iar în zilele frumoase de primăvară și vară, încintam, undeva într'o poieniță sau dumbrăvioară, câte o sfântă de oină, de nu le-ar mai fi venit copiilor să plece acasă, atât erau de împătimiți după joacă și zbenguială.

Oamenii prin sat spuneau :

— Cu dascălul ăsta tinerel, învață copiii carte de se omoară.

— Invață pe dracul — răspundea altul — nu vezi cum îi înșiruie după el pe toate coastele și dealurile ? . . . Aia e învățătură ?

— Ai mei când vin acasă cad de oboseală parcă ar fi tras în plug, adăoga altul care avea doi la școală.

Intr'o zi mă pomenesc cu revizorul în școală. Intâi s'a legat de loazele ale mici, punându-le să citească și să scrie cu creta la tabla mare. Loazele au citit și au scris bine.

Arătând unuia un tablou atârnat în perete, îl întreabă :

— Știi tu cine e acolo ?

— E Regele nostru Carol I.

— Așa e. Dar tu știi ce a făcut Regele nostru Carol I ?

— A bătut pe Turci de i-a făcut miș-fărâmiși.

Și loaza zglobie face din degete precum ar fărâma mălai la niște pui de găină.

— Da de unde știi tu asta ?

— O spune Domnu la ăi dintr'a patra.

În minte îmi fulgera tabloul — ce vedeam atunci când cu patimă vorbeam celor dintr'a patra despre isprăvile de vitejie ale strămoșilor — cum loazele cele mici puneau tăblițele și condeiele pe bancă și cu bărbia pe pumnișori ca niște cățeluși cumiști ascultau fără să clipească mărețele isprăvi. Istoria le intra în minte prin ochi și prin urechi.

— Mai e și-un tablou cu un steag, luat de un sergent dela Turci,

pe care-l aruncă Regelui la picioare, da-l ține Domnul închis în dulap. Loaza luase zăuși.

— Da pe dealuri și prin păduri ce căutați, mă? — întreabă pe unul mai răsărit dintr'a patra.

— Să jucăm oina.

— Numai atât?

— Ba ne mai arată Domnu să știm toți copacii din pădure și să-i deosebim.

— Păi voi, care umblați cu vitele, nu știți cum îi chiamă pe copaci?

— Ba-i știm, da nu pe toți. Domnul știe o sumedenie — sare cu gura unul de alătura.

Intorcându-se către loazele dintr'a 'ntâia întreabă:

— Ei, care din voi știe pe ce se deosebește cireșul de vișin?

Toți ridică mâna 'n sus.

— Vișinile sunt acrișoare; cireșile sunt dulci.

— Dar când s'au trecut și cireșile și vișinile?

— Cireșile sunt și galbine și negre — răspunde o loază care pe semne gândise mai mult.

— Păi dacă au trecut?...

— După frunză ori după coaje, izbucnesc glasuri din toate părțile.

— Ei, hai să fie așa cum spuneți voi. Dar altceva ce mai cunoașteți?

— Cunoaștem și buruieni de leac și flori.

— Găsim prin pământ și oase de jidovi, sare cu gura tare unul de printr'a treia.

— Ce mai găsiți, mă? — se întoarce repede revizorul spre el.

— Oase de jidov: le are Domnul în dulap.

Revizorul se întoarce întrebător spre mine:

— Da, niște oase fosilizate — îngăimez eu, deschizând ușa dulapului.

— Să mi le ducă la trăsura.

Moș Gârdașu a dus măselele petrificate — niște goșgogeamite bolovani — la trăsura trasă afară în drum.

La plecare mi-a întins mâna spunând: Îți mulțumesc!... Continuă să muncești tot așa că eu te voi avea în vedere... Și mi-a întins mâna.

Nu știu nici până azi, dacă mi-a mulțumit pentru cum au răspuns loazele dintr'a 'ntâia sau pentru măselele de jidov.

Revizorul era vestitul Alexandru Ștefulescu, care a strâns cu atâta dragoste rămășițele unui trecut glorios privind județul Gorj.

* * *

Când am făcut cunoștință cu Nea-Zamfir, m'a chemat să prânzim împreună și a început să mă descoasă, că de unde sunt și ce școală am urmat. După ce i-am răspuns m'a întrebat:

— Da pe unul OGREȚANU DUMITRU l-ai cunoscut?

— Mi-a fost coleg de clasă și chiar o leacă de prieten. Nu cumva ți-e rudă?

— E feciorul meu. Acum urmează la școală ca să iasă și el dascăl.

— Imi pare bine că l-ai dat pe Dumitru la Normală.

— Eu, măi nepoate, am fost pe timpuri grefier pe la o judecătorie. Știu toate felurile de jelbi, că le-am luat bine seama. Când ți-oi scrie eu o jalbă plângi, da ți-o aduc apoi așa că o pun pe temei de lege — adică de articole. Oamenii vin la mine să le fac jelbile, când vor să pornească vre-o judecată ca să-și cate drepturile. Uită-te la prunăria de colo de pe deal — și-mi arată cu degetul — oamenii ajutați de mine prin judecăți mi i-au pus și mi i-au muncit.

Frumos pomet.

— Fac cinci sute de vedre de țuică tare ca focul.

— Frumos venit.

— Eu, măi nepoate, știu toate felurile de escrocherii! . . .

— ?! . . .

— Ei, cum nu știi ce e aia « excrocherie »?

— Nu.

— Să iei legea bre, să citești, că te învață cum m'a învățat și pe mine.

— Numai dacă s'o găsi pe la primărie vre-o astfel de lege.

— Uită-te, când te-oi descânta cum știu eu într'o reclamație, te scot excroc sadea. Infunzi pușcăria pe bună dreptate și nu poți scăpa măcar de ți-ai vinde și cămașa din spinare.

— Iacă, eu unul, Nea-Zamfire, nu cred așa ceva de m'ai pica cu ceară. Dar am să aflu ce e aia « excrocherie » — că am un dicționar la mine, care deslușește toate cuvintele limbii românești.

— Până să apuci a ști, bagă de seamă, nepoate, să nu dai peste dracu. Oamenii pe aici sunt botezați în zeamă de varză de ai dracului ce sunt.

— Nu avea nici o grije, că nu sunt din acei cu capul în traistă.

— Te văd eu că ești deștept, că doară eu în viața mea am prefirat oameni și oameni, fel și fel, iar cu deșteptii m'am înțeles ușor. Pe proști îi dau după deget cum știu eu.

— Atunci spune pe șleau, ce ai pe inimă?

— Bine nepoate, s'o dăm pe față.

— S'o dăm.

— Măi băiete, tu vrei să fii dascăl, cam prin partea locului, de unde ești?

— Vreau.

— Păi atunci, dracul te-a adus aici?

— Dacă aici m'a numit revizorul!?. . .

— Sbori, mă neică, sbori. . .

— Cât mi-oi face datoria muncind și nu m'o găsi revizorul rău, nu plec de aici măcar să crape dracu de ciudă.

— Mă nepoate, aduc pe Mitu meu în locul tău, că el o să aibă Normala, iar tu n'o ai.

— Dacă n'oi da eu definitivatul la vară, pentru care m'am și preparat, că atunci nici cu bivoli, n'o să mă poată urni nimeni de aici!

— Ei, poi excrocul de Nentu-Zamfir mai face și o leacă de politică, că votează la colegiul doi de Cameră, și am toate mărimile de partea mea.

— Tata votează la întâiul de Cameră și al doilea de Senat. Cât despre mărimile d-tale, avem și noi destule, ba printre ele avem și rude, că străbunicu a fost postelnic, iar tata mazil, și e cunoscut în oraș ca un cal breaz.

— Văd eu, măi nepoate, că ești afurisit de nici în piuă nu te nimerește omul.

— O fi, că nu prea mă las legat la gard de oricine.

— Dar eu vreau să aduc pe Mitu aici lângă mine și cum vezi mă dedei de gol. Cine vrei să aibă grije de mine, la bătrânețe?

— Și tata vrea să mă aibă pe lângă el.

— Păi de ce nu te aduce, dacă are atâta trecere la oraș pe lângă boierii ai mari?

— Fiindcă nu 'e post bugetar în comuna mea și cum ar putea fi scos un dascăl vechi, care e bun și care m'a învățat carte?

— Așa e. Atunci ce-i de făcut?

— Când o termina Mîtu școala, va cere unde va fi post vacant ca să fie numit,; apoi ne învoim să trecem unul în locul altuia pe motive de nevoi familiale.

— Păi te învoiești așa?

— Ce nu fac eu pentru un prieten și coleg de școală! . . .

— Bravo, nepoate! Așa să fie! Na bate laba cu Nentu-Zamfir.

— Cu noroc Nea-Zamfire, că de-acum nu mai întorc.

— Cu noroc, nepoate! . . . Nu ți-am spus adineaori că cu un deștept totdeauna mă pot înțelege?

— Parcă spuneai că-i dai după deget?

— Vorba vine, iacă așa. Și apoi văd că nu ești din ăia.

De atunci, am dus-o bine cu Nea-Zamfir. Dimineața luam regulat gustarea amândoi.

— Ia hai, dascăle, la pivniță, să punem ceva pe limbă mai de dimineață, nu de alta, da să nu ne-o ia înainte toți calicii și să nu ne spurce vre-o pupăză, vre-un mânz ori un miel, că dacă ți-o cânta pupăza dimineața pe inima goală, adică pe nemâncate, îți pute gura tot anul; dacă ți-o ieși mânzul înainte, unde te-i duce să faci o treabă, iei calea întoarsă.

— Dar mielul?

— Umblî tot flămînd, căutînd să îmbuci câte ceva, numai de-a umblatele.

Gustarea noastră de dimineață se făcea cam așa: După ce Nea-Zamfir golea pe nerăsuflăte o bîrdacă de țuică de prune vinete, oprită anume pentru suflețelul lui, nevastă-sa ne aducea o turțiță de mălai rumenită cum e aurul și caldă, împreună cu două frigărui de slănină și șuncă afumată, fumegînde, iar la post sâmburi de nucă cu sare.

— Ci bea, dascăle, cinzăcuța și nu te mai strîmba ca mîța când gustă oțet. Uit-te ici la Nentu Zamfir — și da altă bîrdacă, peste cap, după care spunea încîntat:

— Mîncărica e bine să stea între două beuturici.

* * *

Odată, am fost chemați la revizorat toți dascălii din plasă. Ni s'au dat sfaturi, cum să organizăm cercurile culturale.

La plecare, bătrânii s'au adunat între ei și ne-au lăsat pe noi, cei tineri, de o parte și mofluzi.

— Lasă că le-o coacem noi — și-au spus cei tineri, unindu-se între ei.

Intr'adevăr, la cercurile culturale, au văzut că normaliştii sunt dați dracului în meșteșugul pedagogiei, și critica ce o făceau lecțiilor model predate de bătrâni era așa de judicios făcută, încât bieții bătrâni înțelegeau că nu mai merg în pas cu vremea.

Ca să nu fie arătați în procesele-verbale ca nepricepuți ai meșteșugului, au întors foaia. Când se ținea cerc în comuna vre-unuia din ei, ne aștepta acolo o masă ca un praznic.

Dăscălița sau fetele, dacă avea, « se făceau frâncă », numai ca dăscălecii cei tineri să nu plece de acolo ca dela o moară spartă.

Unii din bătrânii care aveau fete, și pusese ochii pe câte un dăscălecii tânăr, cercând să și-l facă ginere și să-l lase în loc, când va ieși la pensie.

Cu noi se potrivea vorba: Trai, neneaco, pe spinarea babacii.

Odată, pe când ne înapoiam dela un astfel de cerc și eram bine dispuși, unuia, nu știu cum, i-a venit o idee năstrușnică, că numai ce se oprește în drum, ne face semn să ne apropiem și după ce ne vede adunați, începe:

— Fraților am o idee...

— Dă-i drumul.

— Hai să scoatem o revistă!

— Hm... Cam greu!...

— Nu suntem noi, cum a spus revizorul, luminătorii satelor?

— Suntem.

— Atunci hai s'aprimem o luminiță!... O luminiță cât de mică!... Da să lumineze!...

Apoi cu extaz:

— Fraților!... Trebuie să luminăm satele... și poporul din ele.

— Și pe viitorii noștri socri — spune unul în șagă.

— Așa e, fraților!... Să luminăm și pe-ai noștri dar și poporul.

Și o astfel de lumină, de luminiță — cum să spun — nu poate fi decât o revistă!...

Făcând cu mâna un semn de rețezare, ca pentru o hotărîre nestrămutată, încheie:

— Fraților, hai să scoatem o revistă!...

- Bravo, bravo, frumoasă idee, i se răspunde din toate părțile.
- Hai s'o punem în practică.
- Trăiască revista!
- Hai să scoatem o revistă!... Urra...

Grupul entusiast s'abate la cârciuma din capul satului de care ne apropiasem. Acolo, am poposit în camera din fund, la câteva pahare de vin, nu de altceva, dar ca să nu-și vadă poporul pe luminătorii săi, și s'au început discuțiunile asupra revistei.

Pe după miezul nopții, ne-am culcat, oboseți de atâtea discuții, dar mai cu seamă doborâți de atâtea oale cu vin.

A doua zi, ne-am trezit îmbrăcați și mahmuri, rugându-ne lui Dumnezeu să ne ferească de vre-o inspecție a revizorului pe la școală.

Așa feșteliți, nici gând să pornim la drum. Trebuia să ne dregem o leacă. Cârciumarul ne-a adus vestea că are niște ciorbă de potroace cu zeamă de varză, de o să ne meargă la inimă și că nu crede să fi mâncat nici la mama acasă o astfel de ciorbă.

Prin partea locului, era pe atunci o vorbă :

« Dacă vrei să te dregi, după un pui de chef, să bei întâi o drojdioară, două și să strănuți o dată, că te-ai limpezit pe jumătate. Dacă după asta mai mănânci și o ciorbă de potroace, cu o ciușcă de ardei tare — să sară cuțitul din teacă — și mai strănuți a doua oară, te-ai limpezit pe deplin ; poți începe cheful dela capăt.

Limpeziți astfel după ciorba de potroace, s'a hotărît ca unul din colegi, care avea pe piață un volumaș de versuri, să fie directorul, iar eu, care publicasem câte ceva prin reviste, să fiu redactorul și administratorul.

Colegii chibzuiseră această hotărîre, fiindcă școala mea era mai la mijloc de ale lor. S'a mai hotărît, ca botezul revistei să-l facem la mine, cu ocazia ținerii Cercului cultural, în prima Duminică a lunii viitoare. Până atunci se puteau primi salariile și ar avea toți de dat cotizația convenită.

Ajungând acasă, gândurile mi s'au mai luminat. Când mi-am dat seama de cele hotărîte, m'am luat cu mâinile de cap și am început să mă văicăresc în sinea mea :

— Cum o să poți tu, nenorocitul — cap sec, ce ai fost — să saturezi atâția nebuni, câți îți vor veni pe cap?... Ai tu aici buțile cu beuturi ale lui tat-tu, ori orăteniile crescute de mama-ta în

ogradă, când ție, nenorocitul, nu-ți ajunge leafa dela o lună la alta ? Te măsoari tu cu dascălii bătrâni, care au gospodării cu temei ?...

Pe când mă văicăream așa în gând, mă pomenesc cu Nea-Zamfir.

— Ce stai, dascăle, posomorît ca vremea rea ? Nu cumva ți s'au dus morile, moștenite dela tat-tu pe apă la vale ?

Povestesc bătrânului necazul ce a dat peste mine cu primirea dascăliilor și botezul revistei.

— Da ce-i aia « revizită », măi nepoate ?

— Cum, d-ta, care știi ce este « excrocherie », nu știi ce este o revistă ?

— Ba știam odată, dar, fiindcă nu mi-am mai bătut capul, cu astfel de daraveli, am cam uitat.

— Revista este un fel de gazetă sau jurnal, care apare săptămânal sau lunar și în care poți citi tot felul de povestiri frumoase, poezii, sfaturi folositoare . . .

— Aha, înțeleg. Dar ce faceți cu așa ceva ?

— Dăm la lume ca să citească.

— Bine, neică, să faceți, dacă vă taie capul la așa treabă, dar eu știu că gazeturi și jurnale vin făcute gata, dela o fabrică din București, de unde vine și Monitorul.

— Păi și noi o facem printr'o tipografie dela oraș.

— Acum am înțeles. Mai rămâne cum o scoatem la cap cu dascălii ? . . .

— Apoi asta-i buba, care mă doare pe mine.

— Carevasăzică, măi nepoate, ai vrut și tu să ieși ca chisălița deasupra dumicușului, și ai dat-o năibii.

— Chiar așa, Nea-Zamfire.

— Fiindcă ești de ai mei și ce am vorbit nu se mai întoarce, nu te lasă Nentu-Zamfir la vremuri grele. Aide, nu te mai prăpădi cu firea. Rachiul îl dau eu. Primarul, care mi-e rudă și pe care l-am pus tot eu, va da vinul, iar de alelalte s'or mai găsi. Lasă-le toate în grija mea, nepoate, că nici nu știi ce pui de excroc e Nentu-Zamfir !

Mi s'a luat o piatră de pe inimă și am început să-mi văd de școală.

După câteva zile, observ că în curtea lui Tudor — gazda mea — se plimbau înfoidu-se câțiva curcani. A doua zi mai venise vreo cinci-șase găște și apoi o mulțime de găini.

Mirat — că îl știam pe Tudor boiangiu — întreb pe nevastă-sa, nora lui Nea-Zamfir :

— Ascultă, Liță, nu cumva Tudor vrea să facă și ceva precupeție, de a strâns atâtea orătenii ?

— Ba, dascăle — vai de mine — sunt pentru tăiat Duminecă, când vin dascălii la noi, că așa a spus taica. Nu știi că așa ați ho-tărît ?

— Știu, știu, dar te lăsai să văd în ce ape te scalzi. . . Da oare ne-o ajunge ?

— Apoi cu ce-o mai veni — poate să fie, nu botez, ci nuntă curată. Păcat că nu-i și cu dar.

Am început a râde. Seara l-am luat pe Moș Gârdașu la descusut. Dar e bine să vă fac și cunoștință cu Moș Gârdașu : Era trecut de 80 de ani. Fusese — după cum spunea — «vo'intir» sub Magheru și făcuse șapte ani oștire sub Știrbei. Era mare slujbaș în sat : vătășel la primărie și odăiaș la școală. Ducea condica cu hârtii la poștă, mătura primăria și școala când avea poftă, tăia lemne și făcea focul în amândouă localurile, umbla prin sat cu citațiile și chema oamenii după rând ca să facă de straje la primărie.

Când prin sat «umblau cazanele», Moș Gârdașul era mereu afumat, și-i venea așa un dor de militarie, că apuca câte o pușcă din rastelul primăriei, fie de cele cu cremene, ac ori cocos, și să apucă să facă cu ea «ocenie» așa cum învățase odată.

Arma sbura ca o sfârlează în mâinile moșneagului, care-și comanda singur, răcnind de s'auzea din jumătate sat.

Copiii dela școală zgâiau ochii la el încântați, iar babele din sat spuneau că unchiașul «a luat purcica de coadă».

Fiindcă îl tocmisem cu trei lei pe lună ca să mă slujească și pe mine, îmi era foarte credincios. Când l-am întrebat ce este cu găștele și curcanii, mi-a răspuns :

— Lasă, dascăle, c'o să trăim bine.

— Bine, bine, da de unde-s orătenii?... Cine le cumpără?

— Cine să cumpere orătenii p'aici?... Că au toți...

— Atunci cum au venit astea aici ?

— Dela hârtia aia a d-tale, care am dus-o eu la «pircictor».

— ?!... Și... ce-i cu hârtia aia?...

— Păi din hârtia aia au ieșit curcanii, găștele, găinile și ce-o mai ieși. Ha, ha, ha, mare «scroc» și Nea-Zamfir ăsta, dascăle,

zău așa!... Știe rostul la toate și-l strânge pe primare și pe « pircictor » în chingi, pentru că el i-a pus și fiindcă numai unul e Nea-Zamfir în comuna asta, dascăle!...

Înțelesesem. Hârtia pricinașe era adresa cu care făceam cunoscut amendarea celor ce nu-și lăsau copiii să urmeze la școală, pentru a învăța carte.

În Dumineca sorocită, au venit toți dascălii cercului nostru. Bătrânii au venit în trăsuri pe arcuri, alții în « brașovence », în « cocii » sau în « cabriolete », fiecare după starea lui, iar cei tineri călări pe cai împrumutați de pe la sătenii mai chiaburi.

Bătrânii adusesese cu ei și soțiile — lelițele dascălițe — iar unii și fetele ce le aveau de măritat, ori vre-o rudă apropiată, pe care ar fi vrut s'o fericească după vre-un dascăl tinerel. Toată această lume era îmbrăcată de sărbătoare, iar dascălițele și fetele își agățase la gât sălbile de galbini sau poli de aur, ca să se vadă și să se știe că nu-s niște sărăcii, ca oricare altele.

Drumul în dreptul gazdei mele se umpluse și pe o parte și pe alta, de trăsuri, briște, căruțe și cabriolete, cu cai legați la șişlete sau la oiște, iar ai celor tineri de-a-dreptul de gard. Aveai impresia de bălci.

Am primit oaspeții la școală și, după ce s'au adunat toți, am pornit în frunte cu primarul și fruntașii satului la biserică. Dascăli bătrâni au luat locul cântăreților din strane, iar cei tineri au format corul. Slujba a fost măreață și predica popii frumoasă. La școală, lecția model a ținut zece minute, iar critica elogioasă și mai puțin. Băieții îl tămâiau pe unul dintre cei bătrâni.

Când a venit însă rândul conferințelor pentru luminarea sătenilor, un coleg vorbă lungă și cu mâncărime la limbă ne-a pisat de credeam că ne apucă amiazul. Norocul nostru a fost tot Nea-Zamfir.

— Mai lasă, dascăle, vorba și p'alt-dată, că mie mi s'au slăbit brăcinarele de foame, semn că ceasul de pe cer a ajuns în dreptul burții — și, dac'ai căuta la ăl din buzunar, eu mă prind că a trecut de mult de douăsprezece și o fi mâncat și călugării, care, după canoane, nu trebuie să se lăcomească prea mult, ci să se înfrâneze pe cât pot.

— Parcă îți ieși un sfântuleț din gură, Nea-Zamfire — spune un mucalit.

— Iaca isprăvesc acum — spune dascălul, turuind înainte ne-băgat în seamă de cei care se legase între ei la taifas.

În sfârșit, a dat Dumnezeu de am mers la masă. Aci femeile se întrecuse cu gătitul. Masa era încărcată cu piftii de orătenii, varză cu carne de găscă grasă, ciorbă de găină cu fidea, mâncare cu prune, fripturi de toate felurile și la urmă scoverzi. Hotărît, îi bătusem pe toți în ceea ce privea ospetia. Unii dintre normalști își luase cu ei și viorile și începuse să câțae pe ele la « hoțonțoace », cum li se mai spunea horelor noastre, apoi o dădeau prin operetele « Baba Hârca », « Cimpoiul fermecat » ori « De-aș fi Rege » ce se jucase pe timpuri la Normală.

Pe la al doilea rând de friptură iacă și un taraf de lăutari adevărați, care parcă ar fi avut spiriduși, ca să ghicească că e rost de ceva petrecere, și care se înșiruie în pridvorul casei. Cu obrazurile plecate pe viori, încep să-i tragă pe coarde de credeai că se aprind.

— Aștia, măi nepoții mei dascăleci, nu' vă fie cu supărare, da-și cunosc meșteșugul. Iaca, câtu-s de bătrân, dar a început să mă furnice a joacă prin tălpile picioarelor. Hai, ce mai așteptați ?

După un așa îndemn, cei tineri s'au sculat dela masă și au încins cu fetele și cu lelițele dascălițe o horă, care s'a tot mărit, până ce n'a mai încăput în curte. Au scos hora în drum, iar muscalagiul bandei a trezit satul, care s'a adunat mai dihai ca la o nuntă de om chiabur. Să te ții acuma la jocuri și voie bună, să tot privești.

Bătrânii au continuat masa, tăifăsuiala și beuturica înainte, ieșind din când în când, cei ce aveau fete la horă, să vadă lângă cine joacă și dacă nu s'o fi prins în clei vre-unul dintre dascălecii cei tineri.

Seara, când bătrânii și-au luat drumul în spre casă, hățurile cailor trecuse în mâna dascălițelor, care se temeau să nu fie răsturnate în vre-un șanț, căci dumnealor se cam afumaseră o leacă.

Cei tineri au rămas la mine să discutăm despre revistă, numai noi înde noi. Am botezat-o « Aurora », închinând în sănătatea ei numeroase ulcele cu vin. S'au dat cotizațiile — într'o pornire de rară generozitate — și s'au întocmit listele de abonați, trecându-și fiecare pe lângă prietenii intimi și toate rudele până la al nu știu câtălea grad, după care petrecerea a început și mai strașnică.

Dimineața, după ce ne-am dres cu o ciorbă de potroace, dascălecii, voind să plece, ia caii de unde nu-s.

Unii din ei au ieșit pe uliță întrebând pe cine întâlnea, dacă nu cumva le-a văzut caii.

— Unde ați avut caii ?

— Iacă colo, legați de gard.

— Apoi de aseară n'a mai fost acolo nici un cal. Poate or fi scăpat, ori vi i-a luat cineva.

— Tii... Ne-a furat hoții caii!... Ne-am ars, fraților, o să plătim caii ca popa! Fir-ar al dracului de ceas răul!...

Pe când se ciумărau, că le-au furat hoții caii, iacă și Moș Gârdașu, care află de năcazu dascălilor.

— Dați moșului d'un tutun, să vă spue de cai ?

— Dăm, dăm, răspund dascălii pe întrecute.

— Păi dați — și moșul întinde mâna pe când dascălii se scobesc după gologani.

— Hai, spune odată, nu ne fierbe!...

— In grajd la Nea-Zamfir — unde vreți să fie?... Aseară mi-a spus: Bagă mă caii în grajd și dă-le o leacă de fân, că dascălecii ăștia își uită și capu 'n drum. De când au umblat prin școli, au uitat că au avut și ei acasă la părinți caii, căroră trebuie să le poarte de grije.

Băieții au răsuflet ușurați, au pus șeile și s'au dus.

* * *

După două săptămâni, *Aurora*, revistă pentru literatură, știință și artă, sosise imprimată de sub teascurile vestitului tipograf Miloșescu din Târgul Jiului. După vreo zece zile, mă pomenesc cu vreo șapte, opt mandate a cinci lei — căci în revistă anunșasem: plata abonamentului înainte.

Doamne-ajută — am spus bucuros — frecând pe bărbie primii bani încasați din această afacere, în semn adică, ca să vie atâtea mandate cu bani, câte fire de păr aveam eu în barbă. Dar pe semne că menirea s'a împlinit, căci cum pe atunci nu aveam cu de-afuri-senie nici un fir de păr în barbă, nici un mandat nu mi-a mai venit de încasat. Au urmat la tipar numărul doi, trei și patru, dar mandate ferit-a Dumnezeu.

Leafa mea intra la tiparnița lui Miloșescu, iar ghetele își rânjeau

cuiele tălpilor care începuse a se desface — hotărît — răsând ele întâi de stăpânul lor atât de naiv și zevzec.

— Iar nu te văd în apele tale, nepoate!... Ce ai? — mă întrebă după câtva timp Nea-Zamfir.

Ii spun toată tărășenia cu revista și cum colegii m'au lăsat în baltă, și cum singur abia fac față nevoilor.

— Ei, vezi, asta-i excrocherie, măi nepoate! Da, da, excrocherie!... Să iei banii dela oameni înainte și să nu le dai marfa, poate fi asta altceva decât excrocherie? Pușcăria te mănâncă, nepoate dascăle!... Și a plecat fără să mai spună altceva.

Era așa precum spunea, căci în dicționar sta scris: Excrocherie = șarlatanie sau înșelăciune.

Seara aprinsesem lampa mai devreme, anunțând că nu viu la mâncare și mă așezasem la masa mea de lucru, depănând mii de gânduri.

— Iaca, dascăle — spune Tudor intrând — ți-a trimes tata o oală de vin, poate ți-o veni poftă de mâncare.

— Spune că-i mulțumesc și pune-o colo pe fereastră.

Intr' un târziu, după ce plecase Tudor, am dus oala la gură și am supt cu sete din ea. Am început a mă mai înviora și a mă încălzi.

Moș Gârdașu mă găsește « în dușii ai buni » — pentru a-i asculta sporovăelile.

— Ei, ce mai e nou prin sat și ce se mai aude?... Haide, dă-i drumul!...

— De tablă spun oamenii!...

— Și ce spun oamenii?

— Spun că ți-ai pus tablă ca « aucații » și moașele dela oraș.

Intr' adevăr, scrisesem pe o scândură o firmă: « Redacția și administrația revistei Aurora » — cu îndemânarea pe care mi-o dedea o școală de specialitate — și o bătusese între stâlpii pridvorului. Eram chiar mândru de o așa frumusețe de firmă.

— Și altceva?

— Cât ai fost azi la școală, am aflat că s'au adunat oamenii din tot satul de au zgâit ochii la ea, ca la urs și umblă vestea prin sat că e poruncă să dea fiecare câte cinci lei pe an, drept bir pentru « revizita » d-tale. Dacă ne-o merge, dascăle, cu « revizita » cum ne-o mers cu hârtia către « pircictor », să știi că ne-am umplut de golo-gănet, de n'o să avem unde-i mai pune.

— Dar cine a spus oamenilor din sat că vor să dea banii pentru revistă?

— Cine-o fi spus nu știu, dar de știut știe și vâlvăe tot satul, că de aia a venit să vadă tabla.

— Ei, comedia dracului!... Se vede treaba că pe aici a nebunit toată lumea!...

— N'a nebunit dascăle, dar vezi oamenii-s cam săraci... Ar trebui să le scazi dajdia la trei lei pe an, că cu cinci e prea scump. Ei, săracii, nici n'au ce face cu ea, decât s'o pună la fereastră în loc de geam, ori să mi-o dea mie s'o beau cu tutun în loc de foiță ori foroască de porumb.

— Mă rog și eu, dascăle, pentru ei, lasă-le-o cu trei lei și nu te lua după « scrocul » de Nea-Zamfir, că el e oblicit să ia trei piei de pe-o oaie și cenușa din vatra săracului...

Imi veneau nebuniile...

— Scoate, moșule, tabla din cuie și pune-o pe foc. Du-te în sat, bate toba și spune oamenilor că revista este ca s'o citească dascălii, popii și toți știutorii de carte care ar avea bani s'o cumpere și că nu-i pentru boii din satul ăsta de năuci. Ai înțeles? Mai spune la lume că nu le va cere nimeni bani cu de-a-sila și dacă le-o cere cineva pentru revistă, fie chiar receptorul, îl dau pe mâna subprefectului. Și acuma: Pașol!

De necaz, am mai tras o dușcă din oală de i-am văzut fundul, așezându-mă la masă destul de întăritat de neghiobia și prostia oamenilor.

În față era rânduit un teanc de cărți poștale pentru corespondență și un maldăr voluminos de manuscrise. Era materialul pentru publicat, trimes de colegii colaboratori, dar care nu valora o ceapă degerată.

Privindu-le mi-a venit o idee șugubeață. Am tras teancul de cărți poștale mai în față, am început a răsfoi manuscrisele uitându-mă după titlu și adresa autorului și m'am apucat de scris — cam așa: Stimate colega și confrate. Am primit manuscrisul. Vă felicit. Va fi publicat în numerile viitoare. Aveți un remarcabil talent literar. Ținem însă să vă anunțăm, că nu trebuie să vă supărați, dacă ne vom permite mici îndreptări, cerute de oarecare scăpări din vedere, așa că vă numărăm între puținii noștri colaboratori literari. După semnătură urma un « post scriptum »: Vă rugăm a ne

face printre prietenii și cunoștii d-voastră un număr de cel puțin 20 abonamente, plătite înainte, căci intenționăm a scoate revista mai mărită și chiar s'o ilustrăm, etc., etc.

Până la ziua, am scris peste cincizeci, continuând și în serile următoare. Scrisorile adresate colegilor din comitet spre a-și plăti cotizația rămăneau fără nici un răspuns, iar când ne întâlneam la cerc, luau pe « n'am » în brațe.

Peste o săptămână a început însă o binefăcătoare ploaie de mandate, aproape nici unul sub suta de lei. După ce umplusem cu leușcani o cutiuță ce o țineam în sertarul mesei, am început a munci cu încordare. Era un manuscris din cele ce zăcea pe masă, bun sau rău, dacă era al celor ce trimisese banii, îl refăceam în parte sau pe de-a-ntregul, nelăsând decât titlul și iscălitura autorului întregi.

Unul chiar mi-a scris cam așa într'o carte poștală: — Dă-o dracului de modificare, colega, că nu era să-mi mai cunosc opera dacă nu-i țineam minte titlul și nu-mi vedeam numele tipărit dedesupt.

Odată venind Nea-Zamfir pe la mine, mă întrebă :

— Cum mergi cu « revizita », nepoate dascăle ?

— Slavă Domnului, am scăpat de necazuri. Am scos banii mei, ai colegilor, pot acoperi cheltuiala tiparului și corespondenții până la anu, ba mai am și câștig.

— Ba nu zău, glumești ?

Ii arăt cutia vârfulă cu leușcanii strălucitori.

— Bravo, dascăle! . . .

Mulțumit de cum îmi mersese treburile și de prețuirea ce-mi arăta Nea-Zamfir, l-am întrebat :

— Așa e, Nea-Zamfire, că e frumoasă revista noastră ? Găsești în ea de toate : nuvele, schițe, poezii, folklor . . .

— Habar n'am ce găsești în ea, ce are și ce n'are. Lința, care urmează la tine la școală, zgâește din când în când ochii pe ea și spune mă-sii că are cântece și poezele, fiindcă eu de felul meu n'am prea citit și nici nu citesc gazeturi ori « revizite » care sunt, se chiamă, pentru tineret.

Toată bucuria mi s'a dus.

Intr'o Duminecă, pe când lucram acasă, mă pomenesc cu un tânăr îmbrăcat orășenește, care mi se prezintă:

— Bună ziua, dascăle. Eu sunt... cutare și sunt abonat la « Aurora ». Cuvintele-i ieșeau din gură cam împiedicate și târăgă-nate. Mi-am dat seama imediat că era cam șișcav, adică peltic.

— Imi pare bine. N'ați primit cumva revista și ați venit să-mi reclamați? Cu ce vă pot servi?

— V'am rugat să colaborez și eu și v'am trimes niște versuri...

— Da, da, niște versuri... îmi aduc aminte... Versuri? Nu?...

— Da, da.

— Păi alea erau versuri, domnule?

— Cum, nu erau bune?

— Și mai ai curajul să întrebi d-le? — spun eu necăjit. Erau aiureli, bâlbâieli, sau tot ce vrei d-ta, dar numai versuri nu.

— Dar au publicat și alții, de pildă colegul meu...

— Țla o fi avut talent să facă versuri, dar d-ta n'ai nici cât negru sub unghie.

— Dec. Las, c'aș putea avea și eu, dac'ai vrea d-ta.

— Cum adică?

— Dascăle, îți spun ca la un frate — urmează după un moment de sfiiciune — sunt îndrăgostit de o fată dintr'un sat vecin, care a fost și în pension. Dac'aș avea ceva versuri publicate în revista d-tale, fata și-ar face alte idei despre mine, că în familie toți sunt cam cărturari.

Pricepusem.

— Bine, amice, în numărul viitor vei avea o poezie semnată cu numele d-tale dacă ești la curent cu abonamentul. Dacă vrei s'o închini fetei, spune-mi numele. Cum o cheamă?

— Margareta.

— Acum cu bine, că am de lucru și-i întind mâna.

— Mulțumesc, dragă dascăle — spune căutând în pungă banii abonamentului — îți voi fi recunoscător.

Am petrecut pe acest ciudat mosafir până în tindă și l-am văzut urcându-se într'o trăsură, apoi îndepărtându-se în trapul cailor.

Am crezut totdeauna îndrăgostiților, așa că nu puteam lăsa în drum pe un tânăr, a cărui fericire era concentrată într'o fată care urmase pensionul și această fericire atârna doar de o mică

poezie. Am început a râde de această întâmplare, apoi m'am apucat să încerc dacă pot face și versuri.

În numărul pe Decembrie al « Aurorei » se putea citi :

D O I N A

Margaretei

Pe plaiuri când răsună Doina,
Așa frumos și trăgănat,
Atâta jale plânge 'n versu-i
Și-atâta dor înlăcrimat,

C'auzi în versul ei de jale,
Pe care toți îl înțeleg
În închegarea ei măiastră
Durerea unui neam întreg.

De cați în ochii luminoși,
Ai copilașilor zglobii.
Surâzători și plini de viață
La jocurile de copii,

O întristare, ca o umbră,
Plutește 'n ochii lor cumiți —
Durerea vagă ce au supt
Cu laptele dela părinți.
etc., etc....

* * *

Dedesem drumul copiilor în vacanța de Crăciun, a doua zi fiind Ajunul. Drumurile erau întroenite de zăpadă, căci de patru zile ningeă într'una.

Din această cauză, scrisesem părinților că nu pot veni de sărbători acasă.

Prin fereastra camerei mele, priveam posomorît căderea fulgilor de zăpadă, care se îndesea, când zăresc o sanie că se oprește la poartă.

— Are haz, să-mi fi trimes o sanie de acasă — gândesc eu. Un om urcă în pridvor, se scutură, își agață șuba într'un cui și

bate la uşe. Recunoscusem pe îndrăgostitul meu de acum câteva săptămâni, căruia după ce intră îi întind mâna.

— Să trăeşti, dragă dascăle!.. Nici nu m'aşteptam la atât de mult!..

— Ei, ți-a plăcut? — îl iau repede.

— Mai întrebi?... Păi dacă le-a plăcut ăloră dela « Noua Revistă Română » a lui Rădulescu-Motru!..

— ?!.. Ce are a face Rădulescu-Motru și poezia ta?

— Are, că uit-te ce spune în ea... Că sunt un poet de talent. Ha, ha, ha — și izbucnește într'un râs sănătos și nestăpănit.

Rămăsesem cu gura căscată la pelticul meu, cu revista lui Rădulescu-Motru în mână.

— Lămurește-mă, omule.

— Alaltă-eri, trecând prin satul Margaretei, mi-a făcut semn să opresc și să vin în casă.

— Felicitările mele, domnule — îmi spune mama — precum și ale mele — continuă domnișoara.

— Vă mulțumesc, dar aş vrea ca să știu pentru ce mă felicitați, ca să știu dacă merit.

— Aide, nu te mai face că nu știi — răspunde fata — pentrucă ești un poet de talent, domnule!

— Mulțumesc de bunăvoință. Asta o spui d-ta ca să mă fletezi, am îngăimat eu.

— Ba nicidecum, nu o spun eu, o spune « Noua Revistă Română » a lui Rădulescu-Motru, — și îmi pune revista sub ochi. Eu am priceput că publicaseși o poezie în « Aurora » pe numele meu și fusese bine recenzată, că doară nu-s atât de prost.

— Ei și pe urmă? întreb vesel și admirativ, că lucrurile ieșise mai bine de cum era de aşteptat.

— Am spus fetii ce aveam pe inimă, când am rămas singuri, iar seara am venit cu mama și ai mei de am pețit fata. După sărbători, facem nunta.

Abia apucase să spue asta, că iacă intră pe uşe Moș Gârdașu și cu vizitiul, abia ducând de capete un goșgogeamite sac.

— Dar ce-î cu sacul ăsta?

— Iacă, un porc tăiat și dichisit cum trebuie, gata să faci din el cârnați și cartaboși. Are într'o oală și mațele curățite și spălate cum trebuie.

— Mulțumesc, mulțumesc amice — spun eu copleșit de această voluminoasă atenție, în timp ce oamenii bagă pe ușe și un butoi cam de vre-o trei vedre.

— Dar asta ce-o mai fi ?

— Păi cum vrei să meargă cârnații fără vin ?

— O, dar asta-î prea mult. Mă copleșești de bunătați.

— Mama a hotărât așa, că i-am spus tărășenia cu poezia.

— Ei, aș ?

— Zău, așa. Ea mi-a spus: Dascălul merită un plocon bun, și a pus argatul să taie porcul, iar femeile rândușe să-l dichisească după regulă.

— Sărutări de mâni mării d-tale, din partea mea, și mii de mulțumiri.

Prietenul a plecat vesel în sunetul zurgălăilor, prin ninsoarea care cădea mereu, iar porcul tăiat a fost dat în seama nevastei lui Tudor, ca să facă din el cârnați și cartaboși, iar restul să pue în pod la fum.

Am petrecut sărbătorile având din belșug de toate, prânzind fie la Tudor fie la Nea-Zamfir.

Cum am plecat din comuna . . . , vorba aia, altă poveste, și-om spune-o la rândul ei.

NICOLAE AL LUPULUI

M. MAETERLINK

C Â N T E C

Trei oarbe surori,
(Mai credem în laur)
Trei oarbe surori,
Cu trei lămpi de aur.

Spre turn se îndreaptă,
(Ele, voi și noi)
Spre turn se îndreaptă,
Șapte zile-așteaptă...

Ah! spune mezina,
(Să sperăm mereu)
Ah! spune mezina,
Auzim lumina...

Ah! a doua spune,
(Ele, voi și noi)
Ah! a doua spune,
Regele-i cu noi...

Nu! spune cea sfântă,
(Să sperăm mereu)
Nu! cântă cea sfântă,
Lumina e frântă...

GUILLAUME APOLLINAIRE

CORNURI DE VÂNĂTOARE

Povestea noastră nobilă și tragică
E ca masca unui tiran
Nici o dramă întâmplătoare sau magică
Nu face patetică dragostea noastră
Nici un amănunt van

Și Thomas de Quincey luând
Opiumul otravă dulce și castă
La biata lui Ana mergea visând
Să trecem să trecem totul trece
Voi reveni curând curând

Al amintirii corn mă petrece
Și zgomotul lui moare în vânt

O D Ă

Dă-mi marele tău zgomot, apariția ta mare și dulce,
Alunecarea nocturnă prin iluminata Europă,
O tu, tren de lux! și muzica muribundă
Ce se-aude
Pe lungile tale culoare de piele-aurită,
In timp ce dincolo de uși lăcuite, zăvorite cu ivăre de aramă,
Dorm milionarii.

Parcurg fredonând culoarele
Și urmez cursa ta spre Viena, Budapesta,
Ingânându-mi vocea cu ale tale
O sută de mii de voci,
O Harmonika Zug!

Am simțit prima oară bucuria de-a trăi
Intr'o cabină a Nord-Expresului, între Wirbalen și Pskow.
Alunecăm prin lunci unde ciobani
La picioarele arborilor cât niște coline,
Erau îmbrăcați în piei de berbec, crude, murdare...
(Era opt dimineața, toamnă și frumoasa cântăreață,
Cu ochi violeți, cânta în cabina de-alături)

Și voi geamuri mari prin care-am văzut cum trecea Siberia și
[munții din Samnium,
Castilia pârjolită și fără flori, și marea Marmara sub o ploaie călduță!
Dă-mi o! Orient Expres, Sud Brenner-Bahn, o dă-mi
Zgomotele tale miraculoase, surde și

Vibrantele tale voci atrăgătoare;
Dă-mi respirația ușoară a
Locomotivelor înalte și subțiri, cu mișcări așa de ușoare,
A locomotivelor tale rapide
Ducând ușor patru vagoane galbene cu litere de aur
În pustiile muntoase ale Serbiei
Și, mai departe, prin Bulgaria plină de roze...

Ah! trebuie ca aceste zgomote și aceste mișcări
Să intre în poemele mele și să spună
Pentru mine viața mea de nespus, viața mea
De copil fără altă grije
Decât să sper într'una lucruri vagi.

GEORGES DUHAMEL

BALADA DEPOSEDATULUI

Omul care nu mai are nimic de pierdut,
Omul căruia i s'a luat totul.

Cu nepăsare lasă să se întindă
Pe pat membrele-i rănite și reci.

Cu nepăsare lasă să-i cadă și capul:
Oriunde poate să cadă povara!

Nici o rugăciune, nici un geamăt.
Nu mai vorbește: nimic de spus.

Lasă să se audă doar un suspin,
Un suspin ce aproape nu mai e omenesc.

Ce face între noi? Nu mai are nimic.
E ușurat de orice speranță.

E lipsit de orice bucurie:
Mai are doar viața de neîndurat.

Mai are doar flacărea muribundă
Și amintiri care trebuiesc izgonite.

S'a sfârșit! Tot ce putea a făcut;
Tot ce se cerea dela el s'a 'mplinit.

S'a sfârșit! Aruncat din luptă,
Zace un om spăimântător de liber.

Ochiul pustiit urmărește un nor
Ce reflectă, departe, nevăzutele țări.

Și adesea acest ochi se îndreaptă spre noi
Noi ce alergăm după trebi inutile.

Ce caută, între noi, deposedatul?
Călătorul ce așteaptă să se umfle vântul?

Il privim în tăcere cu toții,
Il privim cu toții îngroziți.

În fundul sufletelor noastre sfârșite,
Gelozia misterioasă crește.

JULES SUPERVIELLE

MOARTEA NEUITATĂ

Corbii sfâșiau norii făcându-și penaje
De scame ușoare,
Scufundau ale voastre îngerești echipaje,
Corăbii schimbătoare.

Cerbi cu voci omenești iată umplură muntele
Cu astfel de accente
Că se văzură brazii spuziți cu roze albe
Căzând peste torente.

Jură, jură-mi-o tu, moartă încă purtată
De-atâtea amintiri,
Că nu tu erai aceea ce pândea adunată
Aceste deveniri,

Și toată sfâșierea ce-a mers până la capătul
Noptii negre cât două,
Nu era vrerea ta, ce ai stat până 'n zori
Cu inima în rouă.

EMIL GULIAN

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN STATELE-UNITE

1. *Autonomie și Adaptare.* — 2. *Învățământul în trecut.* — 3. *Ajutorul Statului federal.* — 4. *Biroul de Educație din Washington.* — 5. *Organizarea învățământului primar, secundar și profesional.* — 6. *Universitățile.* — 7. *Spiritul Învățământului american.*

1. Învățământul în Statele-Unite se distinge prin independența lui față de Stat și prin adaptarea lui continuă la spiritul viu și evolutiv al societății. În adevăr, școala americană a luat naștere și s'a dezvoltat dela început din inițiativa particulară, fiecare comunitate înțelegând să îngrijească singură și după propriile trebuinți de instrucția membrilor ei. Statul s'a ocupat de școală numai în măsura în care era solicitat de societate.

Ceea ce a fost în Anglia administrația locală (*self-government*) pentru libera dezvoltare a școlii, a fost în Statele-Unite organizarea federală. Federalismul însemnează prin definiție descentralizare. În astfel de condiții, învățământul se organizează sub imboldul cerințelor fiecărui Stat și fiecărei comune. Printr'o asemenea libertate, școala se putea adapta mai ușor la realitate.

Dacă autonomia și adaptarea au fost la început urmarea firească a însăși organizării politice a poporului american, cu timpul ele deveneau un sistem conștient elaborat. Școala trebuia să oglindească societatea, adică să fie în funcție directă de nevoile ei. Numai așa putea să servească scopul unei educații a cetățenilor, atât în interesul lor individual, cât și în interesul colectiv al societății. Teoria venea însă după practică. Experiența dovedise că cea mai bună școală este aceea care corespunde într'un mod adecuat trebuințelor comunității, pentru care este destinată. De aici se naștea concepția despre așa numita « școală vie » sau despre core-

lația «școală-societate», pe care o proclamă pedagogii în zilele noastre ¹⁾).

Prin urmare, pe lângă datele organizării politice, au mai contribuit la cele două caracteristici ale învățământului american și anumite concepții. Acestea luau naștere, cum am pomenit, din experiența societății, dar cu timpul ele se așezau adânc în conștiința poporului și formau criteriile după care școala era condusă. Spiritul de inițiativă și cooperare, conștiința despre interdependența individului cu societatea, într'un cuvânt, educația socială a poporului reprezintă substratul, pe care se razimă școala americană astăzi.

Privit mai de aproape, un asemenea substrat se desvăluie tot ca produs al complexului de condiții și concepții, în care s'a dezvoltat societatea și Statul american. Așa, spiritul de inițiativă și cooperare s'a născut din însăși starea de fapt a societății. Încă pe timpul colonial, imigranții europeni aduceau cu ei acest spirit, care se intensifica și dădea roade în mediul nou. Fiecare venea cu dorința, nu numai să-și îmbunătățească individual traiul, dar și să ajute comunitatea să prospere. Socoteala era simplă și evidentă: Dacă nivelul social se ridică, atunci și puterea de realizare a individului crește. De aici conștiința interdependenței, care se stabilea între individ și colectivitate. Aceasta este, de fapt, cea mai pozitivă legătură în mecanismul societății americane, fiindcă formează pivotul oricărei activități individuale și sociale. În jurul ei gravitează toate silințele cetățeanului de a se integra în comunitate, precum și toate reacțiunile societății de a servi pe membrii ei.

Astfel înțelegem educația socială a poporului american, o educație liber creată din condițiile organizării și ale trebuințelor societății, dar în același timp întreținută de conștiința pe care o are cetățeanul de a face parte integrantă din comunitatea în care trăește. În nici o țară nu se întâlnește o asemenea educație în același grad răspândită prin masa poporului, ca în Statele-Unite. Nici chiar în Anglia, unde există tradiția legăturii individului de instituțiile societății, și nici în Germania sau Italia, unde organizarea etatistă subsumă azi pe individ comunității, nu se întâlnește o

¹⁾ În Statele-Unite circulă în mod curent maxima că școala este un fel de societate în miniatură, sau că societatea este reflectarea în mare a școlii. Căci ambii termeni se implică reciproc în realitatea americană.

educație socială atât de adânc așezată în conștiința poporului. În Anglia, educația în această privință e primită mai mult prin forța tradiției, a obiceiului și a sentimentelor ce leagă pe cetățean de viața instituțională, iar în celelalte țări ea este impusă prin intervenția Statului și a organelor lui de control. În Statele-Unite însă, aceeași educație este un produs conștient și liber, — o experiență pe care fiecare cetățean o trăește și o verifică zilnic.

2. În condițiile arătate, școala a format totdeauna o preocupare de frunte a societății americane. Instituția era în concordanță și cu spiritul democrației, care cere posibilități egale de dezvoltare pentru toți cetățenii. Cultul democrației este servit prin cultul școlii, căci numai prin instrucție poate omul din popor să ajungă la o egalitate față de păturile înstărite ale societății. În același timp, a fost spiritul protestant al mării majorități a imigranților, care întreținea de la început aceiași preocupare. Școala a fost în deosebi pentru protestanții și puritanii englezi, care imigraseră în noul continent, un mijloc de luptă și afirmare. Valoarea ei a fost totdeauna considerată din punctul de vedere material și moral în același timp. Prin instrucție și educație omul putea să fie mai bine pregătit atât în lupta pentru existență cât și în ceea ce privește resursele lui sufletești.

Învățământul la început nu a fost deopotrivă răspândit pe tot cuprinsul Statelor-Unite, dacă luăm ca punct de plecare epoca imediat după războiul de independență (1776—1783). În cele treisprezece State inițiale, care alcătuiau Uniunea americană, au existat deosebiri în această privință. Așa, Statele Massachussets, New York, Pennsylvania și Virginia erau mult mai bine înzestrate sub raportul instrucției decât celelalte State, având nu numai o rețea de școale elementare, dar și câteva școale secundare și chiar colegii universitare. Asemenea deosebiri erau, bine înțeles, în funcție de condițiile de mediu ale fiecărui Stat și ținut. Ele se întâlnesc și astăzi. Căci sistemul de instrucție al celor patruzeci și opt de State reprezintă un mozaic de diferențieri locale, care variază dela Stat la Stat, ba uneori dela oraș la oraș, fiind totdeauna determinate, cum am pomenit mai sus, de trebuințele specifice ale fiecărei comunități. Singurele puncte comune în această varietate de școale, colegii și universități sunt cele două principii pomenite, adică autonomia față de Stat și adaptarea la realitate.

Din acest punct de vedere privită, istoria învățământului american se confundă cu însăși evoluția diferitelor State și comunități, care alcătuiesc Uniunea. A o urmări în amănunte, nu intră în economia studiului de față. Ne mulțumim să desprindem numai unele fapte și date mai importante, care au influențat în general instrucția din Statele-Unite.

Ca în toate țările civilizate, școala a fost la început și în Statele-Unite sub influența Bisericii. Cele dintâi școli elementare au fost așezăminte cu caracter confesional. Imigranții încredințau copiii lor clericilor, în majoritate protestanți. Aproape fiecare congregație avea școala ei. Ceva mai mult, acest caracter confesional nu se limita la școala primară, ci se extindea la învățământul secundar și superior. Așa, multe școli secundare și colegii erau întreținute din fondurile și controlate direct de membrii unei anumite confesiuni. Fiecare comunitate, dacă era destul de numeroasă, ținea să aibe școli după denumirea Bisericii, căreia aparținea.

Alături de școlile confesionale, care durează și astăzi, luau ființă cu timpul și școli laice. Acestea erau la început tot întreprinderi particulare și susținute din contribuțiile cetățenilor. Comuna ajuta într'o mică măsură, mai ales școlile primare. Statele locale contribuiau cu fondurile obținute, cum vom vedea, dela Guvernul federal. O intervenție directă a Statului federal era exclusă în timpul acela, când autoritatea lui se limita mai mult la problemele politice ale Uniunii.

Cu toată neintervenția Statului federal, școala americană era la începutul secolului al XIX-lea într'o stare mai bună decât aceea din cele mai înaintate țări din Europa. Pretutindeni creștea numărul elevilor. Grija asociațiilor locale era în mod statornic îndreptată spre o lărgire a posibilităților de instrucție pentru popor. Cultul învățăturii era susținut de convingerea practică a conducătorilor că școala servește la pregătirea cetățenilor și-i face mai adaptați la cerințele societății. O dorință de cunoaștere teoretică și de promovare a științei nu se întâlnea atunci, bine înțeles, nici chiar la colegiile universitare. Căci și instrucția acestor așezăminte trebuia să servească același scop practic.

Odată cu creșterea populației și cu înmulțirea problemelor de organizare apărea însă și necesitatea de a avea școli mai multe și mai bine înzestrate. Inițiativa particulară se dovedea insuficientă

pentru a îngriji singură de trebuințele învățământului. Acum asociații mai largi, având în același timp și sprijinul orașelor și Statului local, se organizau pentru a da școlii o mai mare extensiune. La ajutorul acesta, care nu trebuie înțeles decât ca o contribuție de întregire a bugetului școlar, se adăoga ajutorul Statului federal, a cărui autoritate venea să întărească o stare de fapt și astfel să sprijine, tot în mod parțial, dezvoltarea materială a învățământului. Cum acest ajutor a format una din chestiunile cele mai importante în evoluția învățământului american, se cuvine să menționăm câteva date asupra modului cum a înțeles Statul federal să contribuie la întreținerea instrucției publice.

3. Instrucția publică în Statele-Unite este atât de răspândită și atât de mult discutată, încât străinii cred că formează o parte din funcțiile Statului federal. Nu numai că ea nu se află sub controlul autorității federale, dar nu poate fi considerată nici ca fiind în completă dependență de fiecare Stat al Uniunii. E drept că instrucția e definită în constituția fiecărui Stat local ca o funcție a guvernării de Stat. De asemenea, legislatura tuturor Statelor trece legi și prevede fonduri pentru școală. Cu toate acestea, învățământul rămâne în bună parte, cum am pomenit, independent față de Statul respectiv, și cu desăvârșire autonom față de Statul federal, în ciuda faptului că primește dela acesta ajutoare efective.

Ajutorul federal pentru școlile publice începea odată cu desbaterile Congresului Continental, adică în epoca războiului de independență (1780), când se introducea rezoluția că toate coloniile să cedeze Guvernului federal pretențiile lor la terenurile libere de pe teritoriul lor, cu scopul de a fi folosite pentru « binele public ». Iar în 1785, Congresul Confederației hotărâ ca toate Statele să fie înzestrate cu terenuri pentru școlile publice. Astfel, din fiecare din așa numitele « circumscripții congresionale » (*congressional townships*), o secție era rezervată pentru școale. De fapt, acordarea de terenuri pentru construirea de școale avea loc întâia oară în 1787, când Guvernul central admitea să vândă terenuri în Ohio. De atunci încolo, asemenea ajutoare au fost acordate fiecărui Stat din Uniune. În 1837, toate statele primeau și bani în formă de împrumut din tezaurul federal și în proporție cu întinderea terenurilor federale de pe cuprinsul lor. Acest ajutor nu a fost însă niciodată reclamat înapoi.

Pe lângă terenuri și bani, Statul federal a mai ajutat diferitele State și prin alte mijloace. Așa, Codul criminal federal (sec. 52—54) prevede ca toate taxele colectate pentru daunele produse de foc pe domeniile publice să fie plătite la fondul școalelor publice ale ținutului, în care se află situate domeniile. Unele State adăogau la fondurile permanente pentru întreținerea școalelor și banii primiți dela Guvernul federal pe timp de război pentru servicii prestate ¹⁾.

Legea din 1914 (*The Smith Lever Act*) prevede subvenții federale pentru diferite State, cu scopul de a încuraja dezvoltarea instrucției agricole. Numita lege are în vedere cu deosebire difuziunea cunoștințelor sistematice și moderne în agricultură pentru adulți, de fapt pentru acei fermieri imigrați, care veneau din Europa cu metode învechite în cultivarea pământului. Subvențiile au fost acordate în mod treptat, începând cu mai puțin de o jumătate milion dolari și ajungând la suma de 10.680.000 dolari.

O altă lege importantă a fost votată de Congres în 1917 (*The Smith-Hughes Act*) cu privire la instrucția profesională, prin care autoritatea federală susținea cu fonduri pentru întâia oară școalele secundare. Legea prevedea subvenții nu numai pentru asemenea școale, dar și pentru specializarea profesorilor. Caracteristic este modul cum înțelegea Statul să ajute cu fonduri învățământul. După numita lege, fiecare Stat e dator, pentru a avea dreptul să beneficieze de asemenea ajutoare, să pună o sumă egală cu aceea acordată. Pe lângă aceasta, aceeași lege accentuează că banii sunt plătiți de tezaurul federal ca o reîmbursare pentru sumele cheltuite înainte de fiecare Stat.

Statul federal mai venea în ajutorul colegiilor și universităților. Prin legea din 1890 (*Second Merrill Act*) se prevedea o subvenție de 15.000 dolari pentru fiecare Stat, cu un spor continuu de o mie dolari pe an timp de zece ani. În 1907, Congresul vota o nouă lege, prin care subvenția era urcată la 50.000 dolari și din care o parte trebuia să servească și la cursurile de vocație ale profesorilor. Un ajutor special era acordat colegiilor de agricultură și cu stațiuni de

¹⁾ Pentru amănunte în această chestiune, vezi: F. H. Swift, *Federal Aid to Public Schools* (Washington, 1923) și datele recente, comunicate de d. Timon Covert, dela *Office of Education* din Washington.

experimentare încă din 1887, ajungând până la suma de 90.000 dolari pe an de fiecare Stat.

Extinderea ajutorului federal pentru instrucția publică a luat forme multiple în ultimii ani. În general însă, un asemenea ajutor este acordat în cele două moduri menționate, adică prin daniile de terenuri și subvenții. Un program nou de construcții de școli a fost elaborat în ultimul timp, după criza economică, constând dintr'o rețea de localități noi, pentru care Statul federal contribuie cu aceleași mijloace. Într'un cuvânt, deși instrucția publică e lăsată în grija fiecărui Stat și a fiecărei comunități, totuși Guvernul federal înțelege să o ajute efectiv ¹⁾.

4. Inițierea unui Birou central de Educație (*Bureau of Education*) la Washington, a fost o altă măsură importantă pentru dezvoltarea relațiilor între autoritatea federală și învățământul din cele 48 State ale Uniunii. Creat în 1867 ca Departament aparte, dar transformat doi ani mai târziu ca un serviciu depinzând de Ministerul Internelor, acest Birou are ca scop mai mult să informeze decât să controleze, colectând fapte și date statistice asupra învățământului din întreaga țară. În 1929 Biroul lua numele de *Office of Education* ²⁾.

Biroul de educație este de fapt o instituție de documentare, un fel de « *clearinghouse* » de informații, fără nici o putere de control asupra administrației învățământului. Numai asupra școlilor Districtului Columbia, unde se află capitala țării, și asupra școlilor din Alaska, Biroul exercită un control efectiv. Cu toate acestea, diferitele ajutoare federale sunt distribuite instituțiilor școlare prin intermediul Biroului. Tot prin serviciile lui se prevede promovarea învățământului profesional (*vocational*), colaborarea

¹⁾ Cine dorește să urmărească în amănunte chestiunea ajutorului federal pentru învățământ, poate consulta următoarele scrieri: Philander P. Claxton and John Dewey, *Federal Aid to Elementary Education* (New York, 1917); Fletcher Harper Swift, *Federal Aid to Public Schools* (Washington, D. C., 1923); E. C. Buehler, *Federal Aid for Education* (New York, 1934); Paul R. Mort, *Federal Support for Public Education* (New York, 1936).

²⁾ Termenul « educație » înseamnă în Statele-Unite, ca și în Anglia, instrucție, ambii termeni implicându-se reciproc în societatea americană. Căci școala nu trebuie să servească numai scopul instrucției propriu zise, dar și al educației, contribuind să formeze cetățeni utili pentru societate.

cu diferitele State în ceea ce privește școalele de agricultură, comerț și industrie, pregătirea profesorilor pentru asemenea școale. În același timp, Biroul de Educație inițiază studii asupra problemelor de învățământ.

Cea mai importantă funcțiune a Biroului rămâne însă difuziunea informațiilor asupra învățământului din Statele-Unite. O asemenea funcțiune este descărcată în cinci moduri: 1) prin diferite publicații; 2) prin conferințe ținute sub auspiciile Directorului (*Commissioner of Education*); 3) prin corespondență, răspunzând la numeroasele scrisori ce-i sunt adresate cu privire la datele asupra învățământului; 4) prin participarea funcționarilor lui la diferite congrese școlare; și 5) prin comunicări radiodifuzate. Biroul publică în medie 30 buletine pe an, o situație generală asupra învățământului american la fiecare șase luni și un Anuar cu numele tuturor școalelor și profesorilor din Statele-Unite.

Inființarea unui organ central pentru chestiunile școlare a fost determinată de necesitatea unei coordonări și în același timp a unei documentări, care eventual ar putea servi la o mai strânsă colaborare între sistemele de învățământ al diferitelor State ale Uniunii. Scopul acesta îl servește Biroul cu prisosință, fără însă a reuși să deștepte interesul pentru o naționalizare a învățământului.

Chestiunea unui sistem național de învățământ, după modelul organizării din țările europene, a fost de mult timp desbătută în Statele-Unite. Opinia publică a rămas însă împărțită dela început. Pentru cei mai mulți dintre conducătorii școlii, introducerea unui astfel de sistem nu pare necesară. Se susține în această privință că Statele-Unite nu trebuie să aibe un sistem unificat de școale publice, pentru că ar contrazice însuși spiritul societății și tradiției. Puterea și caracterul original pe care-l are învățământul american, ar consta în diversitatea și independența lui față de Stat. Astfel un om al școlii, S. B. Capen, susținea după război această teză în modul următor: «Diversitatea și libertatea care au caracterizat învățământul american atârnă de inițiativa locală și de responsabilitatea locală. Un sistem național controlat dela Washington ar distruge pe amândouă »¹⁾. De altfel experiența

¹⁾ *Educational Review* (NewYork, June, 1923).

cu școalele profesionale (*vocational schools*), controlate de aproape de Biroul de Educație din Washington pe baza legilor din 1914 și 1917, făcea pe mulți să persevereze în această părere. Căci rezultatele slabe obținute de școalele profesionale nu puteau să convingă publicul american despre utilitatea unui control direct al Guvernului federal în chestiuni de învățământ.

Pe lângă opoziția majorității opiniei publice, chestiunea unui sistem unitar național de învățământ întâmpină în Statele-Unite și o piedică de ordin constituțional. Se știe că, pentru a înființa un asemenea sistem, e necesar un amendament la Constituția federală. Mecanismul unei asemenea măsuri e foarte complicat, pe lângă faptul că Americanii ar privi uniformizarea și controlul dela centru ca o atingere a dreptului de auto-guvernare, garantat prin însăși structura politică și actul fundamental al Uniunii. S'a încercat, totuși, un fel de compromis în această privință. Un proiect de lege a fost prezentat Congresului în 1918, pentru subvenționarea tuturor școalelor primare și secundare cu o sumă globală de o sută milioane dolari pe an. Un ajutor atât de important ar fi implicat însă introducerea de noi impozite. Astfel s'a renunțat la reformă, menținându-se măsurile de ajutor parțial și fără control efectiv, pe care le adoptase Statul federal în trecut.

Cu toată această împotrivire, mișcarea de control federal și de naționalizare a școlii continuă în Statele-Unite. În 1918 Congresul a votat o lege (*The Smith-Sears Act*) cu privire la subvenționarea școalelor profesionale pentru soldații și marinarii invalizi, iar doi ani mai târziu o altă lege (*The Smith-Bankhead Act*) prevedea subvenționarea unor școale cu același caracter pentru invalizii civili. În ultimii ani, Președintele Roosevelt însărcina Biroul de Educație să funcționeze în calitate de sfătuitor pentru a lărgi planurile de instrucție ale așa numitului « Corp civil de conservare » (*C. C. C.*), pus sub autoritatea Ministerului de Război. În sfârșit, tot în ultimii ani lua ființă, la Washington, Asociația de Educație națională (*The National Education Association*), cu scopul de a stârpi analfabetismul printre imigranți și de a-i americaniza, propovăduind în același timp necesitatea unui sistem național de învățământ. Aceeași Asociație militează pentru crearea unui Departament al Educației, cu un ministru în Cabinet.

5. Din punctul de vedere al organizării, învățământul în Statele-

Unite se aseamăna în multe privințe cu acela din Anglia. Tradiția engleză nu a dispărut nici în instituția școlii. Diversitatea și autonomia sunt însușiri pe care Americanii le-au păstrat din timpul colonial. Deosebiri între un sistem și altul e mai mult de grad, fiind determinate de condițiile specifice ale fiecărei țări. Chiar atunci când geniul american a produs tipuri noi de școală, legătura cu trecutul n'a dispărut cu desăvârșire.

Se înțelege că nu poate fi vorba de forme unitare în școala americană, atât timp cât opinia publică se declară, cum am văzut, pentru menținerea autonomiei învățământului. Gradul de diversitate merge crescând dela școala primară până la universitate. Invățământul elementar este cel mai puțin variat în ceea ce privește organizarea și programul studiilor. Deosebiri locale se întâlnesc însă și la școlile elementare (*elementary schools*), fiind determinate de condițiile specifice ale fiecărui Stat. Școlile așa numite « publice » (*public schools*), care ar corespunde cu gimnaziile noastre, sunt mai variate, iar liceele sau așa numitele « școale superioare » (*high schools*) variază nu numai dela un Stat la altul, dar uneori și dela o comună la alta.

Deasupra variațiilor locale există însă trei tipuri de școale mai obișnuite în Statele-Unite, a căror organizare se regăsește mai mult sau mai puțin pe tot cuprinsul țării: Tipul de 8—4, care constă din opt ani de școală elementară (curs primar și gimnazial) și patru ani de liceu (curs superior); Tipul 6—3—3, care constă din șase ani de școală elementară, trei ani de gimnaziu (*junior high school*) și trei ani de liceu (*senior high school*); și Tipul 6—6, cu șase ani de școală elementară și șase ani de școală secundară. Cum vedem, toate tipurile de școală au același număr de ani, adică douăsprezece ¹⁾.

Instrucția elementară durează în medie șase ani, mai ales în cele două tipuri de școală. Numai în tipul 8—4, durează opt ani, deși în acest termen e cuprins uneori și gimnaziul. În primii patru ani se predau elementele gramaticii, aritmeticii, a geografiei și istoriei, iar în ceilalți ani programul prevede unele materii practice,

¹⁾ Vezi *The Commonwealth of Massachusetts, Bulletin of the Department of Education*, No. 5 (Boston, 1921), p. 7. Luăm sistemul școlar din Statul Massachusetts, fiind unul din cele mai vechi și bune. Multe state din Uniune și-au însușit principiile lui de organizare.

care interesează de aproape ținutul și comuna, din care fac parte elevii.

Rolul distinctiv al gimnaziului american (*public school*) este acela de școală de tranziție (*transition or intermediate school*), corespunzând în același timp vârstei pubertății a elevilor. Marea majoritate a acestor școli sunt frecventate de elevi de ambele sexe. Chestiunea co-educării, cum se spune în Statele-Unite, adică a învățării laolaltă a elevilor de ambe sexe, este desbătută de câțva timp. Rolul ei pedagogic, susținut altădată, pare să nu corespundă intereselor învățământului și al moralei publice. De aceea, o bună parte din opinia publică americană se declară pentru desființarea acestui sistem, mai ales în centrele populate. Pentru moment însă, sistemul co-educării continuă să se mențină. Se observă, totuși, o tendință spre înmulțirea școlilor pentru fiecare sex.

Liceul propriu zis, așa numita «școală superioară» (*high school*) este uneori împărțită, cum am pomenit, în două: *junior* și *senior high school*, adică în curs inferior și superior. În ultimii ani, materiile sunt predate mai aprofundat, fie pentru ocupațiile practice, fie pentru studiile universitare. Instrucția nu e însă atât de încărcată ca la liceele din Europa. De altfel, absolvirea liceului nu asigură nici un grad academic, căci intrarea la universitate este condiționată de un examen, iar bacalaureatul se obține numai după trei sau patru ani de studii universitare. Tendința practică a învățământului secundar nu exclude o pregătire temeinică pentru unele materii. Așa, dacă limbile clasice nu figurează în aceeași măsură ca în Europa, în schimb unele materii, ca istoria și sociologia, științele aplicate și limbile moderne (franceza și germana) sunt predate cu stăruință. În deosebi studiul istoriei ocupă un loc de frunte, fiind considerat ca esențial pentru educația cetățenească a elevilor. Caracteristic este faptul că un asemenea studiu e mai puțin colorat din punctul de vedere național decât e cazul în alte țări ¹⁾.

¹⁾ Iată ce spune un manual destinat pentru profesorii secundari de istorie cu privire la scopul studiului acestei discipline: « Când elevii dobândesc o cunoaștere mai largă cu oameni și evenimente, profesorul trebuie în mod conștient să țină seama să înculce un tip înalt de caracter construit pe o apreciere crescândă a calităților cerute, care au găsit expresie în viețile marilor

Un alt obiect tratat cu deosebită atenție în școlile secundare din Statele-Unite este așa numita « educație morală » (*moral education*), prin care se înțelege tot ce poate întări caracterul unui om în societate. Maniere bune și conducerea în viață, sunt chestiuni pe care nu numai familia și comunitatea le pot arăta unui tânăr, dar și școala, care se inspiră din ambele. Scopul educației morale în școală constă în următoarele puncte: cultivarea judecății morale pentru a putea deosebi clar între bine și rău; deșteptarea dragostei pentru adevăr și frumos; dezvoltarea controlului de sine; cultivarea spiritului de sacrificiu; și menținerea idealurilor sociale ¹⁾.

Exercițiile fizice au de asemenea un loc important în școlile secundare americane. În unele școli se predă și dansul ca stimulent educativ. Legătura între sport și formarea caracterului a fost moștenită de la Englezi, dar rolul ei în educație pare să fie depășit de Americani. În toate școlile publice și private, gimnastica și jocurile sportive sunt cultivate cu o râvnă neobișnuită.

Toate școlile secundare sunt supuse unui control local și unei autorități situate de obicei în capitala Statului sau în cel mai important oraș. În fruntea acestei autorități, stă un funcționar numit pe patru ani, care poartă titlul de șef de școli (*superintendent*) al instrucției publice, ca în Statul Illinois, sau de președinte, ca în Statul New York, sau de comisar (*commissioner*) în Statul Massachusetts. Fiecare școală are însă eforia sa, care conduce în mod direct instituția. Controlul exercitat de autoritatea menționată mai sus se referă numai la chestiunile de ordin general și la fixarea bugetului.

Școlile așa numite « suplimentare » aparțin într-o privință tot învățământului secundar, deși ele cuprind și cursuri elementare.

noștri eroi, oameni de Stat și binefăcători. Mai departe, istoria, tratând despre relațiile sociale, cum de fapt o face, trebuie făcută cu deosebire roditoare, dezvoltând acele idealuri, care sunt esențiale unui *traie vrednic într-o societate democratică*»: *Teachers' Manual of United States History* (Bulletin of the Department of Education, Boston, 1922), p. 11.

¹⁾ Vezi *Syllabus on Manners and Conduct of Life* (Board of Education, New York, 1921). Într-o altă broșură (*Courses of Study in Moral Education*, 1921), publicată de Instituția Centrală de Educație din New York, se accentuează următoarele: « Nici o persoană nu are un caracter moral dezvoltat până când nu a fost un transfer al sediului de autoritate din afară în lăuntru său: un om moral se supune sie-și » (p. 5).

Asemenea instituții sunt dedicate surdo-muților, orbilor și altor elemente anormale, care găesc în ele posibilitatea de a-și forma o cultură. Tot aici trebuie să pomenim școalele din penitenciare, care s'au bucurat totdeauna de o solitudine deosebită din partea societății americane. Încă de acum aproape un secol ele au format un obiect de admirație pentru străini ¹⁾. De atunci aceste așezăminte au progresat în continuu, luând un avânt deosebit în ultimii ani. Este, în adevăr, de admirat cum o societate reputată ca materialistă se interesează de aproape pentru niște oameni, care, în alte țări, sunt considerați ca nevrednici de a fi ajutați. Școalele din penitenciare (*prison schools*) sunt interesante mai ales prin rezultatele educative, pe care le dau. Mulți deținuți ajung să-și schimbe deprinderile sub influența acestor școale.

Descentralizarea administrativă și diversitatea programelor, care se întâlnesc în școalele secundare, nu exclud o anumită unitate de principii. O asemenea unitate este indicată de însăși problemele generale, care se ivesc în sânul societății americane. Căci preocuparea de frunte a școlii secundare rămâne de a da o instrucție practică și teoretică, precum și o pregătire cetățenească. În jurul acestei preocupări converg silințele tuturor școalelor, oricare ar fi diferențierea lor.

Singurul sistem unitar și național de învățământ în Statele-Unite, așa cum se înțelege în Europa, este acela al școalelor profesionale sau de « vocație » (*vocational schools*). Cum am văzut mai sus, Statul federal, prin ajutorul lui financiar, s'a ocupat cu deosebire de acest învățământ. Cu toate acestea, școalele controlate direct de Stat au dat până acum rezultate relativ slabe în comparație cu celelalte școale. Ele sunt dedicate învățământului practic al meseriilor și al agriculturii. Prin administrarea lor centralizată însă, ele par a fi mai puțin eficiente decât școalele profesionale particulare ²⁾.

¹⁾ Dickens (în *American Notes*) a descris cu entuziasm aceste instituții, pe care și le însușea mai târziu și Anglia.

²⁾ Următoarele date statistice ne dau situația de azi a școalelor primare și secundare din Statele-Unite. În 1935—36, numărul școalelor publice (elementare și secundare) din cele 48 state și Districtul Columbia erau: 257.674, iar numărul elevilor — 26.367.098 (Comunicat de *Office of Education*) din Washington.

6. Universitățile americane au multe puncte comune cu universitățile engleze, dar, în același timp, ele se deosebesc de acestea și de instituțiile similare din Europa în ceea ce privește organizarea și programul studiilor. Reflectând o continuă creștere și adaptare la condițiile și aspirațiile societății într'o măsură și mai mare decât celelalte grade de învățământ, universitățile americane reprezintă maximum de diferențiere. Un punct distinctiv îl reprezintă originea lor sau modul cum au luat naștere încă din timpul colonial. Cele mai vechi și mai bine înzestrate universități sunt creația inițiativei și contribuției particulare sau al zelului credincioșilor aparținând vre-unei biserici. Statul nu a participat la crearea și întreținerea lor decât într'o formă redusă.

Un produs specific al învățământului superior american este *colegiul*. Deși de origine engleză, colegiul american se distinge prin organizarea lui și prin scopul pe care-l servește. Pe timpul colonial, primele instituții de învățământ superior au avut de model viața universitară din Anglia, concentrată mai mult în colegiile dela Oxford și Cambridge. Acestea își păstrau independența față de corporația Universității, având fiecare organizația lui proprie. Studenții trăiau în localul colegiului. Viața în comun îi făcea să se deprindă cu spiritul de solidaritate. Coloniștii adoptau asemenea instituții ca cele mai potrivite pentru o instrucție superioară. Cel dintâi colegiu a fost înființat de John Harvard, un cleric puritan englez, care studiasse la Universitatea din Cambridge. El lăsa în 1638 jumătate din proprietatea sa pentru crearea unui colegiu lângă Boston, în orașelul Cambridge, Massachusetts. Al doilea colegiu lua ființă în Virginia pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, ca o fundație a Companiei Virginia. Apoi urmară colegiile Yale în Connecticut (1700), Princeton în New Jersey (1746), Columbia în New York (1754), toate din inițiativă particulară. Nici unul din aceste colegii nu purta numele de universitate, deși toate erau destinate învățământului superior. Abia după Revoluție apărea asemenea titulatură. Jefferson organizează Universitatea Virginia, având în vedere mai mult modelul universităților europene. Alte colegii urmară exemplul acesta, deși înlocuirea titlaturii nu implica totdeauna dispariția vechii organizații. Noi colegii luau ființă în continuu până în zilele noastre, alături de universități, vechea organizație fiind considerată ca cea mai corespunzătoare

pentru educația și instrucția tinerilor. Multe din aceste colegii sunt numai pentru fete.

Deosebirea între universitate și colegiu nu e decât graduală, cea dintâi reprezentând mai multe colegii sau constând dintr'un colegiu mai mare, pe când colegiul este o universitate mai mică, având deseori mai multe facultăți. Se întâmplă însă ca o universitate americană să aibe mai puține facultăți decât un colegiu. Numele nu hotărăște în această privință. Iar în vorbirea curentă, ambele denumiri se implică reciproc, fiind deopotrivă destinate instrucției superioare. Așa, Americanii înțeleg prin « educație de colegiu » (*college education*) o instrucție dobândită fie într'o universitate, fie într'un colegiu, căci la ambele instituții programul este aproape același pentru obținerea titlului de bacalaureat (*bachelor*) și de licență (*master degree*). O deosebire între colegii și universități ar fi aceea că, pe când cele dintâi eliberează de obicei numai primele două grade academice, universitățile dau și diplome de doctorat ²⁾. O altă deosebire ar fi că unele colegii sunt incomplete, având numai primii doi ani de studii, cum e cazul cu așa numitele « *junior colleges* », pe când universitățile, oricât de mici ar fi, cuprind totdeauna întreg termenul de studii pentru obținerea cel puțin a primului grad academic.

Privite mai de aproape, instituțiile de învățământ superior sunt de două categorii: una cuprinde colegiile și universitățile de tip mai vechi și totdeauna cu caracter privat, iar alta de tip nou și având un caracter de Stat. Din prima categorie fac parte instituțiile organizate după modelul colegiilor dela cele două vechi universități engleze, având locuințe pentru studenți și o parte a corpului didactic. Asemenea instituții sunt particulare și au fost înființate de cele mai multe ori sub auspiciile unei Biserici. Așa sunt colegii și universități metodiste, presbiteriane, catolice, etc. Disciplina în aceste instituții este cât se poate de severă, întinzându-se nu numai asupra studenților, dar într'o anumită măsură

¹⁾ În Statele-Unite, ca și în Anglia, bacalaureatul se obține la universitate, după trei sau patru ani de studii. Astfel majoritatea studenților americani sunt numai absolvenți de școală secundară, iar obținerea gradului de bacalaureat reprezintă deja un titlu de studii universitare.

²⁾ În mod general, colegiile eliberează numai diplome de doctorat onorific (*honoris causa*).

și asupra profesorilor. Cursurile încep în fiecare dimineață cu o rugăciune în capela colegiului, la care sunt obligați să fie de față și profesorii.

În categoria noului tip sunt cuprinse colegiile și universitățile întreținute de fiecare Stat și fără culoare confesională. În asemenea instituții taxele sunt mai mici, iar în alegerea cursurilor e o mai mare libertate. Studenții nu locuiesc în cuprinsul universităților. În multe privințe ele se aseamănă cu universitățile europene, fără să depindă însă de un Minister al Educației, ci numai de un consiliu (*Board of Education*), care le administrează.

Mai sunt unele instituții de învățământ superior, care nu intră în niciuna din cele două categorii menționate. Ele sunt fondate din inițiativă particulară, au programe variate și organizarea lor reprezintă o combinație a elementelor din cele două tipuri descrise. În această categorie intră cele mai mari și renumite universități, ca Harvard, Yale, Columbia, Cornell, Chicago, etc. În sfârșit, un loc unic îl ocupă Universitatea Johns Hopkins din Baltimore prin faptul că toți studenții sunt laureați (*graduates*), adică bacalaureați.

Tot învățământului superior aparțin Școalele Politehnice (*Technical Institutes*) și diferitele colegii industriale, comerciale și agricole. Organizarea lor e variată și se modifică după cerințele practice ale tehnicii, industriei, comerțului și agriculturii. Cele mai multe primesc fonduri dela diferitele corporații industriale și comerciale sau sunt înzestrate prin legatele lăsate de vre-un magnat financiar.

Așa numita « extensiune universitară » (*University Extension*) este de asemenea caracteristică învățământului superior american. Cele mai mari universități au înțeles să-și lărgescă sfera de activitate prin instituirea de cursuri serale și conferințe, pentru a da o posibilitate de instrucție tinerilor, care sunt ocupați în timpul zilei. Această activitate a fost adoptată și de unele universități engleze în ultimii ani.

Administrația instituțiilor de învățământ superior este învestită într'un consiliu de curatori (*trustees*), alcătuit din frunzași comunității, de obicei oameni bogați, dar totdeauna titrați ai colegiului sau universității respective. Acest consiliu reprezintă autoritatea instituției nu numai în chestiuni financiare, dar și în chestiuni

de ordin profesional. Numirea profesorilor e sancționată de membrii lui, ceea ce nu se întâmplă la universitățile engleze, unde un asemenea consiliu se limitează numai la gestiunea financiară. E drept că profesorii sunt recomandați mai întâi de consiliul facultății și întăriți de senatul universitar (la instituții mai mari), iar consiliul de curatori e totdeauna prezidat de rectorul universității sau colegiului, de obicei un fost profesor universitar ¹⁾. Cu toate acestea, corpul profesoral atârnă tot de consiliul de curatori, care de cele mai multe ori e alcătuit din oameni de afaceri, străini de interesele științei. Conflicte între profesori și consiliul acesta se produc deseori pe chestiuni de învățământ sau de « idei » prea înaintate, din care însă cei dintâi ies înfrânți, trebuind sau să cedeze sau să plece. Judecata profesorilor și independența lor sunt influențate de situația lor precară. Căci în Statele-Unite nu există definitivat. Profesorii sunt numiți cu contract pe un termen limitat și se află la discreția consiliului de curatori, care-i pot elimina și pentru o opinie. Asociația Profesorilor Universitari (*The American Association of University Professors*), înființată în 1915, urmărește apărarea drepturilor corpului didactic, dar acțiunea ei nu pare a schimba mult situația. Nici din punctul de vedere material, profesorii universitari americani nu se află în condiții prea bune. În afară de unele colegii și universități bogate, ei sunt relativ subplătiți. Până la ajutorul acordat de Fundația Carnegie, ei nu primeau nici pensie.

Programul studiilor variază dela o instituție la alta, fiind în funcție atât de resursele financiare cât și de condițiile specifice ale ținutului în care se află. În general, cu cât universitatea sau colegiul e mai mare cu atât științele sunt mai larg reprezentate. Partea pragmatică predomină, bine înțeles, știința pură figurând mai mult la instituțiile mari, ca Harvard, Columbia, Chicago, Yale, Princeton, etc. Așa numita « *graduate instruction* » cuprinde cursuri de specializare pentru studenții bacalaureați, al căror număr e însă, cum am pomenit, mai restrâns decât la universitățile din Europa. Americanii se mulțumesc cu o pregătire practică și cu noțiuni de cultură generală, care să-i ajute în viață. Cei care se dedică științei, sunt puțini, dar au totdeauna posibilități de

¹⁾ Rectorul poartă numele de « președinte » (*president*).

lucru. Universitățile mari sunt cu deosebire dotate cu laboratorii și biblioteci, susținute de cele mai multe ori prin munificența oamenilor bogați, care au fost studenții lor și au rămas devotați lor.

Toate universitățile și colegiile au examene de intrare (*entrance examinations*), cu atât mai severe cu cât reputația instituției e mai mare. Asemenea examene constituie oarecum un mijloc de selecțiune, dar în același timp și de politică a fiecărei universități, dându-i puțința să mențină populația studențească în jurul unei anumite cifre. Aproape toate universitățile dau burse (*scholarships*) studenților săraci și meritoși. Bursele sunt însă restituite mai târziu de beneficiari, când au ajuns într'o stare materială bună. Pe această cale, fondul bursei se menține întreg și poate fi pus la dispoziția altor generații de studenți.

Relațiile între studenți și profesori sunt mai strânse decât la universitățile din alte țări. Viața studențească, mai ales în centrele mici, e cât se poate de colegială, având un caracter intim de prietenie, care se prelungește dincolo de anii studenției. Studenții trăesc în grupuri, făcând parte din așa numitele « Fraternități », care sunt societăți cu căminuri bine echipate. Un comitet ales dintre studenți controlează administrația căminului, îngrijindu-se în același timp de starea morală și școlară a membrilor. Neglijarea cursurilor sau reaua purtare aduce cu sine eliminarea studentului din cămin. Deși societățile studențești sunt supuse autorităților universității, o bună parte a răspunderii în conducerea lor e lăsată pe seama studenților înșiși ¹⁾.

7. Invățământul în Statele-Unite e bazat pe concepția dinamică a vieții. De aici urmează o întreagă teorie, care ne desvăluie spiritul școlii americane. Viața înseamnă mișcare, continuă transformare și adaptare. Școala, care servește scopul omului în viață, trebuie să țină seama de acest adevăr. De aceea, organizarea ei este în funcție

¹⁾ Următoarele date statistice, comunicate de *Office of Education* din Washington, arată situația prezentă a învățământului superior din Statele-Unite. În 1935—36, numărul colegiilor și universităților se ridică la 1.695, dintre care 1.159 particulare și 536 publice. Numărul studenților era 1.208.227. Aceste cifre nu trebuie să ne surprindă, dacă ne gândim că, dintre colegiile și universitățile existente, numai un sfert din ele pot fi considerate alături de instituțiile similare din Europa. Iar din numărul total de studenți, numai vre-o 2% sunt bacalaureați și urmează studii mai aprofundate.

de acest scop practic. Este ceea ce numesc Americanii « *the vitalized school* », adică școala vie. Prin aceasta se mai înțelege că învățământul urmează procesul societății și trebuie să corespundă cât mai bine trebuințelor, condițiilor și aspirațiilor comunității, pentru care este destinat. În același timp, școala trebuie să țină seama și de individ, adică de individualitatea elevului, care nu poate fi pregătit pentru viață decât atunci când resursele lui sunt cunoscute. Astfel observă un pedagog american, că opera școalelor nu poate fi uniformizată, după cum viața nu se lasă uniformizată. Învățătorul și profesorul sunt chemați să știe cum să utilizeze mai bine experiențele și aptitudinile native ale elevului pentru viață. Căci școala și viața sunt termeni sinonimi ¹⁾. Deosebirea între școala tradițională și școala vie este că cea dintâi nu era decât o îndeletnicire, ca oricare alta, pe când cealaltă este o artă ²⁾. Una se conducea după anumite reguli rigide, iar învățătorul nu știa decât să aplice în mod mecanic programele și instrucțiile date de autorități; pe când în școala vie, programul și regulamentul cad pe planul al doilea, iar învățătorului i se lasă deplină libertate de interpretare și inițiativă. Dacă în cazul întâi învățătorul sau profesorul e mai mult un meseriaș cu o atitudine automată față de elevi, în cazul al doilea el este mai mult un artist cu imaginație și cu resurse personale în aplicarea programului de studii. În alte cuvinte, așa numitul « *class-teacher* », adică învățătorul sau profesorul de clasă, nu trebuie să considere pe elevi ca unități abstracte, cum făcea școala tradițională, ci ca individualități vii, deosebite prin aptitudinile și tendințele lor naturale. Astfel se dezvoltă în elevi simțul de răspundere, independența de gândire și inițiativă, calități esențiale nu numai în dobândirea cunoștințelor, dar și pentru formarea și întărirea caracterului.

În acest înțeles Dewey, unul dintre cei mai de seamă gânditori americani de azi, dezvoltă o teorie a educației. După Dewey, procesul educației sau instrucției nu are un alt scop în afară de existența lui, fiind un proces de continuă reorganizare, reconstrucție și transformare ³⁾. « Criteriul valorii educației de școală este măsura

¹⁾ F. B. Pearson, *The Vitalized School* (New York, 1919), p. 28 și p. 322.

²⁾ *Ibid.*, p. 143.

³⁾ *Democracy and Education* (New York, 1922), p. 59.

în care creează dorința pentru o continuă creștere și oferă mijloace pentru a face dorința efectivă în fapt »¹⁾). Sau, pentru a menționa o definiție cunoscută și des citată a lui Dewey, « educația este reorganizare sau reconstrucție constantă a experienței »²⁾). Prin aceasta se înțelege că scopul educației este totdeauna experimental și trebuie încercat și verificat în acțiune. Iar scopul moral este « socializarea spiritului » (*the socialization of mind*), prin care experiențele devin comunicabile și indivizii se deprind a fi mai atenți de interesele altora »³⁾).

Din aceste propoziții urmează că metoda educației nu poate fi ceva despărțit de obiectul educației, format de experiență. Astfel Dewey ajunge la concluzia că metoda este modul de a pune subiectul unei experiențe să se desvolte cât se poate mai efectiv și mai cu folos. Aceasta implică necesitatea de a privi pe fiecare elev ca o individualitate și de a-l ajuta să devină o ființă completă pentru comunitatea, în care trăiește »⁴⁾).

Problema cea mai grea cu care trebuie să lupte pedagogia sau « filosofia educației » este, după Dewey, metoda de a ține într'o balanță modurile incidentale și modurile intenționale ale educației. În alte cuvinte, educatorul nu trebuie să uite niciodată că, alături de condițiile incidentale aparținând unui elev, există scopul permanent al educației. Acest scop este moral și social, reflectându-se în « relația dintre conștiință și conduită (*conduct*) ». Căci e în zadar să vorbești de scopul moral al educației cât timp învățătura obținută la școală nu influențează caracterul. Astfel școala devine ea însăși « o formă a vieții sociale, o comunitate în miniatură și una în strânsă legătură cu alte moduri de experiență asociată dincolo de zidurile școlii »⁵⁾).

S'ar putea observa că spiritul învățământului american, așa cum se desprinde din teorie, nu este cu desăvârșire nou. Europa a cunoscut cu mult înainte acest spirit în teoriile lui Rousseau,

¹⁾ *Ibid.*, p. 62.

²⁾ *Ibid.*, p. 89.

³⁾ *Ibid.*, p. 123 și p. 141.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 211. Cf. J. Dewey and Evelin Dewey, *Schools of To-Morrow* (New York, 1915) p. 137, și J. P. Munroe, *New Demands in Education* (New York, 1912), p. 38 urm.

⁵⁾ *Democracy and Education*, p. 10 și p. 418.

Basedow și Pestalozzi. Acești autori au susținut necesitatea de a adapta educația la natura omului. Metoda lui Basedow era îndreptată spre stimularea dispozițiilor naturale în copil, pentru substituirea studiului sedentar prin acțiune, iar Pestalozzi deschidea școala sa practică, învățând pe copiii cum să țeară, să facă agricultură și grădinărie. Rousseau de asemenea, împreună cu Pestalozzi, concepea școala din punctul de vedere social, ca o prelungire a vieții de familie și ca o parte integrantă a vieții. Toate acestea sunt recunoscute și de pedagogii americani. Deosebirea este însă că ei au ajuns la formularea unor asemenea principii pe altă cale decât aceea a celebrilor pedagogi europeni. Pe când la aceștia metoda școlii vii a fost produsul unei elaborări abstracte (mai cu seamă la Rousseau), la Americani metoda este rezultatul organizării sociale a țării. Punctul de vedere pragmatic și activist al școlii americane este în funcție directă de condițiile și concepțiile societății. Din această cauză, o asemenea concepție a pătruns adânc în conștiința poporului, făcând parte integrantă din ideologia curentă a mediului, în care fiecare cetățean se dezvoltă. Ceva mai mult, teoriile celor trei pedagogi europeni se refereau mai mult la instrucția elementară și secundară a tineretului, pe când teoria școlii americane se extinde și la învățământul superior.

Evident, o asemenea extensiune a școlii vii în Statele-Unite se face în detrimentul științei propriu zisă ¹⁾. Unde practica predomină, acolo teoria trebuie să sufere. Americanii își dau seama de această deosebire în predarea științei față de învățământul superior din Europa. Dezvoltarea rapidă a școlilor tehnice, cu programe și condiții de intrare mai puțin severe, a contribuit și mai mult la accentuarea laturei practice. Dar asemenea instituții sunt necesare, fiind cerute de trebuințele societății industrializate ²⁾.

Mai este un motiv, care determină caracterul general și pragmatic al învățământului superior în Statele-Unite. După concepția americană, orice instituție trebuie să aibă în vedere un scop practic,

¹⁾ Multe universități predau cursuri pentru vânzători comerciali (*salesmen*), iar acea *University Extension*, de care am pomenit mai sus, se dă o atenție deosebită disciplinelor practice.

²⁾ Vezi în această privință: N. M. Butler, *The Meaning of Education* (New York, 1915), p. 273 și F. T. Carlton, *Education and Industrial Evolution* (New York 1918), p. 79.

anume — a pregăti pe individ pentru societate prin dezvoltarea tuturor aptitudinilor, care l-ar ajuta să se adapteze mai bine. O astfel de concepție se întâlnește și în Anglia, constituind oarecum idealul educației anglo-saxone. Același scop practic îl avea în vedere Cardinalul Newman, când definea universitatea, într'o lucrare cunoscută (*The Idea of University*), ca o instituție dedicată cunoștințelor generale, unde știința este împărtășită, iar nu creată.

Dezvoltarea științelor sociale și în deosebi a sociologiei în Statele-Unite se datorește aceleiași concepții despre rolul învățământului. Americanii privesc sociologia ca o știință practică, necesară pentru îndrumarea fiecărui om în viață. De aceea vedem o asemenea disciplină figurând și în programul școalelor secundare și tehnice ¹⁾.

Spiritul învățământului în Statele-Unite reprezintă mai mult decât un produs specific al mediului social din acea țară. El corespunde unui adevăr, care depășește marginile diferențierilor naționale. A privi școala în funcție de societate, a o considera ca o prelungire a vieții de familie și comunitate, înseamnă a-i înțelege menirea în cadrul viu și evolutiv al întregii realități. Autonomie și adaptare, adică cele două principii ale învățământului american, reflectă această tendință și acest spirit.

NICOLAE PETRESCU

¹⁾ În 1922, șase societăți științifice însărcinau o comisie să studieze rolul științelor sociale în școalele publice din Statele-Unite. Concluzia la care ajungea comisia era, că cel mai pozitiv rezultat al unui asemenea învățământ este dezvoltarea spiritului de interdependență socială și spiritul de colaborare. Vezi E. C. Hayes, « The Contribution of Sociology to Secondary Education », în revista *The American Journal of Sociology* (January 1923), pp. 419—435.

FRATELE BOLNAV

Stă fratele bolnav și sufletul
Se strânge'n el și'l turbură și tace.
Și celorlalți le vede umbletul, —
Când împrejurul lui se duc și vin, —
Intâiaoară 'n vis, de când, străin,
Simțea, umblând, de tot cum se desface,
Să fie pur și liber și puțin,
Sub zarea tinereții lui opace.

Stă fratele bolnav și nu mai face
Discuții vagi, propuneri de război.
Visează, blând și-atât de serios,
O măsurare de secunde noi,
Ca un ceasornic, ridicat de jos
Zdrobit din mersul lui și fără ace;
Vrea dela soarta lui să ceară pace
Și bună îngrijire dela noi.

Sub sănătatea-i, ieri trandafirie,
Sub zâmbetu-i, ce azi l-a părăsit,
El știe c'a fost, totuși, molipsit
De aroganță, de sălbăticie,
De-un termen, repetat din lenevie,
De cine știe unde auzit,
De-un vis nerumegat, de inerție
Și de greșeli ce l-au pândit.

Cu-al stelei untdelemn, cu ceaiu de soare,
Cu bunătaea ce din tot coboară,

Ce tare va fi mâini, dacă nu moare !
 Durerea noastră vrednic e să-l doară,
 Să nu rămână pom uitat de rod.
 Dar n'am știut niciunul, pân'acum,
 Că vindecarea-i ne va fi ușoară,
 Că, singur, își va spune răul tot
 Pe care l-a spus altora, pe drum.

Noi n'am știut că el ne va iubi,
 Trăind ca să ne știe fericiți
 Și că nu se va mai deosebi
 De cei ce nici nu-i sunt deosebiți.
 Că îngerește'n vis ne va vorbi
 Ca unor îngeri regășiți.
 Noi n'am știut că el ne va iubi,
 N'am bănuț că vom fi umiliți;

Că printre noi, când patul o să-și iea,
 Ca'n ceruri o să umble, ca un nor
 Că boala lui va fi atât de grea
 Incât o să se vindece ușor.
 In clipa când pe nimeni nu vedea,
 Noi n'am simțit că e nemuritor
 Și că la patul lui, ceresc păzea,
 Din raze tari un cerc strălucitor.

Cât de liniștitor i-a fost să știe
 Că se pot face pentru el minuni !
 Că pentr'un sămbur de lumină vie
 Suntem atât de'ntreg și sincer buni,
 Ca să schimbăm veninu'n doctorie
 Și tot păcatul nostru 'n rugăciuni.
 Cât de liniștitor i-a fost să știe
 Că se pot face pentru el minuni !

Cu-al stelei untdelemn, cu ceaiu de soare,
 Cu bunătatea ce din tot coboară,
 Ce tare va fi mâini dacă nu moare !
 O clipă de zăbavă,

— Trecătoare —

Și trupul său va pierde — orice otravă
Și-l va atinge-o mână ce nu doare
Și focul rău va arde pân' la scrum
C'o ardere, de nopți — izbăvitoare.

Și-un trup pe care l-a pândit sicriul,
Din câte bucurii or să se'ntâmples,
O să-și înalțe prin grădini târziul
Cu viața, în pulsul mâinilor și'n tâmples,
Frumoasă, cum o văd sub pleoape ochii,
Când ard după obraji și după rochii
Și după fruntea celor mari ce arde
Și după vorba coaptă care cade
Din buzele ce-au tremurat prelung,
Și după mâini ce țin condeiu și strung
Și șold și carte și pomeni și roade
Și-un *timp*, ce poate, numai când e lung,
Fir scump, cu amintiri de chin, să'nnoade.

MĂ 'NTORC ÎN PĂMÂNT

Mă 'ntorc în pământ ca un măr
Căzut dintr'o creangă. De vânt,
De timp sau de-un alt adevăr,
Mă 'ntorc în pământ.

Stam singur pe creanga de sus,
De frunze păzit, necules.
Și oameni și păsări s'au dus
Și ceruri s'au șters.

Prăjinile nu m'au ajuns
(De frunze păzit, necules)
Și pietrele nu m'au străpuns
Și pliscuri n'au știut ce-s.

Din soare și din rădăcini,
Doar mie, târzie și'ntreagă,
O sevă, din trunchiu, din vecini,
Plecați, să-i culeagă.

Și'n ziua de toamnă, sub cer senin,
Rod ultim, în toată grădina,
Simțeam cum, din doruri, esențele'mbin:
Tăria din floare, tăria din vin,
Din grâu, din pelin,
Tot cerul și tina
Primind încăputa-mi puțin.

Pe creangă simțeam cum mă'nclin
Și m'aprend

De văd în jur toată grădina
Trăind !

O, încă puțin, o, puțin !
Și'n amiază devin
Cu totul de aur, măr fraged și fin,
Rotund ca lumina !

* * *

M'a copt veșnicia ?
Dar, dacă nu cad,
Curând o să'ncep să rotesc și să ard !

* * *

Din zări atunci, obosit, neștiut
Un vânt a bătut...
A bătut ?
Vânt stors de chemări, pustiu de tăgadă :

« Da, poate să cadă
Acuma și el.
In ierburi, grămadă,
Incetinel —
Să nu stea 'n loc să mă vadă ».

* * *

Lovit, putrezit, o să mor, o să mor.
Nici firul de iarbă nu știe ce am.
Mai bine, demult, ca un strop din nor,
Mă scuturam, de pe ram.

Sunt mărul căzut, singuraticul măr,
Desprins de timp, de lumină, de vânt.
Ecou din tăceri, semințele 'mi sâr...
Mă'ntorc în pământ.

ȘTEFAN STĂNESCU

BIBLIOTECA DIN CESENA

În galeria cu figuri atât de expresive și variate ale Condottiril-or din secolul al XV-lea italian, Sigismondo Malatesta din Rimini ocupă unul din locurile proeminente, prin celebritatea pe care i-au asigurat-o în istoria Renașterii faptele lui de arme, crimele, iubirea pentru Isotta, sau Templul pe care l-a conceput pentru el un arhitect ca Leon Battista Alberti.

Acest Malatesta ajunsese Condottier și stăpân peste Rimini așa cum ajungeau pe atunci toți bastarzii: la moartea tatălui, apoi a unchiului său — și aceia tot Condottieri, după cum fuseseră din tată în fiu și Malatesta — tânăr de abia 14 ani, impunându-se prin bravură și cutezanță pe câmpul de luptă.

Dar cum Sigismondo avea un frate mai mic (zis Novello, și acea tot bastard, făcut însă cu aceeași mamă), odată ajuns el stăpân la Rimini, în loc să-și dușmănească, ori mai bine să-și asasineze fratele (după obiceiul vremii), îl pusese stăpân peste un orașel din partea locului, intrat de mult în posesia familiei Malatesta.

Dincolo de Rubicon, ascunsă între înălțimile Romagnei de primejdiile care puteau veni mai ales de pe mare, stă ca atunci până astăzi Cesena, străvechiul cuib al familiei Ordelaŋfi, scoasă de acolo numai de îndârjita rivalitate a unor seniori ca Malatesta, încă de pe vremea când *Infernul* lui Dante era nou. Despre asemenea timpuri de cruntă dușmănie între nobilii aceluiași loc, vorbește la Cesena, încă nesurpată, fortăreața de pe una din înălțimile care-o domină.

După cum poate vorbi despre evlavia stăpânului ei de mai târziu Malatesta Novello și a soției sale Violante, Sanctuarul Madonei, de pe altă înălțime.

Prin iscusința unui asemenea senior și prin noua îndrumare spirituală a Renașterii avea să ajungă acest neștiut orășel din Romagna, ca Urbino, sau Rimini, loc de pelerinaj pentru acela care pornește să descopere în țara Renașterii adevăratele ei centre de afirmare.

Ca pe toți bastarzii lui Pandolfo Malatesta Condottierul, și pe Novello (cel mai mic) îl crescuse o mătușă, în frica de Dumnezeu și respectul pentru cultură.

Ceea ce dovedește că în începuturile ei, Renașterea n'a fost de loc vinovată de ateism. Ba dimpotrivă, avea să perpetueze în cele mai variate forme criza mistică din timpurile medievale. Exemplele se pot alege în acest sens nu numai din analele unei familii ca Gonzaga dela Mantova (din care provenea acea mătușă a lui Novello), dar și ca această familie de condottieri Malatesta, care-a dat Bisericii Romane câteva dintre figurile pe cari le venerază

Spre deosebire de vijeliosul său frate Sigismondo și în contradicție cu firea unui străbun teribil ca Verrucchio Malatesta. Centenarul (poreclit de lume «Dulău Bătrânul»), seniorul din Cesena avea să prefere vieții de lagăr, cu primejdiile și gloria ei, liniștea unei capitale ca Cesena, între Sanctuarul Madonei și bastioanele unei fortărețe care nu-i servea decât pentru apărare.

În câteva rânduri încercase de nevoie să-și lege în spate armura și spada la coapsă; dar tot de atâtea îl făcuseră prizonier.

Fratele său îl pusese să fie stăpân acolo; el îl apăra de încălcările vecinilor; el îl însurase, văzându-l atâtea de cuminte și de timid. De fapt, la acea căsătorie diplomatică (în obiceiul timpului) îl ajutase pe Sigismondo și Papa. Gândul le fusese, într'adevăr, la amândoi, să-l însoare pe Novello cu Violante da Montefeltro din Urbino (cu care de altfel era rudă), spre a încerca astfel o împăcare între cele două familii rivale, care se dușmăneau' cumplit de mai multe generații.

Novello, deși tânăr în puterea vârstei, nu numai că se învoise cu hotărârea să-i dea alții soția (pe o vreme când emanciparea individualităților cunoștea forme de exagerată deslănțuire); dar Violante odată adusă de părinții ei la Cesena (era un copil) cutezase să-i declare seniorului mire că ea își jurise cu mult înainte castitatea lui Dumnezeu.

Iar Malatesta Novello (pe vremea în care sensualitatea și desfrâul începeau să confunde amintita emancipare a individului cu cea mai cinică imoralitate) se învoise cu acea juruință, legându-se la rândul său, în fața Violantei și a lui Dumnezeu, s'o respecte toată viața. Căci de atâta virtute se putea învrednici un condottier din Italia la începutul veacului al XV-lea (Cesare și Lucrezia Borgia aveau să-i trăiască sfârșitul), chiar dacă se știa strănepotul unui pătimăș ca Paolo Malatesta (cumnatul nefericitei Francesca da Rimini), sau ca acel Andrea Malatesta, care lăsase iubiții soției sale să piară de foame într'un turn părăsit.

Zădarnic intervenise la un moment dat pe lângă Madonna Violante însuși Papa Eugeniu IV, spre a-i propune s'o deslege de juruința aceea, întru cât seniorul din Cesena rămăsese fără moștenitori. (Căci, felurit și în această privință de înaintașii săi, de fratele său Sigismondo, de toți contemporanii, acesta nu putea să conceapă infidelitățile conjugale).

Impăcat în conștiința lui în această privință, o dureroasă întâmplare îl liniștise și în privința obligației de-a mai îmbrăca, din când în când, armura: un doctor grec îl operase greșit la un picior, astfel că dăduse Dumnezeu să șchiopăteze și să rămână așa toată viața, pe care și-a trăit-o numai în cuibul din Cesena, turburat cel mult de primejdiile în care-l implicau dușmăniile fratelui său din Rimini, până în 1465, când Novello a închis ochii la 47 de ani, discret și cast precum trăise. Iar atunci, Madonna Violante și-a adus la îndeplinire cea mai arzătoare dorință: călugărindu-se în mănăstirea de Clarise Franciscane Corpus Domini din Ferrara, în care avea să și moară curând de prea severe penitențe, spre a fi îngropată în aceeași mănăstire, în care-și doarme liniștea de veci Lucrezia Borgia.

Dacă pe Malatesta Novello nu-l chinuise pasiunea erotică, nici ambiția de glorie, în viața a cunoscut totuș o pasiune: aceea de bibliofil.

Nu dorise de cât un lucru cât a trăit: să cumpere cărți rare, să le descopere, să cheltuiască ori cât spre a le avea, sau măcar spre a pune să le copieze; să le îngrijească, filă cu filă, așa cum îngrijește grădinarul florile petală cu petală; și să le facă o casă a lor, a cărților, în liniștea unui « chiostro » de mănăstire.

Și iată celebra bibliotecă din Cesena, care i-a asigurat până azi ctitorului ei pomenirea.

În vremea când fratele său punea la cale ridicarea unei noi Catedrale la Rimini, care să-i preamărească ambiția de glorie prin iscusința unui artist de originalitatea lui Leon Battista Alberti, Novello dela Cesena se mulțumea cu o bibliotecă.

De fapt și asemenea ctitorie însemna că Renașterea se făcea simțită pretutindeni, chiar până la Cesena, către 1450. Căci pasiunea pentru cultură și pentru adunarea de cărți rare era un îndemn al noilor timpuri; precum nou era îndemnul de-a pune meșterii să ridice o bibliotecă, în stilul pe cât posibil nou al arhitecturii, ne mai părându-i-se potrivite seniorului cu atare scop încăperile vechilor mănăstiri.

Astfel, în cinci ani, noua bibliotecă din Cesena avea să fie gata.

Asemeni unui Cosimo dei Medici dela Florența (care cumpăra cele mai rare exemplare dela «librarul» său Vespasiano da Bisticci, sau de pe la toți anticarii trimiși anume în Orient, spre a încredința apoi acele tezaure ale Antichității Dominicanelor dela San Marco), și Novello din Cesena lăsase neprețuitele incunabule în păstrarea Franciscanilor din mănăstirea cea mai încăpătoare din partea locului.

În felul acesta s'au pus acolo bazele uneia din primele biblioteci publice. Iar apoi, la pas cu vremea, seniorul simțise nevoia unui edificiu propriu, întocmai după cum la Florența pentru cărțile lui Cosimo și a celorlalți Medici cari i-au urmat avea să se impună nevoia construirii celebrei biblioteci Laurenziana.

Malatesta îl angajase în atare scop pe meșterul arhitect Matteo Nuti din Nocera, adus tocmai în acei ani la Rimini de Matteo dei Pasti, spre a-l ajuta la noua catedrală. Iar Sigismondo, fratele lui Novello, i-l cedase pentru acea bibliotecă și pentru refacerea fortificațiilor din Cesena.

Cel puțin trei sute de manuscrise de opere din cele mai rare (de tipărituri nu se putea pomeni pe atunci în Italia) izbutise să adune pasionatul bibliofil și multe altele aștepta să-i sosească pe mare dela Constantinopol, în anii în care Turcii nu apucaseră să intre încă acolo, spre a nimicî sau a face să se răslețească o parte din cultura antică.

Așa se adunaseră la Cesena opere din cele mai rare ale scriitorilor greci și latini (atunci aflate prima oară, după secole de uitare și nestudiate încă de primii filologi umaniști), alături de scrierile unui cărturar din Evul Mediu ca Isidor Evreul din Sevilla, sau de minunate evangheliare grecești, cu înflorituri albastre pe aur.

Din nenorocire, o bună parte din cele cumpărate de oamenii seniorului în Orient, n'au mai putut ajunge însă la Cesena: iscându-se o furtună groaznică pe mare (cum erau toate furtunile pentru corăbiile de pe vremea aceea), marinarii le aruncaseră în apă, drept lest.

Iată cum, descoperindu-le din uitarea de veacuri, tocmai Renașterea începea să contribuie la distrugerea vestigiilor Antichității, când era vorbă de cărți; sau când era vorba de monumente, precum s'a întâmplat până târziu în Roma papală.

Dar și așa, un istoric și învățat ca Flavio Biondo socotea la un moment dat biblioteca din Cesena drept una din cele mai bogate ale Italiei umaniste, numărând-o printre cele șapte mai vestite în tot secolul al XV-lea.

Acolo, la Cesena, în liniștea casei cărților, cu ferestrele între crengile cu păsări și flori din grădina Franciscanilor de alături; în adevăratul templu al culturii pentru cultură din întreaga Renaștere, în pacea unui târgușor ca Cesena.

Atmosfera de templu părăsit îndată după restaurare vine să te împresoare acolo din tot: din bolțile de pe sus, prinse în fiare; din lanțurile groase, cu care sunt legate cărțile pe băncile cu spătarul înalt; din lumina rece, verde, străbătută prin ferestrele încă tot gotice; din fierul, din lemnul, din marmora, din lespezile, din afrescurile, din literele urmărite pe foile reci de pergament.

De fapt nu e decât o singură încăpere. O sală cu stâlpi, printre care se perindă până în fund, ca și aceia, stranele pentru cititorii profani sau călugări.

Una din m'nunile arhitecturii din Renașterea italiană. Pe lespezi, în afrescuri, peste tot, înfloresc stemele ctitorului. Până și cenușa i-a fost zidită în peretele din fund, de unde să poată îmbrățișa cu vederea toate cărțile lui. Să le păzească pasiunea lui de stăpân, mai sigur decât toate legăturile de fier în care stau înlănțuite comorile înțelepciunii lumii.

Printre stâlpii de piatră și pe sub bolțile fără ecouri, priveghează în vechea bibliotecă cu cărți deschise pe pupitre, dar fără un singur cititor care să le încălzească iar cu ardoarea pasiunii pentru vechea cultură, duhul lui Malatesta Novello.

În atmosfera de penumbră a acestei biblioteci-mănăstire, se deslușesc zorile de lumină nouă ale culturii moderne.

ALEXANDRU MARCU

ÎNDRUMAREA SPRE LOGICĂ A GÂNDIRII GRECEȘTI

Logica s'a format în secolul IV a. Ch., prin opera lui Aristotel. Dar, trebuie să ne întoarcem înapoi la Platon și la Socrate pentru a găsi, nu o știință complet constituită, dar o preocupare logică foarte accentuată. Se știe, de exemplu, cât era de preocupat Socrate de definirea exactă a noțiunilor. Ce este virtutea? Ce este dreptatea? Ce este curajul? sunt întrebări care, judecând după cele ce știm despre Socrate datorită lui Platon și lui Xenophon, revelează la Socrate o dublă preocupare: 1) preocuparea de a preciza cât mai bine datoriile morale ale cetățeanului atenian; 2) dorința de a le preciza în forma unor definiții definitive, care să nu lase după ele nici o nedumerire și nici un echivoc. *Definiția*, capitol esențial din Logică și din știință în general, a preocupat mult pe Socrate. Iar *diviziunea* (în care firește se integrează, prin ierarhia genurilor și speciilor, o serie întreagă de definiții posibile) este unul din cele mai clare, din cele mai evidente caractere ale sistemului de Idei, așa cum îl concepe Platon: dela Ideea cea mai generală, aceea a Binelui, ne coborâm treptat la Ideile care corespund fenomenelor și lucrurilor. *Definiție* la Socrate, *diviziune* la Platon, *raționament silogistic* la Aristotel — care este originea istorică a acestor preocupări?

De fapt, ar fi absurd să ne închipuim că înainte de Socrate nu existau aceste definiții, în spiritul filosofilor și al oamenilor cultivați definiții exacte, în măsura în care starea de pe atunci a cunoștinței îngăduia. Ar fi tot așa de nepotrivit să credem că înainte de Platon gânditorii nu știau să dividă noțiunile după anumite criterii, că înainte de Aristotel nu se făceau raționamente corecte.

Dar de sigur nu se simțea în același grad nevoia unei sistematizări și unei aprofundări a acestor probleme. În ce împrejurări a apărut nevoia aceasta ?

Ca să înțelegem acest lucru, trebuie să ținem seamă de doi factori importanți: 1) *lupta dusă de filosofii sofști împotriva credințelor și tradițiilor vechi grecești și mai ales contra credințelor religioase politeiste*; 2) *însemnătatea pe care o avea retorica, oratoria, în viața publică a Atenei democratice*. Aceste afirmații trebuie lămurite.

Sofistul Protagoras (autorul principiului relativist cunoscut și, din cauza conciziunii lui care lasă loc la diferite interpretări, încă mult discutat: « omul este măsura lucrurilor, a celor ce sunt, că sunt, și a celor ce nu sunt, că nu sunt »), a spus se pare, și lucruri mai precise, mai accesibile înțelegerii noastre imediate. Despre zei, de exemplu, făcea Protagoras, se pare, această afirmație, pe vremea lui așa de îndrăzneță, că nu putem ști dacă ei există sau nu, datorită și dificultății chestiunii, și scurtimii vieții omeneste. Afară de această, în general, despre orice chestiune, Protagoras credea că se pot susține două teze perfect opuse una alteia. Sofistul Gorgias, la rândul său, ne asigură că nu putem cunoaște realitatea lumii, ba mai mult că această realitate nici nu există, și că deci cunoștința noastră aleargă după o himeră. Mai târziu, filosoful cinic Antistene și filosofii așa numiți Megarici ne interzic să formulăm judecăți despre lucruri, pe motivul că a spune, de exemplu, « omul este nemuritor » este ca și cum ai spune « lemnul este piatră », ca și cum a-i identifica două substanțe deosebite. (Avem aici cunoscutul principiu « *res de re non praedicatur* »: nu se poate afirma un lucru despre alt lucru).

Să nu uităm însă nici obișnuitele sofisme pe care le are de întâmpinat Socrate în dialogurile platonice și care, oricât de naive, de copilărești ne-ar părea, trădează și ele o anumită mentalitate, care ne interesează. Cetitorii dialogului platonice *Menon* își amintesc de teoria după care nu putem cunoaște nimic nou, nu putem *învăța* nimic, pentru că: sau lucrul îl știm dinainte și atunci nu există nici o noutate, sau lucrul nu-l cunoaștem dinainte și atunci nu-l vom putea *cunoaște*, nu vom putea ști că tocmai *el* este cel pe care-l căutăm. Evident, este aici un joc de cuvinte, o materializare absurdă a ideii de a cunoaște. Pe un om nu-l *recunoști* pe stradă decât dacă-l « *cunoști* » dinainte. Cunoștința, în sens intelectual,

nu are nimic a face cu această « recunoaștere » a unui lucru sau a unei persoane, pe care trebuie s'o cunoști dinainte ca s'o poți recunoaște pe stradă. *Ea este tocmai stabilirea unui raport nou între lucruri.* Numai faptul că verbul *eido* putea să însemne și a cunoaște și a recunoaște făcea posibil sofismul, care se bazează pe echivocul unui cuvânt, ca multe sofisme de acest fel.

Un alt sofism răspândit pe vremea lui Platon este sofismul pe care-l găsim în *Euthydemos* al lui Platon și după care *nu există deosebire între adevăr și eroare.* Raționamentul îmbracă la un moment dat forma aceasta: « Noi spunem totdeauna ceva care există, pentru că noi spunem totdeauna cuvinte — și cuvintele există ». Eroarea e evidentă. *Există* e luat în premiza « cuvintele există » în înțelesul de « ceea ce ființează, în general, fie ca realitate externă, fie ca expresiune verbală, fie ca închipuire a noastră ». În acest înțeles, și cuvintele, și visele, și tot ce imaginează mintea noastră există, ca o realitate psihologică sau ca o expresie verbală. Dar concluzia « noi spunem totdeauna ceva care există » dă cuvântului *există* un alt înțeles: înțelesul de ceea ce, în afară de ideile și cuvintele noastre, corespunde, în lumea din afară, unei realități obiective. În primul înțeles, cuvintele *există*, firește. În al doilea înțeles, cuvintele pot să corespundă sau nu unei *existențe* propriu-zise în realitatea exterioară, pot să fie exacte, adevărate, sau pot să fie greșite. Avem deci și aici echivocul — de fapt copilăresc — al noțiunii de *existență*, care are pentru noi un sens foarte precis atunci când ne ocupăm de adevăr și de eroare.

Nu mai puțin naivă ne pare teoria amintită mai înainte, după care nu putem face judecăți despre nici o noțiune, fiindcă « nu putem spune că un lucru este alt lucru », nu putem spune că « omul este biped », ca și cum toate noțiunile ar fi substanțe materiale, exclusive față una de alta, impenetrabile între ele, și n'ar exista calități, calificative, adjective, adică de fapt genuri superioare în care pot să intre, ca o parte, speciile inferioare, cum ne arată imediat bunul simț și cum omenirea știe de multă vreme.

Avem de-a-face aici cu ceea ce am putea numi o adevărată ofensivă pornită contra noțiunii precis definite, contra judecății logice, contra oricărei încercări de a descoperi și de a formula adevărul. Care este explicația acestei ofensive?

Ea pornea uneori, trebuie s'o recunoaștem, din spiritul critic

îndreptat către ceea ce era naiv sau insuficient în încercările contemporane de a face știință. Se combătea, cu alte cuvinte, încrederea în știință, pentru că știința de pe atunci nu inspira ea însăși, prin dibuirile ei adesea stângace, prea multă încredere. Când Platon definea omul « un biped fără pene » nu-i era greu lui Diogene Cinicul să răspundă, prezentând ascultătorilor săi o găină jumulită și spunând în bătaie de joc: « iată omul lui Platon ! ». Putea Diogene să dea omului o definiție mai exactă? Aceasta nu putea s'o facă nimeni într'o vreme în care nu exista o știință a bibliei, nu exista o teorie a evoluției speciilor, nici o clasificare rațională a ființelor viețuitoare. La baza scepticismului care întâmpina atunci încercările de a face știință, va fi fost deci uneori și neîncrederea firească într'o știință care nu-și găsea încă drumul.

Dar acest motiv nu poate explica bucuria, care se întrevede în dialogurile platonice, cu care adversarii lui Socrate și ai lui Platon încearcă să răstoarne, prin jocuri de cuvinte sau prin abilități naive, până și cele mai evidente judecăți. Cum se poate explica această ciudată pornire?

Ea se explică prin cei doi factori importanți amintiți mai sus. Primul e următorul. Filosofii sofiști — un Protagoras, un Gorgias — propagau în jurul lor o atitudine sceptică, neîncrezătoare în adevăr. Trebuie însă observat că ei nu fac din scepticismul lor, cum vor face Pyrrhon sau Sextus Empiricus, un scop în sine. Propagandiști și profesorii sofiștii nu aveau în caracterul lor nimic din acea oboseală tristă care se găsește la baza refuzului de a afirma ceva al adevărului sceptic. Temperamente luptătoare, sofiștii erau dărâmatore de tradiții. Scepticismul lor aparent era nu un scop, ci un mijloc, nu o convingere intimă, ci poate mai de grabă o metodă abilă de a prezenta ideile lor în forme mai acceptabile, o metodă care să le permită a critica instituțiile și credințele tradiționale. Ne putem închipui că atunci când un sofist voia să critice politeismul grecesc, în care clasele bogate și mai cultivate nu mai credeau, în loc să spună categoric « zeii nu există », trebuia să prefere a-și exprima părerea în altă formă: « nu știu dacă zeii există sau nu ». De fapt exprimarea unei asemenea îndoeli nu era mai puțin gravă, din punctul de vedere al dogmatismului religios. Ea a fost, pare-se, cauza pentru care Protagoras a trebuit la un moment dat să părăsească Atena, unde cultul zeilor tradiționali

nu era o afacere particulară, ci, ca pretutindeni în antichitate, o strictă datorie față de cetate. Dar, oricum, părea uneori mai indicată îndoiala decât exprimarea directă a unei convingeri opusă ideilor dominante ale vremii. *Și mai potrivită* trebuia să pară ideologilor inovatori din spre sfârșitul veacului al V-lea formula mai generală, și deci comportând mai puține riscuri, după care « nu putem ști nimic » despre lume, cum ne asigură Gorgias. Cunoștințele parțiale de matematică, de gramatică, de retorică, pe care le răspândeau sofistii în jurul lor nu se puteau resimți de marea îndoială asupra cunoașterii lumii, căci putem să nu cunoaștem esența lucrurilor și totuși să folosim în practica vieții cunoștințele mărunte de care avem nevoie. În schimb, credințele politeiste și vechile cosmogonii care aveau pretenția să dea o explicație naturii întregi nu puteau rezista unui asemenea scepticism.

Ne păreau naive, copilărești, sofismele prin care i se atrage atenția lui Socrate că nu putem învăța nimic nou sau că nu există deosebire între adevăr și eroare. *Naivitatea* lor o putem pune în legătură cu nivelul de cultură și de disciplină intelectuală al unei epoci în care cultura serioasă nu era răspândită în mase, ci mai mult restrânsă la o mică elită intelectuală. Dar *frecvența* lor trebuie să ne dea de gândit. În fond, tendința de a trezi neîncredere în forțele rațiunii este același și la sofistii cei subtili, ca și la simplii mânăuitori de fraze lipsite de orice valoare logică. Argumentele putem să le neglijăm, dar tendința care se ascunde sub argumente era probabil foarte puternică. Am putea defini această tendință în felul acesta: *se tindea să se amestece adevărul cu eroarea, pentru ca ideile tradiționale și credințele religioase să piardă cât mai mult din caracterul lor nestrămutat. Pentru a se lovi în adevărurile impuse de tradiție, se lovea în adevăr, în general. Pentru a se lovi în vechile credințe, se propagă îndoiala asupra oricărei credințe și oricărei convingeri.*

În favoarea aceleiași tendințe vine și altă preocupare a vremii de care ne ocupăm. Democrația ateniană solicita, prin mecanismul ei politic, pe tinerii proveniți din familiile bogate și cari nu erau lipsiți de aptitudini intelectuale să intre în viața politică și să încerce a ajunge la situații înalte. Se cerea însă pentru aceasta ca ei să posede secretele artei oratorice. Astfel aceiași învățați ai epocii, aceiași « sofisti » cari mergeau din oraș în oraș ducând pretutindeni

cunoștințe variate din toate domeniile, devin, din necesitatea socială a momentului, profesori mai ales de retorică. Ne amintim că în dialogul *Gorgias* al lui Platon, scris mai ales pentru combaterea retoricii lipsite de convingere și de seriozitate morală, sofistul ne spune că pe el nu-l interesează cum utilizează elevii săi arta oratorică, dacă o întrebuințează în scopuri morale sau imorale, ci numai dacă ajung s'o posede sau nu. El oferă discipolilor un instrument de parvenire socială, de succes în viața practică. *Retorica nu era prin urmare complet disociată de morală.* Ea devenea arta de a trezi entuziasmul pentru orice cauză, după voia oratorului al cărui talent fusese educat de pedagogia sofistilor. Retorica nu trebuia numaidecât să fie pusă în serviciul Binelui general.

Dar ea nu trebuia să fie pusă nici în slujba *Adevărului.* *Ea nu era disociată numai de morală, ci și de logică,* de respectarea adevărului, de corectitudinea raționamentelor. Știm cum se plânge Socrate în dialogurile platonice, atunci când discută cu sofistii, de exemplu în dialogul *Protagoras* al lui Platon, că oratorii preferă în general să vorbească mult și fără întrerupere decât să răspundă la întrebările prin care li se cer lămuriri suplimentare. Socrate vrea să spună că, în focul vorbirii curente, oratorul poate, cu voie sau fără voie, lăsa să se strecoare erori de raționament, afirmații nedovedite, contradicții între o idee și alta. Toate aceste greșeli pot fi corectate însă prin acele « lămuriri » cerute vorbitorului, adică prin *întrebările* precise ce i se pun și *răspunsurile* precise care i se cer în punctele nelămurite. Astfel vorbitorul e obligat să-și revizuiască argumentația, să verifice temeinicia dovezilor, să înlăture contradicțiile. Se pare că « dialectica » socratică și platonice, discuția strânsă pusă în locul vorbirii continue, își are originea în această dorință de a disciplina gândirea retorică, de a-i impune severitatea unei auto-control de fiecare clipă. Am putea face și altă ipoteză, privitoare la un aspect de mult observat al dialecticii lui Socrate: faimoasa lui « ironie ». Se știe ce înseamnă aceasta. Socrate se prefăcea că nu știe care este soluția unei probleme, pentru a lăsa pe adversar, de obicei încrezător în știința lui, să desvolte el această soluție. Dar întrebările prin care Socrate cerea mereu lămuriri erau de așa fel, încât interlocutorul său cădea la un moment dat în contradicții evidente. Demonstrația era astfel făcută: problema nu era atât de simplă cum crezuse adversarul lui Socrate și soluția

ei trebuia căutată în altă direcție. Uneori din chiar principii admise de acest adversar rezulta cu necesitate soluția pe care o propunea Socrate. Dar avem dreptul să ne întrebăm: de ce recurgea Socrate la acest subterfugiu al «ironiei»? Pare aproape evident pentru noi că procedeul provenea din *dorința de a obliga pe sofști sau pe elevii lor să accepte discuția*. Siguri de cele ce afirmam, aceștia n'ar fi acceptat discuția, dacă aparenta modestie a lui Socrate nu i-ar fi obligat s'o facă. Dar cum să refuze ei să răspundă cuiva care, mărturisindu-și neștiința și nedumerirea, le cere lor soluția unei probleme? Dialectica ironică a lui Socrate era deci o reacțiune necesară la retorica sigură de sine pe care sofștii o alimentau în mediul democrației ateniene.

Astfel cele două cauze de care vorbeam mai înainte își unesc acțiunea. În primul rând tendința sofștilor de a masca, prin scepticismul lor aparent, lupta lor contra vechilor credințe, ducea la discreditarea *adevărului*, în el însuși. În al doilea rând, tendința democrației ateniene de a stimula oratoria politică avea aceeași urmare: înlocuirea adevărului obiectiv prin îndemânarea retorică.

Trebuia să se reacționeze împotriva acestor tendințe opuse cercetării adevărului obiectiv. Din cele spuse mai înainte cu privire la dialectica, la discuția strictă pe care Socrate o opune retoricii abile și înșelătoare, s'ar putea crede că reacțiunea se referă *numai* la sfera preocupărilor logice, că Socrate și Platon sunt nemulțumiți de greșelile de argumentare pe care le constată și pe care vor să le înlăture. De asemenea, din cele spuse cu privire la lupta dusă de sofști contra adevărului obiectiv s'ar putea deduce că numai dorința de a salva obiectivitatea adevărului, că numai pasiunea pentru adevăr în sine a îndemnat pe Socrate, Platon și Aristotel să combată scepticismul și relativismul sofștilor. Dar, mai întâi, e greu de admis — deși afirmația aceasta se găsește adesea în manuale — că o problemă abstractă de teorie a cunoașterii, problema dacă putem sau nu să ajungem la adevărul obiectiv, putea să pasioneze în așa grad pe gânditorii unei vremi în care conștiința era abia la începutul ei și avea mai mult un rol practic, în măsurarea pământului, în aritmetica necesară vieții practice, în gramatică, etc. E și mai greu de admis că această problemă îi pasiona, ea singură, în așa grad încât să provoace o adversitate atât de mare ca aceea dintre curentul socratic și curentul sofist. Este *aprioric* mult mai

probabil că dragostea de știință și încrederea în adevăr pe care le găsim la adversarii sofistilor erau dragostea de o anumită știință pe care voiau s'o creeze și încrederea în anumite adevăruri care trebuiau stabilite. Și iată că cetirea atentă a dialogurilor platonice în care se vorbește de « virtute » — în primul rând *Protagoras* — ne lămurește. Apare destul de limpede faptul că Socrate voia să întemeieze o știință a datoriilor cetățeanului față de Stat și față de sine însuși, o etică socială și o etică individuală. Aceasta și nimic altceva nu este « virtutea ». Dar Socrate mai vrea și altceva. El vrea ca această știință să nu constea în sfaturi, în exemple strălucite de eroism legendar, cum se găseau în Homer, în apelul făcut în sentimentele bune, sau, pur și simplu, în pedepse aplicate celor care înfrâng regulile morale. Aceasta ar fi o acțiune asupra sentimentelor trecătoare, fragilă, cum sunt și sentimentele ome-nești și n'ar fi o adevărată știință. Morala ar fi predicată, dar n'ar fi demonstrată în mod riguros. S'ar cere individului să fie moral, dar nu i s'ar explica de ce trebuie să fie moral. Și tocmai aceasta voia Socrate: să facă din morală o știință, mai exact: să facă din morală datoriilor față de Stat, căci aceasta interesa în primul rând pe Greci, un obiect de demonstrație logică.

Ca să înțelegem această preocupare, care ne explică dorința lui Socrate de a stabili o știință cu adevăruri obiective, trebuie să ținem seamă de gravitatea împrejurărilor politice din Atena la sfârșitul secolului al V-lea. Războiul peloponesiac este un izvor de grele lovituri pentru Atena. El cerea firește din partea Ateni-nilor un devotament absolut pentru Stat, cerea sacrificii multe și grele. Convorbirile lui Socrate cu elevii săi sau cu adversarii au loc în timpul acestui război, căruia Socrate nu-i supraviețuiește decât câțiva ani. Niciodată Atena nu avusese mai multă nevoie ca atunci de priceperea politică, de devotamentul cetățenesc, de curajul militar. Niciodată ca atunci nu avusese Atena nevoie de o etică politică riguroasă. Și tocmai atunci, care era spectacolul pe care-l oferea Atena? De o parte, bogătașii, adesea cultivați, dar sceptici, disprețuitori ai credințelor vechi, rușinându-se să mai creadă în zeii politeismului grecesc, considerându-se liberați de orice datorie morală prin lipsa lor de credință religioasă și de orice datorie politică prin venirea la cârma țării a poporului, a « demos »-ului, pe care nu-l iubeau. De altă parte, poporul, marea mulțime,

care lua parte la viața politică, practica încă pietatea față de zei, dar, în timpul unui război greu, știa un singur lucru: să ceară continuarea războiului până la capăt. Căci la Atena, cetățenii trăiau în mare parte de pe urma Statului și Statul în mare parte de pe urma cetățitorilor supuse, pe care înfrângerea le-ar fi răpit. Unii, cei mai culti, disprețuiau Statul democratic și ajungeau, ca Xenophon, să treacă de-a-dreptul în tabăra adversarului Atenei, Sparta. Alții, cei mai puțin culti, împingeau Statul spre o politică imperialistă imprudentă. Era cazul ca înțelepții să se alarmeze, ca ei să ceară *mai multă competență* la conducerea țării. *E tocmai ceea ce Socrate cere mereu.*

Dar cum, prin ce mijloc, se puteau obține această competență? Cum se putea face ca «virtutea» (adică, așa cum e ea definită în dialogurile platonice: *arta de a conduce Statul*) «să fie învățată», cu alte cuvinte cum se putea face să existe o *știință politică* sau o *știință etică* (căci pentru Greci, care nu cunoșteau altă societate mai largă decât cetatea lor, aceste noțiuni au fost multă vreme identice)? Credința în zei, căzută în mare parte în uitare, nu mai părea suficientă pentru a asigura devotamentul cetățenesc. Ce trebuia pus în locul ei? Socrate crede că a găsit soluția problemei: să se demonstreze cetățenilor că fapta morală, devotamentul individului pentru societate, pentru Stat, nu este altceva decât *interesul individului însuși*. Să se dovedească cetățenilor atenieni că *morala este utilă celui care o practică*. Să se explice Atenienilor că *morala este știință*, și anume *știința a ceea ce îți este în adevăr de folos*.

Cine a citit dialogul platonice *Protagoras*, își amintește de insistența cu care Socrate demonstrează că până și *curajul*, care îi pare lui Protagoras o înclinație naturală, nu este altceva decât știința utilului, știința celui care se avântă în luptă pentru că a cântărit exact raportul de forțe și *știe* că biruința lui e posibilă. Nu știm dacă argumentele lui Socrate au convins vreodată pe cineva că se poate vorbi de curaj ca de o știință. Dar ce ne interesează aici e tendința de a face din *toate* virtuțile, chiar și din cele mai depărtate de analiză și de reflecție, știință și numai știință. Și pe ce își bizue Socrate concluzia — pe care Protagoras o acceptă așa de greu — că și curajul este știință? Pe premiza după care nu există înclinații naturale, neraționale, nu există în suflet atracția plăcerilor de moment și lupta rațiunii cu această atracție. Nu există deci

luptă internă, în sufletul omului curajos, între tentația de a înfrunta primejdia și glasul prudenției, al rațiunii, care îi spune să se ferească de primejdie. *In suflet nu există decât judecată exactă sau greșită asupra faptelor și lucrurilor.* Lașul judecă greșit: el crede că este primejdie acolo unde nu este. Temerarul imprudent judecă și el greșit: el nu vede primejdia acolo unde este. Curajosul judecă exact: *el nu vede primejdia acolo unde nu există primejdie, ci perspectivă de victorie.*

Printr'un artificiu evident, Socrate neglijează *riscul* pe care-l acceptă curajosul, oricât ar calcula el șansele lui. Concluzia: să-și formeze omul o judecată serioasă și atunci, judecând exact acțiunile și consecințele lor, va fi și drept, și cumpătat, și înțelept, și credincios, și curajos, va avea toate virtuțile, fiindcă va avea știința a ceea ce îi folosește. Nu e dovedit desigur pentru noi că *toate* virtuțile morale sunt utile individului care le practică, deși unele pot să-i fie utile. Iar cât despre teoria că în sufletul omului nu există înclinații neraționale pe care rațiunea le combate, ea a fost părăsită de Platon curând — și ne mirăm cum Socrate a fost în stare s'o susțină.

Dar să nu uităm că Socrate vedea în această teorie *salvarea Statului însuși*. El pare a spune: ce bine ar fi dacă oamenii ar fi convinși că în suflet nu există decât rațiune, mai slabă sau mai puternică! Atunci, printr'un fel de auto-sugestie, ei și-ar întări puterea rațiunii. Atunci ei n'ar mai cădea pradă înclinațiilor și impulsurilor, căci pornind dela convingerea că aceste înclinații nu sunt decât judecăți greșite, le-ar opune judecata sănătoasă care le-ar arăta avantajele bunei conduite. Cel cuprins de lașitate, preocupat de greșeala de judecată care se ascunde sub lașitate, s'ar convinge imediat că, îndreptându-și judecata, va deveni curajos și va obține bucuria victoriei. Cel stăpânit de o pornire imprudentă spre luptă și-ar da seama că judecata lui e greșită și ar renunța la un curaj nerațional, care ar fi primejdios.

Preocuparea lui Socrate de a ajunge la excesiva raționalizare a actelor omenești este de sigur întemeiată pe naivități psihologice, dar și pe dorința de a da moralei un criteriu care îi lipsea: ea devine astfel știința rațională a utilității individuale. *Să raționăm bine și vom deveni folositori societății și nu mai puțin nouă înșine. Toate păcatele omenești sunt erori de raționament.* Ne putem închipui

că această așa de discutabilă teorie morală trebuia să stimuleze, împotriva scepticismului sofist, studiul raționamentului corect. Ea a fost, în mijlocul unei societăți ce nu mai credea în adevăr, o înconjurare a cercetării adevărului.

ALEXANDRU CLAUDIAN

REGIMUL JURIDIC AL MINORITĂȚILOR

Fără îndoială că, în ultimii douăzeci de ani, viața europeană n'a cunoscut nici pe departe un paroxism în încordare comparabil cu dramatica lună Septemvrie 1938. Din nou, peste continent a trecut umbra uriașă care putea să însemne sfârșitul civilizației actuale.

Nu e nevoie să ne străduim să descoperim din ce cauză s'a ivit o neînțelegere atât de puternică și cine poartă răspunderea dureroasă a deslănțuirii împrejurărilor din ultimele luni, căci desbaterile în jurul « minorităților » au creat într'o singură lună o literatură imensă și astfel această problemă care dormea în praful arhivelor de douăzeci de ani, a apărut la iveală cu o intensitate neobișnuită.

În numele principiului minorităților, Germania a cerut întâi un regim echitabil pentru Sudeți, în Cehoslovacia, apoi o autonomie completă în numele aceluiasi principiu și, în sfârșit, autonomia teritorială, urmată de alipirea la Reich în virtutea unui drept necunoscut de noi. Toate aceste cereri au fost satisfăcute, deși Cehoslovacia inaugurase față de numeroșii minoritari — Germani, Unguri, Ruteni, Poloni, — un regim cât nu se poate mai liberal. Republică democratică, Cehoslovacia acorda depline drepturi civile și politice minorităților sale, dându-le astfel posibilitatea de a avea reprezentanți atât în corpurile legiuitoare cât și în colectivitățile autonome.

Într'adevăr minoritatea germană, organizată în mai multe partide politice poseda 70 de reprezentanți la Cameră și 36 la Senat; Maghiarii aveau 11 deputați și 7 senatori; Rutenii aveau 9 deputați și senatori; Polonezii și Evreii și unii și alții aveau 2

deputați. În privința limbii vorbite de minorități putem spune că Cehoslovacia inaugurase un regim studiat și foarte favorabil acestei categorii de locuitori. Aceștia puteau vorbi limba lor fără nici o restricție în viața privată, în relațiile comerciale, în exercițiul cultului, o puteau întrebuița în presă, în diferite reuniuni. În ceea ce privește întrebuițarea limbii minoritare în administrațiune, legea cehoslovacă stipula dreptul fiecărui cetățean de a întrebuița propria sa limbă precum și obligația administrației de a-i comunica actele redactate tot în această limbă, aceasta oricâteori numărul minorităților într'o localitate trecea de 20%.

Posibilitatea de a vorbi limba păstrătoare a obiceiurilor, simbol al unității gândirii și a comunității de sentimente a unui neam, e unul dintre cele mai prețioase, unul dintre cele mai scumpe drepturi. De aceia puteam spune că guvernul cehoslovac, introducând măsuri liberale față de minoritarii săi și mai cu seamă organizând cu pricepere legea uzului limbii minoritare, dădea o prețioasă satisfacție supușilor săi germani, poloni, ruteni, unguri.

Să analizăm această problemă atât de desbătută odinioară, aprig frământată astăzi.

Ce sunt aceste minorități și cine sunt minoritari?

Dreptul internațional nu le-a dat nicio definiție. Tratatul de Pace și Tratatul Minorităților vorbesc despre minorități de rasă, de limbă, de religie, sau de minorități naționale, câteodată chiar de minorități etnice. Ele enumără minoritățile dar nu explică ce sunt. Această imprecizie — lacună regretabilă — îngreunează sarcina Statelor ce adăpostesc minorități și îngăduie minorităților al căror statut e câteodată neprecis, să înjghebe plângeri de multe ori nejustificate. Diversele foruri internaționale ar trebui să curme aceste neînțelegeri și să dea o calificare precisă minoritarilor.

În lipsa unei definiții consacrate putem să ne raportăm la avizul consultativ al Curții Permanente de Justiție Internațională, din 15 Septembrie 1923, care recunoaște calitatea de minoritari *persoanelor* ce diferă de acelea ce reprezintă majoritatea populației, prin rasă, religie, limbă și *cetățenilor*, care diferă prin rasă, limbă și religie de ceilalți cetățeni din Stat.

După care criteriu ne putem călăuzi ca să recunoaștem pe minoritari? Sunt două teorii și propune fiecare un criteriu deosebit. Teoria istoricistă germană, consideră că aparțin unei aceleiași

națiuni toți acei ce sunt de aceeași rasă; după teoria spiritualistă franceză inspirată din fraza lui Renan « O națiune este un suflet, un principiu spiritual », un popor nu poate face parte dintr'un Stat decât prin voința sa și prin consimțământul său liber. Adevărul se găsește între aceste două principii; după cum rasa nu poate să comande tot, tot așa nici națiunile nu se pot alcătui numai prin simpla lor voință: dacă aparții unei anumite națiuni e datorită faptului că ai fost supus influenței unui anumit mediu, a anumitor instituțiuni, a unei anumite culturi.

Reuniunea caracterelor care permit să se explice apartenența la o națiune, sau la o minoritate, se găsește în definiția profesorului J. Van Overbeke: minoritatea este « colectivitatea conștientă de indivizi ce se găsește pe teritoriul unui Stat de care depinde politicește, colectivitate care se deosebește de partea populației ce deține puterea, printr'un caracter special care face parte din patrimoniul său intelectual sau moral ».

Câteva precizuni sunt necesare. Oricine aparține unui grup etnic sau cultural e considerat « minoritar » de Statul care îi dă adăpost, sau numai cei ce aparțin unor anume categorii din populație și sunt în același timp și cetățeni ai Statului? Tratatetele decid că nu e necesar să fii cetățean al Statului interesat pentru a fi considerat ca aparținând unei minorități și pentru a te bucura de ocrotirea internațională. Sunt apărați nu numai *cetățenii* ce se deosebesc prin rasă limbă sau religie de majoritatea populației, dar și *simpli locuitori*, rezidând pe teritoriul Statului cu minorități. Curtea Permanentă de Justiție Internațională, s'a pronunțat în același sens în avizul consultativ Nr. 7, asupra chestiunii relative la primirea naționalității poloneze ¹⁾.

Tratatetele vorbesc despre individul minoritar — ut singuli — ele se adresează câteodată însă și colectivității, numind-o minoritate. Numai în mod excepțional Tratatetele au considerat minoritatea ca entitate colectivă — așa spre pildă în favoarea Rutenilor din Carpați a Valahilor din Pind, a Secuilor și Saxonilor din Transilvania, a Evreilor din Polonia — acordându-i autonomia, fie culturală, fie politică. Aceasta este însă o abatere dela principiul general care acordă protecția numai indivizilor priviți separat,

¹⁾ Publications de la Cour, Serie B. No. 7 p. 14 et. 15.

derogare din care nu se poate în niciun caz deduce faptul că ar atrage după sine, în favoarea minorității, personalitatea juridică internațională. De altfel idea de a acorda personalitatea juridică a fost înlăturată de G. Clemenceau în scrisoarea adresată lui Paderewski, din 24 Iunie 1918, din cauza urmărilor primejdioase ce le-ar fi putut avea pentru viața națională a Statului: minoritatea considerată ca entitate colectivă ar fi fost incitată să se considere independentă și ar fi făcut tot posibilul să se separe cât mai adânc de Statul de care depinde.

Astăzi însă, după Conferința dela München minoritatea a căpătat un înțeles foarte bine definit pe care nu-l avea odinioară. Sudeții, Ungurii, Polonezii, Slovaci din Cehoslovacia, fără precizuni și pe o bază acceptabilă au cerut autonomia; apoi cu multă hotărîre au revendicat autonomia teritorială și alipirea la țările lor respective. Ei așa dar n'au mai vorbit în numele minoritarilor cerând drepturi pentru fiecare dintre ei, așa cum reglementaseră Tratatul și în limita prescripțiilor lor. A vorbit unul singur pentru toată colectivitatea și a reclamat drepturi pentru minoritatea pe care o reprezenta; după ce aceste cereri le-au fost satisfăcute, a revendicat de altfel alipirea la țara de origină.

Faza aseasta a dreptului minoritar care privește minoritatea ca o colectivitate și nu dreptul individual al minoritarului în parte, e foarte primejdioasă pentru Statele ce adoptesc minorități. Câteodată *condițiile geografice și etnografice le-au fost prielnice* și cererile de anexiune au putut fi satisfăcute, spre pildă așa cum s'a întâmplat în Cehoslovacia: Sudeții, Ungurii, și Polonezii cerând alipirea la patria lor respectivă au putut s'o obțină cu grele sacrificii din partea Cehoslovaciei. Fiind grupați în mase compacte aproape de frontierele ce-i despărțeau de nația lor de origină acești minoritari din Cehoslovacia nu s'au adaptat mediului cehoslovac, păstrându-se mereu aproape de conaționalii lor. Alipirea a fost aproape justificată deși inechitabilă din multe alte puncte de vedere, pe care nu le vom analiza aci, deoarece depășesc cadrul articolului de față.

Oridecâteori însă minoritarii se găsesc *în interiorul* unui Stat, dreptul minorității, privită ca o colectivitate devine un focar de agitație și o amenințare primejdioasă pentru Statul de care minoritatea e juridicește legată.

Astfel înțelegem — și exemplul dramatic al Cehoslovaciei a impresionat — de ce Tratatul n'au acordat drepturi decât minoritarilor individual și numai în mod cu totul excepțional minorității privită drept colectivitate.

Dacă minoritarii chiar priviți individual reprezintă pentru Stat un factor recalcitrant, mai cu seamă atunci când sunt sprijiniți de Statul de origine, — și e cazul tuturor minoritarilor în afară de Evrei — o întrebare firească ne vine în minte: De ce nu s'a găsit o altă soluție a problemei minorităților?

S'a creat prin Tratat o categorie hibridă de cetățeni, legați prin factorii însemnați ai rasei, limbei, religiei, numai de țara lor și prin legătura factice a cetățeniei de Statul care îi adăpostește. Nu se putea crea oare un alt sistem de organizare internațională? « Il faudrait des Dieux pour donner des lois aux hommes », spunea J. J. Rousseau, căutând în zadar să descopere soluția ideală a organizării sociale. Tot astfel putem spune și noi. Oamenii nu pot să fie mulțumiți cu alcătuirile ce și le fac ei înșiși. În lipsă de altele, sunt însă și acestea bune de aplicat. Regimul minorităților s'a impus, a fost adaptat și trebuie menținut fiindcă nu există o altă soluție posibilă.

S'a impus fiindcă Marele Puteri și-au dat seama că nimic nu putea face să izbucnească un nou războiu în viitor decât nemulțumirile eventuale ale populațiilor transferate. Era așadar pe lângă un principiu general de justiție și umanitate și o considerație de oportunitate politică. Cele 32 milioane de supuși ai Austro-Ungariei, Cehii, Slovaci, Polonezii, Rutenii, Serbii, cu Slovenii și Croații, Românii, au reușit prin războiu să rupă legăturile nefirești care îi legau de Imperiu și să se organizeze numai după voia lor, călăuziți de aceeași origine și limbă, de aceleași sentimente. Dorința de a-și recăpăta independența, de a se reuni cu frații lor, de a se constitui sub guvernământul aspirațiilor lor, a fost provocată de atitudinea neînțelegătoare a Austro-Ungariei, a Ungurilor mai ales, incapabili să-și dea seama de necesitatea organizării unei vieți naționale proprii, pentru popoarele ce dominau. Tot așa și azi, aceste nuclee de minorități naționale încorporate în State ce nu sunt ale lor ar putea prin plângeri și amenințări înfățișa un focar de agitație continuă. În afară de faptul că ar slăbi astfel prestigiul Statului de care depind, această amenințare ar face să apese asupra

Europei teama unui conflict perpetuu. Conferința Păcii a vrut să pună capăt unei asemenea situații și să înlăture neînțelegeri eventuale. Prin Tratatul de Pace și Tratatul minorităților a angajat cuvântul Statelor ce adăposteau minorități, și a organizat prin intermediul controlului atribuit Consiliului Societății Națiunilor, apărarea unei categorii de cetățeni, dând apoi în grija Statelor să organizeze prin diferite măsuri interne, acest sistem de protecție internațională.

Regimul minorităților a fost necesar totdeauna deoarece Conferința Păcii n'a putut construi o Europă fără lipsuri; diferite motive economice, strategice, geografice, i-au stat în cale. Frontierele Statelor *create* sau *mărite*, cele ale Statelor *învinse*, nu s'au închis numai peste indivizi de aceeași limbă și rasă călăuziți de același ideal, de aspirații identice. Aceste frontiere au închis — cu toate eforturile Conferinței — și populații a căror rasă, limbă, religie, diferă de aceia a majorității, ale căror aspirațiuni divergente rămân credincioase Statului de origină.

Situația se prezintă și astăzi, după 20 de ani de funcționare a regimului minorităților aproape la fel și este tot atât de dificilă. Astfel Sudeții pe baza principiului autodeterminării, au cerut alipirea cu Germania și au obținut-o. Printre ei se găsesc numeroși Cehi care au trebuit să rămână unde se află, din motivele geografice, economice, strategice, mai sus amintite. Alipiți unui Stat care nu respectă principiul minorităților — Germania n'a fost supusă Tratatului Minorităților — ei se află în situația dureroasă de a nu putea face să li se recunoască drepturile pe care ei le-au acordat în țara lor, stăpânilor de astăzi.

Dreptul pozitiv al minorităților e codificat într'o serie de texte de *ordin internațional*, (Tratate de Pace, semnate între Principalele Puteri Aliate și Asociate și învinși; Tratatul adițional ale minorităților, încheiate între Principalele Puteri Aliate și Asociate și Statele nou create sau mărite; Declarații unilaterale ale unor anumite State admise în Societatea Națiunilor; Acorduri particulare între unele State pentru a reglementa soarta reciprocă a minorităților lor; Rezoluțiile Consiliului și ale Adunării) și o altă serie de texte de *ordin intern* (legi circulare, regulamente, decrete, luate de Stat, ca să precizeze situația juridică a minorităților pe care le conține.

Sursa principală a drepturilor minoritare este Tratatul Mino-

rităților. Conferința Păcii a impus anumitor State *noui create* (Cehoslovacia, Polonia), *mărite* (Jugoslavia, Grecia, România), *învinse* (Austria, Bulgaria, Ungaria, Turcia) o serie de obligațiuni definite și enumerate în Tratatatele de Pace și în Tratatatele Minorităților.

Elaborat de Conferința Păcii, Tratatul Minorităților, traduce opinia publică ce dominase atunci Europa. Printre diferitele declarații, discursurile Președintelui Wilson, au avut o importanță cu totul deosebită, fiind la un moment dat, expresia oficială a unei doctrine adoptată de toate puterile beligerante.

Planul de a proteja minoritățile naționale, împrăștiate în diferitele State ale Europei, a figurat și în proiectele Pactului Societății Națiunilor, (proiectul german, elvețian, proiectul Wilson, Art. VI și VII), fără să lase urme în textul definitiv. Ideea care este la origina protecției minoritare, pare să fi fost necesitate de a asigura drepturi esențiale, de cetățenie, Evreilor. Comitetul Delegației Evreiești de pe lângă Conferință, a dirijat în acel moment o acțiune intensă și rapidă, în fața Consiliului Suprem.

Această înclinare, de a considera propriul lor interes din punctul de vedere al unui liberalism universal, este destul de curentă la Evrei: « Generozitate, sau dibăcie supremă »? se întreabă Fouques-Duparc.

La 1 Mai 1919, problema minorităților e ridicată de Wilson. După un scurt schimb de păreri s'a decis să se numească o comisie, « Comisiune a Nouilor State și a Ocrotirii Minorităților » care se, va ocupa numai de minoritari. Ea va avea ca primă însărcinare, misiunea de a pregăti Tratatatele de Minorități cu Polonia, și apoi cu celelalte State.

În afară de mici deosebiri, dispozițiunile referitoare la minorități sunt aceleași în toate Tratatatele. Dacă se citează mai des Tratatul încheiat cu Polonia, aceasta din cauză că fiind anterior celorlalte, le-a servit drept model.

Astfel a apărut Tratatul Minorităților. Principiile sale nu sunt noi: au fost uneori aplicate. Ele nu fac decât să urmărească o tradiție bine stabilită, o normă de drept internațional european. « Acest tratat, spune Georges Clémenceau, președintele Conferinței Păcii, în scrisoarea-răspuns către Paderewski, președintele Consiliului polonez, scrisoare anexată Tratatului Minorităților, « nu

inaugurează o procedură nouă: principiile sale care au numeroase precedente, au primit o soluție explicită prin congresul dela Berlin din 1878 ».

O altă sursă de drept minoritar este cuprinsă în Tratatul de Pace, încheiate între Puterile Aliate și Asociate, și Statele învinse. Repetiția acestor dispozițiuni odată în Tratatul de Pace și altădată în Tratatul Minorităților, pare a fi fost de prisos. O scurtă privire asupra elaborării Tratatelor de Pace, ne arată însă că nu a fost inutilă. Când Conferința Păcii a numit la 1 Mai « Comisia nouilor State și a Ocrotirii Minorităților » a însărcinat-o să redacteze Tratatul Minorităților cu Polonia și i-a fixat un termen: 7 Mai. Intre 1—7 Mai, Comisia nu avea timpul material necesar, să prepare acest proiect. De aceea Conferința a avut recurs la un subterfugiu, să intercaleze în Tratatul cu Germania un articol (93) prin care Polonia și-ar da dinainte asentimentul la conchiderea unui Tratat special cu Principalele Puteri. Această procedură a fost criticată căci Polonezii precum și celelalte State în cauză au fost obligați să semneze un cec în alb.

Conferința Păcii a aplicat regimul minorităților numai unor anumite State, nou create, mărite, învinse, nu fiindcă acestea ar fi fost singurele care conțineau minorități, dar beneficiile ce le-au avut în urma războiului, primejdia unor eventuale represalii ce ar fi fost ispitite să exercite împotriva foștilor stăpâni, teama de dezordinea ce se putea ivi, din cauza bruscei schimbări de situație, au fost socotite argumente convingătoare în favoarea supunerii la un sistem de protecție internațională, numai susnumitei categorii de State.

În numele principiului de suveranitate Statele supuse acestui regim au protestat în repetate rânduri.

Era oare drept să se impună numai lor sarcini pe care alții n'au vrut să le respecte? Se putea spune oare că sunt sarcini impuse unor State noi, mai puțin civilizate? Ar fi fost un mijloc foarte ciudat să le faci să primească o restricție a drepturilor lor dacă o prezentați sub această formă. În plus, dacă este o chestiune de civilizație, de ce nu au dat Statele vechi exemplul? Ar fi obiectat poate că e primejdios să accepți o protecție a minorităților. Dar, atunci dacă în aceste State, unde unitatea Națională a fost înfăptuită de mult, protecția minorităților a fost socotită ca fiind peri-

culoasă și atrăgând separatismul, ce va fi în țările noi, unde unitatea națională e recentă și minoritățile numeroase?

După multe încercări de extindere ale regimului minoritar, Adunarea Societății Națiunilor, în cea de a treia sesiune, a adoptat rezoluția optimistă, prin care « Statele care nu sunt legate față de Societății Națiunilor prin nicio obligație legală în ceea ce privește Minoritățile, vor observa totuși în ce privește regimul minoritar, cel puțin gradul de justiție și toleranță cerut de Tratatate, și conform acțiunii permanente a Consiliului.

După ce am analizat *sursele* de drepturi minoritare, vom studia drepturile și îndatoririle ce decurg din acest regim al minorităților, care a întâmpinat în momentul creerii, rezistența Statelor ce aveau să le respecte, și opoziția categorică a Marilor Puteri.

Vom expune pe scurt, drepturile și îndatoririle minorităților în general, așa cum se desprind din Tratatate.

a) *Drepturile minoritarilor.* Tratatul Minorităților în urma declarației Statelor de a asigura libertatea locuitorilor, indiferent de rasă, limbă sau religie, enumără drepturile de care se bucură minoritarii. El se adresează la două categorii de minoritari: simplilor locuitori, și cetățenilor.

Drepturi asigurate locuitorilor. Locuitor este orice individ, național sau străin, rezidând pe teritoriul Statului; el este ocrotit în viața și libertatea personală și religioasă, fără deosebire de naștere, naționalitate, limbă, rasă sau religie.

Ocrotirea vieții, este un drept natural al omului, de aceea Tratatatele îi asigură respectul înaintea oricărui alt drept; libertatea personală și libertatea religioasă, care consistă în liberul exercițiu, privat sau public al oricărei credințe sau religii, a căror practică n'ar fi incompatibilă cu ordinea publică și bunele moravuri, sunt consecințele ei firești.

Protecția Internațională a acestor drepturi, se întinde nu numai asupra cetățenilor minoritari, dar chiar și asupra străinilor, precum și asupra cetățenilor ce aparțin majorității. Autorii Tratatelor, au găsit de cuviință să sustragă arbitrariului Statului, dreptul la viață și la libertate, nu numai al cetățenilor aparținând unei minorități dar în mod egal și al cetățenilor aparținând majorității, precum și pe acel al tuturor străinilor. E consacrarea pe o scară

mai vastă a « intervenției umanitare exercitată până aici în Turcia și în Statele Balcanice, numai în profitul minorităților » ¹⁾).

Drepturi asigurate cetățenilor. Tratatul Minorităților își propune să asigure locuitorilor săi minoritari sau majoritari egalitatea de drepturi. E vorba nu numai de egalitate în fața legii dar chiar și de egalitate în fapt adică: aplicarea uniformă a regulilor de drept și exclusiunea oricărui tratament diferențial în fața Tribunalului și a administrației.

Egalitatea în fața legii, aduce după sine acces în funcțiile publice, profesioni sau industrii, diferite onoruri, dreptul de a fi alegător și ales în Parlament și Consilii administrative fără vreo diferență între cetățenii majoritari sau minoritari, de orice religie ar fi.

Din egalitatea în fața legii, mai rezultă că în cazul când exercițiul drepturilor civile ar fi restrâns sau suspendat, (stare de asediu, censură) restricțiile trebuie să lovească pe toți cetățenii fără excepție.

Egalitatea în fața legii, aduce în fine identitate de obligații între majoritari și minoritari.

Minoritarii pot să cultive în cadrul organizării Statului, limba, religia, cultura lor școlară sau literară, folklorul, toată această reuniune de « afinități psihologice și sentimentale », tradiții păstrătoare ale vieții în comun. E dreptul de conservare a individualității. Limba factorul principal al vieții unei națiuni, asigură menținerea individualității ei; Tratatul garantează folosința limbii, fără vreo piedică, atât în raporturile private sau comerciale, cât și în materie religioasă, de presă sau de publicații de orice natură precum și în reuniunile publice, sau ceea ce este foarte important în școlile publice sau private. Tratatul Minorităților îngăduie minoritarilor, să-și întrebuințeze limba oral sau scris în fața Tribunalului; această facultate asigurată cetățenilor minoritari, de a se putea folosi aproape fără piedică, de limba lor maternă de a practica o religie deosebită de aceea care a adoptat-o majoritatea, nu e un drept *identit* cu acel al majorității, e numai un drept *analog*. Fouques Duparc grupează de altfel aceste drepturi, într'o categorie aparte, sub denumirea: drepturi pentru conservarea caracterului distinct.

¹⁾ A. Mandelstam — *La Protection des Minorités*. Recueil des Cours de l'Académie de la Haye, a 1923, T. I, p. 411,

Care sunt obligațiile minoritarilor, față de Statul care-i adăpostește? După cum revoluția franceză, în graba de a proclama drepturile omului, a uitat să reglementeze datoriile cetățeanului, tot astfel și Tratatul Minorităților după ce enumără drepturile protejaților săi, trece sub tăcere datoriile pe care aceștia trebuie să le respecte, în schimbul drepturilor ce li s'au recunoscut. A treia adunare a Societății Națiunilor, decisă să soluționeze ceea ce Tratatul Minorităților — din lipsă de timp ori din exces de distracție — a neglijat să facă, a redactat la 21 Septembrie 1922, rezoluția platonicească pe care o cităm mai jos:

« Adunarea recunoscând dreptul fundamental al minorităților de a fi ocrotite de S. N. împotriva oricărei opresiuni, insistă asupra obligației ce incumbă minorităților de rasă, limbă sau religie, să coopereze ca cetățeni loiali cu națiunea de care țin acum ». Termenii întrebuițați, (« coopereze », « cetățeni loiali ») puțin precisi, pot avea multe înțelesuri și interpretări, și pot cere dela simpla supunere față de legile Statului, exigența unei supuneri efective către Patrie. Pe de altă parte, nu era vorba decât de o dorință: « Adunarea insistă », dar nu obligă și nu impune. De aceea textul de mai sus nu reprezintă niciun progres în ceea ce privește datoriile ce incumbă minoritarilor. Nu putem trece sub tăcere jena pricinuită Statului în ceea ce privește obligațiile pe care trebuia să le impună cetățenilor săi, și nici incertitudinea minoritarilor nesiguri de natura îndatoririlor față de Statul ce-i adăpostește. Să nu mai insistăm asupra caracterului jignitor al acestei omisiuni față de Statele obligate să subscrie Tratatul Minorităților. Întâmplările recente au ilustrat mai bine ca orice această lacună fundamentală a Tratatului și consecințele dezaastroase pe care le purta cu sine în stare latentă.

Aceste dispozițiuni asupra obligațiilor minoritare, oricât de puțin precizate ar fi ele, nu sunt pentru motivul acesta mai puțin importante. Pe ele se reazemă problema minorităților pe care împrejurările și câteodată minoritarii de rea credință încurajați de Statele de origină, au transformat-o în « problema minoritară », problemă gravă, care a divizat Statele Europei Centrale și a amenințat pacea Europei întregi.

b) *Organizarea regimului minoritarilor.* Așa cum am putut să ne dăm seama în linii generale, minoritarii nu beneficiază de un

statut civil și civic privilegiat, fiindcă regimul minorităților, urmărește tocmai să asimileze condiția juridică a sa, cu aceea a majoritarilor, dar și de o dublă protecție: a legilor interne și a prescripțiilor S. N.

Garanția drepturilor minoritare, e deci de două feluri: de ordin internațional și de ordin intern.

Organizarea regimului minoritar prezintă un caracter echivoc, și totuși indispensabil, echivocul rezultă din faptul că niciodată populații ce nutresc aspirații adesea divergente, nu pot da Statului garanția unei supunerii leale, rareori pe de altă parte, Statul își va putea ascunde neîncrederea față de ei. Și cu toate acestea, o astfel de organizație este indispensabilă: Complexul condițiilor economice, strategice, geografice, care a împiedecat aplicarea absolută a principiului naționalității, reclama în schimb pentru aceste populații destinate să fie încadrate în State care nu erau ale lor, respectul și garanția drepturilor lor.

Izvorit din necesitate, Tratatul Minorităților trebuie să trăiască pentru aceleași motive. Ca să continue să subsiste, trebuie să urmeze transformările pe care le reclamă evoluția socială și economică de toate zilele. Aceste transformări pe care le va avea de suferit Tratatul Minorităților, nu sunt referitoare la structura juridică a principiilor de bază a dreptului minoritar.

Dacă până aici, nu au avut loc modificări însemnate, aceasta nu înseamnă că regimul e în afară de orice critică. Din multe motive, e necesară chiar o prefacere radicală a sistemului minoritar.

O astfel de critică adusă adesea regimului minoritar este că el conține o serie completă a drepturilor minoritare fără să spună un singur cuvânt despre datoriile ce sunt contra-parteia firească a acestor drepturi. Am putea adăuga influența fatală și nefastă a poliției asupra atitudinii Comitetului Celor Trei și chiar asupra Consiliului, influență care falsifică obiectivitatea deciziilor lui, și îi ia orice caracter juridic.

Greșeli atât de însemnate ar justifica în deajuns, zigzagurile fundamentale ale regimului minoritar.

S'a propus adeseori transformarea acestui regim, într-o protecție concepută pe o scară mai largă, mai generală, și care ar consta în a concede un minimum de drepturi, (libertatea personală,

religioasă, de folosință a limbii materne, libertatea de a crea instituțiuni caritabile, religioase și sociale), fiecărui individ, drepturi considerate drept carta obligatorie a lumii civilizate. Această *generalizare a drepturilor omului*, n'ar fi decât transpunerea în domeniul internațional, a unor principii esențiale de drept public, pe care ar trebui să le respecte întreaga omenire. Ea ar avea avantajul de a face să dispară inegalitatea între Statele supuse regimului minoritar, și celelalte, ar asimila situația minoritarilor cu aceea a majoritarilor, suprimând rațiunea de a fi a statutului minoritar. Ar fi oare adoptată de minoritari această soluție? Ar renunța ei astfel la posibilitatea de a se adresa jurisdicției internaționale? I s'ar opune bine înțeles și pentru un motiv foarte simplu: atâta vreme cât individul nu va avea accesul Justiției Internaționale, va trebui să subsiste alături de această garanție universală a drepturilor omului, o garanție internațională a anumitor drepturi speciale, a drepturilor minoritare.

Teza revizionistă preconizată de anumite State ce iau ca pretext tratamentul rău al minorităților, și ca scuză art. 19 al Pactului S. N. (« Adunarea din timp în timp poate invita membrii S. N. să procedeze la un nou examen al Tratatelor devenite inaplicabile precum și a situațiilor internaționale care ar putea în starea lor actuală, pune în primejdie pacea lumii ») declară că singurul remdiu, n'ar fi decât revizuirea Tratatelor și reintegrarea minorităților în țările lor respective.

O soluție « revizionistă », nu ar curma problema minorităților. Această problemă e foarte greu solubilă. « E inevitabil să subsiste minorități în sânul Statelor, mai cu seamă când e vorba de minorități, răspândite în mijlocul populației. O revizuire minuțioasă a Tratatelor în vigoare, ar putea aduce o ușurare a stării actuale de lucruri, dar nu le-ar face să dispară »¹⁾.

Emigrațiunea în masă a populațiilor minoritare pe teritoriul lor de origină, încurajată și reglementată de cele două State în cauză, nu ar rezolva într'un chip oarecum satisfăcător problema minoritară. Condițiile ce se pun emigrării în masă de a fi voluntară și reciprocă, se întrunesc însă cu greu. Ele sunt cu toate acestea indispensabile, ¹⁾ căci în cazul când dorința ar fi unilaterală, sau chiar

¹⁾ Scelleg. — Précis de Droit des Gens Paris. Sirey, 1934 — p. 191.

numai inegală, și în cazul când voința indivizilor i s'ar opune, emigrarea nu ar mai putea avea loc. Așa spre ex.: Convenția greco-turcă din 30 Ianuarie 1923, reglementează schimbul forțat al populațiilor lor, soluție extrem de defectuoasă, și de care vor răspunde vreme îndelungată Statele ce au pus-o în aplicare.

Problema minorităților a oscilat mult timp între două tendințe extreme, ambele eronate și care se îndreptau în două direcții opuse scopului urmărit de Tratatul Minorităților. Una dintre aceste soluții, preconizează fuziunea minoritarilor, asimilarea lor prin mijlocul desnaționalizării forțate cu scopul de a atribui Statului caracterul de Stat național. Efectele dăunătoare ale acestei politici s'au revelat în deajuns prin exemplele trecutului (disoluția Austro-Ungariei separația Statelor-Unite, deslipirea Irlandei și Egiptului de Anglia) pentru a face orice explicare complimentară de prisos.

Față cu pretenția Statului de a transforma prin simplă voință caracterele particulare și aspirațiile națiunii supuse dominației sale, se găsește *tendința minorității de a se izola* din ce în ce mai mult de grupul care reprezintă majoritatea, de a accentua individualitatea națiunii lor până la autonomie și de a tinde la secesiune. Lipsa de tact a acestui procedeu e evidentă: nimic n'ar putea deslănțui mai ușor neîncrederea Statului ca revendicările extreme.

Adevărata problemă a minorităților nu găsește remediu în niciuna din aceste soluții. Succesul ei care depinde de înțelegerea Statului și de atitudinea minoritarilor este în primul rând o chestiune de măsură de tact, căci înainte de toate cum spune M. Ch. de Visscher, problema minorităților este o problemă de înaltă politică guvernamentală. Aceasta e părerea unanim admisă în această materie.

Am trecut în revistă câteva teze ale problemei minoritare. Unele sunt cu totul opuse regimului de protecție internațională; (teza revizionistă) altele preconizează soluțiuni extreme; (asimilarea forțată a minoritarilor de către Stat sau individualismul excesiv al minorităților împins până la secesiune), altele ar oferi în fine remedii cu rezultate apreciable dacă n'ar fi irealizabile în practică (generalizarea dreptului omului, emigrarea voluntară a populațiilor).

Construcția acestui regim de care beneficiază minoritarii, căruia Statele i se supun este defectuoasă; garanția de aplicare e viciată în spiritul ei prin amestecul influențelor politice. Tot ce putem deduce însă este că Tratatul Minorităților deși respins de Statele care trebuie să se supună controlului său și considerat cu neîncredere chiar de acei pe care îi sub ocrotirea sa, rămâne până în prezent așteptând să se găsească o soluție mai bună, singura posibilă.

VIORICA BOTENI

ISTORIA CONCEPTULUI DE GENIU

I. RĂDĂCINILE ANTICE

« Conceptul este norma esenței, nu a existenței ». *Otto Weininger*, *Geschlecht und Charakter*.

« Nu se definește numele și nici lucrul, ci numai conceptul ». *H. Rickert*, *Zur Lehre von der Definition*.

Conceptul de geniu, care desemnează o serie de reprezentări proprii vremurilor noastre moderne, este comunicat printr'o numire antică, latină ¹⁾. Prin « Genius » romanii înțelegeau un fel de zeu minor, un spirit care, însoțind tainic o persoană de sex bărbătesc, avea misiunea specială de-a o păzi și de-a o proteja până la moarte. (Asupra femeilor veghea o divinitate similară, numită « Juno »). Prin credința — de sigur nedogmatică — într'un « înger păzitor », hărăzit de Providență atât bărbaților cât și femeilor,

¹⁾ Indicații filologice competente se găsesc în următoarele lucrări:

1. Edgar Zilsel, *Die Entstehung des Geniebegriffes. Ein Beitrag zur Ideengeschichte der Antike und des Frühkapitalismus*. Tübingen, P. Siebeck, 1926; cf. pp. 9—13.

2. Wilhelm Lange-Eichbaum, *Genie. Irsinn und Ruhm*, 2. vermehrte Auflage. München, E. Reinhardt, 1935 (ed. I e din 1927); cf. pp. 26—28.

3. *Enciclopedia lui Diderbt*, ed. II-a, tomul XV, Geneva, Pellet, 1777; cf. articolele despre geniu ale *Abatelui Mallet*.

4. Jakob și Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, continuat de R. Hildebrand și H. Wunderlich, Leipzig, Hirzel, 1897, vol. IV, I, 2; cf. articolele « Geist » (pp. 2623—2741) și « Genie » (pp. 3395—3450) ale lui Hildebrand.

5. Pauly-Wissowa, *Realenzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, J. B. Metzler, 1910; cf. articolul « Genius ».

creștinismul va relua conținutul conceptului mitologic păgân, modificându-l în parte. Alături de un geniu bun, fiecare ins putea să aibă și un geniu rău. Romanii credeau de asemeni că fiecare loc, fiecare oraș, fiecare popor are geniuul său propriu. « Geniul public » al Romei forma pentru strămoșii noștri un important obiect de cult religios. « Genius » provine dela « gignere » = a zămisli, a procrea, și într'adevăr, geniuul *immanent* în fiecare bărbat, dar având și posibilitatea de a se separa de el (mai ales sub forma unui șarpe minuscul), era chezașul supranatural al puterii procreatoare bărbătești. Obișnuit, soțul roman îl considera pe copilul conceput de soție în timpul absenței sale ca fiind opera « geniului său bun »¹⁾.

Adjectivul « genialis » desemna în antichitate ceea ce este în legătură cu procreația, cu forțele productiv-generatoare. Dela *Festus* ni s'a păstrat astfel însemnarea ca zeii « geniali » erau pământul, apa, aerul și focul, care primiseră în filosofia elină (*Empedocle din Agrigent*) denumirea de elemente sau stihii.

Acesta fiind conținutul de reprezentări gândit de romani prin mitologicul « genius », *Edgar Zilsel* poate spune, cu oarecare dreptate, că geniuul antic este numai dătătorul de nume, « nașul » conceptului nostru actual de geniu, nu însă și strămoșul său trupesc²⁾. Totuși, între geniuul antic și cel modern ni se pare că există oarecare asemănare: ambii termeni — de proveniență irațională-mistică — desemnează esențe suprapsihice și care se adaogă din afară psihismului comun, dând rațiunii impresia că suntem conduși de o voință străină, că suntem oarecum « posedați ». Cunoașterea intuitivă inspirația atribuită în toate timpurile geniului și artistului, promovează în chip vag sentimentul posedării intermitente și involuntare de un spirit superior eului din ceasurile obicnuite și improductive. Atât conceptul antic cât și cel modern, cu conținut foarte diferit dar cu nume identic, presupun *dublarea*

¹⁾ W. Lange-Eichbaum, *op. cit.*, p. 28, a găsit întâmplător într'o lucrare a unui orientalist (A. Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Mohammed*, Berlin, Nicolai, 1861, p. 221) o ipoteză filologică necunoscută celorlalți cercetători ai geniului: « gignere » și « genius » derivă probabil din arabul « ginn » care înseamnă 1) vâl, ceva care acopere și apasă făptura omenească; 2) demon, fantomă fără corp.

²⁾ Cf. E. Zilsel, *op. cit.*, p. 9 și același autor: *Die Geniereligion*, I. kritisches Band, Wien u. Leipzig, W. Braumüller, 1918, p. 89,

personalității ¹⁾ obișnuite prin altceva: un zeu ocrotitor în cazul dintâi, asigurând mai marea securitate a individului, — o cunoaștere spontană, *inspirată* în cazul din urmă, asigurând un randament intelectual mai prețios și mai interesant. Reprezentarea quasi-religioasă a unui semi-zeu, a unui supra-om însoțitor al omului, ambele concepte, atât anticul «genius» cât și modernul *geniu*, o împart în comun. O analogie de structură există deci. Vom avea însă de-a-lungul acestei cărți prilejul de a vedea cât de iraționale sunt — și trebuie să fie — numeroase note ale conceptului de geniu și vom înțelege abia atunci de ce un concept modern, desemnând o realitate psihică supremă, excepțională și irațională în mare măsură, a uzurpat numele unei noțiuni mistice din antichitate și i-a reînviat sub alte forme, odată cu numele, și misticismul. Amintim că, printre alții, *Immanuel Kant* ²⁾ găsea foarte nimerită și explicabilă alegerea termenului latin *genius* — «un nume mistic» — pentru comunicarea conceptului de geniu al epocii noastre ³⁾.

În urma unor întinse și temeinice cercetări speciale asupra antichității elino-romane, *Edgar Zilsel* a ajuns la concluzia — trecută în lexicoane și devenită oarecum populară — că numai șase produse ale culturii vechi (exceptând sensul protector examinat al anticului «Genius», de care noi ținem în orice caz seama) au influențat nemijlocit și sensibil dezvoltarea conceptului actual

¹⁾ *Dublarea personalității*, nu «dubla personalitate».

²⁾ Cf. Im. Kant, *Antropologia*, § 54 și *Critica judecării*, § 46.

³⁾ Renașterea și Barocul vor începe elaborarea directă a noțiunii de geniu, sub numele de «*ingenium*», echivalent pentru spirit, pentru spirit mare sau pentru talent (aptitudinea de realizări prețioase într'un domeniu oarecare). Primul care a folosit alternativ termenul de «geniu» alături de «*ingeniu*» pentru denumirea forței inventive, artistic-creatoare a spiritului, a fost Balthasar Gracian, în secolul 17 (*Agudeza y arte de ingenio*, Madrid, 1642). În latină, *ingenium* era echivalent cu «armă tehnică militară»; azi spunem «arma geniului», dar am păstrat forma originară în «*inginer*». Ca termen favorit pentru desemnarea sufletului, *ingenium* s'a impus abia în latina târzie și mai ales în limba scolasticeii. Pentru «suflet» romanii aveau destui termeni: *anima*, *spiritus*, *mens*. Față de aceștia, *ingenium* exprima în plus nuanța de spirit eminent, de suflet mare; admirabilul «*magnum ingenium*» nu poate fi înlocuit în nici un caz prin «*spiritus magnus*». Înregistrăm, după *Zilsel*, și împrejurarea că *Cicero* și *Sallust* desemnau uneori prin «*ingenium*» înzestrarea dela natură (die angeborene Begabung).

al geniului. Ele sunt: 1) doctrina platoniciană a entuziasmului; 2) demonul socratic; 3) cultul eroilor; 4) visul lui Scipio relatat de *Cicero*; 5) scrierea despre sublim a lui *Pseudo-Longui* și 6) biografiile « de viris illustribus » ale literaturii romane. Să analizăm pe rând, dar într'o ordine diferită de cea a lui E. Zilsel, aceste izvoare străvechi ale unui concept parvenit la deplină conștiință și plenitudine abia în secolul din urmă, mai exact în ultimele 15 decade, după o perioadă bimilenară de gestație lentă ¹⁾.

1. Dacă pozitivistul poate răspunde fără a clipi că « demonii » din mitologia elină sunt, ca și « geniile » din mitologia romană, niște derivate finale ale unor credințe primitiv-animiste, și poate trece mai departe satisfăcut, este cu mult mai greu a satisface întrebarea: ce era, în esența sa, vestitul « demon » al lui *Socrate*? Procedeu genetic (care în alte cazuri clarifică foarte puțin — N. T.) ²⁾ nu ar limpezi în cazul de față nimic, iar adâncirea intuitiv-esențială e foarte grea, întru cât mențiunile despre ciudatul demon din *Dialogurile* lui *Platon* și *Memorialele* lui *Xenophon*, deși foarte numeroase, nu par totuși a oferi date suficiente pentru interpretarea lui. Afirmând că *Socrate* a introdus prin demonul său zeități noi, Zilsel nu greșește în nici un caz, dar, în ce privește restul, el se mulțumește cu precizarea că *Socrate* numea demon « vocea sa interioară ». *Herzberg* ³⁾ a împins analiza mult mai departe, conchizând că misteriosul demon simboliza de fapt comandamentele puternicei conștiințe morale a lui *Socrate*. Demonul

¹⁾ Lucrările consacrate istoriei conceptului de geniu sunt:

1. J. Cahan, *Zur Kritik des Geniebegriffs*, în *Studien zur Philosophie und ihrer Geschichte*, Bd. 73, Berna, Scheitlin, 1911.

2. E. Zilsel, *Die Entstehung des Geniebegriffes*, etc., 1926. Zilsel a utilizat pentru această meritoasă lucrare a sa lucrarea mai veche a lui J. Cahan, pe care însă nu o citează.

3. Hermann Wolf, *Versuch einer Geschichte des Geniebegriffes in der deutschen Aesthetik des 18. Jahrhunderts*, I. Bd., von Gottsched bis auf Lessing Heidelberg, C. Winter, 1923. — E o teză de doctorat în filosofie la universitatea din Leida.

4. W. Lange-Eichbaum, *op. cit.*, pentru un foarte succint apercû istoric, pp. 27—40.

²⁾ Parantezele « N. T. » indică unele interpretări sau sublinieri personale.

³⁾ Cf. A. Herzberg, *Zur Psychologie der Philosophie und der Philosophen*, Leipzig, Meiner, 1926; cf. și P. P. Negulescu, *Geneza formelor culturii*, București, « Bucovina », 1934, pp. 65—66 (referitoare la explicația lui Herzberg).

era un desfătător tainic, care intervenea arătând filosofului, încă din copilăria sa, *ceea ce nu trebuie să facă*¹⁾; intervențiile demonului erau de ordin *inhibitiv*, și pretindeau abținerea dela acțiuni rele sau nepotrivite. Așa dar, demonul reprezintă scoborîrea în subconștient a scrupuloaselor inhibiții pe care și le impusesese Socrate în planul conștient, iar mecanismul inhibițiilor intense este caracteristic, după Herzberg, tuturor marilor cugetări, în același timp și oameni de înaltă moralitate. Demonul socratic înfățișează un caz sugestiv pentru ceea ce am numit mai sus « dublarea personalității »; fiind în plus apanajul exclusiv al unui om superior, el trebuie considerat drept una dintre rădăcinile cele mai interesante ale geniului modern.

2. În cultul spontan și intens al antichității pentru erou (sub diversele sale forme: războinic, atlet, învingător la jocuri, înțelept, filosof, preot, profet, om de Stat, ș. a. m. d.) întrezărim o stare de lucruri care a contribuit cu siguranță la geneza conceptului de geniu și a « religiei geniale », cultul semi-religios închinat propriu zis abia dela *Shaftesbury* încoace geniului. Antichitatea a cunoscut « o preluare în metafizică » a eroilor (*eine Aufnahme in die Metaphysik*)²⁾ și conștiința nemuririi prin *glorie*; ea a dat glas disprețului eroului față de vulg (dar nu a posedat încă și nu a întrunit în mănunchi notele multiple care alcătuiesc conceptul actual al « filistinului »), precum a bănuit și suferința la care omul superior este expus adesea din vina mulțimii, dar fiind mai optimistă, antichitatea n'a ajuns să creeze ceva analog pentru conceptul « geniului nerecunoscut » al lui *Schopenhauer*. Antichitatea gândea mai mult separat, după profesioni, grupele de oameni celebri, — fapt care a împiedecat-o să ajungă la un concept analog geniului, să ajungă adică să sesizeze ceea ce, independent de domeniul în care lucrează, le este comun tuturor oamenilor mari. Alteori, ea obișnuia chiar să disocieze între operă și autor (mai cu seamă în

¹⁾ Iată 'confesiunea lui Socrate din *Apologie*: « Duhul acesta este în mine încă de copil și-mi apare ca un glas. Indată ce se arată, mă împiedică dela ce am de gând să fac, însă nu mă împinge niciodată la ceva. El m'a oprit de a face politică ». Citat din Cezar Papacostea, *Platon I*, București, Casa Școalelor, 1930, p. 32. În *Apologie* se găsesc însă și locuri ca: « Zeul (demonul) m'a trimis ».

²⁾ E. Zilsel, *op. cit.*, p. 52.

cazul artiștilor plastici, socotiți ca lucrători manuali, ca « banausi »), rezervând întreaga sa admirație pentru cea dintâi și un egal dispreț pentru cel din urmă. Această disociere, bizară pentru cei de astăzi, este poate împrejurarea care s'a împotrivit cel mai mult nașterii conceptului de geniu în sânul unei culturi, în atâtea alte privințe genială, ca aceea a Elladei (N. T.). Dar asupra acestei stări de lucruri trebuie să stăruim încă o clipă.

Spiritele cele mai mari ale antichității — un *Platon*, un *Plutarch*, un *Seneca* — au subprețuit pe artiștii plastici. În « Viața lui Pericle » de Plutarch, cetim astfel uimiți fraza: « La privirea operei ne desfătăm, dar pe maestru îl disprețuim » (pentru că munca lui este manuală, ca și a slavilor). Cum era și firesc, artiștii plastici și amatorii s'au apărat, recurgând atât la raționamente valabile, cât și la sofisme: pictura și sculptura trebuie considerate printre altele liberale, întru cât artistul este un om instruit, iar arta sa presupune știința, ba chiar și... matematica superioară. (Sofismul acesta va fi reluat de artiștii plastici ai Renașterii — în frunte cu însuși *Leonardo* — în lupta lor de emancipare din condiția de simpli meseriași). Punctul de vedere al artiștilor plastici a găsit cu timpul oarecare azeziune, atenuând spre sfârșitul antichității disprețul cu care erau gratificați și promovând concepția egalității și onorabilității condiției lor în cadrul condiției generale a artistului. În secolul I al erei noastre, retorul *Dio Chrysostomus*, un contemporan al lui Plutarch, n'a șovăit, în admirația sa, să-l așeze pe sculptorul Phidias deasupra poetului Homer, ba chiar să-l compare (cu 15 veacuri înaintea lui Scaliger) pe artistul plastic cu Dumnezeu, care a creat lumea la fel ca un artist, doar cu o artă incomparabil superioară și folosindu-se de materiale mai nobile. Dar ieșirea singuratică a lui Dio nu trebuie să ne producă iluzii: glasul lui Plutarch era mult mai autorizat, — al lui Dio răsuna aproape în pustiu.

La *Platon* se poate interpreta de o parte că Demiurgul-Idee a Binelui este un geometru și un arhitect-artist, *organizator* al Cosmosului, dar de altă parte constatăm valoarea infimă acordată de Platon artei în genere: lumea este o copie ștearsă a Ideilor, arta o copie a lumii, deci « copia unei copii »; artistul nu sondează după Platon în adâncimi metafizice, ci rămâne la suprafața aparenței sensibile, sporindu-i chiar înșelăciunea.

Vrem să spunem că timpurile noi (prin *Gracian, Scaliger, Shaftesbury*) au creat conceptul de geniu avându-l în față, înainte de toate, pe marele artist sau numai pe el (N. T.). Antichitatea n'a putut înjgheba conceptul genialității, pentru că marea artă nu implica pentru ea adâncime și orientare metafizică spre Absolut (ci tocmai opusul acestei orientări, după una dintre esteticile ei reprezentative). Rămânea deschisă cealaltă cale: să se ajungă la geniu, pornindu-se dela marele cugetător sau dela marea personalitate religioasă, dar această cale era și este mult mai anevoioasă; elinii nu au ghicit-o, iar modernii n'au reușit s'o străbată decât în vremea din urmă (N. T.).

Curioasa discrepanță pe care am semnalat-o merită și o notație explicită: cum se poate ca un ins (Platon) sau un popor (elinii) să fie în practică un artist neîntrecut, iar în planul spiritului să manifeste față de artă o neînțelegere totală, o depreciere absolută?

3. Biografiile bărbaților iluștri, începute de timpuriu — în secolul V a. Chr. — de elini și continuate cu mare râvnă de romani, se cuprind de sigur în categoria generală a cultului eroilor. Facem totuși pentru ele mențiune specială, ca și Zilsel, gândindu-ne la pasiunea cu care Renașterea umanistă a reluat tradiția lor. Aceasta tocmai în ajunul Barocului, când s'a elaborat prima schemă, natural rudimentară, a conceptului de geniu.

4. «Tratatul despre sublim»¹⁾ este o scriere, remarcabilă pentru vremea ei, despre stilul poetic înalt (sublimis), situată de istoria literară în secolul întâi al erei creștine și atribuită unui autor necunoscut, de origine probabil ebraică, botezat astăzi pentru rigoare «*Pseudo-Longin*». Ca toți ceilalți retori, Longin accentuează importanța studiului pentru producția poetică, dar, spre deosebire de aceștia, el așează înaintea studiului darurile *înăscute* ale artistului, care este o natură mare, majestuoasă (*μεγάλη φύσις*), capabilă să realizeze în stilul său sublimul, prin două însușiri primordiale: «fericita îndrăzneală în idei» și «pasiunea năvalnică și entuziastă». Firește, Longin nu este primul care a atins problema

¹⁾ Cf. în românește: *Tratatul despre Sublim* — al unui autor necunoscut, din grecește cu un studiu introductiv de C. Balmuş, București, «Adevărul», 1935.

aptitudinilor creatoare înăscute; ceea ce impresionează însă la acest autor este *accentul de importanță* pus pe numitele aptitudini. Disertația lui Longin, în care se găsesc germeii teoretici ai talentului și ai geniului înăscut, s'a bucurat de o foarte întinsă răspândire în Apus, secolele XVII și XVIII.

5. Ultimul capitol al *Republicei* lui Cicero închipue un vis al lui Scipio Africanul cel Tânăr, distrugătorul Cartaginei, vis în care Bătrânul Scipio, răposatul său bunic adoptiv, își conduce nepotul în cer, unde întâlnește un grup de mari patrioți romani, ducând după moartea lor pământească o existență plenară excepțională, cu totul deosebită de aceea a morților de rând, care continuau în iad o existență diminuată de *umbre*. E de amintit că viziunile referitoare la existența post-tanatică ale primei antichități nu acordau eroului nici un privilegiu: cântul XI al Odiseei îl înfățișează pe Agamemnon și pe ceilalți eroi ahei morți rățâcind prin Hades ca umbre jalnice. Reprezentarea lui Cicero despre o imortalitate *specială*, hărăzită exclusiv marilor patrioți connaționali, a fost amplificată de satiricul *Luchian* care, în afara eroilor și a oamenilor de Stat romani, prenumără printre prea-fericiții locuitori ai Elizeului pe Hannibal — un mare dușman al Romei, pe marii cuceritori străini Alexandru și Cyrus, pe barbarii Anacharsis și Zamolxe, pe câțiva atleți și — ceea ce este impresionant — pe Cei Șapte Înțelepți străvechi, pe medicul Hippocrate și pe filosofii Socrate, Aristipp, Epicur, Empedocle, Diogene și Pitagora ¹⁾. Renașterea va relua cu predilecție reprezentările de acest gen (— de care nu fusese străin nici *Dante*, de vreme ce în « Infernul » său poetul Virgil duce o existență privilegiată).

În trecut, fie-ne îngăduit să observăm aci ca omul superior al antichității se ridica prin sine însuși, încă din timpul vieții, pe un plan de realitate mai înalt — sau mai adânc: filosoful (Platon) care întrezărea Ideile, mulțumită « reminiscenței » sau misticul (Plotin) care realiza « extazul », săreau brusc câteva trepte ale realului, apropiindu-se de Dumnezeu. Concepția *spinozistă* a cunoașterii intuitive de genul al treilea « sub specie aeternitatis », iar mai târziu « contemplația » și « nirwana » *schopenhaueriană* vor reînvia după două milenii reprezentarea unei vieți a omului genial,

¹⁾ Cf. E. Zilsel, *op. cit.*, pp. 83—89.

esențial diferită ontologic și epistemologic de viața omului comun (N. T.).

6. Un excurs asupra lui *Platon*, ne va revela fragmentele cele mai interesante oferite de antichitate pentru o înmănunchiere târzie a lor în conceptul geniului. Economia capitolului istoric de față, în raport cu ansamblul cărții, ne interzice un popas prea îndelung; de aceea ne vom mărgini, cu părere de rău, la analiza numai a câtorva « Dialoguri ».

Platon este principalul autor al doctrinei *entuziasmului*; « enthouasiastes » înseamnă: plin de Dumnezeu, în contact cu Zeul. Această doctrină este expusă cu precădere în dialogul *Ion*¹⁾. Interlocutorii dialogului sunt nelipsitul Socrate și poetul Ion, un reputat comentator al lui Homer. Socrate făurește ingenioasa comparație a artistului cu magnetul, care, transmițând forța sa atractivă unui inel de oțel, îi permite acestuia să atragă un alt inel, mai mic, care, la rândul său, atrage și el alte inele. Asemeni magnetului, Homer care deținea puterea sa dela un zeu, transmite entuziasmul său lui Ion, de pildă, iar Ion, la rândul său, transmite acest entuziasm de ordin secund ascultătorilor săi neinspirăți. Avem o admirabilă intuiție a comunității întru entuziasm, alcătuită de geniu, de misionarii nemijlociți ai învățăturii sau ai artei sale și de numeroșii ei admiratori: soarele, planetele și sateliții acestora, formând un tot unitar și consolidat, am putea spune folosind o comparație mult mai palidă. Entuziasmul este modalitatea specială a creației artistice. Socrate susține despre artiști că: « ei nu-și produc operele sau discursurile felurite și frumoase despre anumite lucruri... datorită meșteșugului (*τέχνη*), ci inspirației divine (*θελα δυνάμει, θελα μαντα*), și fiecare dintr'înșii este în stare să creeze o operă frumoasă numai în direcția în care îl inspiră Muza ». Sfârșitul frazei citate exprimă clar concepția justă a unilateralității inspirației. « Zeul, continuă Platon-Socrate, le ia mințile, spre a se sluji de ei ca de niște tâlmăcitori de oracole și vizionari divini, pentru ca noi, ascultându-i, să știm că nu ei, niște oameni cu mintea absentă, sunt aceia cari spun lucruri așa de memorabile, ci Zeul însuși este acela care ne vorbește prin ei ». Artistul este

¹⁾ Dialogul « Ion » a fost tradus în Românește de d. Șt. Bezdechi: *Platon, Dialoguri*, București, Cultura Națională, 1922.

așa dar un iresponsabil, un « posedat » ca și preoții corybanți, prin delirul cărora se rostește Divinitatea. Ion nu poate răspunde pe cale rațională-științifică la întrebările ce i le adresează Socrate cu privire la Homer și, pus în încurcătură, rapsodul recunoaște la sfârșitul convorbirii că este un slăvitor inspirat al lui Homer, dar nu și un comentator științific al acestuia, — situație cu care se împacă. Nu credem însă că părerile din cale afară de exagerate ale lui Platon despre o iresponsabilitate și un involuntarism desăvârșit al creației artistice, ar fi constituit în ochii filosofului un nou motiv pentru a-l disprețui pe artist (N. T.).

Intr'adevăr, în *Phedru*, Platon revine asupra delirului: «...Opinia ar fi întemeiată, dacă ar fi evident că delirul este un rău. Dar, dimpotrivă, delirul este pentru noi sursa celor mai înalte bunuri, atunci când ne este acordat prin favoare divină ». Extrem de semnificativă este fraza următoare: «Eliberat de preocupările omenești și legat de divin, filosoful este luat de mulțime drept nebun, — dar mulțimea nu vede că el este un entuziast ». Tot așa de însemnată este ierarhia sufletelor, pe care o stabilește Platon: pe treapta întâia stă filosoful și amantul frumuseții; ...pe treapta a șasea stă poetul « sau un alt imitator »; ...pe treapta a noua, cea mai de jos, stau tiranii ¹⁾. Sfârșitul dialogului anticipează, în seninătate impresionantă, concepția modernă, în speță *schilleriană*, a « sufletului frumos » (N. T.). Ingenunchind la marginea râului unde, în mijlocul naturii, departe de sgomotul Atenei, convorbise cu Phedru ceasuri de-a-rândul până după apusul soarelui, — Socrate se roagă: « Iubite Pan, și voi divinități ale acestor locuri, dăruiți-mi frumusețea lăuntrică, și faceți astfel ca tot ce am în afară să fie în armonie cu interiorul meu ».

În *Hippias Major*, în *Georgias* și în celelalte dialoguri despre Sofiști, întâlnim prefigurația conceptului de cugetător genial, opusă prefigurației conceptului de filosof filistin, o tristă figură intrusă din nefericire în sânul oricărei culturi geniale.

În *Republica*, unde Platon trasează programul Statului noocrat ²⁾ condus de filosofi, se exprimă numeroase restricții cu privire la

¹⁾ În secolele XIX și XX se vor întreprinde clasificări ierarhice ale geniilor, ale diverselor domenii adică în care genialitatea se poate manifesta.

²⁾ Termenul aparține d-lui Camil Petrescu; cf. *Teze și Antiteze*, articolul « Despre noocrația necesară », București, Cultura Națională, 1936.

libertatea artiștilor, culminând cu excluderea însăși a artiștilor — a unui fel de artiști (N. T.) — din cetatea ideală: « Dacă un om, abil în arta de a reda rolurile cele mai diverse și de a se deda la tot felul de imitații, ar veni în Statul nostru pentru a ne face să-i admirăm persoana și poemele, noi l-am omagia ca pe o ființă sacră, minunată, fermecătoare, dar i-am spune că oameni ca el nu sunt în Statul nostru și nici nu se poate să fie, și l-am concedia după ce îi vom fi încununat fruntea și-i vom fi udat creștetul cu parfumuri. Noi ne vom mulțumi cu un poet și cu un povestitor de fabule mai auster și mai puțin agreabil, dar mai util, al cărui ton va imita limbajul virtuții » (III, II, 4). Știind că pasajul acesta se pretează la multiple interpretări, noi îl tălmăcim ca o ieșire energică împotriva artei de virtuozitate gratuită, a « artei pure » pe care omul de geniu o resimte organic ca ceva absolut non-genial, ca o manifestare anti-genială fătșe. Platon nu exprimă în cartea a treia a Republicii o condamnare în bloc, ci un corectiv pentru artă; el denunță, simplu, direcția non-genială a artei. Mai sus, am avut însă prilejul să constatăm că estetica platoniciană nu era nicăiri dispusă să vadă genialitatea în artă: *nici acolo unde aceasta se găsea cu adevărat* (N. T.).

Dacă Platon ar fi emis teoria entuziasmului nu cu privire la artist (față de genialitatea căruia — de ordin *extraesthetic*, firește — arăta o orbire desăvârșită), ci cu privire la cugetător, el ar fi intuit geniul plinar și în esență. Lucrul acesta, plecând dela Platon, îl va înfăptui peste 22 de veacuri *Schopenhauer* care, prin teoria « contemplației » artistice, a construit un compromis între entuziasmul pur estetic și cel epistemologic, învrednicindu-se astfel să sesizeze *cel dintâi în lume* esența geniului (N. T.). Când vom fi ajuns cu examenul istoric la *Schopenhauer*, afirmațiile noastre de acum vor deveni perfect inteligibile.

În afara entuziasmului artistic ¹⁾, Platon a descris pentru îndepărtații autori ai conceptului de geniu alte două căi: 1) teoria Iubirii pure, a Erosului ceresc (cf. *Symposion*) ca principalul motor al cugetării filosofice ²⁾ și 2) teoria atât de ademenitoare a

¹⁾ Entuziasmul religios, de care erau cuprinși profeții Vechiului Testament, n'a rămas de sigur fără influență asupra constituirii noțiunii geniului.

²⁾ *Iubirea universală* va intra în definiția geniului la J. M. Guyau, Hermann Türck, Otto Weininger ș. a. și în definiția artistului la Adriano Tilgher și Erich Major.

Ideilor (cf. Phedru, Republica, *Parmenide*, *Thectet*), din care conceptul de geniu își va extrage în secolul XIX nota sa principală: *adâncimea* supremă a cugetării intuitive.

Platon a fost singurul geniu care ar fi putut descoperi adevăratul concept de geniu, cu două mii de ani înainte de Schopenhauer, — și totuși nu l-a descoperit! (N. T.).

Vom continua examenul nostru istoric de-a-lungul Umanismului, al Renașterii, al Barocului și al Romantismului, până la Schopenhauer. Cu foarte puține excepții, putem să spunem dinainte că nu vom întâlni decât fraze în genere fără conținut.

ION RADU TOMOIAGĂ

AUTORI MONODIȘTI

Căror autori li s'ar putea spune monodiști? În vechime, cuvântul *monodie* însemna un cântec jalnic, un bocet — ca să-i arătăm mai bine speța, intonat de o singură voce. Această semnificație a fost trecută apoi asupra monoloagelor lirice, pe care le cuprindea tragedia antică. Mai mult, încă. S'a spus monodie oricărui monolog liric chiar dacă, cu timpul, accentele jalnice dispăruseră; totuși denumirea i se păstrase numai pentrucă era declamat de un singur personaj.

Cu înțelesul atât de cântec lugubru cât și de monolog tragic, meditația lui Hamlet, cu craniul sărmanului Yorick în mână, ar putea fi considerată o monodie.

Regăsim același sens în poemul *Clopotele* de E. A. Poë. Poetul, după ce sună din clopotele de argint ale copilăriei, — de aur ale nupțialității, — de aramă ale neliniștei mature, voind să sugereze și timbrul celor de fier, interpretate ca simbol al desnădăjdiilor și al morții, le specifică în silabe «monodia» dangătului întunecat.

Cuvântul mai este folosit de George Sand, când scrie prefața unei noi ediții, în 1844, la *Obermann* al lui Sénancour. George Sand desemnează cu acest cuvânt operele, în care «toate grandorile și toate suferințele omenești se mărturisesc și se destăinuiesc ca pentru a se ușura, aruncându-se în afară de ele înșile, opere născute adesea în umbra odăii sau în tăcerea câmpurilor și care au răsărit neobservate printre producțiile contemporane. Aceasta a fost, se știe, soarta lui Obermann». Lucrările literare de imaginație de felul lui *Obermann*, George Sand le numește «*monodii* misterioase și severe». După conținutul operei lui Sénancour, autoarea se vede a fi dat cuvântului un înțeles, care împăca atât pe acela de bocet cât și pe celalt de cântec de unul singur,

Prin autori monodiști noi vom înțelege, mulțumindu-ne numai cu sensul etimologic, pe autorii care au rămas cunoscuți datorită unei singure opere. Cu alte cuvinte, indiferent de calitatea sentimentală a operii, precum indiferent și de faptul dacă un autor a mai scris și altceva, vom lăsa cuvântului *monodie* semnificația strict etimologică, desemnând cu el pe scriitorii deveniți celebri sau rămași necunoscuți, dar care au izbutit, atât unii cât și alții, un singur poem, o singură nuvelă, un singur roman, sau o singură piesă de teatru.

Astfel fiind, cui nu-i vine în minte faimosul sonet, care a făcut deliciul sensibilităților romantice, al lui Arvers? Alexis-Felix Arvers, autor de lucrări dramatice în colaborare cu alții, dintre care mai cu nume este numai Scribe, e și autorul unui volum de poezii intitulat *Mes heures perdues* (1833). Nici teatrul, nici volumul de versuri nu i-au adus, după cum se știe, celebritatea. Norocul faimei i-a venit dela sonetul, care, după atâta timp de la publicare, a devenit din nou aproape proaspăt. Il reproducem aci pentru ca oricine însuși să poată verifica asupra sa această impresie de noutate a lucrului uitat:

Mon âme a son secret, ma vie a son mystère,
Un amour éternel en un moment conçu,
Le mal est sans espoir, aussi j'ai du le taire,
Et celle qui l'a fait n'en a jamais rien su.

Helas ! j'aurai passé près d'elle inaperçu,
Toujours a ses côtés et pourtant solitaire
Et j'aurai jusqu'au bout fait mon temps sur la terre,
N'osant rien demander et n'ayant rien reçu.

Pour elle, quoique Dieu l'ai faite douce et tendre,
Elle ira son chemin distraite, sans entendre
Le murmure d'amour élevé sur ses pas.

A l'austère devoir pieusement fidèle
Elle dira, lisant ces vers tout remplis d'elle,
« Quelle est donc cette femme » et ne comprendra pas.

Ce anume se mai poate spune astăzi despre frumusețea acestui sonet? Este de sigur încă frumos, dar nu de acea frumusețe, pe

care i-o împrumuta epoca romantică. Atunci toată lumea concepea erotismul ca o frământare lăuntrică, ce nu îndrăznea să se mărturisească cui de drept.

Dela *Werther* și până la *Dominique*, personagiile romantice, ca justă expresiune a stării de spirit istorice, manifestau în aventurile amoroase o sfială de sentimentul ce-i turbura, pentru ca în cele din urmă singurul act exterior prin care să se trădeze, în afară de declarațiile retorice și interminabile, să fie o sărutare. Astăzi erotismul a părăsit asemenea ezitări și niciunui contemporan al nostru, după cum de asemeni niciunui erou literar, o simplă sărutare nu-i mai complică conștiința cu drama sinuciderii, ca lui *Werther*, sau cu hotărîrea de a fugi sub puterea remușcării, ca lui *Dominique*.

Se înțelege dar că frumusețea sonetului lui *Arvers*, prin lipsa de ecou în sensibilitățile contemporane, a scăzut; dar nu este mai puțin adevărat că, din urmarea versurilor oarecum armonioasă și din sfiala exprimată, se ridică o anumită boare de frumusețe, care urmărește încă pe cititor. Totuși niciodată noi nu vom mai putea să reflectăm toată apusa strălucire a acestui poem, fiind cu totul străini de atmosfera, care în parte l-a și creat. Din acest punct de vedere sonetul lui *Arvers* amintește poezia lui *Gérard de Nerval Une allée du Luxembourg*:

Elle a passé, la jeune fille,
Vive et preste comme un oiseau:
A la main une fleur qui brille,
A la bouche un refrain nouveau.

C'est peut-être la seule au monde
Dont le coeur au mien répondrait;
Qui venant dans ma nuit profonde
D'un seul regard l'éclairerait !...

Mais non, — ma jeunesse est finie....
Adieu, doux rayon qui m'a lui, —
Parfum, jeune fille, harmonie....
Le bonheur passait — il a fui !

Atât la *Arvers* cât și la *Gérard de Nerval*, este aceeași trecere pe lângă o fericire personală care ar fi putut să existe, aceeaș

neîndrăzneală de a o face să existe și, până la un punct, aceeași delicatețe a exprimării.

Dacă nu luăm în seamă o infimă deosebire de simțire, sonetul lui Arvers mai amintește și *A une passante* de Baudelaire. Numai că, de sigur, versul ultim al lui Baudelaire

O, toi que j'eusse aimée, o, toi qui le savais !

arată o altă situație sentimentală a poetului față de aceea căreia îi este adresat poemul, iar cuprinsul de motive lirice se dovedește mult mai aproape de *Une allée du Luxembourg*. Altfel, atmosfera romantică rămâne aceeași și la Baudelaire, *A une passante* fiind o bucată aproape singulară, prin sentimentalism, în producția poetului de o atât de arzătoare senzualitate mohorâtă. Oricum ar fi, ceea ce ne interesează acum este faptul că sonetul lui Arvers poate fi considerat ca o monodie, în înțelesul că această singură poemă a creat autorului întreaga faimă.

Din acest punct de vedere și întru cât privește literatura noastră, Vasile Cârlova este pentru noi un poet monodist. Cârlova a ajuns până azi, din generație în generație, datorită elegiei *Ruinurile Târgoviștei*. Față de tot cece se scrisese înainte ca poezie lirică, elegia lui Cârlova aduce puternice accente lirice, ridică meditația spiritului, stârnită de ruini istorice, până la înălțimea dela care îi apare destinul însuși al omenirii, destin făcut din zădărnici și piericiune. După cum suspina poetul lângă surpăturile cetății:

Voi încă în ființă drept pildă ne slujiți
Cum cele mai slăvite și cu temei de fier
A omenirii fapte din fața lumii pier;
Cum toate se răpune ca urma îndărăt
Pe aripile vremii de nu se mai arăt.

Sau:

Și de vederea voastră ce-a tristă insuflat
A noastră neagră soartă descoper neîncetat.
Mă văz lângă mormântul al slavei strămoșești
Și simț o tânguire de lucruri omenești

Pe alocurea răsună chiar glasul jalnic al monodiilor antice:

« Ce vai a mai rămas,
 Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut,
 Când duhul cel mai slobod cu dânsa a căzut ! »

Din figuri poetice, cum sunt stergerea faptelor omenești « ca urma îndărăt », « aripele vremii » și inconsistența umbrei, precum și din tonul general de un răsunset cu totul pre-eminescian, putem vedea ce mare poet era sortit să devină Vasile Cârlova, dacă moartea nu l-ar fi surprins după ce compusese numai câteva poezii. Așa încât, *Ruinurile Târgoviștei* fiind singura operă care l-a recomandat posterității, Cârlova ar putea trece și el drept un autor constrâns de moartea prematură să fie monodist.

Un alt poet care, având o operă destul de bogată, n'a străbătut totuși până la noi decât cu o singură compunere este Al. Depărățeanu. El este autorul culegerii *Doruri și amoruri* (1860-61) volum aproape ilizibil azi din cauza limbii, în care a fost conceput. Depărățeanu fusese coleg cu Odobescu la Paris, făcând parte din aceeași asociație *Junimea Română* și luptând deci pentru idealuri comune. În timp însă ce Odobescu, din străinătate, venea cu o mare dragoste pentru limba cu adevărat românească, pe care el o împrăpăta cărturărește din textele cronicelor și din vorbirea populară, Depărățeanu aducea cu el apucătura, care era a epocii și nu numai al lui singur, de a împeștița limba românească cu cuvinte franțuzești. Din această cauză versurile lui se înfățișează astăzi într'un mod aproape respingător, ca și versurile lui He-liade Rădulescu după ce și-le italianizase.

Pe lângă aceasta, poetul *Dorurilor și amorurilor* mai aducea cu sine sonorități exotice împrumutate cu deosebire Spaniei, care este, după cum se știe, țara cu nume de localități și de eroi nu spuse, ci sunate cu trompeta. Slăbiciunea pentru versurile compuse din sonorități toponimice și onomastice spaniole i-a creat o relativă popularitate printre poeții noștri simbolști. Tot printre simbolști, el a mai fost cunoscut prin poezia intitulată *Un... și O...*, pe care o redăm în întregime spre amuzarea cititorului:

Damicela de carò
 Zice 'n lume c'am fost un...

Are drept... ca un nebun
N'o vedeam că este o...

Ii făceam versuri cado,
Ca tot ăla ce e un...
In loc să-i fi dat tutun
Vin și mere ca la o...

Ii cântam sol la si do
Din gitara mea ca un...
Nu luam un fluer bun
Și s'o fluer ca pe o...

Sentimental Romeò
O iubeam d'amor ca un...
Când colo, cu toți îmi spun,
Julietta era o...

Pe de altă parte, printre poeții noștri tradiționaliști, Depărățeanu își cucerise un locșor de stimă prin bucata intitulată *Mama*. E cunoscuta poezie coppéistă în care o mamă împarte tot ce are ca hrană copiilor ei, care, întrebând-o ce-i mai rămâne, primesc răspunsul: « — Voi ».

Dar atât pentru simbolisti cât și pentru tradiționaliști, Depărățeanu rămăsese și este încă până astăzi cunoscut ca poetul *Vieții la țară*. Ceea ce interesează în deosebi în această poezie și ceea ce oarecum cucerește încă este o ritmică vioaie, o știință prozodică relativ perfectă și ca să zicem așa pre-coșbuciană. Strofele au câte opt versuri de măsuri diferite și anume primul având opt silabe, al doilea patru, al treilea șapte, al patrulea iarăși opt, al cincilea iarăși patru, și în sfârșit al șaselea iarăși șapte. Aceeași combinație de măsuri în cuprinsul aceleiași strofe, poetul a mai întrebuintat-o și în alte compuneri cum sunt *Lila* și *Calul*. În cea de-a doua, găsim strofe din care se va putea vedea aplecarea poetului către versurile sonore. *Calul* e o poezie, în care se trece în revistă toți cailor de oarecare celebritate; se pomenește astfel de Bucefal, de calul-consul al lui Caligula, de Rozinanta, de calul alb al lui Napoleon, de calul-boier al lui Mavrogheni etc.. Dar în special gargara de cuvinte, atât de scumpă poetului, nicăiri nu este mai evidentă ca în următoarele strofe:

Dar în Mediul Ev când bele
 Damoazele
 Iubeau pagi și scutieri
 Ș'ai heralzi striga 'n turnele
 « Dați la bele
 Loc și-onoare cavaleri ! »

Pe San Jak de Compostela
 Timpu acela
 Nu văzu triumfător,
 Pe Rabioca imortalul,
 Ce fu calul
 Lui Cid el Campeador ?

Cititorii, având acum asemenea ritmuri în auz, își amintesc poate mai bine de *Viața la țară*. Motivul dominant este idila câmpenească. Un amestec haotic de motive secundare face ca printre elfi și silfide să apară Camila lui Virgil și să treacă, se înțelege, și Teocrit; nu lipsește nici filosoful pozitivist care umple câteva strofe cu amărăciunea sa. Dar peste tot stăpânește idilismul nemăsurat, ca și câmpurile care-l inspiră, și câteodată de o frăgezime pe care o redau mai ales strofele:

Spicul blond cu paie de aur,
 Scump tezaur
 Pentru mari și pentru mici,
 Undulează 'n mii de valuri
 Intre maluri
 De sulfină și d'aglici

Pentru asta voi să mor,
 Ca un fluture pe floare,
 Beat de soare
 De parfum și de amor !

Moară tonții în palate
 Imbrăcate

Cu covoare d'Ispahan
 Ei, ce chem pietrele triste
 Ametiste
 Și părinte — pe tiran

Mi-e dați-mi valea verde
 Unde pierde
 Omul negrele gândiri;
 Unde-ți uiți de infamia
 Și sclavia
 Auritelor zidiri !

Incât Depărățeanu, deși autor al unei culegeri de versuri foarte cuprinzătoare, poate fi privit ca poet monodist, deoarece *Viața la țară*, cu ritmica ei combinată, cu tonul alegru și pe alocurea de o reală frăgezime, este titlul lui de glorie cel mai însemnat. Căci altfel, autor monodist cu adevărat, noi nu avem decât pe Alexandru Davila cu *Vlaicu Vodă*. Și încă, îl avem și pe el câtă vreme nu se va putea dovedi că piesa, care i-a creat faima, n'a fost scrisă de Odobescu.

Cu înțelesul însă pe care, cuvântului monodie i-l dă George Sand în împrejurarea amintită, ca operă «născută în umbră», nebănuită de nimeni că ar fi putut să se producă, literatura noastră nu cunoaște decât romanul lui G. Ibrăileanu, *Adela*. Un om întârziat printre noi din epoca romantică, un suflet stingher, care și-a ascuns toate emoțiile personale până la punctul că nimeni n'ar fi putut să-și închipuie că tănuiește chiar o dramă sentimentală, un om închis în sine așa cum erau toți romanticii, a compus acest roman. Sfiala de erotism se leagă dela sine de aceea cuprinsă atât în sonetul lui Arvers cât și în *Dominique* al lui Fromentin.

Gândul nostru însă nu este să arătăm pe toți scriitorii care-și dătoresc reputația unei monodii în adevăratul înțeles al cuvântului sau care au fost constrânși, printr'o împrejurare ori alta, să treacă drept autori monodiști. Cercetată mai în amănunt literatura noastră ar vădi un număr surprinzător de mare de scriitori de felul acesta, deoarece în cele din urmă spiritul critic schematizează întotdeauna pe scriitori, fiind dispus, pentru ușurința

proprie, să lege numele mai tuturor de câte o singură operă. Nu; nu gândul unui recensământ al monodiilor românești ne-a sugerat acest articol.

Am dorit numai să arătăm că printre scriitorii noștri contemporani se găsesc unii care fără o activitate ilustră au izbutit o singură poezie sau povestire de valoare cu totul antologică. Nu este vorba, se înțelege, de acei scriitori contemporani, care au o reputație bine stabilită, precum nici de scriitorii ziși de mâna a doua.

Ca un omagiu adus activității literare, oricât de neînsemnată ar fi ea, adică activității spiritului, prin care un om se înalță până la dezinteresarea personală, noi intenționăm să relevăm două-trei nume de scriitori care, fără niciun ecou în opinia publică, precum nici în opinia literaților, au scris mici compuneri demne de oarecare atenție admirativă. Acesta ne-a fost gândul dintâi și numai datorită asociațiunilor aproape automate în jurul ideii de autori monodiști am fost siliți la înconjurul de până acum al chestiunii.

Din rândul scriitorilor contemporani, aproape fără nicio circulație literară, memoria noastră reține un nume care, acum cincisprezece ani semna în *Viața Românească* o foarte interesantă povestire. Este vorba de d. Titus Hotnog, autorul *Vrăbioiului alb* (*Viața Românească*, Octomvrie, Noemvrie, Nr. 10 și 11, 1923) D. Hotnog a mai publicat și alte povestiri în aceeași revistă, dintre care menționăm pe *Dimitri Ivanovici* și *Trombonul misterios*. N'am uitat nici acum vorbirea lui Dimitri Ivanovici, gospodarul de lângă Chișinău, care își fermeca oaspeții în special cu darul ospitalității, după cum ne asigura autorul, cu darul vorbei frumoase, cum credem noi. Căci știa să spună despre strugurii străvezii « poamă plăvaie », vorbea despre « floarea de răuruscă » și putea exprima « mirozna de verdeață dulce », spunând drumului principal al satului, de asemenea pitoresc, « șleaul cel mare ». Dar d. Hotnog a rămas pentru noi ca autor al povestirii *Vrăbioiul alb*, care, până la recitare, ne îmbătase aducerea aminte ca un grăunte ascuns de tămâie. Ca să se vadă felul scrierii d-lui Hotnog vom cita mai întâi o pagină dela începutul narațiunii.

« Sigur este totuși că în orașul nostru, într'o dimineată târzie de toamnă, s'a ivit un vrăbioi alb. De unde a răsărit acest vrăbioi anti-științific, e greu de aflat. Vrăbia e pasăre prea banală și prea cunoscută. Cine se interesează

în mod sincer și serios de vrăbii, de oameni săraci, de poeziile din gazete și de picturile reclame? Ca să se fi născut dintr'un ou rău conceput ori dintr'o viță aleasă de vrăbii albe, la care se vor fi închinat vreodată popoare idolatre? Să se fi născut el între hotarele destul de largi ale orașului nostru ori să fi venit de undeva de departe?

« Nu ar fi mirare ca acest vrăbioiu într'un singur exemplar să-și fi schimbat dintr'o pricină oarecare culoarea lui sură vrăbiască. Multe animale se decolorează până la alb fie de bătrânețe, fie de boală, fie chiar de plăcere (cum e cameleonul și unele găze și viermi cu nume pocite latinești sau grecești, a căror ortografie e imposibil de reprodus din memorie). Se prea poate ca acest modest vrăbioi să-și fi făcut apariția mai de mult și să nu-l fi băgat nimeni în seamă. Soarta l-a pus pe creanga unui copac dintr'o țară locuită de oameni pușini sensibili ».

Sau :

« Orașul are străzi foarte mari, adică lungi și foarte largi. Mergând pe ele ai impresia că locuitorii acestui oraș sunt veniți din India și că au păstrat în memorie proporțiile străzilor frecventate de elefanți și de cămile. Strada din mijlocul orașului e chiar din cale afară de mare. Pe la mijlocul acestei străzi este o piațetă în mijlocul căreia se ridică soclul de granit al unei statui uriașe. Statuia astăzi nu mai este. Ai crede că, fiind așezată prea sus, a fost luată de vânt ori că s'a urcat la ceruri. De fapt ea s'a coborât într'un beciu național, într'un soi de infern (așa înalță și coboară soarta și pe oameni și statuile lor !).

« Țăranii trec pe lângă acest pietroi geometric ca Felahii pe lângă Sfinx; iar burghezimea orașului trece suspinând ca Beduinii pe lângă Aerolitul dela Mecca. Odinioară se înălța chipul uriaș al unui om mediocru, din care numai ciubotele era partea cea mai vizibilă; restul se pierdea în nouri. Și azi se mai pot citi pe soclu inscripții ca: « Patria recunoscătoare 1824—1852 » sau « O națiune care pierde n'are dreptul să trăiască » și altele de felul acesta săpate cu litere atât de frumoase și înflorite, încât nimeni nu le observă, nimeni nu le citește. Acest împărat modern văzut de sculptor la microscop, ori în visurile copilăriei, era atât de străin pentru locuitorii satelor, încât mulți îl luau drept Irod-împărat sau vreunul din acei verzi, roșii și mătăuși-împărați ai basmelor populare ».

Orașul, după cât cititorul poate să recunoască, este de sigur Chișinăul. În capitala Basarabiei, d. Hotnog imaginează pe un anume Fritz Mayer, « contabil la o bancă din oraș », om ciudat care calculează mintal cifre enorme, pe care le vede luminoase, și care, ca o încununare a ciudățeniei matematice, mai predă și gramatica pe degete, cabalistic, după un sistem propriu.

Acest Fritz Mayer zărește într'o zi vrăbioiul cel alb lângă statuie. Trecătorii se adună în jurul său. Alături, după ce grupul

sporise, doi băieți se iau la bătaie; lumea se adună din ce în ce mai multă, preocupată cu deosebire de harța băiețașilor, decât de vrăbioiul-fenomen; sergentul de stradă intervine, iar vrăbioiul zboară. Fritz Mayer va fi de acum obsedat, el — om ciudat, — de vrăbioiul alb, adică de-o ciudățenie a naturii.

« Vrăbioiul alb luase loc atât de însemnat în viața lui sufletească încât cifrele îi apăreau acum în minte ca o infinitate de mișcări variate ale aceleiași păsărele rare ».

Obsesia crescând, Fritz Mayer anunță în gazetele locale: « În orașul nostru este o vrabie albă. Cine o va prinde și va aduce-o subsemnatului va primi drept recompensă o sută de lei. Fritz Mayer, contabil, strada Cometei 5 ». Urmează mobilizarea tuturor haimanalelor orașului precum și a școlărilor.

În școli nu mai există posibilitate liniștită de învățatură. Căci elevii întrebă pe profesor, indiferent de obiectul de studiu al acestora, dacă este cu puțință să existe un vrăbioiu alb. Iar profesorii întârziază dela ore în cancelarie, discutând aprins aceeași controversă.

Obsesia contabilului cuprinde încetul cu încetul toată viața orașului. Prefectul de poliție se interesează de chestiune îndeosebi. Iar comunitatea israelită, ca să facă plăcerea prefectului, antisemit notoriu care ar fi putut să fie astfel îmblânzit, oferă o mie de lei aceluia care va prinde vrăbioiul alb. Dar soția generalului comandant al garnizoanei dorește de asemeni să fie stăpâna unei așa rarități păsărești. Prefectul de Poliție, auzind aceasta, renunță la eventualul vrăbioiu în favoarea d-nei general. Cum însă evreii aveau legături mai directe, și deci nevoi mai mari, cu prefectul, vorbesc prin bogătașii lor Moritz Cogan și Ițhoc Sainberg cu misiții Șmerăl și Con. Aceștia merg la farmacistul Vais și aranjează o decolorare a două vrăbii: una o va primi prefectul Poliției într'o cușculiță de argint, iar alta generalului. Și fiindcă fiecare cetățean dorea acum câte o vrabie albă, misiții dimpreună cu farmacistul pun bazele unei întreprinderi, care ajunge să vândă vrabia albă pe prețuri cu totul derizorii.

În acest timp, Fritz Mayer, neștiind încă nimic despre goana după vrăbioiul alb a întregului oraș, ca om retras ce era,

« aștepta încrezător pe acel care avea să-i aducă comoara aprinsei lui dorinți. Odată Fritz Mayer adormi ca de obicei cu gândul la vrăbioiul alb.

Visă cum înmulțea două numere de câte șapte cifre fiecare. Deodată, ca porumbelul sfânt dela botezul lui Isus, veni în sbor un vrăbioi alb, întocmai ca cel pe care-l văzuse lângă statuie. Vrăbioiul se așază la un colț al mesei și se uita cu dragoste spre Fritz Mayer, întinzând cioculețul lui de fildeș. Fritz Mayer lăasă calculul ca să admire păsărica. După câteva minute, vrăbioiul începu să țupăie vesel, apropiindu-se de foaia de hârtie pe care erau scrise cele două numere de câte șapte cifre. Aici, cum se întâmplă de obicei în visuri, avu loc o minune; vrăbioiul se opri deasupra numerilor și începu să înghită, ca pe niște boabe de mei, toate cele patrusprezece cifre în ordinea în care erau scrise; iar după o scurtă pauză întocmi ca un vierme de mătase, scoase din cioc și înșiră pe hârtie, într'un rând drept un singur număr lung. Fritz Mayer citi: era tocmai produsul celor două numere înghițite. Lacrimi de fericire îi umeziră ochii și se trezi... În nopțile următoare, vrăbioiul alb apăru regulat în vis lui Fritz Mayer în cele mai fantastice situații ».

Aflând întâmplător că vrăbioiul alb nu este un exemplar unic, ci face parte dintr'o serie întreagă, aducându-i-se la cunoștință și întreprinderea deschisă de misiți cu farmacistul Vais pentru procurarea de vrăbii albe amatorilor, Fritz Mayer cunoaște cumplite sguduiuri sufletești. De ce însă autorul povestirii ascunde drama propriu zisă sub reflecțiuni în legătură cu exemplarele unice pe care natura le creează când și când, pentru care Fritz Mayer manifesta o înclinare deosebită, aceasta n'am putut înțelege.

La recitare, suferința contabilului din pricina batjocorii pasiunii lui enorme pentru vrăbioiul alb, apare ca neîndestulător de adâncită pentru ca să avem sentimentul că ne găsim în fața unei opere de artă incontestabile. Cu toate acestea, imaginația autorului a scos la iveală în cursul narațiunii împrejurări și momente fie de umor reținut, fie de cadru anecdotic, cu totul interesante; și mai ales invențiunea sa, chiar nedesăvârșită cum credem azi că este în realizare, are un farmec deosebit și o originalitate ce nu poate fi uitată. Ea amintește de sigur *Le perroquet vert* al Principesei Marta Bibescu, dar ingenuitatea de simțire a lui Fritz Mayer în legătură cu vrăbioiul alb trezește în special amintirea unei povestiri de Flaubert, intitulată *Un coeur simple*. La Flaubert e vorba despre o fată de serviciu, Felicité, care își leagă viața de un papagal în așa măsură, că în momentul morții pasărea îi apare deasupra patului ca duhul sfânt, cum apare și vrăbioiul alb în visurile lui Fritz Mayer.

Vrăbioiul Alb este monodia d-lui Titus Hotnog, care va face

ca numele său să nu dispară cu totul din mintea iubitorilor de literatură, deși d-sa a mai scris și alte povestiri, pe care le-a strâns într'un volum *Vrăbioiul alb (...și alte păsări*, nuvele schițe și documente omenești, Iași 1936), precum și două broșuri, una « *Bezerebam* » din *cronica persană a lui Fazel-Ullah-Raschid* (studiu istorico-filologic, Iași, 1919), iar alta *Câteva nume topice românești de origine cumană* (Iași, 1934).

Ca și d. Titus Hotnog, un publicist cunoscut mai mult din profesiunea lui de gazetar, d. Constantin Băleanu, care până acum nu și-a strâns în volum compunerile literare, ne-a dat prilejul să-i reținem numele în legătură cu o nuveletă intitulată: *Intâmplarea lui Gogu Suflețel* și publicată tot în *Viața Românească* (1932). Povestirea d-lui Băleanu este mai simplă decât a d-lui Hotnog, dar de aceeași valoare. Un om sărman găsește, zăcând undeva, un cal; fiind cuprins de milă, îngrijește calul din puținul său, îl transportă în ogradă și încetul cu încetul îi redă viață. Calul se întrecează pe zi ce trece până la a se mișca cu oarecare vioiciune. În cele din urmă, întremat cu totul, calul, care suscitase în sufletul lui Gogu Suflețel o mare dragoste, pune coada pe spinare și fuge la vechiul stăpân, lăsând pe Suflețel în cea mai cumplită desnădejde. *Intâmplarea lui Gogu Suflețel*, după cât se vede, e de sigur cu mult mai simplă decât întâmplarea lui Fritz Mayer al d-lui Hotnog, dar d. Constantin Băleanu în analiza sufletească precum și în invențiune are același merit.

Iar acum, ca să sfârșim cu ceea ce trebuia să începem, vom comunica cititorului că întocmai precum d-nii Hotnog și Băleanu sunt autorii unor monodii în proză, d. Lazăr Iliescu este autorul unei monodii în versuri. D-sa, se înțelege, a mai scris și alte versuri în afară de cele pe care le vom aminti noi; a tradus din poezii francezi, cu deosebire din Baudelaire, din a cărui producție a tipărit de curând chiar un volum întreg. Cu toate acestea, micul titlu poetic al d-lui Lazăr Iliescu rămâne *Convoi funebru* publicat în *Viața Românească* (Nr. 6, 1922).

Neputând-o cita în întregime, vom reda poezia d-lui Lazăr Iliescu (numai câteva strofe dela început) în proză, bizuindu-ne pe vorba lui Goethe din *Adevăr și poezie*, că o operă în versuri, dacă în adevăr cuprinde frumuseți poetice, răpindu-i-se ritmul și rima, nu pierde nimic. Se înțelege însă că Goethe, spunând

aceasta, avea în vedere înzestrarea specială a celui care transformă în proză poezia. Cum condeiului nostru îi lipsește puterea, care s'ar cere într'o astfel de împrejurare, cititorul va înțelege că versurile d-lui Lazăr Iliescu sunt de o frumusețe pe care fraza noastră nici nu încearcă s'o redea.

Așa dar, poetul vede într'o toamnă cețoasă, « pe strada plină de noroi » un convoi funerar; caii erau bătrâni, mulțimea — istovită, iar admosfera încărcată de cântecșle de jale. Poetul descrie în amănunt procesiunea :

« Doi ciocli duc coliva veche.
 In față un paracliser
 Cu ochii îndreptați spre cer,
 Cu pălăria verde pe-o ureche,
 Deabia mai ține 'n mâinile osoase
 Prăjina unei cârpe unsuroase
 Cu chipul sfântului Andrei

Câteva scene specifice împrejurării, cum este un copilaș care pentru « doi-trei gologani » duce pe umăr cu greutate « crucea de lemn », întregesc tabloul. Și poezia urmează :

« Pe strada plină de noroi
 Pe strada veche, desfundată,
 Convoiul merge încet greoi...
 Dar,
 Pe lângă zid, grăbită trece
 O fată... ochi adânci de foc...
 O clipă s'a oprit în loc,
 Privind la lumea ce petrece
 Pe mort.
 Și cum e-atât noroi
 Și-a ridicat pușin rochița
 Incât se văd ciorapii amândoi...

Și-atunci
 Același dor
 A străbătut cuceritor
 Intreaga tristă adunare.

Femeile privesc geloase,
 A amuțit întregul cor
 Și multe fețe cuvioase
 Și 'ntorc privirea pofuitoare
 În urma ei...

Iar pe prăjină, sus, se 'ntoarce
 Și chipul sfântului Andrei.

Cititorul a observat, de bună seamă, că d. Lazăr Iliescu nu exprimă în poezia aceasta atât un moment liric, cât unul pictural și dramatic. El se va fi interesat, evident, de tabloul însuși, ca spațiu ce ocupă, precum și de mișcarea grupului înfățișat de autor. Căci semnificația poetică stă tocmai în mișcarea, pe care o repetă însuși sfântul Andrei de pe prăjină, mișcare contrară celei firești la o înmormântare. Și lirismul nu este îndepărtat numai de picturalitatea împrejurării și de dramatismul grupului, cât mai ales de intențiunea satirică a autorului. Totuși d. Lazăr Iliescu n'a izbutit mai puțin să scrie un poem, pe care, în ceeace ne privește, noi l-am reținut de acum aproape douăzeci de ani, deși expresia, la dreptul vorbind, se arată câteodată stângace și chiar destul de sărăcuță.

Pe acești trei autori contimporani dd. Lazăr Iliescu, Constantin Băleanu și Titus Hotnog, de care ne-am amintit a-i fi citit cândva în paginile *Vieții Românești*, am dorit noi să-i înfățișăm cititorilor ca pe niște monodiști contemporani necunoscuți. Iar la lumina exemplului lor, doream de asemenea să sugerăm cuiva îndemnul de a cerceta întreaga noastră literatură, și mai ales pe aceea rămasă prin revistele de totdeauna neadunată în volume, unde fără îndoială că vor fi mai existând și alte asemenea monodii. Că autorii monodiști au dreptul la o astfel de punere în lumină este incontestabil, de oarece majoritatea scriitorilor au destinul de a rămâne pentru urmași legați de câte o singură operă. În ceea ce privește pe poeți în special, ei sunt studiați totdeauna în așa chip încât se caută a li se izola timbrul caracteristic, cu alte cuvinte monodia lor intimă, prin care ne cuceresc.

De aceea, credem noi, o cercetare amănunțită a literaturii noastre ar fi cu totul îndreptățită, dacă ar năzui să descopere

pe scriitorii fără circulație literară, dar autori ai câte unei reușite întâmplătoare. DD. Titus Hotnog, Constantin Băleanu și Lazăr Iliescu, fiecare cu mica lui operă amintită de noi mai sus, îndeamnă și asigură în același timp munca eventualului cercetător.

VLADIMIR STREINU

ST. O. IOSIF

Conturarea fizionomiei morale și scriitoricești a lui St. O. Iosif se săvârșește timpuriu. Poetul face parte din fericita familie spirituală a celor ce se găsesc fără să se caute prea mult. Încă înainte de a fi publicat, dar pe când începuse a scrie, adolescentul de cincisprezece ani (1890), împărtășindu-și sufletul și proiectele, epistolar, își desvăluie câteva trăsături esențiale și permanente. De pe atunci, socotește stilul, «arta scrierii», ca o faptă, o lucrare; la o vârstă când se folosește de un loc comun, spre a numi stilul «oglinza sufletului», viitorul poet îl consideră totuși rezultatul unei elaborări. Destinul său de migăliton al cuvântului scris e parcă închis în cele câteva naive rânduri de adorare a însușirilor stilistice, recunoscute corespondentului său. În aceeași scrisoare, își mărturisește predilecția pentru scrierile istorice, și cu deosebire pentru «tot ce este scris într'un stil popular». Urmează, cu o candoare naivă, mărturia inefabilei plăceri, de acest ordin: «Limba pe care o vorbește poporul, are pentru mine o dulceață, pe care nu ți-o pot descrie...». Interesul filologic i se dezvoltă în reacțiune împotriva latinismului, care stăpânea încă în Ardeal: «Vrea să ne facă de tot latini și pentru dragul latinismului împreună cacofonia cu monotonia și cu etimologia și fabrică cuvântul *adeveritate!*» Asemenea abuzuri îl rod la inimă și de teama să nu uite expresiunile românești frumoase, le urmărește mereu cu gândul, în fervente meditații.

După ce și-a dezvoltat gustul prin citire, adolescentul se apucă să adune povești, anecdote și poezii populare, din împrejurimile Sibiului. Domiciliul periferic îi îngăduie plimbări câmpenești, pe înserate, în căutarea unor locuri pitorești ca acelea în mijlocul cărora fusese crescut la Brașov și în împrejurimi; după cum mu-

tarea într'o stradă centrală, închizându-i zărilor înverzite, cu ziduri înalte, îi îndeamnă sufletul spre tânjire.

Sentimentul naturii este așa dar la Iosif înăscut, de vreme ce străbate din manifestările sale primordiale, sau măcar dezvoltat din prima copilărie, cu o puternică întipărire. Cu toată acea « mulțămire dulce », simțită în plimbările vespérale și fără să ducă vreo lipsă, adolescentul e nemulțumit fără pricină și varsă lacrimi fără să știe de ce. În aceeași vreme, crede că este mizantrop. Cele două trăsături intime și statornice, melancolia și nevoia de singurătate, îi sunt de asemenea înăscute sau dezvoltate la vârsta primelor impresii sufletești. Nestatornicia lor, frecventă în manifestările adolescenței, denotă o criză de creștere norocos străbătută: la St. O. Iosif, stigmatele crizei de creștere rămân neșterse, ca stări de conștiință și ale maturității. În sfârșit, printre însușirile adolescentului, augurante, mai menționăm productivitatea sa îmbelșugată, dar și modestia cu care începătorul închină pavilionul înaintea măștrilor literari, respectați pentru desăvârșirea artistică.

Poetul și artistul de simțire naturistă și de expresie populară, se găsesc în stare nucleară la St. O. Iosif, înaintea debuturilor sale, indicați cu o precizie puțin obișnuită. Literatura sa se va desfășura fără șovăire în sensul întrezărit de adolescent. După relativ scurte dibuiri, pe care le-am numi generice, spre a desemna caracterul necesar al senșibleriei în oricare începuturi lirice, poetul pășește spre notorietate, cu colaborarea sa la « Vieța » (1894—95). Materialul primelor sale poezii bune se trage din viziunea satului copilăriei sale, locul natal al tatălui său. În structura satului ardelenesc, recunoaștem caracterul micului târg ciscarpatin. Din acest cadru de structură semi-rurală, dar cu mărețe priveliști naturale, St. O. Iosif a păstrat un mănunchi bogat de impresii ale copilăriei.

Oricare ar fi fost turburarea adolescenței, copilăria poetului învederează o tonalitate de voioșie, predominantă: este copilăria, cu caracterele ei universale, abia colorate local. Asupra satului e însă nevoie să stăruim, deoarece ne va duce la unele încheieri deosebite. Momentul obișnuit al fixării sale descriptive nu poate fi decât cel duminical sau sărbătorec, când satul iese din toropeala zililor de muncă; sau este ziua de bălci, care-i însuflețește înfățișarea. De câte ori ritmul viziunii obiective e înviorat, poetul

aderă și cu subiectivitatea sa, cucerită. Așa e tabloul de « Veselie », la orândă, unde creștinii și popa petrec, ca să uite de urgia vifor- niței de afară.

Scriitorul are câte o notă realistă, care-i trădează prezența efectivă. Notabilă e însă azeziunea sa spirituală, la petrecerea colectivă, sau replica din « Fuit... », cu melancolica evocare a veseliei, la revederea crâșmei părăsite. Eroul individualizat al vieții rurale, sărbătorești, este « Cobzarul », depozitarul baladelor și al doinei, păstrătorul datinei. Un element de pitoresc, în zu- grăvirea satului, e șatra cu țigani sau țigani ambulanți, artiști. O notă duioasă de compătimire îi însoțește (« Noaptea sub schele » și « Artiști »), notă care nu va reuși, către sfârșitul existenței poe- tului, să se prefacă în puternic accent de simpatie pentru cate- goriile muncitoare.

De bună seamă, lectura lui Coșbuc nu e străină în ritmul câte unei bucăți ca « Furtuna », dar mai vrednică de luare aminte e efortul, încununată cu izbândă, de a se diferenția de accentul înaintașului, prin evitarea cadențelor sale ritmice și a temelor sale rurale. De aceea, lipsește idilicul, care e scenic și sen- timental, — și i se substitue o filmare mai veristă a aspectelor dela țară. Nota diferențială, de sigur voluntară, iese în lumină cu deosebire în înfățișarea muncilor agricole, sub semnul aspru al secetei. În acest fel, energica pecete optimistă a meșterului năsăudean, e din capul locului îndepărtată, începătorul conser- vându-și filonul personal. (Rămâne de cercetat, ceea ce nu s'a făcut până acum, de cunoscătorii limbii maghiare, dacă nu se găsesc mai curând influențe din Petöfi.) Pastelurile lui St. O. Iosif, în « Patriarhale », derivă din viziunile sale primordiale, redactate pentru « Vieța ». Fără să trădeze o atitudine pesimistă, ele des- fășoară cu obiectivitate condițiile vitrege ale muncilor câmpenești; în monotonia caniculei, paparudele aduc o notă vioaie de pitoresc. De altfel, mănunchiul de « Pasteluri » nu este sistematic pesimizat, oferind cititorului o varietate de aspecte și tonalități, foarte per- sonale, dacă le alăturăm de Coșbuc, cu ideea de model, precon- cepută. Nota regională nu lipsește, dar ea se strecoară alături de obiectivul central, al vieții dela țară, unde mai nu se deslușește caracterul local de caracterul general al spațiului nostru etnic. Prin altesatul și cuvinte, câmpul, în viziunea lui St. O. Iosif,

deși zugrăvite cu un netăgăduit verism, nu înfățișează prin particularități etnografice sau lexicale, o perspectivă regională. La configurarea sintetic românească a satului, va fi contribuit strămutarea timpurie a poetului, în Vechiul regat, dar într'o măsură mai hotărâtoare, refuzul său de a specula un material verbal, provincialist. Iredentismul ia uneori caracterul subiectiv al sondării viitorului, la sfârșitul unui pastel:

« Vă răsări când-va și steaua
Acestui neam nenorocit? . . . »

după cum dragostea pentru provincia natală e exprimată de poetul pribeag prin mijlocirea călărețului care ține fața întoarsă, spre Ardeal.

În *Amintiri dela «Luceafărul»*, d. Octavian C. Tăslăoanu notează cu bună dreptate că tema acestui pastel (VI) l-a inspirat pe Octavian Goga în poezia «Pribeag». Sunt, într'adevăr, corespondențe prea izbitoare în cadența ritmică, pe lângă repetatele semne de falsă-memorie; versurile lui St. O. Iosif:

« Un voinic pe-un murg călare »

și

« Unde-o turlă 'n fund străluce »

se păstrează în poezia lui Goga:

« Un voinic pe murg călare »

și

« Turla satului străluce ».

Comentatorul socotește modelul superior imitației, fără a-și întemeia susținerea. Poate că superioritatea poeziei lui St. O. Iosif, altminteri de o factură desăvârșită, constă în caracterul ei mai impersonal, care ridică nostalgia la simbol, în timp ce imitația are un caracter sentimental și anecdotic. Influența lui Iosif asupra lui Goga, nu se mărginește însă la câte o reminiscență; ea se afirmă, mai în genere, ca o obsesie ritmică, aproape în toate poemule scurte, cu catrene hepta- și octo-silabice.

De asemenea, înainte ca Goga să speculeze tema desrădăcinării, cu un caracter oarecum doctrinar, deplângând părăsirea vetrei țărănești, St. O. Iosif, încă din 1897, îi dă expresia obiec-

tivată, în cuvintele de despărțire pe care le rostește mama, la plecarea feciorului.

« Da, mult mai bine ar fi fost
Să fi rămas în sat la noi,
De-ai fi avut și tu vreun rost,
De-am fi avut pământ și boi ».

(« Adio »)

La Goga, mai celebrele versuri, ulterioare: « De ce m'ați dus de lângă voi ? », nu sunt decât replica subiectivă și retorizată a poeziei « Adio ». Tema, pe care și-a însușit-o Goga cu un accent mai dinamic, se regăsește la Iosif în alte două poezii premergătoare: « Invins » (1898) și « Pribeagul » (1899). Numai că, ideea de neadaptabilitate a elementului uman, strămutat dela țară la oraș, nu ia la adevăratul ei autor, caracterul unei teze sociale, ca la Goga. În cronologia celor doi poeți, nu trebuie trecut cu vederea că volumul de « Patriarhale » al lui Iosif, înglobând mai vechea culegere de « Versuri » (1897), apăruse înainte de ivirea revistei « Luceafărul », în care se produce decisiva orientare lirică a lui O. Goga. În « Patriarhale » se găsește nuclear satul, a cărui monografie lirică va fi reluată de Goga, cu un îndemn activ, de răsunet social. La drept vorbind, « Poezii » (1905) de O. Goga nu sunt decât un ecou amplificat, al « Patriarhalelor », trecute printr'o sensibilitate virilă, răsvrătită.

După primele sale tablouri, de schițare realistă a satului și de voioasă evocare a copilăriei, St. O. Iosif și-a conturat personalitatea din confluența celor două motive de inspirație. Sub semnul tendinței presemănătoriste, a lui Vlahuță, se dezvoltă sensibilitatea pentru trecut, paseismul sentimental al tânărului poet.

În « Convorbiri literare » și în filiala ei independentă, « Literatura și arta română », ori în reviste tinerești, la a căror organizare a contribuit, la « Floare-albastră », la « Pagini literare » și « Curierul literar », structura sa temperamentală, nostalgic orientată către țară și trecut, se dezvoltă armonios. Atingerea cu străinătatea, timp de doi ani (1899—1901) nu-i alterează sensibilitatea, nici nu i-o îmbogățește; ea se soldează fără pasiv sau activ. Cu o sinceritate absolută, poetul se mărturisește prins într'un vârtej al tuturor simțurilor, în furnicarul Parisului, care îi răstoarnă

perspectivele trecutului. Dar cât de nesemnificativă este expresia exaltării sale, tradusă în versuri stângace, copleșite parcă de noile simțiri! De aceea ajungem la constatarea că euforia sa pariziană nu l-a inspirat bine, decât îndemnându-l să-și caute și să-și găsească în închipuirea sa, patria părăsită. Intr'adevăr, mult mai firești, fără să urmărească antimonii sufletești dramatice, sunt sonetele în care poetul își reface la Paris, atmosfera patriarhală, a datinilor românești. Aceiași nepotrivire adâncă cu frământarea metropolei occidentale, surprinsă la Iosif, chiar când poetul se lasă amăgit de o patetică adeziune trecătoare și rectificată apoi prin reintrarea lui, în ritmul său sufletesc fundamental, e reluată de Goga cu o intenție vădit tezistă, căreia însă nu reușește să-i comunice retorica pasionată din « Poezii ». E așa dar un paralelism între poezia lui O. Goga și a lui St. O. Iosif, care denotă diferențierea temperamentală și totodată calculată, a poetului social, de nostalgicul său tânăr înaintaș, nu odată luat ca model, în intenția de a-l depăși. În realitate depășirea e mai puțin de ordin artistic, decât de intensitate temperamentală. De altfel, Goga se mai deosebește de Iosif și prin materialul lexical, uneori regional, alteori arhaizant, bisericesc, căutând coloratura provincială, de care Iosif se îndepărtase din primul moment.

În ucenicia artistică a lui Iosif, primul prestigiu care operează asupra începătorului, este acela al lui Vlahuță, care recomanda, mai mult teoretic decât prin exemplu, grija minuțioasă a perfecției formale. Câtăva vreme, tânărul poet a stat și în preajma lui Caragiale, la « Epoca literară ». Aci, într'o recrudescență de modestie (calitate nativă la Iosif), sub efectul preceptelor maestrului, învățăcelul semnează cu indescifrabilul pseudonim « M. Pătru », câteva poezii, retipărite apoi în volum. Instantaneul rural, « Ruptură », al camaraderiei dintre cei doi recruți, desfăcută prin joc mut, când îi străfulgeră în aceeași clipă amintirea fetei, iubită de amândoi, e parcă dinadins conceput ca să facă plăcere lui Caragiale, care dăduse cu « Ion prostul » (*Moftul român*, 1893) un model de anecdotă rurală. Ciracul a servit maestrului ca secretar: lui i-a fost astfel dictată partea a treia din nuvela ardeleană « Poetul Vlahuță ». De rândul acesta, economia artistică a marelui prozator, care jertfea fără milă țâșnirile primelor improvizări, reducându-le la esență, va fi impresionat puternic, ca un

exemplu decisiv. Se pare că și Caragiale a prețuit realizările lui Iosif, entuziasmându-se de redactarea originară a « Baladei », a cărei apariție o salută telegrafic.

Următor scurtei sale ucenicii, Iosif nu va tipări sau retipări nimic, fără să treacă prin spaimile artistului conștiințios: chiar când trimite o poezie, câte unui prieten, fără să fie destinată publicării, poetul e cuprins de neliniști, lucrează la o redactare mai îngrijită și o trimite și pe aceasta amicului, cu rugămintea să o distrugă pe cea dintâi. Grijă sa nu se frământă după expresia rară, care să izbășcă pe cititor, ci caută cuvântul cerut de armonia, de unitatea textului. De aceea rezultatele disciplinei sale artistice nu sunt strălucitoare, dar asigură omogenitatea tonalității. Este un artist, așa dar, de structură clasică, a cărui disciplină tinde spre limpezime și firesc, realizându-le. Aceeași disciplină, de atentă grijă a economiei generale, aduce neștim ce obiectivare a stărilor sufletești personale, împrumutându-le o tonalitate de psihologie colectivă. Una este, la Iosif, disciplina profesională, clasică și alta arta poetică infuză sau explicită. În sonetul « Poezia », de romantic ecou, el deplânge surghiunirea poeziei, dela treapta fastului străvechi, la boema tavernei sau a cafenelei, — fără să dea însă o definiție despre natura poeziei. Când poetul intră în prima formație a « Semănătorului », din îndemnul direcției, probabil, dă expresie unui crez activist, de înălțare națională. Scopul utilitar, civic și patriotic al poeziei îi inspiră însă versuri mai puțin impresionante decât atât de pura autodefinire:

« Eu nu-s decât un singur glas din satul
Pierdut în noapte ... »

Prin repetiție și prin încercarea de înnoire metaforică a rolului său, Iosif nu atinge avântul mare, profetic. Finalul (în prima redactare, cu întâiul vers mai sacadat):

« Dar va să vie, — vine Cântărețul!
El va slăvi măreața Inviere:
Veniți cu toții să vestim Cuvântul! »

(« Către tinerii poeți », 1901, III)

capătă o oarecare putere sugestivă, la gândul că versurile l-au anunțat pe Goga, retorul suferințelor Ardealului, din preajma întregirii. Și sub acest raport însă St. O. Iosif se definește față de O. Goga, ca un înaintaș, din filiera poeziei autohtone.

Dacă poezia profetică i-a împrumutat un accent de circumstanță, străin, adevărata artă poetică a lui St. O. Iosif se definește în poezia « Când seara 'n ceasuri de singurătate ». După un deceniu și jumătate, ea confirmă presimțirile adolescentului de cincisprezece ani:

« Ești tu isvor de nouă poezie,
Prilej de gânduri vechi, ursite iară —
O drăgălașă muză populară !
In ochii tăi e cer senin de vară
Și fermecata mea copilărie
Mi-o readuci de tine-ademenită...
Să pot trăi străin de glasul urii
Ca un copil cuminte al naturii.

Nota subiectivă a acestui crez poetic, valabil de altfel pentru o serie de sensibilități minore, e nevoia iluzionării, prin evocarea copilăriei sau a trecutului ancestral, de presupusă fericire. Iar caracterul ei tonic constă în comprimarea dezamăgirilor subiective, prin retrăirea unui fericit epos de

« Povești străbune, cântece uitate
Cu glasuri de tilinci îndepărtate ».

Idealul de reîntrupare a cumințeniei, în starea de natură, e un concept semănătorist, de îndepărtată origină rousseau-istă, în opunere cu relele, imputate civilizației. Ca un corolar al aceluiași crez, în « Sonet modern », Iosif pare a preconiza și starea naturală a poeziei, corespunzătoare cântecului ciorcârliei, împotriva noului monstru al Modei, adică al modernismului.

De sigur că nu e nevoie să zăbovim asupra erorii din preconceptul poeziei, în stare de natură, desmințit de altminteri chiar de disciplina artistică a poetului; ideia, în marginile ei raționale, delimitează estetica naturală la o disciplină de sinceritate, în cadrul intimismului poetic. Spre deosebire însă de noțiunea curentă a intimismului, care împrumută un prestigiu de duioșie oricărui gest sau cuvânt al monotoniei cotidiene, nota intimă, proprie

lui Iosif, merge mai rar către pulberea de fiecare zi a evenimentelor; ea însumează mai adesea simțirea impersonalizată, a copilăriei și a trecutului național.

Ca poet al tradiției, Iosif trebuia să se adapteze de minune spiritului semănătorist; el colaborează la organul mișcării, la vârsta maturității sale lirice, după ce tipărise « Patriarhale » și « Romanțe și Cântece » de Heine. Departe de a-l modela în vederea identificării lui cu doctrina, « Semănătorul » își găsește în St. O. Iosif poetul ideal, de perfectă expresie a tendințelor sale. Ba chiar, tezaurul de sentimente conservatoare din « Patriarhale » e o recomandare mai expresivă decât cele trei sonete-manifest « Către tinerii poeți ». Simțirea trecutului și a valorilor sale morale, a fost pentru Iosif altceva decât o dogmă: un act natural, fiziologic, ca respirația. Caracterul firesc și sinceritatea poeziei sale, saturată de tradiționalism, în afară de orice spirit programatic, sunt indiscutabile. Piatra de încercare a sincerității, în poeziile teoretice, e însăși vecinătatea mai numeroasă a bucăților fără pretenții ideologice, care i-au reușit mai bine. De altfel dragostea de trecut, care e fundamentul moral al tradiționalismului, se manifestă paralel la St. O. Iosif în lirică și în poezii epice. Fără să manifestăm pretenția de a impune o judecată ierarhizatoare, vom menționa valoarea deosebită a baladelor și basmelor.

Ele stau de sigur alături de cele mai bune « Pasteluri » și « Icoane din Carpați » (dintre care cea mai celebră este « Doina »). Innoind temele baladelor populare și adăogând dimensiunii eroice, o notă de sănătos umor, poetul și-a confirmat familiaritatea de veche durată cu folklorul și a dovedit încă odată, după V. Alecsandri, cât de frumoase sunt textele populare, în prelucrarea unui artist. Precum unicitatea « Mioriței » nu se explică decât prin intervenția bardului dela Mîrcești, tot așa și variantele folklorice ale lui Iosif sunt superioare modelelor populare.

În « Amintiri despre St. O. Iosif », d. M. Sadoveanu a surprins transfigurarea ce se producea în poet, la auzul cântecelor bătrânești: « Timidul, concentratul, blajinul Iosif era îndrăzneț. Vorbea cu entuziasm despre baladele noastre bătrânești... Găsea cuvinte și expresii fericite. Avea vocea vibrantă. Arătând pe bătrân (lăutarul care cântase din nai « Cântecul lui Corbea »), bunul Iosif declară cu patos: — Il vedeți? Acesta e mai mare poet decât

toți acei cari încearcă bizarerii de sunete și imagini într'o țară cu un așa de puternic curent popular. . . » Până și motivele populare străine, în adaptare românească, la St. O. Iosif, se localizează desăvârșit. Totuși, inițiativa de a i se încredința de comandă, poemul eroic al lui Ștefan-cel-Mare, cu prilejul pomenirii din 1904, a plecat dela ideea greșită a adaptării mijloacelor poetului, la dimensiunile epeice.

« Din zile mari » e de sigur nereușita care îl va fi costat cel mai mult pe Iosif. Poetul natural, mergând în sensul propriilor sale înclinări, adaptându-și expresia la conținut, printr'un instinct artistic educat, va fi simțit desigur nepotrivirea calităților sale cu poemul epic de mare întindere. Poetul a luptat cu subiectul său grandios, folosindu-se de virtuozități metrice, neîndestulătoare în circumstanță. Accentul energetic i-a lipsit dela primele încercări, de natură ocazională, ca pomenirea lui Tudor Vladimirescu (8 Sept. 1897, — manuscris în păstrarea Academiei Române) și a răscoalei Moșilor (« Câmpul libertății » în « Credințe »), în poezia religioasă, ca și în cea socială sau națională.

Amintim în același sens oda dedicată *Prințului Carol*, una din ultimele lui poezii, cu finalul impresionant:

Recucerește-ne Ardealul . . .
Acesta este gândul meu —
Auzi-mă, tu, Dumnezeu !

Valoarea imnului « La arme » nu e la nivelul succesului său, datorit împrejurării războinice.

Poezia lui St. O. Iosif e însă pe nedrept considerată ca expresia minoră a unei deficiențe vitale. La cristalizarea acestei impresii, trecută în domeniul public, au contribuit foarte mult mărturiile personale ale cunoscuților și legenda înduioșată a unei existențe nefericite. Oricât de greu ar fi de luptat cu legendele, mai ales când acestea își asumă un rol de justiție postumă și mărginindu-ne la aprecierea exclusivă a operei, vom mărturisi că poezia lui Iosif ne lasă impresia unei robuste sănătăți morale. Orientarea ei spre trecut poate stârni o impresie contrarie, îndeosebi la lumina interpretării sociologice, care confundă paseismul cu pesimismul sau decepționismul.

De altfel, pesimismul liric, când nu e traducerea în versuri a unei discursivități filozofante, este expresia unei energice experiențe morale negative. Lui Iosif, până în pragul ultimilor ani, i-a lipsit atât pretenția filozofării, cât și patetismul trăit. Când a fost să lămurească geneza morală a melancoliei sale, poetul a situat-o pretimpuriu, « într'o Duminică 'nflorită » cu satul strâns la horă (« Melancoliei » 1902); soră bună cu solitudinea, melancolia e un sentiment cultivabil printr'un fel de disciplină, care-i atestă dulceața :

« Instrăinat de-atâta veselie,
Am căutat singurătatea 'n cetini...
Atunci te-am cunoscut, melancolie
Și vezi, de-atunci rămas-am buni prietini »

Dar și nota melancolică e destul de rară la Iosif, al cărui vers robust și bine cumpănit, închide nostalgii senine, împăcate cu soarta.

De aceeași sănătate morală e productivitatea sa, de traducător și de autor dramatic, singur sau în colaborare cu D. Anghel. În geneza noului autor, A. Mirea, unii critici refuză să vadă rolul activ al lui Iosif, atribuind colaboratorului său, atât inițiativa cât și redactarea, inspirația și execuția. Abilitatea tehnică, polimetrică, îi aparține însă lui St. O. Iosif, mai virtuos în arta formală decât D. Anghel, al cărui impresionism simbolist se luptă cu dificultăți rafinate. Se pare că sensul acestei colaborări, chiar în vremea ei a putut fi răstălmăcit în defavoarea lui Iosif, care și-a pierdut în această aventură o parte din prestigiul personal și fericirea căminului.

Deși lovit în resorturile sale de viață, prin singura reală nefericire, pe care a cunoscut-o, poetul nu s'a resimțit, în vitalitatea creației. Adversitatea i-a servit dimpotrivă ca un suprem imbold de depășire. Cașicum iraționalul i-ar fi comandat să dovedească pipăit, că n'a fost preferat cel mai bun din doi, că temeiurile cerebrale ale necredinței erau șubrede, poetul atinge cu nouile « Cântece » piscul artei sale. « Cântece » nu sunt numai o primenire a inspirației, la apa vie a suferinței, dar și o realizare artistică, de un deosebit rafinement. Ca într'un duel de artă cu rivalul său mai norocos, Iosif se joacă cu rimele funambulești,

cu *enjambement*-ul și mai în genere cu toate artificiile primejdioase, fără să păgubească însă seriozitatea adâncă a inspirației sale. O asemenea acrobație a tehnicei, cu respectarea gravității patetice, e de sigur ultima și cea mai de seamă biruință a poetului (a cărui poezie mai veche își denatura prozaismul, prin agrementele poliritmice).

În momentul publicării lor, « Cântecelul » au cules respectul unanim, de ordin etic și estetic, convenit omului și artistului. Criticii tineri, ca d. E. Lovinescu, recunoșteau că s'a ivit o armonie elegiacă nouă, după Eminescu. Este drept că simbolismul de muzicalitate interioară, în anii săi de înflorire dela noi, după războiu, a perimat [răsunetul emotiv al ultimelor elegii romantice. La recitare însă, desbărați de orice prejudecăți de școală, nu putem tăgădui puterea de înlănțuire a unei poeme ca: « Mi-e dor de-un vis ».

Mi-e dor de-un vis așa curat
 Și alb ca albul de hermină,
 Să râd ca florile 'n lumină,
 Să uit că ros e de vermină
 Copacul vieții scuturat...

Mi-e dor de tine, cea de ieri,
 Și iar visez că sunt cu tine...
 Și-atât de bine și senin e
 Când visul vine să m'aline
 Cu dulci și line mângâieri...

Visez că zâmbetu-ți divin
 În cale iarăși luminează-mi,
 Că iar la pieptu-mi vii să-ți razămi
 Căpșorul scump, și-adormi în pază-mi
 Ca 'n vremile ce nu mai vin...

Visez... dar visurile pier
 Curând, ca flori de brumă-atinse,
 Iar visul meu din urmă stins e...
 Cu brațe 'ntinse 'n gol și 'nvinse,
 Drag vis de ieri, în van te cer!

Și fără tine viața mi-i
 Deșartă ca un țarm de mare,
 Pe care eu te chem din zare
 Și caut dus de se năzare
 Vreun semn pe apele pustii . . .

Te chem și zi și noapte, dar
 Tu nu-mi auzi în veci chemarea . . .
 Și nu-i mai firoasă marea
 În sbuciumarea ei, ca marea
 Mea jale, chinul meu amar !

În stăpânirea unei adevărate vrăji melodice, poetul, după ce și-a cântat poemul de mortificare a urii, de slăvire a necredincioasei și de împăcare cu ideea morții, mai urcă o treaptă de simțire, îmbrățișând și suferința altora, care-i rămăsese străină. Mărturisim că nu prețuim prea mult poema « O viață » cu prea numeroase ecouri eminesciene, dar celelalte cântece ale compasiunii pentru categoria scriitoricească, « Elegie » sau « Inmormântare », sunt dintre cele mai desăvârșite realizări ale poetului. Dar tensiunea efortului și probabil neîndurarea morbului, contribuie la slăbiciunea producției, posteroare « Cântecelor ». Poetul e sfârșit cu un an înainte de eliberare, în ciuda fecundității sale, necalitative: avânturile generoase, de îmbrățișare a semenilor, de slăvire a muncii, de energie, se frâng neputincioase. Dar el și-a înfăptuit menirea, după senina contemplare a naturii și a trecutului, de a-și rosti patetic simțirea personală, cu rigorile și uneori fantaziile celei mai rafinate muzici.

* * *

Încă dela primele-i începuturi, în *Revista Școlii* dela Craiova, St. O. Iosif manifestează o activitate îndoită și paralelă, de traducător și de producător original. El posedă în acea vreme (1891) la vârsta de 16 ani, o seamă de lecturi literare străine, care, prin mijlocirea traducerilor, îi servesc să-și desvolte aptitudinile lirice. Se pare că, înainte de a fi deprins în școală limba maghiară, necunoscută de acasă, se familiarizase cu limba germană. De altfel, el nu simte atragere decât pentru Petöfi, din câmpul literaturii ungurești, cât timp lirica germană îi este mult mai simpatică,

și predilecția lui statornică va fi mereu *lied-ul* lui Heine. Mai târziu, în colaborare cu D. Anghel, intim cunoscător al simbolismului francez, Iosif se apropie ocazional de Verlaine și de alți compatrioți ai sărmanului Lelian. În sfârșit, făcându-și din plăcerea de a traduce, o a doua natură, și îndemnat, prin notorietatea dobândită în această direcție, de a stăruii într'însa, poetul atacă brav texte dramatice întinse, încumetându-se astfel de a tălmăci și indirect, pe Shakespeare, din text german. Nu ne vom opri asupra unor astfel de întreprinderi, în esența lor discutabile, ci ne vom mărgini a considera traducerile lirice și epice, din limba germană. E locul să ne întrebăm dacă Iosif era călăuzit și de un interes filologic, care să-i suplinească necunoașterea limbii engleze, bunăoară. Astfel, cu ajutorul unui dicționar, prevăzut și cu indicații fonetice, el ar fi putut urmări paralel cu textul secund, german, structura lexicală a poemei lui Southey « Cataracta Lodorei », o adevărată comoară de aliterații și onomatopee. Se pare însă că traducătorul român nu era susținut de o asemenea pasiune filologică și că se mulțumea cu textul german, care, ca orice tălmăcire tedescă, garantează « pentru conformitatea » originalului, nemții clasificându-se cei dintâi prin fidelitatea redărilor, din alte limbi. Iosif nu făcea parte, de altfel, dintre acei traducători, chinuiți de grija autenticității filologice a duplicatului. El nu se socotea dator să păstreze, ci se credea îndreptățit să adauge. Ca traducător, își asuma un rol de adaptator liber, neconstrâns de obligația strictă a echivalenței. O bună parte din tălmăcirile lui îl trădează, chiar din subtitlul poeziilor: « după » cutare autor.

Din perspectiva culturală a literaturii noastre, procederea sa îi părea îndreptățită prin necunoașterea limbilor străine, în structurile întinse ale poporului nostru. De altă parte tălmăcitorul subordona amănuntul formal, substanței emotive sau narrative, căutând să fie « în notă » cu sentimentul sau atmosfera textului, dar cât se poate de liber în alegerea mijloacelor. Mai ales, el nu se încurca în păstrarea elementului specific, de culoare locală, care cere o adaptare strânsă la text și presupune totodată un public cultivat, cunoscător al particularităților naționale străine. Având de a face cu un mediu cultural fără orizonturi cosmopolite, așa cum era către sfârșitul secolului trecut, țara noastră, rolul traducătorului, după Iosif, era acela de a se menține la mănunchiul

de noțiuni comune, de care dispune publicul. Metoda lui era așa dar conformistă, interzicându-și ieșirea din sfera de cunoștințe a cititorilor. Să ilustrăm cu un exemplu, tendința lui de adaptator, de traducător liber. Astfel, în « Viața », revista lui Vlahuță, el publică, sub pseudonimul *Abel*, o « imitație », cu titlul « Mugur, mugur, mugurel... » (30 Aprilie 1895). Aceeași poezie e retipărită, cu foarte mici modificări, dar de astădată ca o traducere din Petöfi. Tema celebrei poeme, cu titlul *Szülöföldemen* (« In locul natal ») este revederea, după douăzeci de ani, a locului de baștină, părăsit la vârsta de 5 ani și simțirea intensă a copilăriei, regăsite. Din capul locului ne izbește materialul verbal al traducătorului, care vorbește de « doina doicei... » lui Petöfi și se folosește de refrenul popular românesc: « Mugur, mugur, mugurel... » De bună seamă că doica poetului maghiar, ea însăși maghiară, nu-i va fi cântat « doina », ci un cântec de leagăn unguresc, iar refrenul, în limba poetului, suna « cãrãbuș, galben cãrãbuș » (*cserebogár, sãrga cserebogár*). Și dacă, într'o « imitație », fără nume de autor, ca aceea apãrutã în « Viața », orice libertate e îngãduitã, aceleași licențe nu mai sunt permise când traducãtorul aratã izvorul, aparținãnd unui poet de alt climat național. Pentru Iosif, o asemenea elementarã constãtãngere rãmãne însã prea apãsãtoare, tocmai pentruã el nu se sinchisește de original, gãndindu-se numai la publicul românesc, cãruia i se adreseazã tãlmãcirea. Norma cea justã este cu totul alta și anume respectarea specificului din original și sensibilizarea acestui specific, așa fel, încãt publicul cel mai deosebit ca structurã naționalã, sã-l poatã intui.

Pãnã și în producțiile populare strãine, traduse de Iosif, transpare procederea inversã, de spoire a textului, cu colorile naționale romãnești. În « dainele » lituane, întâlnim pe « mãndruța » și pe « bãdița » dela noi, într'o aclimatizare din cele mai nerecomandabile. Iar « dorul » nostru, cu care ne fãlim, ca de un element sufletesc ireductibil, dintre acelea prea puține, care nu-și gãsesc un perfect echivalent, nicãeri, *dorul* nostru, zicem, îl regãsим în « populare maghiare », la Iosif.

Dar sã nu pierdem cu vederea grupul de « Romanțe și Cãntece », din Heine, care au statornicit renumele de traducãtor al lui St. O. Iosif. Frecventarea timpurie a lui Heine și statornicia tãlmãcitorului pentru același poet, îndeamnã pe oricine sã creadã

într'o afinitate sufletească, într'o consubstanțialitate, sau, cum spun ardelenii, o « congenialitate ». Ea va fi fost, într'o măsură apreciabilă, dar până la un prag, pe care traducătorul român nu l-a atins niciodată: alianța sentimentalismului cu umorul, pe întreaga lui scară (Iosif stăpânea numai primul termen sufletesc, celălalt lipsindu-i aproape cu desăvârșire). Ca și majoritatea traducătorilor, experiența specială a lui Iosif încadrându-se așa dar în regula generală, el reușea mult mai bine în baladă, în povestire, decât în lirismul pur. Aci, el redă conținutul emoțional, dar mult mai puțin *timbrul* lui Heine, sunetul său particular. Rareori i se poate aduce învinovățirea că schimbă structura versului și a strofei, ca în « *Lyrisches Intermezzo*, 26 » (*Wir haben viel für einander gefühlt — Noi ne iubirăm*) sau « *Verschiedene*, 51 » (*Es ragt ins Meer der Runenstein — Spumegă marea*), că adaogă sau suprimă versuri ori strofe. În ceea ce privește metoda sa de traducere, se poate surprinde o vădită evoluție cronologică, dela tălmăcirea relativ mai credincioasă, la aceea mereu mai liberă. Dar și sub acest raport întâlnim excepții, care răstoarnă pretenția de a închide într'o formulă, demersul capricios al traducerilor. Avem, de pildă, o variantă din 1895 (*Viața*, II, 11, 23 Aprilie), « *Cântec vechiu* », care figurează, modificată radical, în « *Romanțe și Cântece* » (1901). Versul 2, în textul german, 3, « *Der Frühling ist erschienen* », e redat în prima variantă. « *Cântați* » (umplutură, n. r.), — *primăvara apare*, iar în forma a doua, definitivă, — *s'a desprimăvărat* — lecțiune poate provincialist exactă, dar nepotrivită, în sensul general al limbii noastre, deoarece înseamnă exact contrariul; deci, prima lecțiune e mai bună. Nu același lucru se poate spune despre forma originară a primelor versuri din strofa a doua (« *Der Lerchengesang erweicht mir — Das winterlich starre Gemüt* »): « *În inima-mi tristă — E iarnă, e urlet de vânt* », — traducere primă în contrasens cu textul german. Mai aproape de text e forma a doua, din « *Romanțe și Cântece* »: « *Tresare inima-mi pustie — Din toropeala-i de mormânt* ». Mai aproape, dar nu se suprapune lecțiunii germane, care, în traducere exactă, are acest înțeles: « *Cântecul ciocârliei îmi înmoaie — Înțepenirea sufletească iernatică* ». Să se mai țină socoteală apoi de nenumăratele umpluturi cerute de rimă, deoarece numai versul alb îngăduie traducerea exactă și scutește pe poet de asenenea adăogiri, alături

de text. Dăm un singur exemplu de « umplutură »: cerută de versul lui Heine « Das sing ich im grünen Haine » (« Il cânt — cântecul — în dumbrava verde ») e în prima formă « Și-l cânt, *când mi-e dor* (străin de text), *când mi-e frică* » (traducerea aci încalecă versul următor pentru ca să urmeze un vers cu totul străin de text « De-a-pururi tovarăș mi-a fost ») — iar în a doua: Il cânt *pe câmpuri vara 'ntreagă*, — cu o alterare (câmpuri în loc de dumbravă) și un adaos (vara 'ntreagă).

Dacă așa dar tălmăcirile din Heine sunt pline de atâtea abateri dela forma originală, ce merit mai recoltează mult lăudatul traducător? Izbutit-a să încorporeze limbii române, nuanțele inefabile ale liedului heinian? melodia insinuantă, melancolia colorată cu umor și sarcasm, luciditatea sentimentală, sinceritatea îndrăzneată? De sigur că nenumăratele valențe ale cântecelor lui Heine ies foarte împruținate în tălmăcirea lui Iosif, care e simplificatoare, când nu este ne semnificativ adăogitoare. Totuși, traducerile lui servesc, prin experiența efectuată, în vederea unor încheieri categorice: întâi, ele dovedesc că tălmăcitorul l-a redus pe Heine la măsura propriei sale simțiri (mai puțin polivalentă) și apoi, că l-a adaptat la scara de simțire a unui public, ca acela românesc, din preajma anului 1900. Infăptuirea lui Iosif nu este așa dar o biruință de sensibilitate filologică — o captare a cuvântului german în echivalențe lexicale românești, așa cum ar fi reușit un poet totodată filolog, — dar ea realizează un nivel apreciabil de îndoit conformism: odată, la portativul moral al autorului și apoi la gama de simțire românească. Firește este de ales, între două pedagogii estetice, dacă se poate spune: una, care nu năzuește să transforme nivelul moral al publicului, ci să-i adapteze structuri sufletești străine, prin potrivirea lor la constituția lui proprie — și alta, normativă, care ar tinde să îmbogățească sufletul național, în atingere cu zări noi, cu alte continente morale. St. O. Iosif a fost un excelent pedagog al conformismului, în ordinea lirică. Ii rămâne întreg meritul că a simțit eposul legendar al Germaniei păgâne și medievale, cu parfumul lui local, pe care nu l-a risipit, prin eventuale adaptări la folklorul nostru haiducesc. El a intuit mai bine geniul german colectiv, care se răsfrânge în poveștile lui Heine, decât imponderabilele de ordin individual al poetului din Düsseldorf.

ȘERBAN CIOCULESCU

NOTĂ DESPRE PIRANDELLO

Prima piesă de Pirandello, ce s'a jucat în România, a fost o dramă într'un act « Smochine de Sicilia » care nu face de loc parte din repertoriul tipic pirandelist. E o piesă cuminte, simplă, cu ceva țărănesc și robust în simplitatea subiectului.

Nu se găsește în « Smochine de Sicilia » nici una din temele curente « pirandeliste », nu se găsește nici unul din procedeele sale tehnice, care au contribuit mai târziu să-i stabilească reputația de autor dificil și abstract. Totul e limpede în această scurtă piesă: personaje, conflict dramatic, expunere scenică. E un act bine construit și bine scris, pe o temă de melodramă, care nu se complică în desfășurarea ei cu nici un fel de problemă stranie.

Ne întrebam de curând, recenzând « Șase personaje în căutarea unui autor », piesă ce se joacă de câțeva vreme la Studioul Teatrului Național, dacă în fond teatrul « de idei » al lui Pirandello nu este tot un teatru de situații și dacă, în cele mai abstracte dintre conflictele sale dramatice, nu putem găsi tot o schemă de melodramă. Poate că drumul ce duce dela « Smochine de Sicilia » la « Șase personaje » sau la « Henric al IV-lea » nu este chiar atât de lung cât s'ar părea la prima vedere și poate că diferența dintre simplitatea primei piese și adâncimea complexă a celorlalte două este numai aparentă.

Ceea ce sperie încă în teatrul lui Pirandello, este așa zisul lui caracter cerebral. Paradoxe, idei generale, discuții de principiu, acoperă și reușesc să complice cu abilitate faptele propriu zise. Totul se pierde în abundența dialogului foarte volubil și încărcat de considerații teoretice, așa încât de multe ori acte întregi par să fie construite mai mult pe un conflict de idei și de concepții, decât pe un obișnuit conflict de fapte și de situații.

La o mai atentă cercetare, se poate însă observa că dincolo de acest stil discursiv, dincolo de această severă succesiune de speculațiuni abstracte, o piesă de Pirandello pleacă aproape totdeauna dela ceea ce se numește o « situațiune tare ». Poate că nu este, în tot teatrul modern, un autor de melodrame care să recurgă

la mai violente lovituri de teatru. Crime, sinucideri, incesturi, accese de nebunie, iată temele favorite ale acestui autor care, totuși, pretinde că disprețuește faptele. Intreaga lui operă este un album de atrocități, o colecție de strigăte, de provocări, de exclamații, de tirade. Nici Bernstein, nici Bataille nu intră mai deplin în melodramă, decât cerebralul Pirandello. În « Șase personaje » avem un incest, o sinucidere și un omor. În « Henric al IV-lea » avem un caz de demență și o crimă. În « Așa e cum vi se pare » avem o misterioasă dramă de familie între doi sau poate chiar trei nebuni. În « Fiecare în felul lui » (*Ciascuno a suo modo*) e vorba despre o femeie fatală care fuge cu cumnatul propriului ei logodnic, pictor de geniu, pe care îl duce astfel spre sinucidere. În « Cum e mai bine » (*Tutto per bene*), un adulter e descoperit după 20 de ani și provoacă o adevărată tragedie, mai ales că eroul acestui adulter este un savant impostor, care și-a câștigat gloria exploataând manuscrisele unui mare om de știință, mort în obscuritate. În « Să îmbrăcăm pe cei goi », o sinucigașă, înainte de a muri, face câteva declarații, care provoacă scandal și nenorocire. În « Ca înainte, mai bine ca înainte », o mamă trebuie să suporte adversitatea propriei sale fiice, care crede că adevărata ei mamă e moartă.

Nimic din arsenalul marelui repertoriu de melodramă nu lipsește din acest teatru, care exploatează deliberat crima, incestul, sinuciderea și nebunia. Nu suntem departe de « Moartea civilă », piesa « zguduitoare » pentru care au plâns generații întregi de spectatori.

E totuși curios cum, în ciuda situațiilor sale violente, teatrul lui Pirandello își păstrează reputația de artă ermetică, dificilă și abstractă. Nimic n'ar trebui să fie mai lesne accesibil, mai direct accesibil publicului de teatru, decât această dramaturgie teribilă, tenebroasă, care face uz de efecte și lovituri fulminante.

Ce este poate cu adevărat derutant în teatrul lui Pirandello, nu este filozofia, ci tehnica lui. Expunerea faptelor este eliptică, voit confuză, exagerat de concisă pe alocuri. Scenariul trece dela un incident la altul, sărind peste momentele intermediare și dând astfel naștere la false enigme, căci nu sunt decât enigme formale, obținute de autor cu mare ușurință prin ascunderea anumitor elemente ale jocului său, pe care ni le va desvălui ca după o experiență de prestidigitație, la urmă, sau poate nici atunci.

Cu câte digresiuni, cu câte anticipări, cu ce amestec de locacitate și mister, cele « șase personaje în căutarea unui autor » ajung să schițeze raporturile dintre ele, raporturi care totuși sunt atât de nete și de explicite !

Tehnica lui Pirandello constă în expunerea situațiilor simple. Poate că exercițiul nu este lipsit de interes. În orice caz, trebuie

să recunoaştem că nu este lipsit de ingeniozitate. Să priveşti lucrurile nu în succesiunea lor cronologică, ci discontinuu, când dintr'un punct, când dintr'alt punct al desfăşurării lor, poate fi, mai ales în teatru, un procedeu sugestiv. Totuşi nu mai mult decât un procedeu. E de văzut dacă marile inovaţii pirandeliene, toate câte au provocat dela 1920 la 1930, stupeoare, admiraţie, controverse şi entuziasm, nu au fost pur şi simplu de ordin tehnic. E de văzut dacă «revoluţia», care s'a crezut că o constituie pirandelismul în teatrul modern, a fost altceva decât o înlocuire de clişee tehnice, cu alte clişee tehnice. Poate că autorul celor «şase personaje» este, în primul rând, un meseriaş de teatru, preocupat de problemele strict formale ale artei sale. De aceea a şi ajuns atât de repede la formulă, toate piesele sale fiind construite pe acelaşi tip, la început original, dar devenit cu vremea tipul curent al producţiunii sale.

Pirandello şarjează, atacă şi denunţă o sumă de convenţii care fac din teatru o artă falsă şi deformatoare, dar substituie acestor convenţii altele noi, care au cel mult hazul de a fi un moment inedit, dar în nici un caz puterea de a fi mai puţin factice, mai puţin arbitrar.

În mişcarea generală a teatrului de imediat după război, când scena era deschisă celor mai aventuroase experienţe de regie, când teatrul european se sbătea între impostură şi nelinişte, când expresionismul, dadaismul, cubismul şi celelalte şcoli de insurrecţie, plecate din plastică, muzică şi poezie îşi găseau în teatru câmpul cel mai larg de experienţă, Pirandello se încadra perfect în mijlocul acestor curente, prin tot ce avea aparent nou, neconformist, îndrăzneţ şi straniu. Dar după 1930, când apele s'au liniştit, când mişcarea artistică europeană a intrat într'o perioadă de calm — fără să putem încă şti dacă acest calm este un mod de reculegere sau numai un simptom de oboseală — când tuturor formulărilor de revoluţie estetică, epuizate ca nişte focuri de artificii care s'au stins, nu le-a supravieţuit, în literatură ca şi în plastică sau muzică, decât operele de creaţie organizată, experienţa Pirandello a îmbătrânit brusc. Fronda, provocarea, farsa, tot ce este intenţionat iritant în mijloacele teatrului pirandelist, care îşi face o adevărată voluptate din a-l deruta pe spectator, păstrând astfel un sentiment de superioritate ironică asupra lui, au devenit dela un anumit moment nu numai neconvingătoare, dar, ceea ce e mult mai grav, neconvinse.

Sunt în acest teatru momente de satiră revoluţionară, care, recitite după zece ani, îşi pierd cu desăvârşire forţa lor satirică. E aproape de neînţeles că a existat un public, pe care asemenea naivităţi l-au putut intriga. În perspectiva timpului trecut, enigmăle pirandeliste ni se par simple ghicitori deslegate, iar marile

lui îndrăzneli tehnice de pe vremuri ni se par astăzi definitiv uzate.

Recitim cele două « intermedii corale » din « Fiecare în felul lui » și, deși ne dăm seama că în epoca lor trebuie să fi făcut impresia de a contrazice toate conveniențele teatrului și de a constitui un început de nouă școală dramatică, astăzi ni se par mai vechi și mai factice decât cele mai vechi prejudecăți de teatru. Era un timp când până și un autor obscur ca germanul Kasimir Edschmidt îți putea da, nu cu prea mari eforturi, impresia că revoluționează drama modernă, prin faptul — la urma urmelor, inofensiv — că într'o nouă versiune a lui Kean, îi făcea pe actori să coboare în sală, în mijlocul spectatorilor. Cam de același gen¹⁾ sunt și unele inovații tehnice pirandeliste, mai ingenioase, de sigur, dar nu mai profunde.

Nu-l poți reciti pe Pirandello fără anumită dezolare. Ce repede a ajuns dela invenție dramatică, la poncif dramatic! Cele mai grave probleme ale teatrului său se rezolvă prin formule mecanice de sugestie. Fără să facem aici un examen al ideilor, ce formează mecanismul central al operei lui (despre filosofia pirandelistă, d. Camil Petrescu a scris în 1926 un studiu care a fost o adevărată denunțare ¹⁾) să remarcăm cât de exterior sunt prezentate aceste idei și la ce rudimentare simboluri face apel dramaturgul pentru a le exprima scenic.

Misterul personalității umane, în jurul căruia se construiește cu tot felul de variante tragice sau grotești întreg teatrul lui Pirandello, este în mod curent reprezentat prin diverse mijloace de recuzită, dintre care cel mai important este utilizarea voalurilor de doliu. Efectul e dublu, căci în primul rând negrul accentuează atmosfera de macabru și fantastic în care pirandelismul își găsește climatul său preferat, iar în al doilea rând un văl negru este un simbol, ieftin poate, dar pregnant, de mister.

Când o eroină trebuie să fie stranie, necunoscută și misterioasă, nimic nu e mai simplu ca procedeu, dar mai convingător ca efect teatral, decât să poarte un văl care să-i acopere fața. Este vălul Mamei din cele « Șase personaje », este vălul lui Delia Mareclla din « Fiecare în felul lui », este, în sfârșit, vălul Doamnei Ponza din « Așa e cum vi se pare ».

Dacă am spune că teatrul lui Pirandello e plin de femei voalate, nu avem aerul să glumim, dar în fapt nu există personaj mai frecvent în acest teatru și care să fie realizat mai schematic, mai ușor și mai fără nuanță.

« Toți se dau în lături pentru a o lăsa să treacă pe Doamna Ponza, care înaintează dreaptă, în doliu, cu fața acoperită de un văl negru, gros, impenetrabil ».

¹⁾ Vezi « Texte și Antiteze » p. 357—370.

Iată ce simplu se poate crea în teatru un personaj misterios. Iată la ce poate fi redusă drama personalității umane, devenită « impenetrabilă » prin câteva paradoxe și, mai ales, printr'un singur efect de recuzită.

MIHAIL SEBASTIAN

O REABILITARE A POEMULUI ÎN PROZĂ: GEORG TRAKL

Credem că toată lumea e de acord că nu există un gen literar mai hibrid, mai plat și mai des utilizat de diletanți ca poemul în proză.

Totuși, au fost și scriitori care au reușit să ridice poemul în proză la rangul de artă adevărată. Baudelaire, de pildă, a reabilitat cu un imens succes acest gen literar în Franța. Turgeniev a încercat același lucru în literatura rusă, însă rezultatele au fost dezastruoase ¹⁾.

În literatura germană de după 1900, poemul în proză căzuse complet în desuetudine și nu mai era de citit — dar ce palide mostre! — decât prin obscure publicații periferice sau în numerele de Paște și de Crăciun ale marilor gazete populare.

Abia un tânăr și nefericit poet de origină austriacă, Georg Trakl, unul din cele mai surprinzătoare fenomene ale literelor germane, poet care s'a sinucis într'un acces de cumplită melancolie pe frontul galițian, la vârsta de numai 27 de ani, a reușit să impună din nou în limba lui Goethe îndelung compromisul poem în proză ²⁾.

Karl Röck, care a îngrijit prima ediție a operelor lui Georg Trakl, a publicat poemele în proză ale nefericului liric austriac — în număr de patru — în același volum cu versurile.

Poemul al treilea, « *Traum und Umnachtung* » (Vis și înnoptare), fiind prea spațios, rămâne să-l discutăm cu alt prilej. Acum, vom prezenta în traducerea românească următoarele piese: « *Verwandlung des Bösen* » (« Transformarea răului »), « *Winternacht* » (« Noapte de iarnă ») și « *Offenbarung und Untergang* » (« Revelație și pieire ») — cu speranța că au păstrat nu numai sensul originalului, ci și, pe cât s'a putut, topica lui specială. Citirea

¹⁾ La noi, d. Tudor Arghezi a cucerit critica și cititorii pentru poemul în proză printr'o carte de excepțional travaliu artistic: « *Ce-ai cu mine, vântule?* », apărută nu prea de mult.

²⁾ « *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke* » a celui ce-a scris « *Die Sonette au Orpheus* » nu poate fi considerat poem în proză, căci alcătuirea ei simfonică o apropie prea mult de poezia propriu-zisă.

menționatele poeme în proză, traduse după ediția princeps din Kurt Wolff Verlag (Leipzig), va arăta că Georg Trakl trebuie considerat deschizător de drumuri noi în acest gen literar, care reușește să ofere scriitorului, când el e cu adevărat un mare talent, posibilități inedite de creație artistică.

Iată primul poem în proză al lui Georg Trakl ¹⁾:

« Toamnă: mers negru pe marginea pădurii; minute de multă nimicire; fruntea leprosului ascultă sub copacul desfrunzit. Seară de mult trecută, care se cufundă acuma pe treptele de mușchi; Noemvrie. Un clopot sună și ciobanul mână o herghelie de cai negri și roși în sat. Sub tufa de alun, verdele vânător se desfată privind o sălbătăciune. Mănile lui aburesc de sânge și umbra fiarei oftează în frunziș peste ochii bărbatului, stacojii și taciturn; pădurea. Ciori care se risipesc; trei. Sborul lor se aseamănă unei sonate, plin de acorduri moarte și de bărbătească melancolie; tăcut se topește un nor de aur. La moară, băieții aprind un foc. Flacără e fratele celui mai palid și acela râde îngropat în părul lui sângieru; sau e locul unui omor, pe lângă care duce un drum de piatră. Visezi ani întregi în aerul de plumb de sub pini; teamă, verde' ntunecime, borborositul unuia care se înneacă: pescarul scoate din lacul de stele un mare, negru pește, chip plin de cruzime și nebulie. Vocile trestiiilor, ale oamenilor care se ceartă departe, le leagănă acela în barcă roșie peste apa de toamnă care îngheață, trăind în legendele 'ntunecate ale neamului său și cu ochii deschiși peste nopți și spaime feciorelnice. Rău.

Ce te silește să stai nemișcat pe treptele prăbușite, în casa părinților tăi? Negru de plumb. Ce ridici tu cu mână de-argint la ochi?; și pleoapele se lasă ca ameteite de mac. Dar prin zidul de piatră vezi cerul înstelat, Calea Robilor și pe Saturn; roș. Copacul golaș bate ieșit din fire la zidul de piatră. Tu, pe treptele prăbușite: copac, stea, piatră! Tu, o sălbătăciune albastră, care tremură 'ncet; tu, preutul palid, care înjunghie la negrul altar. O, zâmbetul tău în întuneric, trist și rău, care-l face palid în somn pe-un copil. O flacără roșie a sărit din mâna ta și-un fluture de noapte-a ars la ea. O, flautul luminii; o, flautul morții. Ce te-a silit să stai liniștit pe treptele prăbușite, în casa părinților tăi? Jos, la poartă, un înger bate cu degete de cristal.

O, infernul somnului; străzi întunecate, grădină stacojie. Incet sună chipul morților în seara albastră. Flori verzi îl nălucesc și 'nfățșarea lui le-a părăsit. Sau se pleacă moartă peste fruntea rece a ucigașului în întunecimea gangului; adorație, flacăra sângerie a voluptății; murind s'a prăbușit în întunecime peste treptele negre cel ce dormea.

Cineva te-a părăsit la crucea drumurilor și tu te uiți lung în urmă. Pas de-argint în umbra merilor piperniciți. Fructul luminează purpuriu între crengile negre și șarpele-și leapădă pielea în iarbă. O, întunericul; sudoarea care se-arată pe fruntea 'nghețată și tristele visuri în vin, în cârciuma din sat, sub grinzi negru-afumate. Tu, încă sălbătăciune, care farmecă insule roze din fumul stacojiu al tutunului și care-aduce din lăuntru strigătul sălbatic al unui

¹⁾ « *Verwandlung des Bösen* » (« Transformarea răului »).

scriitor, când el gonește pe stânci, prin mare, furtună și ghiață. Tu, un metal verde și 'năuntru o față de foc, care vrea să meargă acolo și să cânte de pe un dâmb de-oseminte timpuri întunecate și învăpăiata cădere-a îngerilor. O ! Disperare, care se prăbușește cu 'n strigăt mut în genunchi.

Un mort te vizitează. Din inimă îi curge sângele vărsat de el însuși și în sprânceana neagră se cuibărește-o privire de nespus; întunecată 'ntâlnire. Tu — o lună sângerie, când acela apare în umbra verde-a măslinului. Aceluia îi urmează o noapte, care nu se va mai termina ».

Originalul acestei traduceri e de o rară muzicalitate — cum numai Rilke a mai realizat-o, pe alt plan, în « *Duineser Elegien* » și « *Die Sonette an Orpheus* ».

Deși Georg Trakl e, aproape în tot ce-a scris, de-o dureroasă cruzime vizuală, el o atenuează, totuși, prin repetarea obsedantă a unor adjective care, în opera lui, au rolul unei surdine de vioară ¹⁾, — așa că atât « *Verwandlung des Bösen* » cât și celelalte evocă de foarte multe ori — fără a-i fi, însă, trebuitor — suavul stil din poemele în proză ale lui Baudelaire.

Peste unele snobisme și atitudini de « copil teribil », George Trakl rămâne, cu toate acestea, profund uman, și, totodată, ceea ce ar putea pare paradoxal, un neliniștit care-și subliniază cu artă definitivă suferința personală, adevărată, de om sfârșit, nu contra-făcută și de atitudine, deci odios simulată, ci de o tragică permanență în viața poetului austriac care, în viață, n'a cunoscut niciodată gloria sau măcar aprecierea cercurilor din Viena sau Berlinul antebelic.

Un halucinant pastel e piesa « *Winternacht* » (« Noapte de iarnă »). Trakl utilizează colori violente, isbutind să dea un tablou de mare intensitate. Versiunea românească e următoarea:

* A căzut zăpadă. După miezul nopții, părăsești beat de vinul sângieriu împărăția întunecată a oamenilor, roșia văpaie a căminului lor. O, întunericul !

Ger negru. Pământul e aspru, văzduhul are gust amar. Stelele tale se constelează în semn rău.

Cu pași de piatră tropăi către terasamentul liniei ferate, cu ochi rotunzi, ca un soldat, care-asaltează un șanț negru. Avanti !

Amară zăpadă și lună !

Un lup roș, pe care-l zugrumă un înger. Când mergi, picioarele tale sună ca o ghiață albastră și un zâmbet plin de tristeță și orgoliu a împietrit înfățișarea ta și fruntea devine palidă de voluptatea gerului;

¹⁾ ...pe care-o realizează cu mijloace extrem de simple, dar nu mai puțin puternice.

...ca, de pildă, adjectivul « braun », pe care noi nu l-am tradus cu « brun », ci cu acela mai plastic de « stacojiu ».

sau ea se pleacă tăcând peste somnul lui veghetor, care s'a prăbușit în coliba sa de lemn.

Ger și fum. O albă cămașă de stele arde umerii care o poartă și vulturii lui Dumnezeu sfâșie inima ta de metal.

O, măgura de piatră. Tăcut și uitat se topește recele trup în omățul de argint.

Negru e somnul. Auzul urmează lung cărările stelelor în ghiață.

Când te-ai trezit, clopotele sunau în sat. Din poarta răsăriteană venea argintan trandafiria zi Ț.

Acestui poem în proză îi urmează «*Traum und Umnachtung*», pe care, din cauza dimensiunilor prea vaste, nu-l mai redăm în traducere.

«*Traum und Umnachtung*» («*Vis și înnoptare*») e, poate, confesiunea cea mai dramatică din literatura germană dintre anii 1910—1930. Acest poem a lui Georg Trakl e strigătul unui om, care, târît în lumea irealităților sale, nu mai poate ancora în viața de toate zilele. Utilizând viziuni de infern dantesc, dar și înge-rești suavități muzicale, Georg Trakl dă în «*Traum und Umnachtung*» un poem de grandoare unică în literatura germană.

Reproducem un fragment din partea întâia:

« O, die Stunde, da er mit steinernem Munde im Sternengarten h¹nsank, der Schatten des Mörders über ihn kam. Mit purpurner Stirne ging er ins Moor, und Gottes Zorn züchtigte seine metallenen Schultern; o, die Birken im Sturm, das dunkle Getier, das seine umnachteten Pfade mied. Hass verbrannte sein Herz, Wollust, da er un grünenden Sommergarten dem schweigenden Kind Gewalt tat, in dem strahlenden sein umnachtetes Antlitz erkannte. Weh, des Abends am Fenster, das aus purpurnen Blumen, ein gräulich Gerippe, der Tod trat. O, ihr Türme und Glocken; und die Schatten der Nacht fielen steinern auf ihn ¹⁾ ».

Acest ritm interior duce până la sfârșitul piesei «*Traum und Umnachtung*», care se ridică până la arta lui M. Rilke din «*Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke*».

Ultimul poem în proză din opera lui Georg Trakl, îl reprezentăm în întregime:

¹⁾ « O, ceasul când cădea cu gură de piatră în grădina de stele, când umbra asasinului venea asupra-i. Cu pași sângerii se ducea în smârc și mânia lui Dumnezeu îi pedepsea umerii de metal; o, mesteacăni în furtună, întunecata fiară, care-i ocolea noptaticile cărări. Ură îi ardea inima, voluptate, când îi făcea rău copilului care tăcea, și 'n al cărui chip strălucitor și-l recunoștea pe-al său, însă înnoptat. Durere, seara la fereastră, când, dintre flori purpurii, venea moartea, un schelet cenușiu. O, voi turnuri și clopote; și umbrele nopții cădeau de piatră pe el ».

1. « Ciudate 's cărările noptatice ale oamenilor. Când, umblând lunatec, m'am dus prin odăi de piatră și 'n fiecare ardea o mică lampă liniștită, un sfeșnic de aramă, și când, cuprins de frig, m'am cufundat în culcuș, umbra neagră a străinei mi-a stat iarăși la căpătâi și, tăcând, mi-am ascuns fața în mânilor încete. Și înflorise albastru la fereastră hiacintul și veni pe buzele purpurii ale celui ce răsuflea — vechea rugăciune, curseră de pe pleoape lacrimile cristaline, plânse pentru lumea amară. În ceasul acesta am fost în moartea tatălui meu fiul alb. În groază albastră venea de pe măgură vântul de noapte, întunecata jelire a mamei, murind din nou, și-am văzut negrul infern în inima mea; minute de scânteietoare tăcere. Incet păși din zidul calcaros o figură de nespus — un adolescent murind — frumusețea unui neam care se 'ntoarce. Albă de lună îi înconjură răcoarea pietrei tâmpla care veghia, răsunau pașii umbrelor pe trepte de ruină, o roză horă în mica grădină.

2. Tăcând ședeam într'o cârciumă părăsită, sub boltă de lemn afumat, și singuratec la vin; un cadavru strălucitor, plecat peste ceva întunecat, și zăcea un mior mort la picioarele mele. Din azurul care putrezea, ieși chipul palid al surorii și vorbi astfel gura ei sângerândă: Spin negru, înșeapă-mă. Ah, brațele de argint îmi mai sună de uragane sălbatice. Curgi, sânge, din picioarele de lună, înflorind pe cărări noptatice, peste care sare strigând șobolanul. Pălپایی, voi, stele, în orbitele mele goale; și sună încet în noapte inima. O umbră roșie a pătruns cu paloș învăpăiat în casă, a fugit cu fruntea de zăpadă. O, moarte amară.

Și vorbi o voce 'ntunecată din mine. Murgului meu i-am frânt grumazul în pădurea de noapte, când din ochii lui sângerii a sărit nebunia; umbrelor ulmilor au căzut pe mine, albastrul răs al izvorului și neagra răcoare a nopții, când eu, vânător sălbatic, goneam o sălbătăciune de zăpadă; chipul meu a murit într'o peșteră de piatră.

Și, sclipind, o picătură de sânge căzu în vinul singuratecului; și, când am băut din el, avea gust mai amar decât macul; și un nor întunecat îmi înfășura creștetul, lacrimile de cristal ale unor îngeri blestemați; și tăcut curgea din rana de-argint a surorii sângele și cădea o ploaie de fos peste mine.

3. Vreau să merg în tăcere la marginea pădurii; tăcere din ale cărei mâni fără glas se cufunda soarele învolburat; un străin pe măgură de seară, care-și ridică plângând pleoapele asupra orașului de piatră; o sălbătăciune care stă liniștită în pacea socului; oh, fără liniște ascultă creștetul care-amurgește, sau urmează pașii zăbovinzi ai norilor albaștri pe măgură, mai sunt și stele solemne. Deoparte, te conduce liniștit sămănătura verde, te 'ntovărășește sperios ciuta pe cărări de pădure, acoperite de mușchi. Colibele sătenilor s'au închis mute, și te 'nfricoșează albastra tânguire a pârăului sălbatic în văzduhul liniștit.

Dar când am coborât cărarea de stâncă, m'a cuprins nebunia și-am strigat puternic în noapte; și, când m'am aplecat cu degetele de-argint peste apa tăcută, am văzut că m'a părăsit chipul. Și glasul cel alb îmi vorbi: Omoară-te! Oftând s'a ridicat umbra unui băiat în mine și m'a privit strălucitor din ochii de cristal, așa că m'am prăbușit plângând sub copaci, sub uriașul frunziș al stelelor.

4. Rătăcire fără pace printre stânci sălbaticе, departe de cătunele serii, de turme care se 'napoiază acasă; departe, pe imașe de cristal, paște soarele care se scufundă și singuratecul țipăt al păsărilor, murind în liniștea albastră, cutremură cântecul lui sălbatic. Dar încet vii tu în noapte, când zac veghind pe măgură sau alergând prin furtună de primăvară; și tot mai negru innou-rează melancolie creștetul plecat, fulgere înfiorătoare înspăimântă sufletul noptatec, mânilе tale îmi frâng pieptul care nu mai respiră.

5. Când mergem prin grădinile care amurgeau, și dispăruse de înaintea mea neagra 'nfățișare a celui rău, mă cuprindea liniștea de hiacint a nopții; și plecam în luntre 'ncovăiată peste lacul odihnind, și dulce pace îmi atingea fruntea împietrită. Fără glas zăceam sub bătrâne răchiși și cerul albastru era înalt peste mine și plin de stele; și, când muream privind, mureau teamă și dureri în cele mai afunde-adâncimi ale mele; și se ridica albastra umbră a copilului strălucitoare în întuneric, cântec suav; chipul surorii se 'nălța pe aripi de lună peste culmi înverzinde, cristaline stânci de mare.

6. Cu tălpi argintane-am coborât spinoasele trepte, și-am intrat în încăperea muiată în var. Liniștit ardea un sfeșnic în ea și eu mi-am ascuns, tăcând, în pânze sângerii, creștetul; și pământul a aruncat un cadavru de copil, o plăzmuire selenară, care-a pășit încet din umbra mea, s'a prăbușit cu brațele frânte în căderi de piatră, fulgi de omăt ».

Poemul acesta — « *Offenbarung und Untergang* » (« Revelație și pieire ») —, una dintre ultimele creații ale lui Georg Trakl, realizată cu puțin înainte de moartea poetului, e semnificativ. După muzica sălbatică din « *Traum und Umnachtung* », acordurile se îmblânzesc în « *Offenbarung und Untergang* ». Omul s'a resemnat. Decadentismul artistului a dispărut și omul ia o atitudine liniștită, aproape clasică, în fața morții inevitabile.

* * *

Dacă Georg Trakl, a cărui carieră literară are atâtea tragice asemănări cu a lui Rimbaud, nu scrie decât cele patru poeme în proză — și tot ce ar fi fost destul ca numele lui să rămână în istoria literaturii germane.

Reabilitând poemul în proză din literatura țărilor de limbă germană, Georg Trakl a alungat definitiv dulcегăria diletantă și preciositățile din limitele acestui gen literar, pentru a le înlocui cu linia înaltă a unei arte adevărate.

MIRCEA STREINUL

CRONICA MUZICALĂ

Filarmonica: Enescu. Concerte Radio. Opera Română. Pro-Arte.
Cuartetul Teodorescu.

Ceea ce deosibește pe d. George Georgescu de ceilalți dirijori români e darul de a intelectualiza partiturile pe care le conduce: d. Georgescu sistematizează dinainte, în vederea unui efect, o constelație de sunete. Nimic nu e la d-sa întâmplător sau, cum se numește în mod curent, inspirat. Ca și Paul Valéry în actul creației, d. Georgescu se rușinează de Pithya. Calculul, gândul, anterioara meditație patronază oscilațiile baghetei. Presimți că până la relieful clar al melodiei auzite, d. Georgescu s'a îndeletnicit cu analiza scrupuloasă a pasajelor instrumentale, urmărindu-le în toate prefacerile și desvoltările, recunoscându-le «travesti-ul» și tranziția, scoțând din ascunzătorile armonice temele sau fragmentele de motive principale care sunt, de cele mai multe ori, uitate acolo din lenea exploatării și din cauza unei beții sonore mai primejdioasă decât beția de cuvinte...

După ce gândul, luminoasa logică, a clarificat desişul încălci al sonorităților, abia atunci d. Georgescu încearcă o regăsire și o reflectare a personalității sale, adică își confruntă cântecul său propriu cu acela oferit de partitură. De aceea, găsim în interpretarea directorului general muzical al Filarmoniceii noastre, alături de respectul dus până la sfințenie față de text și o contribuție individuală care nu denaturează stilul și expresia lui; vocea interioară a dirijorului se adaogă parcă și dă un accent nou lucrării, ea nu contrazice viața particulară a compoziției. Această elasticitate a sentimentului propriu față de lucrarea condusă e o condiție de întâi ordin a dirijorului autentic. Nu trebuie să arăți că simți romantic, atunci când partitura te obligă la rigori clasice.

Principiul de a «contribui», de a «da dela tine», duce de obicei la denaturarea frumuseților muzicale și la rătăcirii de sens, care pot crea tradiții greșite, imitatori, ajungându-se cu timpul la nerecunoașterea compozitorilor. E preferabil să nu fii personal, decât să răstorni și să spargi oglinzile cerului.

În concertul dela 10 Noemvrie, s'a ținut seama de necesitatea sufletească de a asculta compozitori români. De câtva timp, întreaga presă muzicală română cere insistent creatori autohtoni la Filarmonică. Prezentarea lor se face greu, cu rezervă. Selecția poate că ar naște nedreptăți. Vorbesc de o alegere cu privire la tineret, deoarece compozitorii consacrați și mai în vârstă nu pot fi refuzați în concertele dela Ateneul Român. O soluționare a problemei ar fi ca tinerii compozitori să-și prezinte lucrările d-lui George Georgescu sau unui comitet special compus pentru acceptarea lor în cadrul simfoniceilor de Joi seara. O măsură

și mai bună s'ar lua, dacă nici unul dintre tinerii poeți ai portativelor nu ar fi refuzat, adică să se cânte toți premiații « George Enescu » deocamdată, și să lăsăm astfel ca pasările să moară pe limba lor. D-nii Silvestri, Paul Constantinescu, Brânzeu, Buicliu, Agârbiceanu, iată o serie respectabilă de juni creatori care așteaptă o promovare oficială, cu atât mai mult, cu cât chiar unii compozitori mai în vârstă ne decepționează, cum a fost bunăoară d. Sabin Drăgoiu în poemul simfonic « Povestea Neamului ». Lucrarea autorului lui « Constantin Brâncoveanu » e o arhitectură sonoră formată din mozaicuri multicolore, fără ciment durabil. E o înșiruire interesantă de episoade eroice, care, în mâna expertă a unui Sabin Drăgoiu, ar fi trebuit să se transforme în motive lirice și nu în crâmpee descriptive. Ceea ce e și mai ciudat, « Povestea Neamului » are un colorit patetic slav; un suflu rusesc bate câmpii săi melodici. Găsim chiar înăuntru și tema luntrașilor de pe Volga, celebrul « Euhnem ». Dar se spune că popoarele și muzica lor se întâlnește la origine. E vremea să ieșim din confuzii și să nu mai invocăm scuze. D. S. Drăgoiu și-a ratat intenția de a scrie un poem românesc, acesta e adevărul. Sunt acolo totuși frumuseți unice, ca de pildă episodul încreștinării. Dar cu o floare... Mai mult decât « Povestea Neamului », fresca Ate-neului rămâne sugestivă. Cine știe, poate într'o bună zi un alt compozitor va fi tentat să o ia ca izvor inspirativ, obținând un rezultat mai fericit. D. Sabin Drăgoiu rămâne pentru noi autorul « Năpastei » a lui « C. Brâncoveanu » și a « Divertismentului sacru ».

Ce înseamnă oare o lucrare mai slabă la un compozitor mare? Inegalitatea e în însăși esența vieții. Fără diferențe de potențial nu există curgere. Poate că după acest deficit de tensiune, d. Sabin Drăgoiu să renască în vre-o capodoperă. Oamenii de geniu ne oferă asemenea surprize. Solista concertului a fost d-ra Annie Fischer, pianistă de real talent, cu perspective de a reveni în România după executarea « plăcută și pe înțelesul tuturor » a concertului în la minor de Schumann. Orchestra, cu un acompaniament care împlinea pasiunea absentă a pianistei, a redat caracterul entuziast, de fericire și bucurie a concertului, unde Schumann nu se mulțumește numai cu sonoritatea pianului, ci recurge la cadrul mai vast al orchestrei. Cu toate mișcările languroase de față romantică și mobilitatea dureroasă a figurii, extazul și visul liric a lui Schumann nu-și făcea loc prin degetele studiate a d-rei Fischer. Au urmat « Tablourile unei Expoziții » de Mussorgsky orchestrate de Ravel. Aici d. George Georǒgescu a dovedit o înțelegere desăvârșită a tehnicii impresioniste de instrumentație raveliană, unde muzica își schimbă repede culoarea ca marea la răsăritul soarelui, când totul e o nuanță schimbătoare și nedefinită.

Din motive materiale, de sigur, concertul simfonic dela 17 Noemvrie a avut loc la cinematograful Aro; d. Casals, ca și anul trecut, a trebuit să cânte în cea mai improprie sală de muzică din Capitală. Lecția de anul trecut a servit însăși ea la ceva. Lumea care a participat atunci la Aro nu a mai revenit. D. Pablo Casals, genialul violoncelist, a cântat concertele de Haydn și Dvořak. Ca totdeauna, d-sa a plâns pe coarde sufletul omenesc, l-a mângâiat și i-a dat aripi noi ca în cântecul lui Rückert. Arta lui Casals e un mister. Meșteșugul virtuozului nu e decât un mijloc în interpretarea lui sublimă, și care nu poate fi atinsă aici pe pământ chiar și de ceilalți mînuitori celebri ai violoncelului. După ce-l ascuți pe Casals, simți nevoia să nu mai auzi muzică multă vreme, parcă ai vrea să rămâi cu ideea perfecției în tine. Puritatea sunetelor sale e ca a stelelor din cerul de vară, iar registrul grav al instrumentului e ca un glas de gigant ferecat în adâncimi și care se sbate să iasă la lumină. Odată la veac apar asemenea muzicieni. Sunt geniile, care cântă pentru sufletele noastre închise și mute, care ne arată lumi paradisiace și ne întăresc aspirația spre libertate, spre vis.

D. Georgescu a deschis concertul cu uvertura «Carnavalului Roman» unde Berlioz s'a servit în compoziția sa de un motiv luat din opera «Benvenuto Cellini», un saltarello viu. Uvertura «Carnavalului Roman» e pur romantică și forma ei se apropie de a unei fantazii simfonice. Tema trunchiată a saltarello-ului marchează începutul lucrării. Viorile izbucnesc parcă în răs prin triluri. Urmează cantilena expusă de cornul englez, contrastând cu râsul mulțimii. Alto reia tema. Pe urmă se adaugă flautele și clarinetii. Dialogul capătă mai târziu forma canonului, unde cele două melodii se caută, dar nu se contopesc. O atmosferă de sărbătoare cuprinde liniștea. Se redeșteaptă ritmul popular al saltarello-ului, dus până la vârtej, până la nebunia petrecerii populare.

La 24 Noemvrie, Italia ne-a trimis o violonistă remarcabilă, pe d-ra Gioconda de Vito. Premiata concursului de vioară din 1935 (Paris) e un puternic temperament muzical, dublat de o inteligență vie. D-sa a cântat concertul în re de Beethoven cu o sonoritate amplă, calmă, stăpănită în allegro, improvizând în larghetto și visând pe strune una din acele nopți de singurătate vieneză, când Beethoven flămând și bătut de razele lunii strălucea în ochi de nefericire. D-ra Gioconda de Vito a interpretat rondo-ul final cu o muzicalitate rară; nu l-a grăbit dar a dat impresia unei goane, unei răpiri în noaptea uitării, cavalcadă a Destinului alergând cu Tristețea alături,

Pentru pomenirea compozitorului Filip Lazăr, s'a ales, dintre lucrările acestuia, «Concerto grosso» scris în stilul clasic vechi,

fără vre-un aport original, decât fericita introducere a unui tematism ușor popular, oarecum românesc. Lucrări moderne, am ascultat « Celebrarea Morții » de Sgrizzi, un dans macabru cu armonie emancipată, dar prea exterior. Virtutea lui constă în descripțiune, prin uzitate intervale imperfecte ce dau impresia spaimei. Concertul s'a încheiat cu « Planetele » de Holst (Venus și Jupiter) poeme unde găsim sudate teme debussyste, raveliene, într'un tot armonios foarte clasic. În locul Planetelor lui Gustav Holst putea să figureze un N. Brânzeu cu « Sărbătoare », lucrare ce s'a cântat la Radio sub conducerea autorului.

Contrast al d-lui George Georgescu, e d. Egizzio Massini, muzicant al inspirației, al instinctului. Pătimaș și nervos în frazare, d. Massini parcă declară prin orice sunet o durere personală. Arta conducerii d-lui Massini e directă, simplă. Ea e motivată de talent, de un talent nestăpănit, vehement, care nu cruță, nu dă răgaz. E o artă de impulsivitate, de apăr brusc la sensibilitatea autorului. Pare ca o strategie militară prin surprindere. D. Massini a condus astfel Simfonia Patetică de Ceaikowsky, uvertura la Nunta lui Figaro, Procesiunea Nocturnă de Rabaud și Oberon de Weber.

În « Nunta lui Figaro », d. Massini a fost strălucitor și a pus în evidență acel « aer de fericire » care povestește întreaga acțiune a operii.

În Oberon ca și în Procesiunea Nocturnă, adâncul romantic al pădurilor a răsunat de ecurile trecerii cortegiului religios la care asistă Faust cu o desnădejde fără margini, și al zeului umbrelor Oberon. D-na Pia Igy, cântăreața care duce peste hotare faima melodiilor românești, a fost solista concertului dela 31 Noemvrie. Cu o claritate rară și muzical, știind că colozee prin ornamente linia melodică, d-na Pia Igy a executat două arii de Mozart, scrise parcă pentru flaut și a căror dificultate pare inaccesibilă.

Cuartetul Fundațiilor Regale își continuă ședințele muzicale educative. D. Adrian Sarvaș, neobositul animator al concertelor de muzică de cameră a realizat lucruri frumoase, din nefericire neștiute de marele public meloman care nu frecventează aceste spectacole demne de toată atenția noastră.

Ar fi bine totuși, spre și mai deplina reușită a concertelor să se facă apel la cântăreții reputați Operei Române și nu la probiști și începători, așa cum sunt anunțați în programele Filarmonice. Pentru a nu stârni susceptibilități, nu pomenesc nici un nume. Lucrul se poate îndrepta din timp. Inițiatorul inimos al acestor concerte, d. Adrian Scărlătescu va ști să intervină și să dea o ținută înaltă audițiilor pentru ca să nu se poate reproșa niciodată Înaltei Instituții de Cultură Românească că încurajează arta mediocră.

Între soliștii buni ai Postului Radio București, am deosebit în ultimul timp pe d. Paul Jelescu, o sensibilitate fină și un exact interpret al lirismului chopinian, pe d. Miron Șoarec excelent în muzică spaniolă și pe d-ra Nadia Chebap în concertul în la major de Mozart.

Opera Română a găzduit ansamblul Operei din Franckfurt. D. Frantz Konwitschny dirijorul de mari aptitudini ne-a învățat ce este, Wagner iar d. Hans Meissner cum se montează dramele sale. Se pare că lecția a prins, deoarece «Maeștrii Cântăreți» cântat de ansamblul nostru a corespuns crezului muzical al lui Wagner. Gustul și priceperea d-lui Ionel Perlea au ajutat realizării, alături de regia d-lui August Markowsky și decorurile pictorului Feodorow. În rolul lui Hans Sachs, d. P. Ștefănescu-Goangă a creat schema ideală a poetului generos, a sufletului bun și simplu, d. N. Apostolescu, a bardului inspirat, a cavalerului Walter, iar d. G. Niculescu-Basu figura impresionantă a lui Pogner.

«Pro-Arte» perzistă în direcția luată de acum 7 ani. E lăudabil și demn. Așteptăm la aceste ședințe experimentale, tineretul muzical: soliști și compozitori.

Ce putem scrie despre «Concertele Enescu» cu literă mare?

Mare flacăra de artă care a prefăcut în cenușe toate violinele prezente și viitoare. Vom asculta cu siguranță mulți violoniști extraordinari în stagiunea aceasta, dar pe «violonistul» Enescu cine-l va putea face uitat? Totuși pe dirijorul Enescu nu ni-e dat să-l auzim.

Cuartetul Teodorescu înjghebat din reale valori muzicale (d-nii Teodorescu, Jelescu, Fotino, Rădulescu) ne-a dăruit două concerte de muzică de cameră unde a colaborat măestria tehnică cu sentimentul nuanței. Quartetele de Haydn, Grieg, Ceikowsky, Verdi, Brahms, Mozart, au fost atâtea partituri diferite care și-au găsit stilul nimerit în interpretarea emotivă a quartetului Al. Teodorescu. Publicul a lipsit dela aceste concerte, așa cum procedează totdeauna când reclama nu e prea mare și executanții sunt băștinași.

VIRGIL GHEORGHIU

STRĂINII DESPRE MUZICA NOASTRĂ

Pe zi ce trece, Apusul dorește tot mai mult să cunoască Răsăritul, iar Răsăritul dorește tot mai mult să fie cunoscut. Astfel se înmulțesc mereu scrierile despre cei de prin părțile noastre și, în deosebi, despre Români.

Nici o mirare că scrierile acestea nu sunt, obișnuit, prea bune. Străinii cei mai mulți scriu ori pe placul celor de acolo (care vor să petreacă cu orice preț, fie și pe socoteala noastră), ori pe placul celor de aici (care vor să fie lăudați cu orice chip, chiar în ciuda adevărului). Ori văd numai ceea ce ai lor le poruncesc să vadă, ori scriu numai ceea ce ai noștri le dau voie să scrie.

Cei mai cumiți dintre noi s'ar mulțumi să-și vadă țara zugrăvită așa cum este: nici chiar de tot bună, nici peste orice măsură rea. Să nu ni se ascundă înapoi cusururile, dar să nu fim muștrați pentru cusururi închipuite; să nu ni se aducă laude silitate, dar de este pe aici vre-un bine, să se mărturisească fățiș. Iar cei ce binevoiesc să vorbească despre noi prin străini, mai întâi să cerceteze, ca să fie crezuți.

La toate acestea ne-am gândit din nou, îndelung, citind în revista muzicală oficială din Berlin « Die Musik » (XXX, Octomvrie 1938) un articol despre stările muzicale dela noi, iscălit Ludwig Schmidts.

Deși locuiește la Hermannstadt, sau, cum s'ar mai zice, la Sibiu, îl putem număra și pe d. Schmidts printre străinii amintiți. Și d-sa scrie pentru cei de acasă, adică pentru cei dela Berlin, vede numai cu ochii lor, ba vorbește chiar limpede (pag. 13) de « unser Deutschtum ».

Germanul Schmidts din România și-a pus, așa dar, în gând să le arate Germanilor din Germania cam care este cultura muzicală dela noi: *die Musikkultur in Rumänien*.

Autorul vede lucrurile de sus și de departe. Vrea să cuprindă cu privirea faptul împreună cu pricina, ziua de azi împreună cu cea de eri, cele văzute împreună cu cele nevăzute. Incercare semeață, care-l silește să facă, în mai puțin de 13 pagini, o călătorie pripită prin muzicologie, estetică, istorie, filologie, folklor, etnologie și demografie.

Pe nici unul din aceste tărâmurii felurite, nu știu să fi strălucit în trecut numele Schmidts: pe cerul muzicografiei a răsărit deci o stea necunoscută. Să vedem ce daruri ne aduce învățatul nou venit din tăcuta sihăstrie în care a stat până acum.

Studiul d-lui Schmidts nu este chiar lesne de descurcat. Pe scurt, cuprinde cam următoarele: întâi, o descriere a vieții muzicale din Vechiul Regat (instituții simfonice, teatrale, corale, școli); apoi câteva cuvinte despre muzica noastră bisericească, urmate de o lungă analiză a celei populare (pag. 13—23); în sfârșit alte câteva cuvinte despre compozitorii români.

Afară de București, zice d. Schmidts, nici unul din orașele Regatului nu are o viață muzicală după chipul și asemănarea celei apusene sau « in unserem deutschen Sinne »; nici Iași, nici

Galații, nici Brăila, nici Craiova. Peste munți ar mai dăinui o « veche tradiție ardelenescă », dar Regatul centralizator caută să o turbure și să o prefacă potrivit cu vederile sale (pag. 11).

Cât despre București, aici este în ființă o orchestră simfonică de Stat, condusă de d. G. Georgescu. Părerea d-sale, despre această orchestră, d. Schmidts nu ne-o împărtășește. O ghi-cim și bună și rea: bună, fiindcă Wachmann a adus pe vremuri în țară mulți instrumentiști germani; rea, fiindcă, din pricina « psihozei francofile de după război », mulți dintre ei au fost înlăturați și s'a oprit venirea unor forțe noi (pag. 12).

Tot la București s'a întemeiat într'un târziu și o Operă de Stat. Dar până azi, Opera n'a putut înfăptui nimic: a stingherit-o nu numai intrigile politice, ci tot pe atâta trupa ei, pornită mai mult pe câștig (?), decât pe faptă de artă (pag. 12).

Mai sunt în București și coruri. După pilda celui german zis « Liedertafel » (1851), s'a înființat, la 1901, « Carmen », urmat de altele. Concertele lor însă nu mulțumesc pe puținii cunoscători ai Capitalei și cu deosebire pe Germanii așezați aici (și, prin urmare, vai, pierduți pentru « Deutschtum »). Dovadă stau deseale descălecări ale corurilor germane de peste munți care, cele dintâi, au cântat la noi « Pasiunile » lui Bach. Nici vorbă ca vre-un cor românesc să le calce în urme: i-ar trebui un suflet coral (« Chorgeist ») cu care nu se împacă firea noastră meridională, îndreptată spre efecte eftine (pag. 13).

Firește că, în asemenea împrejurări, Bucureștii rămân mult înapoia altor capitale (pag. 12).

Dacă mai adăogăm că muzicologia românească e încă în fașă, ba că nici nu se cunoaște încă pe aici cercetarea făcută numai de dragul adevărului (« das Forschen um der Wahrheit willen »), te întrebi ce ne mai rămâne. D. Schmidts răspunde liniștit, (pag. 13): ne rămâne propaganda germană, care, în timpul din urmă, ne-a trimes pe Benda, Kempff, Opera din Frankfurt etc. Atât și nimic mai mult.

Destul de limpede. Și totuși, în tabloul atât de luminos al d-lui Schmidts, a rămas, pare-mi-se, un colț întunecos, anume acolo unde d-sa pomenește de o veche tradiție muzicală a Ardealului, sugrumată de Vechiul Regat. Nu strica de loc să ne fi spus și nouă d. Schmidts la care anume tradiție se gândește. Românească? Ce zor are atunci Regatul s'o sugruma? Săsească sau ungurească? Ce caută atunci într'o scriere despre muzica Românilor? Tăcerea muzicografului nostru ne cam pune pe gânduri... Noroc că de aici încolo nu va mai veni vorba despre Ardeal, încât ne putem întoarce către Regat, ca să aflăm dela d. Schmidts de ce stau lucrurile atât de rău acolo.

Sunt pricini multe și de tot felul, și nici una n'a scăpat iscusinței d-lui Schmidts. Să-l ascultăm cu luare aminte.

Până la începutul veacului trecut, Româniilor n'au cunoscut decât muzica lor bisericească și țărănească. Pe la 1820, găseai în tot Bucureștii un singur pian și o singură harpă, iar cine ar fi vrut să îndrepte ceva, *s'ar fi lovit de împotrivirea preoțimeii și a lăutarilor* (pag. 14)! Nici o îndoială că despre această răzmeriță preoțească și lăutărească de pomină, d. Schmidts a adunat cu trudă, de prin arhive și biblioteci, dovezi hotărâtoare... Cu atât mai mult trebuie să-l muștrăm că nu vrea nicidecum să ni le împărtășească. I-ar fi fost spre mare fală d-sale, iar pe noi ne-ar fi învățat ce nu bănuiam.

În sfârșit, tot s'a înfiripat și la noi, încetul cu încetul, ce bruma s'a putut înfiripa. Prin ce minune? Prin minunea culturii germane. Wachmann era german, Flechtenmacher german, Hübsch german și, cine știe? te pomenești că tot germani erau, fără s'o știe, și Câmpineanu și Eliade Rădulescu și tutti quanti.

* Noi știam, dimpotrivă, că muzica italiană și franceză a fermecat mai cu seamă odinioară pe orășenii Principatelor și mai știam că, odată cu trezirea noastră la o viață politică și culturală nouă, am primit printre noi muzicanți de toată mâna: și germani, și austriaci, și cehi, și italieni și francezi. Așa știam noi; dar vezi că eram prostinformați. Mai bine știe d. Schmidts, că doar altminteri n'ar putea scrie la « Die Musik », unde scrie numai cine se pricepe.

Te minunezi chiar cât de neștiutori am putut fi noi aceștia, care am urmărit întâmplările muzicale zi de zi și totuși n'am aflat de psihoza francofilă a « Filarmoniceii », care a izgonit din sânul ei pe instrumentiștii germani. Ni se spusese, în adevăr, că, de curând, România s'a văzut silită să urmeze pilda altor țări și n'a mai putut îngădui uneori să fie înlocuiți ai săi prin cei de afară, fie ei și Germani. Dar credeam că străinii veniți mai de mult au rămas cu toții la locurile lor, ba au mai dobândit și altele; că pe cei vrednici i-am prețuit și i-am cinstit într'atât, încât unii n'au mai vrut să ne părăsească. Așa ne închipuiam noi; dar acum se vede că ne-am înșelat. Ne-o arată d. Schmidts în « Die Musik » dela Berlin și « Die Musik » doar nu primește decât scrierile unor oameni de știință încercați, cu vederi largi și cunoștiințe temeinice.

Că d. Schmidts poate fi numărat printre aceștia, se cunoaște mai ales din acele părți ale articolului d-sale, în care deslușește pricinile sociologice ale sărăciei noastre muzicale. În fruntea lor stă alcătuirea socială însăși a întregului « Rumänentum » (ca să vorbim și noi ca d. Schmidts), și anume: 90% țărani, apoi funcționăria (care încă nu s'a desbărat de apucăturile orientale), iar sus, un mic strat stăpânitor (« Oberschicht »), cu desăvârșire desrădăcinat.

Și aici, d. Schmidts ne învață o seamă de noutăți. Am cercetat amănunțit mai multe statistice demografice: pretutindeni am văzut

că țărănimea noastră n'a trecut niciodată de 80% ale întregului popor. Pe semne că nici demografii nu-i avem prea buni sau că n'au desprins încă nici ei munca «um der Wahrheit willen». Altminteri n'am fi siliți să învățăm demografie românească din «Die Musik» dela Berlin.

Neașteptate mai sunt și spusele d-lui Schmidt despre moravurile orientale ale funcționării noastre. Se simte bine că puținele d-sale cuvinte ascund rodul unor adâncite cercetări psihologice asupra acestei însemnate clase sociale. Vădit, d. Schmidts nu spune tot ce știe. Păcat! Am fi dat mult să aflăm cel puțin ce înțelege d. Schmidts prin înrăuirile orientale care mai apasă asupra funcționarului român.

În sfârșit! Destul că am priceput de ce norodului român, în întregul lui, nu-i trebuie muzică cultă. Urmează să mai pricepem de ce nu le trebuie asemenea muzică nici orașelor. Și de astădată, d. Schmidts are răspunsul gata: fiindcă la Iași trăiesc mulți evrei, lipsiți de năzuințe spre scopuri culturale proprii («eigene Kulturziele»), iar Galații și Brăila sunt chiar orașe negustorești jidovite de-a binelea («verjudete Handelsstädte»), nu grecite sau armenite, cum s'ar putea crede. Craiova, dimpotrivă este așezată într'un ținut curat românesc («rein rumänisches Gebiet») și totuși aceleași lipsuri și acolo. Cum se poate? O fi știind d. Schmidts, care pe toate le știe. Dar nouă iar nu vrea să ne spue. Câteodată, zău, nu e de loc vorba de d. Schmidts...

Prin urmare, orașele din provincie n'au viață muzicală, ori fiindcă sunt «jidovite», ori tocmai fiindcă nu sunt. Dar ce se întâmplă la București? Oare nici aici nu se putea naște o mișcare muzicală? Nu, nici aici. Și din două vorbe d. Schmidts ne lămurește cum și ce fel. De vină sunt tot istoria și starea socială. Abia după Unire, Bucureștii au dobândit însemnătatea exagerată («übertrieben») de azi și nu erau deci în stare să se măsoare, în privința culturii, cu orașele ardelen. Acum, în plină prefecere, are un miez curat iudeo-american, cu mahalale sătești și patriarhale. De aceea, viața muzicală, câtă este, are o înfățișare curat comercială, și-ți ajunge o privire asupra publicului unui concert ca să-ți dai seamă că nimeni nici nu se gândește măcar la vre-un scop cultural.

Am înțeles. Am înțeles chiar foarte bine. Nu ne mai rămâne de văzut decât un singur lucru: cum stăm cu compozitorii? Până aproape de sfârșitul articolului, am putea crede că ne lipsesc cu desăvârșire: d. Schmidts nu numește pe nimeni, afară numai de Flechtenmacher, Wachmann și S. V. Drăgoiu, amintit în treacăt și mai mult ca folklorist. Abia la urmă, ne dumirim că tot avem și noi câțiva compozitori. Nu i-am mai avea! Compozitorii aceștia sunt niște nepricepuți și înstrăinați, care se îndeletnicesc numai

și numai cu schigiuirea cântecului popular. Cam 80% dintre ei au învățat la Schola Cantorum din Paris, cu Vincent d'Indy, și n'au decât un singur gând: să « indindyzeze » (« ver-d'Indysieren ») melodia poporului. Vă întrebați cum fac? Foarte frumos: iau un cântec dela țară, îi pun un acompaniament « francezo-romantic » și iese... « un lied în felul celor de Schubert »! Alteori îi vezi pe acești « Zivilisationsapostoli », care fac muzicii populare un rău nespus, chinuind o vinovată melodie din popor, ca s'o umfle și să facă din ea o temă de mare rapsodie simfonică în felul celor de Liszt. Ce vreți? Ne lipsește, vai, marele compozitor, care, asemenea lui Dvořak, ne-ar dărui muzica noastră națională (pag. 23).

Mărturim că, de data aceasta, noutățile d-lui Schmidts ne-au uluit cu totul. Parcă auzisem cândva de unul Enescu, care ar fi scris niște simfonii, niște sonate (una chiar în stil românesc), o operă numită « Oedip » și câte altele. Spuneau unii că acest Enescu se poate măsura cu semenii săi cei mai de seamă din Apus, chiar cu un Dvořak. Se vede că am visat. Nu încape chiar nici o îndoială că am visat, dacă în articolul d-lui Schmidts nici pomeneală de Enescu nu este. Se chiamă că ne-a amăgit trufia națională. Vedeam lucrurile dela București. D. Schmidts dela Hermannstadt le vede dela Berlin și de acolo chiar Enescu pare mic, neînsemnat de mic.

Cât despre ceilalți compozitori, citisem că mulți dintre ei au crescut nu la Paris, ci la Berlin, că alții au trecut cel puțin pe acolo până n'au ajuns la Paris (ceea ce, de altfel, ne-ar face să înțelegem cum pot scoate un lied de Schubert dintr'un cântec popular cu acompaniament romantic franțuzesc), că alții au învățat în Italia, alții iară numai la București. Atâtea erori îndreptate de d. Schmidts dintr'un condei. Ce folos? Ori din ce școală au ieșit compozitorii români, tot n'au desprins alt meșteșug decât să facă lieduri germane din cântece românești acompaniate franțuzește. Acesta este crudul adevăr!

Treziți astfel fără de veste din dulcile noastre visări patriotice, să nu ne mâniăm însă pe d. Schmidts, ci, privind faptele în față, bărbătește, să-i aducem îndureratele noastre mulțumiri pentru asprele, dar sănătoasele sale învățăminte. Muzica cultă românească nu este nimic și nici n'a fost vreo-dată ceva. Așa a hotărât d. Ludwig Schmidts dela Sibiu, după o cercetare îndelungă și plină de dragoste a ființei și trecutului nostru...

Să ne bucurăm, cel puțin, că rămânem cu muzica poporului, socotită de d. Schmidts « durchaus arteigen », adică cu totul originală, și foarte îmbelșugată, vrednică să i se închine 10 pagini de tipar mărunt.

Cuprinsul acestora nu este pe de-a'ntregul eșit din mintea d-lui Schmidts. Sunt și unele împrumuturi, mai ales în partea dela început, unde d-sa dovedește, rezemat pe mai mulți autori, obârșia tracă atât a cântecului popular românesc, cât și a celui sârbesc, bulgăresc, grecesc și chiar, « când și când », a celui ungu-resc și slovac. În ciuda părerii multor învățați și cu toate că vorbim o limbă latină, d. Schmidts pune mult temei pe spusa unui German anume Fligier, care, ascultând, pe la jumătatea veacului trecut melodii românești, și-a adus numaidecât aminte de melodiile vechilor Traci și Frigieni. Negreștit, acest Fligier auzise cu urechile lui cântece trace și frigiene. Il pizmuim cumplit !

Problema izvoarelor fiind astfel descurcată în câteva rânduri, d. Schmidts trece la descrierea muzicii noastre populare, bizuit de data aceasta pe un Român: d. G. Breazul. Alegerea acestei călăuze ar putea părea stranie, fiindcă d. Breazul este cunoscut prin lucrări pedagogice, iar nicidecum prin lucrări științifice de folklor. D. Schmidts ne măturisește însă că « a lucrat mai multă vreme, pe acest tărâm » cu îndrumătorul său: argument sentimental cu atât mai mișcător, cu cât, dând Cezarului ce este al Cezarului, autorul german va trebui să împartă fala cu cel român.

Drept este că d. Schmidts datorează d-lui G. Breazul foarte multe, începând cu exemplele muzicale, împrumutate lucrării pedagogice « Die Musikerziehung in Rumänien », măcar că și acesta le luase din manualele școlare de muzică ale aceluiași autor (« Doina » dela pag. 15, cea dela pag. 16, « Bocetul » dela pag. 20, « Plugușorul » dela pag. 20, din man. cl. II, pag. 9, 31, 58, 85; « Alunelul » dela pag. 17 din man. cl. IV, pag. 121 etc.). Se cunoaște de altminteri că e vorba de cântece populare « aranjate » pentru întrebuințarea școlară; unul din ele poartă chiar însemnarea, pe românește: « *fluerat, cu instrumente sau silaba la* » și « *zum, zum, zum, zum (imitând cobza)*. Înțelegem de aici că d. Schmidts, om cuminte, s'a ferit să-i sperie pe cei dela Berlin cu cântece prea de tot țărănești și a socotit mai nimerit să le dea melodii frumos pieptănate și drăgălașe imitații de cobză: « zum, zum, zum, zum ». . . Astfel cei de acolo nu-și vor face o părere rea despre muzica necioplită a țăranelui valah. Gîngășă purtare de grijă, pentru care i se cuvine d-lui Schmidts toată recunoștința noastră.

Putem crede că tot ca să nu răstoarne prea necruțător puținul cât vor fi aflat și Germanii despre muzica noastră, d. Schmidts a păstrat unii termeni tehnici ai d-lui G. Breazul, chiar dacă au fost dovediți greșiți, ca, de pildă, « doină oltenească » (când știm că tocmai în Oltenia cuvântul « doină » este necunoscut țărănilor). Dar cine n'a auzit în Apus că tot ce cântă Românul de jale se chiamă doină? Decât să înfrunte vechi și duioase obiceiuri, d.

Schmidts a socotit mai potrivit să numească «doine» melodii care numai doine nu sunt (ca cea dela pag. 16, deși s'a arătat lămurit și de mult ce poate fi numit doină și ce nu).

Altele bănuim că d. Schmidts le-a păstrat întocmai cum i le-a dat colaboratorul său, numai din supunere față de acesta, ceea ce iarăși îi este spre mare cinste.

De aceea pomenește, de sigur, și d-sa de o categorie a cântecelor de muncă (de care Româniii sunt cu totul lipsiți) și de alta a cântecelor soldățești (care n'au alcătuit nicicând o categorie muzicală, cum a citit fără îndoială d. Schmidts în scrieri folklorice de curând apărute).

La împrumuturile făcute altora, d. Schmidts adaogă o seamă de descoperiri ale d-sale, surprinzătoare și neașteptate peste orice măsură. Înșirarea tuturor nu este cu puțință aci, dar în grabă tot trebuesc amintite câteva, care am credința că vor rămâne în istoria folklorului muzical românesc.

Astfel, d. Schmidts ne dăruiește o nouă clasificare a repertoriului popular: de o parte cântecele legate de o anume dată a calendarului, de alta cele cântate în tot timpul anului. Lesne de priceput că d. Schmidts răstoarnă astfel tot ce știam despre muzica poporului nostru: potrivit cu clasificare d-sale, bocetul, de pildă, este mai înrudit cu dansul decât cu colinda...

Totodată, d. Schmidts a descoperit că lăutarii țigani (după părerea d-sale, o mare primejdie pentru muzica populară) schimonosesc ritmul, nu fiindcă n'ar cânta în măsură, ci fiindcă nu păzesc decât accentele principale, iar între ele își fac de cap (ilustrațiile muzicale doveditoare lipsesc, din nefericire).

D. Schmidts a mai descoperit că *nu* prin «cântecul miresii» se desăvârșește, cum credeam noi, ritul de trecere al nunții, ci prin «hora miresii», cu toate că în Ardeal nu se joacă hora.

D. Schmidts a mai aflat că jocul de temelie al tuturor Românilor este jocul de cerc, deși în tot Ardealul de miazăzi și de mijloc se joacă numai jocuri de perechi.

Datorită cercetărilor sale amănunțite, d. Schmidts a putut dovedi că în toată țara («überall in Rumänien») mai umblă azi călușarii, pe când noi îi căutam cu lumânarea.

Aceleași cercetări l-au făcut pe d. Schmidts să-și dea seama că bocetul și cântecul de leagăn se înrudesesc de aproape, cum e și firesc, fiindcă țin amândouă de câte un fapt mare al vieții omenesti: nașterea și moartea.

A mai însemnat d. Schmidts (pag. 21) câteva chipuri de repetare a versurilor în cântare, care nici prin minte nu ne-ar fi trecut.

Apoi, d. Schmidts cel dintâi a înțeles de ce cântă țăraniii colinde: fiindcă nu au voie să cânte în biserică, încât au fost nevoiți să-și reverse simțirea religioasă în alte cântări decât cele bisericesti.

Mai departe, d. Schmidts s'a lămurit că trebuie să-i dăm dreptate lui Gaster, care crede că Românii au preluat Irozii dela Germani. Gaster, fiind evreu, nu i se poate lua în nume de rău d-lui Schmidts că i-a trecut numele sub tăcere, ci, dimpotrivă, Gaster trebuie să-i fie recunoscător d-lui Schmidts că a binevoit totuși să-și însușească o teorie a sa.

În sfârșit, d. Schmidts a găsit prin țară cavale, până azi necunoscute, cu 6 găuri. A găsit chiar atâtea, încât crede că numai uneori (« manchmal ») cavatul are 5, cum susțin unii. Iar cobzele întâlnite de d-sa, dar asemenea încă nevăzute, au 6 strune, nu 8 și nici 10.

*

Am ajuns astfel, în capătul articolului d-lui Schmidts.

A sosit vremea să părăsim gluma și să spunem răspicat că în « Die Musik » din Berlin, s'au tipărit despre muzica românească și despre Români, 13 pagini pline de părtinire și de rea credință, scrise de unul care nu era nici în cea mai mică măsură pregătit să le scrie.

Numai din părtinire și rea credință, poți să negi că Românii au astăzi o școală muzicală a lor, în fruntea căreia strălucește George Enescu și care a îmbogățit literatura muzicală universală cu lucrări simfonice și dramatice de preț.

Numai din părtinire și rea credință poți să uiți că D. G. Kiriac, Cucu și alții au lăsat moștenire compoziții corale strălucite, iar că cel dintâi a pus temeliiile unui stil vocal polifon, izvorit din muzica tradițională ortodoxă și fără pereche în toată biserica răsăriteană.

Numai din părtinire și rea credință poți numi « indyndizări » ale cântecului popular, unele armonizări românești care trebuiesc privite, dimpotrivă, ca adevărate pilde.

Numai din părtinire și rea credință poți spune că Opera Română din București și « Filarmonica », oricâte cusururi or fi având, n'au îndeplinit nici o muncă culturală, sau că nici un cor românesc nu poate cânta o mare lucrare clasică, când toată lumea știe că s'au dat la București « Missa solemnă », « Anotimpurile », « Requiemul » lui Verdi și atâtea altele.

Numai din părtinire și rea credință poți învinui România că a alungat, cuprinsă de psihoză francofilă, pe instrumentiștii germani.

Și numai din părtinire poți pune tot ce s'a făcut la noi în seama Germanilor, oricâte mulțumiri le-am datora pentru partea ce au avut-o la înălțarea noastră culturală în general și muzicală în deosebi.

Iar lipsa desăvârșită de pregătire a d-lui Schmidts cred că au vădit-o în deajuns toate amănuntele argumentării sale: hazlia răscoală a preoților și lăutarilor împotriva muzicii apusene; cei

90% țărani dela noi; orașele jidovite, dar pline mai mult de Greci și Armeni; nașterea liedurilor à la Schubert din melodii românești cu acompaniament francez; compozitorii români crescuți cu toții la Schola Cantorum; bocetul înrudit cu cântecul de leagăn; călușarii răspândiți peste toată țara; cavatul cu 6 găuri; cobza cu 6 strune, etc. etc.

Cum au putut pătrunde asemenea inexactități dușmănoase într'o mare revistă apuseană de știință? Greu de imaginat; destul că au pătruns.

Ne-am mărginit să arătăm faptele. Ne putem scuti de orice încheiere.

CONST. BRĂILOIU

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

GLUMA, CATEGORIE FILOSOFICĂ AUTONOMĂ

Adeseori, sub aparențele unui fapt divers cotidian și strict actual, se ascunde o invenție culturală de mare însemnătate. Iată, bunăoară, seria de filme produse de cei doi dansatori americani: Ginger Rogers și Fred Astaire. La prima vedere, poveștile lor par a fi marfă bună și nimic mai mult. În realitate, ele exprimă un important eveniment istoric, un « moment » în istoria generală a frumuseții și, poate, un fel de a privi viața.

Am urmărit cu atenție seria, dela « Gay Divorce » la « Amanda ». Și am avut atunci plăcerea să văd cum o faună culturală nouă se naște. Un gen de comedie cu totul special, unde frumusețea nu porcede nici din moravuri, nici din caractere, nici din humor, nici din dialoguri spirituale, nici din ironie, nici din satiră sau din bufonerie, ci dintr'un alt izvor, neexploatat încă.

Aceste filme sunt învăluite într'o atmosferă generală de *glumă*. Întâmplările din viață sunt luate oarecum în zeflemea. Nu înțeleg aceasta în sens de « farsă » sau de « grotesc ». Gluma nu este o exagerare a realităților, căci nu le exagerează decât puțin de tot, iar de altă parte le dă, mai de grabă, o ușoară destindere, un aer de relaxare a tot ceea ce, normal, este serios. Lucrurile grave și realizate sunt prezentate oarecum « în răs » — nu însă în batjocură. Cu alte cuvinte, ele nu sunt deformate în direcția ridicolului. Dimpotrivă, acel « în glumă » le adaogă ceva grațios, ceva « drăguț », nostim, o finețe delicată și un fel de spumoasă imaterialitate.

Amintiți-vă de întâmplările care compun poveștile « Rogers-Astaire ». Toate sunt înfățișate sub unghiul glumei. Prin aceasta, lucrurile grave de toate zilele pierd din greutatea lor realistă. Față de realitate, ele sunt exact ceea ce dansul este față de umbrel

A dansa este a exagera simpla deambulațiune, a o complica, dar și, în același timp, a o ușura. A dansa este a ne juca cu pașii, a le da un sens « de glumă ».

La un moment dat din evoluția lui, omul, imitând ritmurile naturale ale fiziologiei s'a apucat să-și cadenteze discursul. Rezultatul a fost un lucru nespus de grațios: poezia. Și, — o spun foarte serios: invenția (desigur involuntară), pe care au făcut-o autorii filmelor « Rogers-Astaire », reprezintă un alt moment de acelaș gen. Poezia este în fond ideea de a face să danseze cuvintele. Dar putem tot atât de bine face să danseze evenimentele. O singură « condiție obiectivă » era necesară: trebuia ca tehnica cinematografică să existe în prealabil. Și atunci, o dansatoare s'a putut naște, o dansatoare care prin grația ei să ne facă să uităm însuși faptul că dansează. Căci aici stă secretul lui Ginger Rogers. În fond, nu ea dansează. Viața, lucrurile, toată povestea în curs, faptele însele dansează *prin ea*.

E foarte curios ce se petrece cu partenerul ei, cu Fred Astaire. Se poate spune despre el că oarecum dansează « *prea* » bine, că, adică, execută lucruri tehnice *prea* dificile, care ar rupe cu siguranță farmecul magic al convențiunei, dacă, din fericire, pașii lui, n'ar fi, în fond, un simplu acompaniement al partenerei sale. Fred Astaire este, față de dansul cu noblețe simplificat al lui Ginger Rogers, ceea ce este cheia față este melodie: reprezintă « mâna stângă », care, eventual, are voe să facă și puțină acrobație, căci publicul tot nu-i acordă decât o atențiune secundară și intermitentă.

*

Dar — se vor întreba poate cetitorii — de ce comentarea unui eveniment american poate face obiectul unei cronici de actualități « europene »?

Se întâmplă aici un fenomen de genul procesului Charlot. Dacă, într'adevăr, îndărătul trilurilor pedestre ale perechiei Rogers-Astaire există și o semnificație culturală, filosofică și artistică mai adâncă, — această semnificație urmează să fie descoperită nu în Statele-Unite, ci pe pământul vechiului continent. *Fenomenul american Charlot a fost o descoperire a publicului european*. Spectatorul din Paris, Londra, Berlin, a explicat lui Chaplin ce anume făcea Chaplin. Și Chaplin a ascultat pe spectatorul european, și i s'a supus din ce în ce mai mult. Dacă sub acrobațiile celor doi dansatori — ca odinioară sub clownăriile lui Charlot — se ascunde o idee omenească largă și durabilă, spectatorul european, el, și nu cel american, o va fi găsit-o; și tot el va fi acela care va cere cultivarea ei mai departe.

De altfel, să se observe că filmele Rogers-Astaire, cu toate că sunt americane șa actori, subiect, decor, dialog, etc., nu sunt

totuși americane ca structură artistică. Dovadă imposibilitatea de a le încadra în vre-una din categoriile cinematografice deja existente. Și o marfă care nu poate fi trasă în serie după o rețetă fixă nu are dreptul să se numească americană. Avem aici un criteriu sigur și clar de identificare a « americanității » unei valori.

O dovadă suplimentară în sensul acestor păreri este tocmai încercarea de a se privi Ginger Rogers « sub specie Americae », de a o judeca cu cântarul american. Această s'a întâmplat atunci când negustori, impresari, manageri, locatori, etc., s'au gândit să o compare cu eventuale rivale profesionale. Iată de pildă, concurența cu Ealiner Powell se traducea prin fraze ca acestea: « Ginger Rogers este de o sută de ori mai bună dansatoare ca Ealiner Powel ». Sau invers: « Ealiner Powel este de o mie de ori mai... etc., etc. ». Casele de filme au obiceiul de a se exprima în acest limbaj de măsuri și greutate, stabilind astfel tarife de talent și pronosticuri de câștig și bătaie.

Americanii au început prin a considera filmele Ginger Rogers ca o marfă americană, deci susceptibilă de a fi trasă la rotativă și de a fi « bătută » pe piață prin capital mai mare și materie rotivă mai multă. S'au cumpărat deci, ca materie primă, picioarele lui Ealiner Powell. Dar Americanii s'au înșelat. Producția Ginger-Rogers avea această particularitate neamericană de a nu putea fi produsă cu rețetă fixă; de a fi un gen de artă inedit și inimitabil — întocmai ca unele mărfuri europene.

E foarte curios de observat că, din punct de vedere strict al tehnicii dansului, d-ra Powell e superioară d-rei Rogers. Cea dintâi execută cu complicații coregrafice care dau sentimentul imposibilului. Dar tocmai de aceea, faptul că numita dansatoare are ochii veșnic holbați și gura permanent deschisă, ca un prestidigitator care ar executa o « scamatorie » concentrându-se ca să scoată porumbei prin gaura mâneicii; faptul că Eleanor Powell seamănă cu un iluzionist care vrea să dea impresia că execută mișcări care în realitate sunt manevrate în culise de un complice, tocmai de aceea admirația noastră este anihilată. Perfecțiunea tehnică a acestei dansatoare anulează sentimentul nostru de realitate, făcându-ne să credem că totul e trucat, că totul e înșelătorie. Iar surâsul fix de pe față al d-rei Powell pare că ar vrea mereu să vestească acea exclamație profesională de « et voilà ! » profesată de prestidigitatori după fiecare scamatorie.

În fond, casele de locațiune au tot dreptul să se dedea la măsurători artistice atunci când vorbesc de talentul lui Eleanor Powell; căci e vorba de a evalua o simplă cantitate, gradul de virtuozitate, cantitatea de dificultăți care trebuiesc învinse. În acest sens, se poate spune, pe bună dreptate, că Eleanor Powell realizează

în materie de dans lucrurile cele mai imposibile cu minimum de mișcări parazitare. Din acest punct de vedere, ea este superioară lui Ginger Rogers, ale cărei dansuri sunt incomparabil mai simple și mai ușoare. Decât, tocmai acest punct de vedere este fals atunci când e vorba de Ginger Rogers. Căci, încă odată, această acritică nu este o dansatoare. Mai de grabă contrariul este adevărat: *această dansatoare este o actriță*. Ceea ce realizează ea este, în fond, un fel nou și foarte plăcut de a privi viața, care s'ar putea de pildă numi în termeni pedanți « concepția coregrafică a existenței ». Nu dansează numai ea, partenerul ei și « chorus-girls »-urile; în poveștile acestea toată lumea dansează sau, mai bine zis, « totul dansează » și chiar mai ales evenimentele.

Dar iată, în legătură cu acestea, o altă mică problemă de opinie publică și de psihologie a culturii.

Primul fim al seriei Rogers-Astaire este « Gay Divorce ». Ultimul e « Amanda ». Intre ele s'au succedat « Roberta », « Piccolino », « Swing » și « Come with the Fleet ». « Amanda » — cel din urmă — a *plăcut*, de sigur, foarte mult. Dar publicul a acceptat această plăcere ca un lucru cuvenit și normal. N'a mai fost acel elan de gratitudine, de uimire încântată, acea unanimitate de entuziasm pe care le provocase « Piccolino ».

Totuși, în multe privinți, « Amanda » este superioară lui « Piccolino ». (Alte filme, cum a fost « Swing », au avut de asemenea calitate artistică pe care « Piccolino » nu le avusese). Atunci de ce totuși publicul a ales ca punct culminant al aprobării sale filmul « Piccolino » și nu altul din lunga serie de povești dansante ale perechii Rogers-Astaire?

Mai întâi, pentru că publicul are rațiuni pe care rațiunea le ignoră. Aceasta, firește, nu înseamnă că publicul e un personaj stupid, lipsit de logică și ale cărei reacțiuni nu se pot prevedea. Se poate foarte bine prevedea reacțiunile unui public, dacă ne dăm cât de cât osteneala să-i studiem psihologia.

Una din trăsăturile caracteristice oricărui public este încetinelă. Trebuie totdeauna să treacă un anumit timp până când masa spectatorilor să înțeleagă că cutare operă este bună sau proastă (de altfel această poate să fie și o dovadă de probitate intelectuală).

Succesul filmului « Gay Divorce » nu fusese un argument suficient pentru a da loc la un verdict definitiv. Excelenta calitate a filmului — s'au gândit desigur mulți — putea prea bine să nu fie decât un accident fără urmări. Apoi, piesa următoare, « Roberta » a dovedit că izvorul inspirației era serios și că ar putea să fie vorba aici chiar de un « nou gen » cinematografic, de o categorie specială și originală de filme. Iar « Piccolino » a confirmat aceste bănueli. El a demonstrat că trebuia să încetăm de a ne

îndoi; că ne găsim în fața unui fel inedit de a concepe cinematograful. În fond, era mai mult decât atâta: era o manieră inedită de a concepe *viața*.

De sigur, ar fi fost prea mult să cerem publicului să vadă aceasta așa de repede. Publicul s'a mulțumit să aibă un vag presentiment despre această originalitate și un sentiment precis numai pentru cealaltă originalitate, privitoare la factura pur cinematografică a filmului. Spectatorul și-a dat seama că toate aceste povești, precum și toate cele ce aveau să mai vie, ale perechii Rogers-Astaire, fuseseră compuse pe bază de dans (și aceasta chiar când eroii nu dansau); spectatorul și-a mai dat seama că această structură dansantă nu făcea totuși ca filmul să fie monoton sau plicticos, cum s'ar fi întâmplat fără îndoială oricăror alte filme; în sfârșit, că exista aici un fel de « *secret de fabricație* », pe care nu-l putea desluși, dar a cărei existență o percepea și pe ai cărei inventatori îi admira. Și iată pentru ce Piccolino a cunoscut un atât de răsunător succes. El sosea într'un mom ent când publicul realizase valorile de care am vorbit; pe acestea și numai pe ele: căci mai erau și altele, care rămâneau (pentru cât timp încă?) ignorate de public.

Marea originalitate a acestor filme este, cum spuneam, de a fi făcut din « glumă » o categorie umană autonomă. Într'o privință, tot ceea ce nu este « serios » este « glumă ». Dar această definiție prea largă poate produce confuziuni. Arta, în general, ce e drept, este o pasișă a vieții, o luare mai în glumă a realității, un « joc », o activitate « ludică », cum ar spune esteticienii. Asta nu înseamnă însă că o tragedie de Racine nu este un lucru serios sau că operele lui Eschyle sunt niște « glume ».

La drept vorbind, conceptul de « glumă » n'a fost niciodată definit sistematic. Poate pentru că « gluma » n'a constituit niciodată până acum o categorie autonomă? În tot cazul, gluma, în mintea noastră, este o combinație între noțiunea de « joc » și aceea de « rizibil », gluma ar fi, în definitiv, o variantă a comicului.

Decât, această definiție este falsă. Gluma nu este o varietate, a comicului, ca bunăoară ironia, sau humorul, sau pamfletul sau sarcasmul, sau caricatura, sau « butada » sau « șarja », sau « tachineria » sau « pasișa ». Se confundă foarte adesea gluma cu tachineria sau cu farsa. Și se greșește. Există, fără îndoială, glume în aproape toate atitudinile enumerate mai sus, dar aceasta pentru că ele sunt, toate, activități *de lux*. Acțiunea noastră biologică, purtarea noastră « serioasă » este contrarie ideii de lux; ea este utilitară și economică. Pentru a putea trăi, trebuie să ne adaptăm, să luptăm — și nu să cheltuim, pentru plăcerea de a cheltui. Scopul vieții este de a învinge în luptă. A trăi înseamnă a avea un scop. Și arta — atât în ordinea tragică, gravă, cât și în cea co-

mică — tocmai n'are; arta e, cum se zice: *scop în sine*; o activitate « autotelică » — cum spunea Kant; un prisos, un lux. De unde vine atunci ideea așa de anti-biologică de a cheltui inutil, de a risipi energia?

E foarte simplu — și poate nu chiar atât de antibiologic pe cât pare. Ni se întâmplă uneori să avem prea multă energie. Acest surplus trebuie expulzat. Din acel moment, purtarea noastră va avea o alură mai ușoară, mai facilă, mai senină; de pildă, vom cânta, vom dansa, vom vorbi, în versuri. Muzica, dansul, ritmurile poetice nu sunt decât mijloace anormale de a vorbi sau de a merge. Aceste mijloace sunt mai inaripate, mai vii și totuși mai artificiale. Ele imită viața, simplificând-o și amplificând-o totdeauna. De altfel muzica, dansul, poezia — toate acestea sunt unul și același lucru: a dansa, este a produce o melodie cu picioarele (amintiți-vă pasajele de dans executate fără orchestră), tot așa precum a cânta este a face să danseze sunetele, și a vorbi în versuri înseamnă a face să cânte și să danseze cuvintele și ideile. Dacă ar fi să găsim o expresie unică pentru a rezuma toate aceste fenomene, am alege cuvântul « glumă », în sensul său primitiv și curat, desbrăcat de sensul tchinărie, farsă, ȕerădere și lăsat numai cu înțelesul etimologic pe care îl are el în limba franceză. « Plaisanterie » înseamnă « ceea ce place ». Adică ceva, în principiu, rar, excepțional. Plăcerea — spunea Schopenhauer, este un concept negativ: suprimarea unei dureri. Firește, Schopenhauer exagerează. Căci sunt totuși momente de supraabundență vitală, de energie exuberantă, când plăcerea devine un fenomen pozitiv, plămădit din chiar această bogăție, din însuși acest exces. În asemenea momente, nu mai avem nevoie să acționăm cu sgârcenie și în vederea utilității. Ne putea amplifica acțiunea. Așa, bunăoară, în loc de a emite numai niște simple sgomote, vom alcătui geometrii savante (și, în sine, inutile) de sgomote pure care se numesc sunete și pe care le vom combina în chipurile cele mai complexe. Sau, în loc de a alege cuvintele după potrivirea lor la ordinele ce dăm sau primim, vom lua cuvintele după felul cum ele *sună*, ca și cum cuvintele ar avea, cu trupul lor de sonoritate, o importanță în sine. Sau, în sfârșit, în loc de a ne deplasa în spațiu cu pași mai mari sau mai mărunți, mai rezezi sau mai lenți, după nevoile momentului, vom organiza un ritm ambulatoriu independent de necesitățile mediului exterior și având o logică proprie. Aceste operații nu vor fi nici ceva comic, nici ceva rizibil. Totuși, ele vor face să izvorască în noi un răs sănătos, un răs de mare plăcere de a trăi, un surăs general adresat vieții.

Cam astfel se prezintă sentimentul foarte special al glumei, al triumfului biologic, al victoriei (momentane, dar cât de plăcută) împotriva necesității și a sgârcitelor realități.

În arta cea mai gravă, în tragedia cea mai deprimantă, ca și în satira cea mai caraghioasă, există un fond primitiv de glumă. Manualele de estetică numesc aceasta: origina « ludică » (ludus-joc) a tuturor artelor.

Dar acest *fond primitiv și comun*, care se regăsește, mai vizibil sau mai ascuns, în toate operele de artă — nu ar putea el fi la rândul-i, izolat și tratat direct, tratat în sine? și, cum zic negustorii, « în exclusivitate »? Nu ar fi posibil de a aranja povești cu această singură substanță? O poveste în care toate întâmplările să fie prezentate « sub specie », sub prisma și sub unghiul glumei? O poveste care să nu fie satiră, nici comedie de caracter, nici piesă de moravuri, nici farsă, nici pamflet, nici sketch humoristic, în care evenimentele, *toate*, să fie tratate ce acea seninătate, cu acea bună dispoziție, cu acea ușurință, și cu acel utopism surăzător propriu glumei?

Credem că aceasta este posibil; că aceasta, chiar, s'a încercat: sunt filmele Ginge Rogers et Co. Sfătuim pe psihologi și pe filosofi să mai vadă odată, și cu mare atenție, toate piesele din seria Rogers-Astaire. Vor rămâne încântați de a fi descoperit cum autorii, parcă mânați de un fel de inconștientă « vis a tergo », au compus, din ce în ce mai deslușit, povești ale căror evenimente — toate — sunt îmbrăcate în haina glumei. Luați « Amanda » — ultimul film al lui Ginger Rogers. E oare acest film o satiră împotriva hpsyanalizei? Este el o șarjă, sau un pamflet împotriva psihiatriei? Sau o ironie la adresa medicilor? Sau un fel de a biciui moravurile americane contemporane? Se găsesc, oare, acolo, caractere comice, tipuri bine desenate, portrete humoristice clare, accentuate? Nimic din toate acestea. O înșiruire de fapte, puțin cam imposibile, cu exact atât interval filosofic cât trebuie pentru a despărți realitatea serioasă de pură glumă.

În filmele Rogers-Astaire et Co. evenimentele nu *merge*; ele « dansează ». Dacă perechea Rogers-Astaire dansează și ea, aceasta este doar ca un simbol reconstitativ pentru a accentua, printr'un exemplu perfect, alura generală a lucrurilor.

Publicul și-a dat perfect seama că aceste filme nu sunt niște simple numere de dans ale celebrei perechi, ci că au valoarea lor stă mai ales în structura generală, cei doi excelenți dansatori fiind numai niște instrumente de rapel ale unui « leit-motiv ».

Publicul, care privește atent aceste « Opere complete » ale perechii Ginger Rogers-Fred Astaire, va descoperi cu uimire că ele, sub o aparență de operetă frivolă și trecătoare, reprezintă în fond o artă dificilă, originală și delicată, marcând un moment important în istoria universală a frumuseții.

D. I. SUCHIANU

PARFUMURI SINTETICE ȘI ESENȚE NATURALE

Alunecând ușor pe unda aromelor, pătrundem odată cu ea în adâncurile istoriei. De totdeauna oamenii au îngădit parfumurile, pe care natura le-a dăruit cu generozitate oamenilor treziți la civilizație pe malurile bătrânului Nil, pe coastele Asiei sau pe țărmurile veșnic însoțite ale Mediteranei. Leagănul civilizației a fost dela început învăluit în aromele puternice ale florilor și ale arbuștilor crescute în bătaia soarelui și adierea umedă a mării.

Ceea ce este fraged și delicat în fiecare om s'a aplecat totdeauna către floare, simbol al prosperității, al curățeniei, al bucuriei. Floarea este o străveche prietenă a omului, o desfătare a ochiului prin culoare și o mare plăcere prin aroma care distilă din petale catifelate.

Nu este, de sigur, o simplă întâmplare că toate religiile și-au împletit cultul lor cu acela al esențelor, al aromelor.

Templele egiptene erau adevărate laboratoare în care se preparau cu grijă felurite arome, întrebuințate în timpul serviciului religios, sau la iscusita și neîntrecuta îmbălsămare a morților.

Evreii și-au însușit obiceiurile Egiptului, pe care le-au purtat mai departe în rătăcirile lor. Insuși bătrânul Moise ardea, pe un altar mobil, plante aromate, al căror parfum se înfrătea cu rugăciunile fierbinți și inspirate.

Cei mai vechi acordau parfumurilor o virtute purificatoare și, în acest spirit, Maria Magdalena întâmpină pe Christos cu arome, îi unse picioarele și le șterse apoi cu părul său cel lung.

Iar între darurile oferite pruncului Iisus se orânduiesc plantele aromate, semn al bucuriei și al gândurilor înviorate, care se cuvine să se înalțe către Dumnezeu asemenea parfumurilor către cer.

Victor Hugo spune undeva:

« Florile se deschideau, lăsând parfumul lor să alerge spre « ceruri ».

Versul se construiește din acea parte a sensibilității omenești care l-a căutat pe Dumnezeu pe urmele acelor lucruri suave cu care creatorul e împodobit peisajul natural.

Homer, cel mai mare poet al antichității, a cântat neconținut, parfumul, pe care Grecii și Romanii mai târziu, l-au asociat cultului religios și apoi desfrâului.

Împăratul Neron risipi la funerariile unui prieten atâta parfum cât producea Arabia întreagă în zece ani, iar același faimos împărat înneca în arome ospățul din Baies, arome al căror preț de 4.000.000 de sesterti reprezintă 500.000 de lei aur.

Nebunul împărat a găsit mai târziu modești imitatori și ne mărginim a pomeni cu titlul de document că numeroase moschee

ale Orientului, astăzi în ruină, au fost construite amestecând în tencuiala lor cantități imense de mosc.

Moscheele în ruină din Kara-Amed, capitala Diarbechirului, exală și astăzi un pătrunzător miros de mosc în arșița de soare.

Dar parfumurilor li s'au atribuit deopotrivă virtuți alimentare și vindecătoare.

Astfel Pliniu credea că unele popoare ale Asiei se hrănesc numai din mirosul parfumului și chiar filosoful englez Bacon pomenește de cazul unui om care a postit mai multe zile înconjurat de ierburi aromate.

Hipocrate, părintele medicinei și al farmaciei, a prescris pentru combaterea ciumei arderea de buruieni aromate în case și la răscruce de drumuri.

După această prăpădită incursiune pe drumurile împleticite și colbuite ale istoriei și ale legendei, să poposim un moment pe un teren mai ferm, unde esențele, care au încântat existența mereu mai marelui Baudelaire, devin obiect de studiu pentru laboratoare și material de comerț pentru industrii.

Centrul de greutate al industriei parfumeriilor cade în Franța de Sud, de jur împrejurul orașului Grasse, unde 32 de uzini cu peste 3000 de lucrători prelucrează materii prime în valoare de circa 1.000.000.000 de franci.

În această regiune numai trandafirii de Mai, care înfloresc o singură dată, ocupă o suprafață de 450 de hectare, fiecare hectar numărând 15.000 de fire de trandafir.

Nu în zadar Franța este țara, unde Doamna de Pompadour consuma pe an parfumuri în valoare de 500.000 franci.

Franța a rămas în fruntea producătorilor de parfum, slujită nu numai de fertilitatea solului și climatului temperat, dar și de gustul rar și priceput al acelor care aruncă în lume, de o sută de ani, cele mai vestite parfumuri.

Industria parfumurilor sintetice, nu numai că nu a lovit industria esențelor naturale, dar i-a dat o nouă impulsie, lărgind suprafața publicului consumator, iscodindu-i gustul și înlesnind esenței naturale mișcarea pe o gamă de mirosuri mult mai bogată.

Floarea constituie materialul prim al industriei esențelor naturale.

Floarea, și este cazul să notăm că, în particular floarea albă, pentru că pe măsură ce culoarea se închide, parfumul se împuținează, iar calitatea lui devine mediocră.

Este curioasă această coincidență între aspectul imaculat al florii și exaltarea principiului aromat.

Planta își lucrează parfumul său în părțile bătute de soare, în special în părțile verzi, bogate în clorofilă, cel mai important agent de sinteză de care dispune organismul vegetal. Apoi esența

circulă și se grămădește de preferință în petale, unde o găsim în cea mai mare cantitate în momentul care precedează fecundația.

Pentru acest act universal de perpetuare, planta se pregătește în taină și cu acea liniște, care plutește în miezul misterului.

Cu puțin înainte de epoca fecundației, floarea este culeasă și transportată, proaspătă, pe porțile fabricii.

La temperatura ordinară floarea se alterează în curs de 24 de ore, dar se poate și păstra timp de 15 zile la $+ 4^{\circ}$.

Parfumul se extrage prin următoarele metode: 1. prin distilare în alambic; 2. prin antrenare cu vapori de apă; 3. prin macerare în substanțe grase la cald sau la rece; 4. prin macerare în disolvanți volatili, mai ales eter de petrol sau benzină rectificată.

Cele mai bune rezultate, în sensul că parfumul păstrează toate delicatetele sale însușiri, se obțin prin macerarea în substanțe grase. Este o metodă lungă, dar singura care conduce la parfumurile de calitate excepțională.

Celelalte metode, deși brutale, se întrebuițează pe o scară întinsă din rațiuni strict comerciale. În acest fel din mai multe mii de kg. de flori se recoltează un kg. de esență, de unde și costul ridicat al parfumurilor. Dar tocmai de aici înainte se ivesc dificultățile, pentru că nu este de ajuns a dilua o esență în alcool pentru a obține un bun parfum.

În acest moment, intervine gustul, priceperea și arta fabricantului care trebuie să împreune mai multe mirosuri, asemenea muzicantului creator al unei simfonii sau pictorului armonizator de tonuri.

Un bun parfum este un aliaj savant de mirosuri, și împrejurararea vine să explice de ce un bun parfum se născocesc rar și crează o epocă.

Buchetul, ale cărui însușiri de fixitate, de tenacitate și de originalitate sunt atât de greu de realizat, formează adevăratul preț al parfumului. Este aici o mare artă, care ține de resorturile creației, pentru că normele de aliaj a mirosurilor sunt numai negative, arătând mai ales ce anume nu trebuie să facă un fabricant, dar rămânând mute în privința indicațiilor pozitive.

Dificultățile sunt cu atât mai mari cu cât parfumul extras dintr'o floare nu are niciodată o singură componentă, ci este, la rândul său, un amestec complex cu o notă dominantă. Industria parfumurilor sintetice, care formează un fel de avant-gardă pentru drumul parfumurilor naturale, intervine cu produsele sale în ajutorul fabricantului de parfumuri.

În adevăr, laboratorul, fie prin sinteză totală, fie plecând dela substanțe care deja se găsesc în natură, a reușit să sintetizeze anumite esențe, punând astfel la îndemâna fabricantului produși individualizați cu proprietăți bine cunoscute și care se reproduc identic de câte ori se execută sinteza esenței.

Astfel este posibilă o gamă de mirosuri cu însușiri invariabile, iar nu cum se întâmplă în domeniul esențelor naturale, unde variațiunile de climă sau de speță pot modifica în mod sensibil raporturile între componentele aromei.

Esența sintetică devine un punct de plecare, o bază fixă.

Pe această temelie, fabricantul de parfumuri poate construi în liniște.

Astăzi, cele mai multe parfumuri au ca bază o esență artificială învăluită cu pricepere și artă în mirosuri naturale.

După cum s'a spus, esențele naturale nu mai servesc decât ca decor pentru esențele artificiale.

Știința chimiei a dat o nouă față industriei parfumurilor, prin sintezele sale variate între care menționăm: pinenul, camfenul, limonenul din clasa hidrocarburilor terpenice; alcoolii benzilic, feniletic, cinamic, bendolul, borneolul, terpineolul, geraniolul, citronelolul, linololul din clasa alcoolilor; eugenolul, extragonul, anetolul, sacrolul din clasa fenolilor; citronelalul, citralul, vanilina, piperonalul, aldehidele cuminică, cinamică, anisică, toate din clasa aldehidelor; irona, ionona, carvona din clasa cetonelor.

În fine, pentru a nu prelungi prea mult această enumerare se cuvine să amintim de moscul artificial o replică, deocamdată numai a mirosului moscului natural (acesta se găsește într'o pungă legată de canalul uretral al animalului *Moschus moschiferus*).

Prođuși de sinteză sunt extraordinar de numeroși. Ne-am ferit a pomeni de aceea foarte obișnuiți, care rezultă plecând dela acizi acetici, formici, salilic și alcoolii, metilic, etilic, amilic etc., cu care se falsifică o sumă de esențe naturale.

Industria parfumurilor naturale și aceea a parfumurilor sintetice ne oferă un prețios exemplu de inteligență cooperare, iar acelora care nutresc o distinsă pasiune pentru parfumuri, această cooperare ne oferă prilejul unor noi și delicate bucurii.

AL. MIRONESCU

OAMENI ȘI ÎNTÂMPLĂRI

ÎN ANUL ACELA S'A RUPT CUMPĂNA FĂNTÂNII

Secerișul se isprăvise și mohorul din snopii clăilor de pe câmp aproape se uscaseră. Încă o zi, două și grâul și secara ar fi umplut șurile gospodarilor. Dar glasul sinistru al unei trompete de alarmă a spintecat văzduhul și a înlemnit gândul oamenilor, iar mie mi-a retezat o bucurie.

* * *

1914.

Eram la casa vânătorilor din Gârdoman, o creastă de munte între văile Ucișoara și Ucea-Mare din munții Făgărașului. Tata îmi făcuse bucuria, cea dintâi bucurie de acest fel, de a mă lua cu dânsul. Câte nopți de visuri și de închipuire trăisem în preajma pregătirii pentru urcare! Câtă viață strănsesem, apoi, în trupul meu și în sufletul meu de copil, acolo sus, la marginea cea mai de sus a pădurilor de brad, sub vârfurile alpine, în preajma jneapănului și a bujorului de munte!

* * *

Intr'o zi, ostenit poate de poteca Vârtejelor, pe care mă lăsasem într'o fugă, cu Gheorghe, servitorul de câțiva ani al casei noastre, adormisem în poiană, pe o lespede încălzită de soare...

Am văzut atunci pe mama. Era printre clăile de pe câmp, și clăile erau așa de aproape... Am zâmbit și ea m'a văzut zâmbind și m'a chemat la ea.

Dar m'am trezit apoi... Tata era lângă mine. Imi ștergea fruntea de sudoare.

Satul se vedea departe, la poalele pădurii și, mai departe, peste câmpul cel mare pe care-l bătușesem de atâtea ori mânănd caii la pășune. În dreapta satului, și în tot lungul lui, se vedea lunca și râul în care mă scăldasem în zilele calde de vară de câte trei ori pe zi, râul, care pornea de acolo de sus, din apropierea mea, și îmbogățea cu apa lui argintul viu al Oltului.

Clăile, în câmpul mare, abia se zăreau...

* * *

De dimineață, în ziua următoare, un chiot ne anunța apropierea unui om. Și omul ne-a intrat plângând în casă...

— E rău, domnilor, e rău... Bătaie... Vă trimete vorbă să veniți acasă... Clăile de pe câmp nu le putem duce... Pe judele l-au dus și pe toți cei de seama lui...

M'au podidit lacrimile și m'am retras, nevăzut, în tinda casei. Când m'am întors, plecarea în vâltoarea râului era hotărâtă.

* * *

Clăile întârziaseră mult pe câmp. După ce se îngăduise căratul lor, mai fuseseră reținute încă de niște ploii nemiloase.

Treeratul întârziase și el, firește, peste obicei. Și, tot în afară de obicei, rezultatul lui fusese în acel an controlat și înregistrat de autorități...

În curtea noastră s'a arătat atunci un semn. Lumea era adunată pentru treerat. Lucrul nu începuse încă. Atunci s'a rupt în două cumpăna fântânii...

In toamna aceluiași an, tata a ridicat furcă nouă și cumpănă nouă de stejar.

Pe furcă a încrustat atunci următoarele cuvinte:

1914.
*Anul celui mai mare
război al lumii.*

* * *

1914... 1916... 1918...

Ce desfășurare amețitoare și ce sfârșit neînduplecat!

Cumpăna era veche și nu mai putea dăinui. Ea trebuia să se rupă.

INTR'O NOAPTE S'A DESCHIS FOCUL

In noaptea aceea dormeam în camera cea mai dinspre curte a casei noastre, ă cameră ferită, care, prin întrebuințarea ei, era mai de grabă bucătăria de vară a casei. Celelalte odăi fuseseră golite de tot ce aveau mai de seamă în ele. Erau oarecum pustii. Li se lăsase doar paturile modest îmbrăcate, câteva scaune și lăzile aproape goale. Pivnița se făcuse, în vederea focului ce se aștepta, depozitul de siguranță al tezaurului casei. Acolo, într'o groapă săpată într'un ungher al ei, își ascunsese tata lada de fier, anume făcută, cu toate hârțiile lui de preț și cu toate cărțile și valorile băncii satului, care-i rămăsese în grijă cu doi ani înainte; acolo își depozitase mama toate hăineturile care-i îmbrăcau casa, acolo aduseseră și vecinele din lucrurile lor. Pivnița era boltită cu piatră — încă de pe când bunicul meu, dascălul Novii, ridicase casa — și promitea o apărare mai de nădejde.

Tata plecase de câteva zile de acasă, împreună cu fratele meu mai mare. Avusese ordin anume să treacă peste Olt, spre Tisa, și nu-l împlinise. Stătuse câtăva vreme ascuns în fân, într'o margine de șop, apoi, n'a mai putut suferi. Se innăbușise de-a-binele. A preferat tufișul codrului.

Acasă, eram numai cu mama, cu fratele meu mai mic, care era în leagăn și cu Firuca, bătrâna care ne slujise casa ani mulți și pe care mă obișnuisem s'o privesc ca pe o mamă bună.

Ne culcasem pe un păș¹⁾ mare de secară, așternut pe jos, ca să fim, astfel, mai cu grijă față de tot ce putea să vie peste noi...

* * *

Visasem poate de mult începutul... Intr'o vreme, avusesem chiar credința că trecusem peste el. Văzusem doar atâtea patrule

¹⁾ Snop îmblătit.

ungurești... Și-apoi, într'o noapte, avusesem grădina plină de ostași români. Iși legaseră caii de gard, de jur împrejurul grădinii. Și femeile se strânseseră la noi, cu pui și cu tot felul de lucruri, ca și în alte părți ale satului de altfel, să gătească ostașilor de mâncare. Tata stătuse mult de vorbă în noaptea aceea cu locotenentul Protopopescu, care avea o rană ușoară la piciorul drept. Dimineața plecară mai departe spre Sibiu și mai departe spre Alba-Iulia...

Înainte erau de obicei grăbiți. Se rânduiau pe marginea uliței, în tot lungul ei, și luau în grabă laptele și pâinea ce li se îmbia. Apoi, încălecau și lăsau dără de praf în urma lor.

Pe urmă trecură mulți... mulți...

Patrulele ungurești, care se retrăseseră peste Olt, pătrundeau la noi tot mai rar.

* * *

În noaptea aceea, mă treziseam în pocnete de pușcă și în rugăciuni mântuitoare. Mama își ferise copilul din fața ferestrelor și mă prinsese și pe mine de mână. Imi oprisem răsuflarea și pocnetele se întetiră. Se auzeau tot mai clare și tot mai apropiate, până când fuseseră depășite, în auzul meu, de tropotul năvălitor al cailor, care mi se părea că umplură ulița și își făcură vânt, fără frâu, spre vale.

Trecuse năvala, dar fiorii înghețase parcă în trupul meu și, odată cu ei, înghețase și gândurile mele. În colțul în care se retrăsese, mama Fîruca, bătrâna, în genunchi, continua să ia din pământul pe care-l atingea cu degetele ei și cu buzele ei, tărie pentru rugăciunea pe care o îndrepta către Preacurata.

Adevăratul început începuse...

* * *

Dimineața, m'am trezit frământat, ca după un vis greu. Eram singur în casă. Ceilalți se treziseră poate de mult sau poate, nici nu mai dormiseră după vijelia de peste noapte.

Am ieșit în uliță, la cruce. Căutam pe mama. Nu era, nici în sus, nici în jos, țipenie de om. Am pornit apoi spre răspântia din mijlocul satului, în apropiere, acolo unde *ulița Mare* se lărgește puțin, făcând o ridicătură ușoară spre dreapta, la împreunarea ei cu *ulița Rea*, mai înaltă, care dă în drumul comunei Arpașul-de-Jos. Voiam să văd lume, voiam să văd un om, voiam să văd pe cineva, pe oricine...

Dar acolo, pasul mi s'a oprit brusc. În dreapta, ferit din vedere, ulița Mari, mai mult în linia uliței Rele, sus, ca pe un pie-

destal, un ostaș cu cască înaltă pe cap, călare pe un cal negru, cu sulia neagră înclinată pe șeaua calului, stătea nemișcat.

Ochii mi-au crescut odată cu înălțimea arătării și, în același timp, am simțit un cui în inimă.

* * *

Un pas, doi, trei, poate zece sau, poate, mai mulți; o oprire. Pe deasupra mea, pe sub norii apropiați care încețoșau cerul, își sbura sborul fulgerător un vâjâit de foc, un șuer, mai de grabă, un fior; câteva clipe — trecuse peste mine și se oprise într'o detunătură sguuitoare, undeva aproape, prin grădinile dinspre, vale sau prin luncă...

Mama îmi spusese, pe urmă, că fusese a doua șuierătură în dimineața aceea.

Tunurile începură a bate din dealul Noului...

F O C U R I L E

Acolo, la poalele muntelui, unde se amestecă pădurile cu poienile, în locurile numite *Sumernă* și *Poiana Ucișorii*, se strânsese de multe ori satul să-și mai ascută viața. Era obicei din strămoși să pornească deodată coasa de acolo — cu o săptămână, două înainte de seceriș — și, atunci, nimeni nu era bucuros să rămână în sat.

În seara întâia se strâneau acolo coșaii, flăcăi și oameni în vârstă, și aprindeau focuri și își spuneau snoave și se culcau apoi în jurul tăciunilor, cu o mână sub cap și cu fața spre cer. Dimineața, spre gură de ziuă, trebuiau să se scoale și să pornească brazdă lată în iarba înmuiată de roua nopții.

Dar, apoi, în seara următoare! Cât hohot, câtă nebunie, câtă viață! Erau acolo și bătrâni și copii și feciori și fete; era acolo o lume întregă. Și chiotele se înteteau, se răzleteau și nu mai conteneau...

* * *

Mi-aduc aminte, eu mergeam la Sumernă de obicei a doua zi, cu carul și nu mă mai înapoiam de acolo, decât după uscatul fânului. Atunci mergea și mama, după ce isprăvea, de dimineață, toate treburile casei și mâncarea. Era plină calea muntelui de care și de neveste grăbite cu coșurile pline cu mâncare și cu trăistile grele atârinate în furci.

Lazul nostru era la marginea Sumernei, de desubt; făcea o coastă ușoară, lată, care se termina în culme cu un rând de fagi, din umbra cărora se vedea satul și se vedea bine dealul Oltului și

« Ardealul » ¹⁾. Puțin mai la stânga din linia satului meu, mai spre Olt, se vedea satul vecin, Arpașul-de-Jos, iar peste el încolo, dincolo de Olt, se vedea, tăiat de văi, dealul Noului. Din sus de fagi mai era un laz și-apoi o limbă de pădure, care ferea din vederea satului casa Marcului, casa omului care păzea acolo vacile până toamna târziu și pe care eu mă bucuram totdeauna să-l văd, pentrucă stătea acolo, în pădure...

Aprindeam focul sub fagi, dădeam o fugă la casa Marcului, aduceam bureți de pe pârâul Lebului, și-apoi iar mă duceam și nu mă linișteam decât târziu, în vremea fânului, când soarele pornea să ardă și când începeam și eu să fiu de ajutor.

Câtă sburdălnicie peste zi și cât pitoresc seara, când făceam bobotaie de se vedea din sat și când frigeam bureți usturoși, cu brânză, pe jar mult...

* * *

Ce schimbată era fața Sumernei în anul acela, după ce începuse bătaia tunurilor din dealul Noului! Satul se strânsese și atunci acolo, ca în vremea cositului din alți ani. Se strânsese și își făcuse colibe verzi sub frunzișul fagilor și sub cetina brazilor, dar nici nu cânta, nici se veselea. Tânjea, mai de grabă; se tânguia și lăcrima. Fusese văduvit de tot ce era floare și putere bărbătească; era alungat acum acolo și se sbuciuma.

Acasă rămăseseră doar bătrânii, cei mai ajunși dintre ei, cei care aveau tăria anilor mulți, tăria vieții trăite... Rămăseseră să apere avutul lor bătrânesc, avutul copiilor și al nepoților lor. Rămăseseră să cadă, dacă așa era scris să se întâmple, lângă avutul lor pentru care asudaseră o viață întreagă, rămăseseră să vadă ei cu ochii lor mistuindu-se, dacă Dumnezeu voia să se mistuiască, toată agoniseala lor.

Se împărțise lumea în toată Sumerna, până peste Ucișoară și până în lazul cel mare al lui Petrașcu. Se grupase oarecum. La casa lui Manole, la căsuța lui Grigore, la casa Marcului, peste tot, în toate punctele mai de seamă ale locurilor se înfiripaseră grupuri, grupuri...

Noi ne oprisem cu carul la casa Marcului. Eram cu mama, cu fratele meu cel din leagăn și cu mătușa mea cu doi copilași. Acolo am găsit și pe tata și pe fratele meu mai mare și lume multă, femei și copii mai ales. Acolo am agățat leagănele copiilor, de ramurile unui fag primitor, în bătaia soarelui trist. Acolo ne întinsesem toată gospodăria, sub un acoperiș verde sprijinit pe o lature de car. Acolo veneau, spre seară, vacile la muls și bivolițele, care se de-

¹⁾ Pentru Români din Țara Oltului, Ardealul se întinde numai în dreapta Oltului.

prinseseră și ele cu casa cea nouă. De acolo se auzeau tot mai des bubuiturile care se spărgeau în sat și se auzeau tot mai vii, tot mai active, mitralierele din pădurea Porumbacului unde se încinsese focul cel mare...

* * *

Intr'o zi, în amiaza mare, chemați de tunete îngrijorătoare, coborîsem cu tata sub șirul de fagi din culmea lazului nostru. Priveam de acolo satul... Ce dârz mi se părea sub bătaia înfierbântată care venea din dealul Noului; ce învolburat! O lovitură, alta mai în sus, la mijloc, altele mai în sus, și-apoi altele, tot mai multe și tot mai nebune... Se ridicau de peste tot coloane de fum și se risipeau apoi și iar se ridicau altele și mereu altele...

Pe calea muntelui în sus, se limpeziră apoi tot mai mult câteva care, în goană de vifor, urmărite de sulurile de foc, care se spărgeau tot mai dese, tot mai furioase în urma lor...

În ziua aceea se țândărise ferestrele casei noastre și poarta, poarta bătrânească de stejar, din schijele obuzului care spărsese zidul vecinului de peste drum.

* * *

Seara, copiii prinseseră a aprinde focuri în pădurea care adăpostea, din spre miazănoapte și apus, casa Marcului. Tata, care stătea îmbrăcat, jos, rezemat de roata carului, se trezise ca dintr'o toropeală:

— Stingeți focurile! Stingeți focurile, mai de grabă! Vreți să se îndrepte prăpădul și aici?

* * *

În pădurea Porumbacului, puștile au bătut atunci toată noaptea....

PLOI DE TOAMNĂ

În ziua în care privisem satul sub bombardamentul pornit din dealul Noului, cerul era înnorat ușor. Peste noapte norii s'au coborât mult și au pregătit o dimineață umedă. Intindeai mâna și simțai umezeala. Dar, apoi, într'un târziu, vaporii s'au ridicat deasupra fagilor și au rămas așa, albi și nepăsători. Târziu, tocmai după amiază, din stratul lor învăluit, începură a cădea stropi, ca de ceață rece. Atunci sosi o veste din sat.

Lumea a simțit deodată frigul...

* * *

În noaptea care a urmat, mama a plâns mult. Tata stătuse îndelung de vorbă cu părintele M., cu învățătorul V. și cu alții, cu toți cei mai de seamă. Era hotărât să plece. Urma să merg și eu cu el. Peste munte... Să încep acolo școala, liceul, liceu românesc...

Cu câtă îndârjire își susținuse mama gândurile ei, după ce-și sfârșise lacrimile!

— Trebuie să rămânem cu toții aici, în vatra necazului — spusese ea — orice ar urma să se întâmple!

Tata se frământa ca într'un coșmar greu...

* * *

În dimineața următoare, ploua de-a-binelea. Ploua ploaie mărunță de toamnă. Ningeă aproape și de pe munte se cobora frig de zăpadă proaspătă. Pădurea se încărcase de apă și pământul era ud peste tot. Oamenii simțiră fiori de iarnă.

Către amiază porniră primele care spre sat. Și-apoi, se făcu tot un șir pe calea muntelui în jos.

* * *

Acasă găsisem plin de Nemți. În curte fierbea un cazan. În grajd, în șură, sușop, peste tot erau numai cai nemțești. Se așternuse pe sub ei fân mult și ronțăiau. În casă se vedea lumină și fum gros de bucătărie. Se frigeau găște grase. Oaspeții erau stăpânii și se uitau la noi ca și când n'ar fi înțeles rostul nostru acolo.

Vitele, pe care le coborîsem dela pădure, rămăseseră în curte și tremurau sub picul rece, care nu mai contenea. Noi ne făcusem cu dinadinsul loc într'un colț de casă și am reușit să ne uscăm acolo hainele de pe noi și să ne încălzim picioarele. În seara aceea, toți ai mei au fost prinși parcă de o apăsare mută.

Neamțul dela telefonul din camera de alături a veghiat atunci toată noaptea cu receptorul pe urechi.

* * *

Dimineața nu mai rămăsese decât mirosul Nemților și al cailor lor. Ploaia cădea neîncetat, mărunță și rece, iar pe uliță se făcuse tină groasă. O forfoteau Nemții, alții, infanteriștii, sub cismele lor și sub carele lor numeroase, care se scurgeau spre Făgăraș. O forfoteau Cehii, care se purtaseră atât de omenește în trecerea lor pe la noi.

* * *

Intr'o zi, pe la vecernie, tata fusese luat de Nemți cu vitele de jug, cu tânjala. Li se împotmolise carele pe dealuri, li se în-

glodase tunurile, tunurile care țintiseră de atâtea ori biserica noastră de pe deal.

L-am așteptat atunci, îngrijiți, toată noaptea. S'a înapoiat tocmai către ziuă.

Un bătrân, care fusese dus la fel cu o zi înainte, nu se întorsese încă... Și nici nu s'a mai întors vreodată.

TRĂSURA NEAGRĂ

După vre-o săptămână dela trecerea Nemților, se lățișe vestea în sat că cei care plecase peste munte se înapoiaseră. Ajunseseră dincolo, cu toată vremea rea ce-i prinsese pe hățașurile de pe creste, dar acolo aflară că Nemții își întinseseră frontul în tot lungul Argeșului și al Muscelului. Făcură planuri peste planuri, dar se agățară în sârmele nemțești. Apoi, s'au înapoiat triști și înfrigurați.

* * *

Trăsura neagră își începuse de mult funcțiunea. Oamenii ajunseseră să-i cunoască bine obiceiul. Nu intrase odată în sat fără a duce pe cineva... Mi-aduc aminte, când îl dusesse pe bunicul meu — pe tata popa, cum îi spuneam — cum îl împinsese jandarmul spre prag și cum îl pălmui apoi...

— Unde ți-e feciorul, popo?... se răsti jandarmul către el.

— Domnule, ți-am mai spus, se îndârji bătrânul, nu l-am văzut de trei săptămâni. De unde să mai știu eu de el?

În prag, făcu o sforțare; se opri.

— Să-mi iau căciula, zise.

Dar atunci, jandarmul, ticălosul, se înalță pe vârfuri ca să-i ajungă înălțimea, și izbi din răspuțeri fața uscățivă, lunguiață, cu barba albă ca de sfânt bizantin, a bunicului meu iubit.

Bunica și mama, care venise și ea într'o fugă de acasă, rămăseseră plângând în prag.

* * *

După ce se înapoiaseră cei plecați peste munte, trăsura sinistră intra parcă mai vijelioasă în sat. Trecea uneori dela o casă la alta, și nu se stâmpăra până nu se vedea încărcată. Lua pe fugari, iar dacă nu-i găsea pe ei, lua pe cine găsea: lua mamele, le lua rudele...

Intr'o zi, s'a oprit în fața casei părintelui M. Satul știa atunci că-l va duce și pe el. Se auzea că e bolnav. Răcise prin munți; se îmbolnăvisese. Era acasă.

După câteva minute, l-am văzut slăbit și posomorît. Era în trăsura. Stătea închis în cupeul ei negru, lustruit. Nu se uita nici în stânga, nici în dreapta.

Trăsura neagră a trecut ca un fior, prin sat în jos...

* * *

Unii dintre cei ce se întoseresă de peste munte, au plecat, în vreme de noapte, pe frontul Italiei.
Frontul însemna mai multă viață...

«PASSIERSCHEIN»

Era miez de toamnă și școlile nu se începuseră încă, nici în Făgăraș, nici în Brașov. Puhoiul de Nemți abia trecuse.

Eu trebuia să plec la școală; trebuia să încep liceul. Mai aveam în sat tovarăși mai mari cu gânduri de început de an școlar. Unul mergea la școala normală, în Arad, unde se mutase temporar școala lui, «Seminarul Andreian» din Sibiu; celălalt făcuse trei clase la liceul ortodox român din Brașov și credea că nu e nimerit să mai aștepte deschiderea aceluia liceu, care se găsea în punct de graniță.

Intr'o zi, pornisem cu căruța spre Sibiu, cu colegul meu mai mare de liceu și cu tatăl său, negustor vestit în țara Oltului și bine cunoscut la Brașov și Sibiu. Se hotărîse să-și reia treburile negustorești și voia să încerce, cu acest prilej, și înscrierea noastră la Sibiu, la liceul unguresc de acolo, singurul care se deschisese mai în apropiere. În noaptea următoare însă, ne-am înapoiat hotărîți să plecăm la Blaj. Bătrânul înțeleșese planul nostru și șovăiala noastră.

După două zile, am plecat la Făgăraș, toți trei școlarii, să ne fotografiem pentru «Passierschein», fără de care nu puteam călători la Blaj.

* * *

Circulația pe linia Făgărașului nu se reluase încă. Trenurile nu puteau porni până nu se refăcea linia. Oamenii cu căruțele, de altă parte, nu prea aveau curaj să umble la drum. Și-apoi, în timpul acela, nici nu se prea găseau oameni pentru cărăușii. Nici cai nu se prea găseau.

Am pornit pe jos. Treizeci de kilometri nici nu era prea mult; eram voiși că ne pregăteam pentru Blaj și nu ne speriam de drumul Făgărașului.

Drumul, în lungul lui, kilometri de-a-rândul, ne-a rămas gol, ca prin locuri neumblate. Și satele erau parcă pustii...

Intr'un târziu, ne-am oprit într'o margine de drum. Din urmă ne ajungea o căruță cu un cal. Era coreul din Arpașul-de-Jos, un negustor care-l cunoștea pe cel mijlociu dintre noi. Se ducea după sare în Făgăraș. Era vremea murăturilor și era criză mare

de sare prin toate satele. Nici la Făgăraș nu se găsea decât sare roșie pentru vite și nici aceea nu se vindea oricui.

Evreul ne-a primit în căruță și ne-am bucurat. Ne ducea încolo; numai încolo, a precizat. Înapoi trebuia să aducă marfă...

În aceeași zi, către miezul nopții, ne-am înapoiat cu fotografiile în buzunar. Făcusem drumul pe jos.

Fusese noapte frumoasă cu cerul plin de stele...

* * *

Până la Sibiu nu era mare nevoie de *Passierschein*, adică de legitimație de călătorie. Era suficient biletul de tren liberat de șeful gării sau de șeful trenului după o scrutare prealabilă a călătorului. Pe linia secundară a Făgărașului, redată anevoios circulației tot așa de anevoioase, nici nu era nevoie de un control prea sever. La Sibiu, însă, se schimbau lucrurile. Acolo era un oficiu anume pentru întocmirea legitimațiilor și pentru vizarea lor. Fără viza aceluia oficiu, nimeni nu putea călători mai departe; nici biletele de călătorie nu se eliberau fără această formă de identitate.

Am trecut și noi, firește, prin filiera passiertelor și am ajuns la Blaj, cu dășagii în spate, așa cum umblau pe atunci, și mai înainte, toți domnișorii de pe la școli.

* * *

Mi-aduc aminte, vacanța de Crăciun în anul acela n'a ținut decât vre-o trei zile; zilele de sărbătoare. Atunci, la înapoiere din vacanță era s'o pățesc cu *Passierscheinul*. Stătusem două ceasuri la biroul pentru viză, în Sibiu, și nu ajunseseam la rând. Am plecat și m'am urcat în tren fără viză și fără bilet de călătorie. Era ultimul tren pe care-l aveam, ca să ajung la timp la școală.

La controlul билетelor toată lumea s'a uitat la mine ca la un vinovat care n'avea să pățească bine. Dar controlorul era omul lui Dumnezeu și m'a iertat. I-am plătit călătoria și mi-a dat bilet din carnetul lui.

La controlul legitimațiilor era mai greu. Era cunoscută asprimea de pe linia Sibiu—Copsa-Mică — pe la Ocna Sibiului în special era zona de triaj — și vecinii mei de compartiment erau îngrijați ca și mine. M'au servit însă așa de frumos două vecine de compartiment, care mă legitimară în prealabil cu întrebările lor și care răserseră oarecum de mine. În momentul în care controlorul își încruntase privirea, prin ochelari, asupra legitimației mele, ele îl inundară cu întrebări amăgitoare. Omul siguranței și-a lăsat tot mai mult mâna stângă în jos, oarecum lateral, spre mine, până când eu m'am încumetat să-mi apuc dreptul... Vecinele mele au râs cu satisfacție pe urmă și m'au luat de ureche.

Intre Copșa-Mică și Blaj am călătorit atunci agățat pe scara unui vagon, cu mâinile înghețate pe drugii de fier. Acolo nimeni nu m'a mai întreat de *Passierschein*...

SCRISOARE DIN CLUJ

Și a doua vacanță școlărească, vacanța Paștilor, fusese în acel an mai scurtă ca de obicei. Incepuse în Joia Mare și se termina odată cu ziua a treia din sărbătoarea Invierii.

Mi-aduc aminte că, în vacanța aceea, în ziua a doua a Paștilor, fusese o sărbătoare oarecum mărită în satul meu, mărită în cadrele tristeții care închidea viața de atunci; mărită, în nădejdea dreptății care trebuia să vie.

Din jos de bisericile satului, pe Bod, cum se numea locul, un platou care se prelungeste mult în jos, se îngustează, se gâtueste în vre-o două locuri și se isprăvește apoi într'o măgură mică, numită foarte propriu Măgurice, se strânsese lume multă: copii, mai ales și bătrâni. Acolo era locul tradițional al jocului de oină în sărbătorile Paștilor, al jocului de « una și te du », cum se numea în partea locului acest joc românesc; acolo era locul în care flăcăii și fetele și copiii cu degetele lor mânjite de vopseaua ouălor roșii și vinete, se bucurau de farmecul Invierii. Acolo era locul întâilor sburdălnicii de primăvară.

În ziua aceea, însă, copiii nu s'au jucat ca de obicei. Erau veseli, strigau, alergau, dar nu puteau înfiripa un joc mai dăinuitor. Erau prinși parcă și ei de grijă, de așteptare. Jocul se strica din nimica toată; fiecare găsea că are ce să facă în lipsa jocului.

Bătrânii stăteau grupați în coasta podului, în culme, la două svârlituri de gura satului. În bătaia soarelui, se lăsase îmbrăcați numai în cămășile lor albe, de cânepă înflorită; povesteau. Din când în când, fără să turbure firul vorbelor, își aruncau privirea pe « Câmpșor » în jos, pe drumul dela poalele dealului din față, către marginea satului vecin, Ucea-de-Jos, sat așezat la drumul mare, lângă calea ferată. Părintele M. își anunțase sosirea dela Cluj, unde fusese internat; era liber. Lumea îl aștepta.

Când se zări trăsura, bătrânii își porniră pasul către drum, către gura satului. În câteva minute se strânsese acolo o lume întreagă. Ieșise și femeile de pe ulița din sus: o mulțime de capete albe, o mulțime de capete învăluite în pomeselnece înflorite.

Părintele s'a bucurat și a lăcrimat.

* * *

În ziua aceea, la vecernie, m'am dus la biserică. Aș fi voit să aud pe părintele vorbind; să-l aud cetind rugăciuni. N'am avut însă parte.

În dimineața următoare, a treia zi de Paști, am plecat la Blaj, la școală.

* * *

Sfârșitul anului școlar mi-a adus bucuria unui premiu; dirigințele clasei mele, mi-a acordat premiu pentru geografie, o carte: Robinson Crusoe, într'o ediție frumoasă, pentru copii. Știu că am cetit-o cu multă plăcere, în primele zile ale vacanței de vară. Drept urmare, tata mi-a cumpărat atunci pe Guliver și toate poveștile ardelenesti ale lui Ion Pop-Reteganul. Cu ele mi-a trecut atunci toată vara și cu lucrul; la câmp, în pădure, pretutindeni...

Apoi, a venit toamna și tata a mers cu mine la Blaj. Profesorii mei l-au sfătuit să mă înscrie elev particular; era mai puțin costisitor și tata chiar avea nevoie de înlesniri materiale. Nici gospodăria și nici plata lui dăscălească nu mai erau îndestulătoare.

Mi-aduc aminte, că în iarna aceluia an, după Crăciun, am primit o scrisoare dela unchiul meu Gheorghe, învățătorul cel bătrân, fratele tatălui meu, « dascălul cel negru », cum îi spuneau oamenii, după barba pe care o purta. Era la Cluj. Se împlinise de mult anul de când fusese dus cu trăsura neagră. Judecata lui, însă, nu se terminase încă. Îmi scria de acolo și mă sfătuia pentru învățătură.

« Stau aici, măi nepoate, — scria el — cu doi profesori, unul dela Brașov, d. Gheorghe Dima și altul, d. Bobanga, și le-am povestit despre tine. Spun că ar vrea să te cunoască. Ar vrea să treci mai întâi prin examenul dumnealor; ar vrea să vadă cum știi să înveți ».

Examenul particular l-am dat în fața profesorilor mei, constituiți în comisie supraveghiată de comisarul guvernului maghiar. Limba maghiară ne-a fiert atunci mai mult, pe toți care ne prezentasem în fața comisiei.

În toamna anului școlar următor însă, după vreo lună de zile dela începerea anului școlar, am început să învăț la liceul Șaguna din Brașov, ca elev de clasa a treia, imnul biruinței românești cu profesorul Gheorghe Dima. Scăpase dela Cluj odată cu biruința...

Atunci scăpase și unchiul meu.

Era 1918.

Protopopul Saftu slujea totdeauna maiestos, dar în Dumineca aceea întrecuse toate marginile cunoscute. Unele părți din liturghie, mai ales, se transformase atunci în adevărate cuvinte de foc, în cuvinte scrise anume pentru ziua aceea. Parcă-l aud și-acum subliniind cu vocea lui grea înțelesurile mari: « *cântare de biruință cântând, glas înălțând și strigând!* ».

Când se urcase în amvon, mulțimea care umplea biserica cea mare a Sfântului Nicolae din Șcheii Brașovului era ca după o cuvântare care înfierbântase. Cuvintele pe care le-a mai rostit de acolo n'au mai fost decât niște spintecături de flăcări aruncate într'o vâlvătae întinsă.

— Deșteaptă-te Române!

Incheierea căzu ca o limbă de vânt și flăcările s'au înălțat în sus și au cuprins spațiul întreg. Toată lumea a pornit să cânte Deșteaptă-te Române! Cânta protopopul Saftu, cânta tot poporul și cântam și noi elevii mici și mari ai liceului Șaguna.

* * *

În vremea aceea de toamnă târzie, după biruință, mă duceam adesea la gară. Găsisem acolo, într'o magazie mare, grămezi întregi de arme rupte, arme demontate și munițiuni; le răscoleam și căutam să potrivesc piesele pentru o armă bună. Eram de obicei cu câte un coleg.

Odată, un călător, un domn, mă întrebă despre plecarea trenului.

— Pleacă *mintenaș*, i-am răspuns.

— *Mintenaș!*?... Domnul a repetat cuvântul și a râs binevoitor, oarecum corectiv.

Am simțit greșala și m'am rușinat.

De atunci n'am mai rostit cuvântul *mintenaș*, nici chiar când mă găseam în satul meu.

* * *

Odată, în aceeași vreme de frământare nouă, elevii mai mari ai liceului Șaguna se căzneau să scrie în franțuzește, cu creta, pe tabla de anunțuri a liceului: *trăiască Franța!* Era așteptată la liceu vizita unor înalte personaje franceze.

Abia într'un târziu rămăseseră stabilite pe tablă cuvintele: *Vive la France!* Și toți elevii liceului începuseră a ceti și a repeta literă cu literă, ca și în românește: *Vive la France!*

Câteva zile de-a-rândul apoi salutul de rigoare al șaguniștilor în clase și pe stradă a fost: *Vive la France!*

* * *

Mi-aduc aminte, că în aceeași vreme corpul profesoral al liceului s'a priment radical.

Unii dintre profesori au venit la cursuri, multă vreme, îmbrăcați în haine militare. Tot atunci am început să învățăm *oficial* istoria neamului nostru.

V I S C O L U L

În anul acela aveam gazdă angajată cu toată mâncarea, afară de pâine. Pâinea trebuia să mi se aducă de acasă. Așa eram găzduiți toți elevii care stăteau în casa aceea; și cei doi consăteni ai mei și ceilalți, încă vre-o cinci elevi dela liceu și dela comerțul superior. Pâinea, la Brașov, era scumpă și, de multe ori, nici nu se găsea. Și-apoi, părinții se gândiră să avem cel puțin pâine de ajuns.

Era prin Februarie și se lăsase un ger cumplit. Ni se isprăvisse pâinea și mie și consătenilor mei, și de acasă încă nu ne sosise alta. Ne hotărâsem ca în ziua următoare, Sâmbătă după amiază, dacă până atunci nu ne sosea nici o știre, să plecăm doi dintre noi acasă după pâine.

Trenurile circulau neregulat; prin gări stăteau, după împrejurări, de obicei fără timp măsurat. Vagoanele erau aproape toate de clasa patra. Cele de a treia, și dacă erau, erau, în orice caz, sparte, deschise. Așa erau pe liniile secundare mai ales, pe linia Făgărașului bunăoară. De încălzitul vagoanelor, nici pomeneală.

Așa cum hotărâsem, am plecat Sâmbătă după amiază. Era asupra serii. Ne-am urcat într'un vagon de clasa patra, un vagon ocupat de soldați. În mijlocul vagonului, pe o tablă de fier, așezată pe un strat de cenușă, se făcuse o vatră de foc. Ostașii se încălzeau în jurul tăciunilor aprinși. Binevoitori, ne făcură și nouă loc în jurul tăciunilor.

* * *

Vai, cum viscolea în noaptea aceea! Soldații, unii dintre ei, care rămăseseră până târziu în jurul focului și-l răscoleau, se opreau din vorbă și ascultau... Cum șuiera de prelung! Cum înroșea uneori tăciunii de pe vatra improvizată! Cum pătrundea de ascuțit până în carnea noastră, până în oasele noastre!

Trenul abia înainta. În răstimpuri își oprea respirația și parcă adormea cu totul... Atunci viscolul își întetea șuierul și ni-l trimetea după urechi; ni-l înfîgea mai dânc în tot trupul.

În gara Făgărașului a stat câteva ore întregi. Acasă, am ajuns tocmai în dimineața următoare, târziu. N'am stat cu ai mei decât un ceas de vreme.

La Brașov, a doua zi, viscolul nu contenise încă.

* * *

Dar nu numai câmpul era prins de viscol în iarna aceea de după biruință. Satele erau sărăcite și prin orașe viscolea mizeria. La Brașov erau atunci câteva măcelării în care se vindea numai carne de cal. Și nici carne de cal nu era; era, mai de grabă, carne de mârțoage întoarse de pe front... Și lumea făcea coadă la ușa acelor măcelării.

Simțisem și noi, de multe ori, că nu prea era de calitate bună carnea pe care o mâncam. Glumisem chiar adesea pe socoteala mâncării pe care ne-o servea gazda noastră, o unguroaică bătrână, care se ținea, totuși, destul de tare să gătească pentru o casă de vre-o zece persoane. Nici unul, însă, nu credea, în intimitatea lui, că mănâncă de fapt carne de cal.

Intr'o zi, glumele noastre au primit o confirmare brutală. Unul dintre colegi prinsese pe bătrâna, unguroaica noastră, la una din măcelăriile speciale. . . In ziua aceea, nici unul dintre noi n'a mai mâncat din bucatele unguroaicei. Fiecare și-a rezumat parcă brusc scârba cuprinsă în toate bănuielile și glumele noastre.

A doua zi, ne-am mutat cu toții, în toate părțile.

* * *

Mi-aduc aminte, că în iarna aceea aveam o mulțime de colegi plini de râie.

Mizeria viscolea și pe acest plan. Fronturile o risipiseră în toate părțile și în toate formele ei.

* * *

Către primăvară, plugurile au pornit brazdă de înnoire.

AL. BĂRBAT

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Anul 26 — Nr. 303 — 1 Decembrie 1938

Prietenia lui André Gide cu Francis Jammes este unul din cele mai frumoase capitole, dacă nu ale istoriei literare franceze contemporane, în orice caz ale anecdotei literare. Se știe că, după numeroși ani de fraternitate literară, drumurile lor s'au despărțit. Acum câțiva ani, Jammes n'a ezitat să-l atace în mod public pe fostul său prieten. Gide, la rândul său, mai prudent, mai tăpân pe sine, a replicat cu unele observații critice, deosebit de severe, deși făcute pe tonul cel mai detașat și mai puțin pătimăș.

Peste aceste ultime disensiuni, moartea lui Jammes aruncă un legitim vâl de uitare. Nimeni mai mult decât Gide n'ar fi putut vorbi cu mai multă îndreptățire despre marele poet dispărut.

Paginele tipărite în fruntea ultimului număr din N.R.F. au o mare putere de evocare. Găsim aici câteva admirabile scrisori inedite ale lui Francis Jammes și unele amintiri, de asemenea inedite, ale lui Gide, toate precedate de un cuvânt introductiv, prea frumos, pentru a nu-l reproduce în traducere.

«Sunt eu însumi prea aproape de mormânt «prin doliu și prin vârstă», ca să mă pot întrista prea mult de moartea lui. Această faptă bună a lui Dumnezeu, care era Jammes, și-a îndeplinit pe de-a 'ntregul chemarea și, de mulți ani, chemarea sa spre Paradis era vizibilă și în opera și în viața sa. Aș putea spune chiar că acest doliu îmi dă și anumită bucurie: bucuria de a face să figureze în antologia poezilor francezi pe care o pregătesc (în care nu vor figura poezii în viață) o abundentă culegere din opera sa.

«Francis Jammes avea deplina conștiință a importanței sale; în mișcarea literară contemporană, această importanță este considerabilă și poate justifica orgoliul său. Cred că avea nevoie de acest orgoliu pentru a-i permite să se afirme, încă dela primele lui poeme, cu o atât de întransigentă originalitate. Jammes o rupea hotărât cu școlile și cu tradiția poetică. Opera lui nu continuă pe nimeni; ea pleacă din nou și se ridică din pământ; este un izvor unde însetații sau «cei care au inima pură» vin să bea. Jammes este de o autenticitate încântătoare. Și ce e mai de mirare, este că, pentru câtece atât de noi, se folosea de bătrânul alexandrin, dar cu o atâta de hotărâtă neîndemânare, încât vechiul instrument, falnic fixat de el, dădea sunete de nerecunoscut...

« Oricine poate să caute armonii noi; îi era dat însă numai lui Jammes să ducă din primul moment noutatea până la perfecție. Dar această noutate nu era obținută în mod artificial; pentru a nu-și falsifica vocea, falsifica instrumentul; un singur lucru i se părea important: ca vocea să-i fie justă. Vocea lui Francis Jammes n' o amintea pe a nimănui altcuiva: autentică atât cât poate fi o voce de om. Acum ne-am obișnuit și nu ne mai minunează; când au apărut primele poeme . . . vocea aceasta părea discordantă pentru urechile târgoveților cultivați, atât de puțin pregătiți s' o asculte; dar în curând justețea acestei voci triumfă și, în comparație cu ea, vocea contemporanilor săi păru factive și împrumutată.

« Jammes nu trebuia să se caute. Primele scrisori pe care le-am primit dela el îl arată, încă dela 1893, deși foarte tânăr, deplin conștient de savoarea lui, de virtutea lui, de darurile lui, cu toate defectele lui încântătoare, neînțelegerile lui încăpățanate, orgoliul, fantezia și calitățile lui de neînlocuit ».

REVUE DE PARIS

Anul 45 — Nr. 22 — 15 Noemvrie 1938

Intr'un studiu intitulat « câștigătorii dela München », contele de Fels precizează avantajele obținute de câteși patru negociatori ai acordului dela 30 Septemvrie. Cancelarul Hitler apare ca primul câștigător, deoarece, grație mobilizării preventive a armatei germane, a știut să-și asigure, în plină pace, avantajul unei bătălii strategice al cărei rezultat nu l-ar fi putut dobândi atât de ușor cu prețul unui război. A obținut ceea ce voia, adică alipirea la Reih a Germanilor Sudeți. D. Hitler s'a arătat un diplomat dibaci, căci istoria nu menționează până la el cucerirea succesivă în două etape atât de scurte, a 10 milioane de locuitori. Al doilea câștigător este D. Neville Chamberlain, care nu dorea războiul în care, pentru a păstra prietenia Franței ar fi trebuit să-și târască propria-i țară. Nu voia război, pentru că un conflict mondial ar fi avut drept rezultat distrugerea completă a civilizației europene; și, întru cât împrejurările îl obligau să examineze eventualitatea unui război, primul ministru britanic trebuie să-și fi spus că țara sa nu era suficient de bine armată și că Franța, care urma să primească primele lovituri ale Germaniei, nu era poate în măsură, dată fiind inferioritatea ei în aviație, să reziste suficient ca să dea Angliei, ca în 1914, răgazul necesar pentru a se pregăti de victorie. Contele de Fels crede că poate afirma că concluziile atât de contrarii tezei cehoslovice expuse în raportul Runciman și publicarea acestui raport în clipa propice au constituit manevra hotărâtoare a d-lui Chamberlain pentru a impune pacea, obiectul de căpetenie al politicii sale.

D. Mussolini este al treilea câștigător. La început, Ducele a căutat să nu se certe cu propriul său aliat, însă dorea să apară în acelaș timp însuflețit de spirit pașnic și partizan al unei soluții amiabile care să nu ducă nici la război, nici să nu prilejuiască modificări teritoriale prea întinse. După lovitura puternică adusă, nu numai prestigiului său, ci și menținerii echilibrului de forțe între Berlin și Roma, prin Anschluss, nu-l mai interesa faptul că Führerul

anexează încă trei milioane de Germani și-și stabilește protectoratul asupra unui Stat cehoslovac amputat de un sfert din populația și teritoriul său. De aici purced manifestările sale, mai întâi în favoarea revendicărilor slovace și rutene, apoi sprijinul pe care-l acordă politicei polono-maghiare și nemulțumirea pe care o manifestă în prezența întinderii prodigioase a influenței aliatului său. Atunci s'a produs intervenția îndrăzneță a d-lui Georges Bonnet, care telefonează colegului său britanic, Lordul Halifax, rugându-l să provoace intervenția ambasadorului englez la Roma. Intr'adevăr, comunicarea pe care acesta a făcut-o contelui Ciano a îngăduit Ducelui să-și dea cărțile pe față și să câștige ultima fază a partidei, apărând la München ca șampion al păcii.

D. Daladier este al patrulea câștigător dela München, deoarece a adus Franței binele suprem al păcii, ceea ce i-a prilejuit un succes rar: popularitatea dobândită instantaneu. Contele de Fels este de părere că grație acordurilor dela München, Franța a beneficiat de ruptura Frontului popular, datorită refuzului parlamentarilor comuniști de a vota încredere în guvern. În același timp, e de părere că dispariția de pe scena europeană a d-lui Beneș, care, timp de 20 de ani a exercitat o influență considerabilă asupra politicei franceze, ar prezinta un mare avantaj, că ruptura pactului franco-sovietic, care ar putea rezulta din aceasta, ar constitui la rândul ei un mare câștig politic. Impotriva oricărei nădejdi, încheie d. de Fels, Franța a sfârșit totuși prin a câștiga ceva la München și dacă d. Daladier va avea energia necesară să continue asanarea politicei franceze, dacă va folosi învățămintele ce se pot trage din evenimentele din Septembrie pentru a da armatei franceze un supliment de forțe, dacă va ști să refacă aviația, să pregătească mobilizarea industrială și va face din Franța o putere nouă, marea Republică va putea nădăjdui în curând într'un nou climat politic.

Ce e de făcut pentru a reconstitui puterea Franței? e titlul unui studiu anonim: în lumina învățămintelor recente, trebuie întocmit bilanțul general al apărării naționale, pentru a cunoaște întocmai activul, a determina nevoile, a face toate socotelile și a le înfățișa cu sinceritate țării, trecând apoi fără nici o întârziere la fabricarea masivă a celor ce lipsesc. Colaboratorul anonim al revistei subliniază că puterea mereu crescândă a armatelor celui de al treilea Reich, mobilizarea generală a industriei sale, care i-ar îngădui să atingă în câteva săptămâni potențialul său de război din 1918, și eliminarea din cauză a Cehoslovaciei, obligă Franța să-și completeze numaidecât armamentul. Ceea ce s'a făcut până în prezent pentru linia Maginot și în vederea echipării unităților de intervenție este considerabil, însă ceea ce rămâne de făcut de acum înainte necesită în aceeași măsură un efort uriaș.

Crearea flotei aeriene de bombardament germană obligă Franța să aibe o aviație puternică de contra-ofensivă; eventualitatea unui atac aerian pe front o obligă să-și întărească apărarea aeriană de acoperire, fără să neglijeze apărarea pasivă a teritoriului; eventualitatea unui atac bruscat printr'o artilerie puternică o obligă să-și întărească artileria ei lungă; eventualitatea unei lupte de uzură inițială de mare amploare și de lungă durată o obligă să-și organizeze astfel industria ca să obțină un randament maximal încă din primele săptămâni

ale războiului, și să nu ducă lipsă măcar o zi de tunuri, avioane și muniție. *Primejdia e poate iminentă. Dacă Führerul nu acceptă în scurt timp o limitare a armamentelor, dacă nu-și demobilizează industria, Germania poate fi gata în vara anului viitor. La data aceasta, trebuie să fim și noi pregătiți. Dacă e necesar să se decreteze și la noi mobilizarea parțială a industriei, să se creeze serviciul obligator pentru apărarea națională ca să formăm specialiștii necesari. Este o chestie de viață și moarte pentru Franța. Țara trebuie să știe și să se rostească. Căci are de ales între Iéna și Sedan ».

Anul 45 — Nr. 23 — 1 Decembrie 1938

D. Guy de Courson consacră un studiu important operei lui Atatürk, operă uriașă de reformă și de întinerire a unui popor bătrân. Când știm în ce decădere ajunsese Turcia la sfârșitul războiului mondial și când o vedem astăzi aliată cu Rusia și în același timp amică a Germaniei, împăcată cu Anglia și cu Franța, învingătorii ei de ieri, unită prin Înțelegerea Balcanică cu Grecia, Jugoslavia și România, inspiratoare a pactului dela Saadabad încheiat cu Afganistanul, Iranul și Irakul, ne putem da seama de renașterea ei care are puține exemple în istorie și al cărei suflet a fost Atatürk. D. de Courson înfățișează în linii mari cariera uimitoare a celui ce a dispărut de curând în plină glorie de pe arena politică. Mustafa s'a născut la 13 Martie 1880 la Salonic, unde tatăl său era funcționar vamal. După ce a făcut studiile primare la școala coranică, apoi la școala laică, a intrat la 14 ani la liceul militar dela Monastir, unde profesorul său de matematică, izbit de darurile sale excepționale i-a dat porecla de Kemal, adică « cel Desăvârșit ». Acolo și-a călit el sufletul său de revoluționar. După ce a cetit pe Voltaire și pe Rousseau, e înflăcărat de idealul de libertate, al cărui șampion va deveni.

La academia de război dela Constantinopol, s'a afirmat prin calitățile sale militare, însă libertatea sa de limbaj, în ce privește regimul, îl face suspect și are dificultăți cu poliția secretă a lui Abdul Hamid. Ajungând supărător, din pricina ideilor sale subversive, e însărcinat cu misiuni de represiune în ținuturile cele mai îndepărtate ale imperiului, în Arabia, în Hauran, în Țara Druzilor, ceea ce nu l-a împiedicat să continue propagarea ideilor sale liberale și să lupte cu toate mijloacele împotriva regimului aceluia care era numit « sultanul roșu ». În 1906, a întemeiat la Damasc asociația secretă « Pentru patrie și libertate ». După doi ani, izbucnește revoluția și triumfă comitetul « Uniune și progres », la care Kemal se afiliase, cu toate că nu era de acord cu metodele acestuia. După o călătorie de studii în Franța, se întoarce la Salonic unde îl găsim până în 1911. Plecând în secret în Tripolitania, câștigă în bătălia victorioasă dela Tobruk împotriva Italianilor, galoanele sale de maior. În timpul războiului balcanic, intră învingător în Adrianopol. Când izbucnește războiul mondial, se manifestă împotriva hotărârii guvernului otoman de a intra în rândul Puterilor Centrale, căci prevede încă dela început înfrângerea lor finală. Obținând un post activ în armată, cu toată opoziția lui Enver Pașa, care se temea de el, îl găsim când la Galipoli, când în Caucaz,

Palestina sau Syria, oriunde situația e critică; însă când Turcia trebuie să se mărturisească înfrântă după armistițiul dela Mudros, în Octomvrie 1918, Kemal refuză să se supuiască și, răsvrătindu-se împotriva guvernului care pactiza cu inamicul, ridică stindardul răscoalei.

Se cunosc etapele rapide ale carierei lui extraordinare: întemeierea Republicii turcești — Republică laică desrobită de califat — victoriile sale din Anatolia împotriva armatei grecești cărora le datorește titlul de « Gazi ». Atunci soldatul victorios se transformă în reformator, făcând *tabula rasa* cu trecutul. E poate singurul om care și-a realizat toate concepțiile, oricât de îndrăznețe au fost. Vechii legislații turcești, cu caracter religios, întemeiate pe interpretarea textelor din Coran, i-a substituit o serie de coduri moderne; a înlocuit hegira cu era creștină; Duminica creștinilor a înlocuit Vinerea musulmanilor; a suprimat haremurile și a interzis poligamia; a făcut din femeie egala bărbatului; a suprimat fesul; a substituit alfabetul latin literelor arabe ceea ce a obligat pe toți Turcii, tineri sau bătrâni, să învețe din nou să scrie și să citească în școlile publice. Fiecare sat a fost înzestrat cu câte o școală primară; Turcia a fost împânzită cu o rețea de căi ferate; grație lui au propășit agricultura, comerțul, industria, marina comercială; nu există domeniu în care spiritul său innoitor să nu se fi manifestat. A desrădăcinat moravuri ancestrale, a sdruncinat obiceiurile, a dărâmat edificiul vechiului regim, clădind pe ruinele lui o societate nouă. În 15 ani, a reușit ca Turcia să câștige bună parte din întârzierea ei în raport cu civilizația. Ce drum lung s'a străbătut dela « Omul bonav » până la Atatürk !

« Când aruncăm o privire pe harta Europei nu ne putem opri să nu facem o constatare izbitoare: printr'un fel de fatalitate a marilor legi ale istoriei, imperiul otoman din veacul al XVIII-lea se găsește astăzi reconstituit sub forma unei federații politice în care politica genială a « Gaziului » a reușit să grupeze în jurul Turcilor, pe Sârbi, Greci, Români și, poate că mâine, și pe Bulgari, într'un cuvânt toți foștii vasali ai imperiului ».

« Retrasă în granițele ei rasiale, filtrată de aproape totalitatea populațiilor ei alogene, situată, prin politica dibace a marelui ei șef, în centrul unei zone care, potrivit vorbei lui Rastu Aras, « grupează în jurul ei, din India până la Dunăre, 100 de milioane de prieteni », Turcia kemalistă e o putere. Cu concursul Statelor ce o înconjoară, poate contrabalansa ambițiile nemăsurate a acelor care înțeleg pacea în cadrul hegemoniei lor ».

D. André Siegfried consacră un studiu instituției interesante care este « Collège de France », care a fost asociată, din veacul al XVI-lea și fără nici o decadentă, cu tot ceea ce viața intelectuală a unei țări are mai nobil și mai mare. Instituția e cât se poate de originală, căci e cu totul altceva decât o Universitate. Când Francisc I a instituit în 1530 « lectorii regali », a dat o expresie hotărâtoare spiritului Renașterii, care se răspândea în acest moment în Europa, și inițiativa sa a fost revoluționară. Universitatea din Paris, legată de privilegiile ei, era sistematic potrivnică inovațiilor. Știința avea nevoie de un spirit de libertate descătușat de rutina perimată și de tradițiile opresive,

strict laic, cu gândul numai la cunoaştere, fără nici o idee preconcepută. Cei şase « lectori regali » dela început au beneficiat de aceste avantaje de mare preţ: eliberarea de sub restricţiile pe care Universitatea le impunea membrilor ei; nu erau tutelaţi decât de rege, care, la sfatul lui Guillaume Budé, lăsa la iniţiativa lor metodele lor, de lucru. Colegiul Franţei a rămas totdeauna credincios acestei inspiraţii iniţiale, personalitatea sa constând în absenţa voită a regulilor rigide şi în afirmarea intransigentă a unei libertăţi de spirit şi de metodă pe care nimic nu trebuia să o limiteze vreodată. D. André Siegfried subliniază că plecând dela cei şase modeşti « lectori regali », dela început, Colegiul Franţei numără astăzi 46 de profesori aparţinând disciplinelor celor mai diferite, nici o materie, oricare ar fi ea, neputând fi exclusă dela iniţiativele care-i aparţin.

LE MOIS

Anul 8 — Nr. 94 — 5 Noemvrie 1938

D. Wladimir Weidlé, ocupându-se de strălucirea culturală a Franţei, înfăţişează o epocă puţin cunoscută, aceea a cruciatelor şi a catedralelor, în care Franţa a deţinut într'adevăr primatul spiritual în Europa.

Civilizaţia europeană din Evul Mediu şi din timpurile moderne se deosebeşte de alte epoci de civilizaţie ale omenirii, prin faptul că, înainte de toate, e alcătuită dintr'un fascicol de culturi naţionale. Ea nu e creaţiunea unui singur popor, ca civilizaţia Egiptului şi a Chinei, nici rezultatul unei altoiri, ca civilizaţia Japoniei şi a Imperiului roman, ci rodul unei colaborări prelungită a mai multor popoare care şi-au păstrat fiecare o fizionomie şi o oarecare independenţă politică şi culturală. Printre aceste popoare, unele au trebuit să se mulţumească cu un rol secundar, contribuind însă şi ele, în măsura puterilor lor, la formarea culturii europene, în timp ce altele au modelat-o, simultan sau rând pe rând, în chip hotărîtor, după puterea şi geniul lor. Franţa, Italia, Spania, Anglia, Germania au avut fiecare perioada lor de preponderenţă şi de ascendent necontestat în diferite domenii al vieţii active sau al gândirii creatoare, însă Franţa şi Italia au fost singurele care au cunoscut epoci în care dominaţia lor se întindea asupra ansamblului vieţii culturale a Europei. Italia a cunoscut asemenea epocă în veacul al XV-lea şi al XVI-lea, însă Franţa e unica naţiune europeană care a cunoscut două epoci: prima în Evul Mediu, cea de a doua în timpurile moderne. Se poate ca aceasta să fie mai prezentă în spiritul contemporanilor noştri, însă nu e mai puţin adevărat că secolul catedralelor a existat în aceeaşi măsură ca şi acela al saloanelor şi că, anterior Europei lui Voltaire, a fost aceea a Sfântului Ludovic: cea dintâi Europă franceză.

De altminteri e lucru ştiut că orice cultură naţională bogată şi adâncă exercită o oarecare atracţie dincolo de frontierele ei etnice şi are o strălucire la care n'ar putea rămâne insensibile celelalte naţiuni europene. Strălucirea culturală a Franţei e de aproape zece veacuri un factor constant

în dezvoltarea istorică a Europei. Din acest punct de vedere, cele două epoci de preponderență franceză se înfățișează mai ales ca două apogeuri, ca două puncte culminante al unui traseu continuu și încă neterminat. Între cele două apogeuri și după cel de al doilea, Franța a continuat să rămâie Franța, adică să ocupe esențial același loc în raport cu alte culturi naționale ale Europei și să exercite asupra lor o atracție câteodată slăbită, însă neschimbată în esența ei.

Strălucirea Franței în Evul Mediu cuprinde în același timp toate domeniile vieții morale, artistice și intelectuale. Influența franceză aduce pretutindeni aceeași disciplină civilizatoare, fie în domeniul gândirii în care se exprimă, fie în educația logică și dialectică a intelectului sau în acela al artei al cărei conținut și formă le limpezește sau în sfera vieții sociale pe care o atinge într-o câțiva de-a-lungul creației literare. Claritatea intelectuală și simțul social sunt cele două forțe pe care se întemeiază prestigiul Franței în Evul Mediu.

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 108 — Tomul 48 — Nr. 2 — 15 Noembrie 1938

D. André Tardieu se ocupă de marea Mediterană « cheia Africii ». E vorba de o comunicare ținută de fostul președinte de consiliu la congresul Volta care a avut loc la Roma în luna Octombrie, comunicare ce are valoarea unui document de bază pentru o întreagă politică. Teza d-lui Tardieu este că Mediterana nu este europeană, după cum nu este africană sau asiatică, ci fiind o legătură și o articulație. Prin vocație, constituie centrul vieții și al civilizației, era deci expusă tendinței de dominație. Atracția mediteraneană a transformat în popoare de mare, popoarele de pe malurile râurilor ce s'au ivit din Europa și din Asia, toate atrase de Africa, teritoriu liber tuturor invaziilor. Toate capitalele omenirii, Atena, Alexandria, Roma, Constantinopol, Paris au avut ochi ațintiți asupra Africii. O singură dată imperiul roman a realizat unitatea mediteraneană, dela Atlantic până la munții Taurus. Arabii au încercat să reînceapă, însă n'au reușit. Evul Mediu n'a făcut altceva decât să reia tema antică, și cruciatele au strivit într'un amestec mistico-comercial popoarele mediteraneene. Când Roma a luat, grație Renașterii, conștiință de trecutul ei, a fost virtual cât pe aici să dobândească peste două veacuri conștiință de viitorul pe care avea să i-l deschidă la șase decenii unul de altul cei doi Bonaparte. Însă în răstimpul acestor două veacuri, problema mediteraneană și africană se complicase din cauza geografiei și a politicii.

În această mare, în care atâtea popoare au jucat un mare rol, fiecare popor și-a închipuit că este singurul care trebuia să joace vre-unul. Romanii care cel puțin posedau toate coastele ei, îi spuneau: *mare nostrum*, și Italia risorgimentului, înainte de a fi încă realizată, sub forma ei de astăzi, revendica pentru ea Mediterana și Africa. Francezii țineau același limbaj. Napoleon I anexase Mediterana în calitate de « lac francez » și când, în 1830, Franța ocupă Algeria, stăpânind astfel ambele maluri, la Nord și la Sud, crezu profeția împlinită. Englezii, instalați la Gibraltar și la Minorca prin tratatul dela Utrecht, la

Malta și la Cipru sub Revoluție, spuneau, nu mai târziu decât acum doi ani, că Mediterana sunt plămâni Imperiului britanic. D. Winston Churchill califica drept dominantă situația Angliei în Mediterană. Iar Wilhelm al II-lea afirma: « Viitorul nostru este pe apă » când călătorea la Locurile Sfinte sau debarca teatral la Tanger; Mediterana și Africa îl obsedau. Însă răstimp de veacuri, Mediterana n'a fost decât un lac, un fund de sac cu o singură ieșire, închisă de Anglia la 1713. Când Ferdinand de Lesseps a tăiat în 1869 istmul de Suez, fundul de sac a ajuns un coridor și a pasionat atât pe excursioniști cât și pe riverani, ceea ce a schimbat radical situația, prin faptul că Suezul deschidea drumul Orientului, și Gibraltarul înceta să mai închidă calea Occidentului. Cu începere de atunci, Mediterana a constituit o cale ducând în Africa, Asia, Oceania și America, tocmai în momentul în care Franța avea nevoie de Africa de Nord, când Anglia veghea cu aceeași îngrijorare asupra Indiei și Coloniei Capului și Italia adăogase Lybiei imperiul Etiopian, în clipa în care tustrele țări au nevoie în toate sensurile de o libertate absolută de circulație.

« Ce ocazie frumoasă pentru trezirea vechiului spirit de dominație a vechiului trecut ! » exclamă fostul președinte de consiliu. Încă în 1861, Proudhon prevăzuse că Italia voia să ajungă a șasea mare putere, fapt care se simțea în Mediterană. D. Tardieu arată că toată lumea credea eronat, în 1860, că dinastia de Savoia se va mulțumi cu câteva fărâmituri din Italia fără Roma și de câteva frânturi din litoralul mediteranean. Nimeni nu se gândea la faptul dominant în istorie că între popoare există o diferență de vârstă care le condiționează destinul, că Italia lui Cavour, ca și Germania lui Bismarck, având vârsta Angliei elisabetane și a Franței din timpul lui Henric al IV-lea, erau pregătite la aceleași îndrăzneli. Nimeni nu-și dădea seama că drumurile imperiale sunt în deosebi necesare țărilor care duc lipsă de stocuri, și că un popor tânăr fără petrol, nici huilă manifestă în mod necesar și firesc tendințe de expansiune. Nemulțumirile mediteraneane și africane au deslănțuit criza europeană dela 1840, au aruncat Italia în brațele Triplei Alianțe, au dat naștere axei Roma-Berlin; aceleași motive au determinat pozițiile respective în războiul civil spaniol.

Actualmente sunt trei mari puteri mediteraneene: Anglia, Franța și Italia. D. Tardieu e de părere că-și pot face mult rău, fără însă să fie în stare să se suprime între ele. Chiar când polemizează, tustrele au în Mediterană și în Africa interese comune și permanente. « Pentrucă Franța are Marocul, Algeria, Tunisul, Djibuti și Madagascarul, pentrucă Anglia are Gibraltarul, Malta, Cyprul, Egiptul și Zanzibarul, pentrucă Italia are Lybia și Etiopia, fiecare, fie pentru pace, fie pentru război, are nevoie de celelalte. În aceste condiții, pacea e mai bună decât războiul ». Fostul președinte de consiliu încheie că nu sunt decât trei mari puteri în Mediterană și în Africa și că unirea lor se desprinde din firea lucrurilor. Dacă sunt de acord, ele se pot lipsi de aliați; însă ele nu se pot lipsi unele de celelalte, și Mediterana e cheia înțelegerii lor. « Iși vor disputa această cheie, dacă sunt nebune. Dacă sunt cuminte, ele vor uza de ea în mod solidar ».

Anul 108 — Tomul 48 — Nr. 3 — 1 Decembrie 1938

Comentând vizita M. S. Regelui Carol II la Londra unde îl atrag legături de familie, și la Paris, unde era sigur să găsească primirea cea mai amicală, d. René Pinon subliniază că « autoritatea Regelui României a crescut atât în interior cât și în afară. În momentele critice în care, prin anihilarea Cehoslovaciei ca factor independent, România se găsește la granița presiunii germanice de la Răsărit, ea trebuie să știe, înainte de a-și defini atitudinea față de greutățile pe care un viitor apropiat poate să le trezească în Europe centrală, în ce măsură e în drept să se bizuiască pe sprijinul moral și pe concursul material al Mării-Britanii și al Franței. În criza din Septembrie, atitudinea României față de Cehoslovacia a fost de o perfectă lealitate. Solicitată direct de d. Beck să aprobe și chiar să participe la împărțirea Ucrainei carpatice, Regele Carol a declinat invitația. Sunt în România minorități germane și maghiare care se agită și pe care anumite precedente recente le încurajează la revendicări radicale. Orice modificare a statului quo în Europa orientală, orice revendicări naționale, interesează viitorul României, stabilitatea ei politică și prosperitatea ei economică. Germania încearcă să facă comerț și afaceri cu Statele din Europa orientală; e dreptul ei, cu condiția ca să nu se slujească de relațiile ei comerciale pentru a forța ușile prietenilor care se rezervă. România are tot dreptul să nu se încreadă în avansurile ei interesate; însă trebuie să cunoască în ce măsură, pe teren economic, Londra și Parisul pot să o ajute să contrabalanseze o politică prea exclusivă a Germaniei propagatoare a nazismului. « Frontiera Indiilor e pe Carpați », scrie un ziar românesc. Trebuie să nădăjduim că Regele Carol a primit asigurări pozitive pe care e în drept să le dorească. Actualmente urmează negocieri active economice și politice la București, care este pe cale să ajungă principalul centru de schimb între Orient și Occident. Independența materială și morală a României este mai mult ca oricând indispensabilă stabilirii unui echilibru nou în Europa ».

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 45 — Nr. 528 — 10 Noiembrie 1938

D. Y. M. Goblet consacră un studiu crizei continentale văzută dela Londra, unde de abia acum lumea începe să-și dea seama cât de mult va costa această criză pe Statele liberale din Occident. D. Hitler a dat să se înțeleagă Angliei și Franței, încă dela 9 Octombrie, că ar greși crezând că au obținut chiar cu acest preț ceea ce d. Chamberlain numea « pacea epocii noastre ». D. Goblet subliniază că Marea-Britanie și Franța au în fața lor o cale lungă și anevoioasă, înainte de a ajunge la o pace trainică, și că unica șansă a lor de a o parcurge onorabil și de a ajunge la țintă este să facă drumul împreună și să se ajute într'un sentiment de încredere mutuală.

Intr'un articol intitulat « Unde a ajuns Ungaria ? » d. Jean-Pierre Gérard discutând, între altele, și reformele agrare înfăptuite de Statele succesoare ale fostei monarhii austro-ungare, pentru a stabili un contrast economic

între acestea și Ungaria, își viciază raționamentul, care prin premiză este just, din pricina unei informație cu totul defectuoasă. « Contrastul este cu atât mai dureros cu cât România, Cehoslovacia și Jugoslavia au înfăptuit reforme agrare și au organizat o împărțire a pământului. În realitate, în regiunile luate dela Ungaria prin tratate și locuite mai ales (principalement) de Unguri, măsurile ordonate erau mai ales măsuri naționaliste menite să permită cuceritorilor să elimine pe cuceriiți. Exproprierea marilor proprietari unguri s'a înfăptuit în general în condiții scandaloase, fără adevărate indemnizații și fără ca țărani localnici să fi devenit beneficiarii ei, pământul expropiat fiind atribuit unor coloni străini pe care Praga i-a adus din Boemia și Bucureștii din Moldo-Vlahia. Menite să elimine influențele maghiare, aceste operații erau pur politice... În fapt, legile agrare, mai ales în România, au dus la un eșec, în ce privește exploatarea: și pământul unguresc e astăzi sensibil mai bine cultivat decât acela al vecinilor Ungariei ».

Dacă informațiile în ce privește Cehoslovacia și Jugoslavia, pe care nici noi nu avem puțința să le controlăm, sunt tot atât de eronate ca acelea în legătură cu reforma agrară din România, atunci putem conchide cu drept cuvânt că întreg studiul suferă, cel puțin în această privință, dacă nu de o lipsă de obiectivitate și de bună credință, în schimb însă de lipsă de temeii științific.

În primul rând, exproprierea românească nu a fost o măsură cu caracter naționalist, pentru bunul motiv că nu este posterioară tratatelor de Pace din 1920, ci anterioară lor. Anume, în plin război, în 1917, când confinați în acea bucățică din Moldova, Românii își apărau ultimul rest de țară liberă, s'a votat de Parlamentul Constituant al țării exproprierea mării și mijlociei proprietăți. Votul a avut loc în momente atât de grele pentru țară, și atât de înălțătoare pentru făuritorii reformei care, în mare parte latifundari agricoli n'au ezitat să se supuie imperativului social al timpului, încât nu poate fi vorba de vre-o măsură cu caracter naționalist, câtă vreme știut este că străinii, potrivit Constituției din 1866, pe atunci în vigoare, nu aveau dreptul să posede avere rurală imobilă, iar înainte de Unirea din 1918 nu s'au pus vre-odată probleme minoritare în România. Cuceritorii români nu au eliminat pe cuceriiți străini, ci, dimpotrivă, Românii din Ardeal, uniți cu Țara mumă, au eliminat pe cuceritorii străini, feudalii maghiari, care i-au șerbit de o potrivă și pe ei și pe țărani unguri. Iar pământurile expropriate nu au fost atribuite unor « coloni străini » aduși din Moldo-Valahia », ci au fost împărțite, în egală măsură, țăranilor localnici fără nici o deosebire de origine etnică. În Ardeal s'au expropiat 8.963 de proprietăți cu o întindere de 1.682.464 ha. (489.043 ha. teren arabil, 80.745 ha. fânețe cultivate, 398.257 ha. fânețe naturale și pășuni, 663.967 ha. păduri, 12.117 ha. viii și livezi, 38.335 ha. teren impropriu culturii), de care au beneficiat prin împroprietărire 310.583 de agricultori, din care: 242.540 români, 46.069 unguri, 16.249 germani și 5.725 alte naționalități. Astfel au ajuns țărani unguri proprietari în Ardeal, grație reformei agrare înfăptuite de România. Nici că s'ar fi putut concepe ca, de o parte, în Vechia Țară, pământul să fie stăpânit de țărani, iar în Ardeal să fi continuat regimul feudal al latifundiilor nemeșilor unguri, la care să fi robiți laolaltă țărani

unguri și români. Reforma agrară nu a fost condiționată de necesitatea de a elimina influențele maghiare, ci de sentimentul de dreptate socială care impunea un regim uniform al proprietății de ambele versante ale Carpaților. De aceea, reforma agrară nu a fost o reformă politică decât în sensul social, caracterul și substratul ei fiind înainte de toate social. Și acest caracter social e subliniat indirect de însuși autor, când afirmă că pământul Ungariei e astăzi sensibil mai bine cultivat decât acela al vecinilor ei. E mai bine cultivat prin faptul că aparține încă mării proprietăți. După exproprierea din 1917, politicul și socialul au impus în egală măsură și reforma agrară din Ardeal, chiar dacă exproprierea prezinta unele desavantaje de natură economică.

După mutilarea Cehoslovaciei, Ungaria a intrat recent în stăpânirea unor teritorii pe întinsul cărora s'a procedat la o expropriere a mării proprietăți și la o împrăștiere a țărănilor, fără deosebire de naționalitate. Dovadă strălucită că asemenea măsuri sociale sunt imuabile și ireversibile este faptul că, după pilda cehoslovacă, și Ungaria avizează acum la o reformă *socială*, după cum amintești însuși, d. Jean-Pierre Gérard, pentru a nu stăruie în deosebiri de tratament între Ungurii din Ungaria și cei anexați din ținuturile slovace, consecutiv acordului de arbitraj dela Viena.

ROMÂNEȘTI

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

Anul 30 — Nr. 12 — Decembrie 1938

Trei foarte frumoase poeme de d. Ion Vinea (*Velut Somnia, Din urmă și Final*) deschid un număr foarte variat de proză literară, poezie, eseu, studii critice, cronici și recenzii. E unul din cele mai bune numere din anul acesta, ale revistei.

Din poemele d-lui Vinea îl transcriem pe cel de al doilea, deși alegerea e grea.

Ce s'a ales din ruga sălbatecă
a visului, a gândului, a sângelui...
Unde sunt stelele palidei nopți
de atunci, — și visul aprig al aurorelor...

De ce în zadar s'au istovit vegherile,
de ce s'au stins fără urmă fântânile,
și jocul n'a luminat cu veacul;
pierdut li-e svonul peste amintire.

Smulsă de vânt, purtată de întuneric,
flacăra steapă care ți-a fost rostul?
Unde-i tăcerea, unde ți-e exilul,
când cresc în goluri goarpele stinse.

Mai semnează versuri d-nii Ion Pillat și Mihail Celarianu.

Documentat studiul d-lui Vasile Munteanu despre Simion Bărnuțiu, dar fără contribuții documentare personale. Interesant de asemenea articolul d-lui Ilie Constantinovschi despre ultimele romane ale d-lui Rebreanu (*Dela Răscoala la Gorila*), dar scris cu prea rudimentare și de mult depășite premise de « metodă științifică în analiza literară », cum spune autorul.

La « Cronica lingvistică », d. Al. Graur tratează despre « locul adjectivului în românește. Exemplele autentice, de care se servește, sunt atât de numeroase, încât chestiunea, deși la prima vedere ar putea să pară de amănunt, constituie o adevărată problemă în scrisul și limbajul nostru literar de azi.

Cronicile semnate de d-nii Const. Vișoianu, Gh. Opreanu, Al. Philipide, Andrei Șerbulescu, Ion Biberi, Radu Georgescu, D. N. Ciotori, prezintă variat evenimentele din ultima lună, în diverse sectoare, dela literatură la economie, dela politică externă la artă și muzică.

LIBERTATEA

Anul 6 — Nr. 23 — 5 Decembrie 1938

După discuții lungi și anevoioase, acordul comercial dintre Marea Britanie și Statele-Unite a fost semnat în cele din urmă, scrie d. Ștefan Antim într'un scurt dar substanțial studiu consacrat acestei chestiuni. Greutățile pe care le-a întâmpinat încheierea acestui acord au venit din partea Dominionelor engleze, mulțumite cu înțelegerea dela Ottawa, care transformase Imperiul britanic într'o vastă unitate economică, aproape ermetic închisă și capabilă să-și satisfacă singură mai toate nevoile materiale.

Deși acest acord se întinde asupra aproape întregului Continent nord-american și asupra totalității Imperiului britanic și deși are la bază un schimb uriaș de mărfuri, care se cifrează anual la o sumă ce depășește 1.250 milioane de dolari-aur, ar fi totuși sortit unui eșec sigur, dacă și-ar fi păstrat un caracter pur comercial; acordul cel nou e însă și de natură economică și cu vădite tendințe politice.

Nu se poate nega că, dela război încoace, acest acord constituie prima încercare mai serioasă de a restabili unitatea economică a globului. Deși el are în vedere un teritoriu relativ restrâns, și nu e operant decât asupra 30% din comerțul mondial, nu se poate totuși nega că s'a încheiat între popoarele cele mai evaluate din punct de vedere economic și cele mai bogate sub raportul materiilor prime. Când asemenea țări sunt hotărâte să practice libertatea comerțului, e absolut sigur că vor atrage în orbita lor și alte națiuni, care vor găsi avantaje netăgăduite într'o practică similară. E dar foarte probabil că teritoriul de aplicare a acordului dela Washington să se lărgească, cu vremea, și să se apropie de realizarea unității economice a globului, prin chiar această lărgire a sferei lui de influență.

Sub raportul economic, acordul comercial dintre cele două popoare anglo-saxone pare a avea un viitor și mai asigurat. În adevăr, Statele-Unite

sunt azi literalmente inundate de aur. Banca Centrală de emisiune dispune de un stock metalic ce a început să depășească suma de 14 miliarde dolari; băncile afiliate înmagazinează o sumă de peste 8 miliarde, iar tezaurul public e supra-încărcat de metale prețioase. Aurul acesta nu circulă, biletul american nefiind convertibil. În Extremul-Orient, plasamentele sunt azi nesigure, iar în Europa sunt imposibile, deoarece legea Johnson oprește acordarea de împrumuturi țărilor care nu și-au achitat datoriile de război către America.

În așa împrejurări, câmpul de activitate al Statelor-Unite se desemnează aproape dela sine. Guvernul dela Washington a hotărât să se intereseze de republicile din America de Sud. Unele din ele au și căpătat împrumuturi importante; altele sunt pe cale să le capete, iar restul va primi ajutor financiar odată cu închegarea Pan-Americii, pe care Statele-Unite sunt pe punctul s'o organizeze. Cu chipul acesta, aproape întreaga emisferă de Vest va sta sub controlul financiar al guvernului dela Washington.

Incadarea Americii de Sud în sistemul economic al Statelor-Unite se va face, fără îndoială, prin aderarea Republicilor latine la acordul anglo-american. El va câștiga dar în amploare și prin extindere teritorială și prin creștere de volum. Un întreg continent și un continent cu mari posibilități economice pentru viitor va fi dar câștigat pentru principiul libertății comerțului, apropiind astfel acordul dela Washington de universalitatea fără de care el nu poate fi viabil.

* Latura politică a noului acord e poate cea mai interesantă căci ea are în vedere viitorul întregii noastre planete. Anglia și Statele-Unite își rezervă dreptul de control asupra traficului de arme, de munițiuni și de echipament de război iar, în cazuri excepționale, asupra tuturor furniturilor militare. Aceasta, în vederea menținerii păcii. Cum însă menținerea păcii nu exclude înarmarea, ba, dimpotrivă, de multe ori chiar o implică, țările anglo-saxone dispun azi de un instrument legal, care le permite să armeze numai acele națiuni, care n'au intențiuni de agresiune.

* Ceva mai mult. Viabilitatea acordului comercial anglo-american depinde de întinderea cât mai mare a teritoriului pe care el se va aplica. De aceea, acest acord a rămas deschis tuturor popoarelor, care pot adera la el, cu excepția unei singure națiuni, a Germaniei. Statele-Unite consideră politica comercială a Germaniei ca discriminatorie față de interesele americane. Aranjamentele de troc, încheiate de Germania cu unele țări, care fac concurență Statelor-Unite — e vorba de petrolul mexican, obținut de Germania în schimbul hârtiei pentru ziare — sunt considerate la Washington că constituiesc o discriminare față de interesele americane de altfel ca și celălalt sistem german de a stimula exportul prin acordarea de subvențiuni. Acestea au fost împrejurările, pe baza cărora Germania nu numai că a fost exceptată dela posibilitatea de a adera la noul acord anglo-american, dar e vorba să i se aplice legea din 1930 asupra tarifelor vamale, care îndrituește sporirea taxelor de import cu 50% asupra mărfurilor acelor națiuni care stabilesc discriminațiuni directe sau indirecte față de Statele-Unite. Dacă acele națiuni persistă în atitudinea lor, Președintele Republicii este în drept să prohibe cu totul importul.

Asemenea măsură echivalează cu un boicot, mai cu seamă dacă ea s'ar aplica pe întregul teritoriu supus noului acord comercial.

« Latura aceasta constituie partea originală și, în același timp, partea nouă a acordului anglo-american, care e un început de ofensivă a țărilor atașate principiului de libertatea comerțului împotriva națiunilor autarhice. Acordul dela Washington urmărește să creeze condițiuni economice atât de favorabile națiunilor, care ar adera la el, încât mai toate popoarele pământului să fie atrase în orbita lui. Pentru atingerea acestui scop, țările care nu pot renunța la autarhie din motive politice vor fi scoase din circuitul economic mondial și vor fi izolate în propriile lor granițe. Asemenea rezultate nu se pot obține fără luptă, și nu numai fără luptă economică. De aceea, Statele-Unite și Marea Britanie, vorbind mereu de pace, se înarmează fără încetare. Ele se pregătesc să aplice acordul dela Washington și vor să refacă unitatea economică a globului, dacă va fi nevoie, prin puterea armelor.

« Acordul comercial anglo-american constituie un eveniment mondial plin de surprize ».

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

Anul 3 — Nr. 7—9 — Iulie-Septembrie 1938

D. profesor Gusti expune în linii mari progresul « Serviciului social » recent legiferat. Cităm un fragment lămuritor.

« Prima caracteristică a legii Serviciului Social este elasticitatea și realismul ei.

« Legea nu inventează o realitate socială românească nouă, care să fie apoi impusă ori suprapusă realității actuale. Ea nu impune și nu inventează nimic, ci *preconizează descoperirea nevoilor satelor, pentru a le satisface apoi integral*. Ea are la bază adevărul științific. Într'adevăr, satele românești, dacă sunt asemănătoare, nu sunt niciodată identice. Greșala fundamentală a legislației românești (agrară, școlară, economică, financiară ori administrativă) a fost tocmai presupunerea unui sat, egal cu el însuși, același pe toată țara.

« Cercetările monografice (pe care școala sociologică din București le practică de peste 15 ani) au dovedit cu prisosință aceasta, răscolind până în adâncime realitatea sătească și constatând cât de mare este prăpastia între țară reală și țara legală. Țara legală trebuind să se clădească pe țara reală, și nu dimpotrivă, cum pare că se credea până acum.

« Este clar, o ridicare a satelor trebuie să se întemeieze pe cunoașterea nevoilor lor, adică să se întemeieze pe satul concret, Satul fiind însă o unitate socială vie și indestructibilă, cunoașterea lui va fi în mod necesar totală. Greșala cea mare, care s'a făcut și se mai face încă, în cercetarea satelor, constă tocmai în faptul, că studiul unor laturi a vieții sătești a ținut locul acestei vieți întregi. Cu alte cuvinte, există o strânsă și indisolubilă solidaritate între problemele satului, nu există adică aparte numai problema economică, ori numai latura biologică, ori numai cea culturală; ci există una și aceeași problemă a cunoa-

șterii satului, care este deodată și economică și biologică și culturală, corespunzând singurei unități reale, vii și concrete, care este tocmai unitatea socială a satului.

«De aceea foarte bine, credem noi, prevede legea Serviciului Social crearea unui « Institut de cercetări Sociale al României », închinat mai ales cercetărilor monografice ale satelor. Și, de aceea, iarăși foarte bine s'a spus chiar expres în această lege, că aceste cercetări vor contribui la stabilirea planului de lucru al Serviciului Social.

« *Cunoașterii solidare a problemelor ridicate de sat îi corespunde o solidaritate a soluțiilor practice de ridicare a lor* ».

INSEMNĂRI IEȘENE

Anul 3 — Vol. 8 — Nr. 12 — 1 Decembrie 1938

D. Titus Hotnog a semnat cu ani în urmă în *Viața Românească* (pe vremea în care revista apărea la Iași) o nuvelă remarcabilă, dar acest debut interesant n'a fost confirmat în totul de activitatea d-sale ulterioară, prea redusă și mai ales prea neconsistentă pentru a constitui o carieră de scriitori. Totuși scurta schiță publicată în numărul de față al « *Insemnărilor ieșene* » menține nota de humor just a debutului.

În sumar, versuri, proză, critică, abundente, dar insuficient triate. D-ra Otilia Cazimir publică schițe de notație clară, ironică.
